ইংৰাজ ৰমন্যাসিক কবিৰ
কাব্য-প্ৰতিভা

বীৰেন বৰকটকী

শিৱসাগৰ ছোৱালী কলেজ

STATE CENTRAL LIBRARY
ASSAM
Call No.-----

হিমাচল প্ৰকাশ
ফুকন নগৰ, শিৱসাগৰ

Ingraj Ramanyasik Kabir Kabya Pratibha : Poetical genius of English Romantic Poets written by Biren Borkataky, Sibsagar Girls' College Sibsagar 1st Edition, 18th April 1984

প্ৰকাশক
হিমাচল প্ৰকাশ
ফুকন নগৰ
শিৱসাগৰ অসম

প্ৰথম প্ৰকাশ ১৩ এপ্ৰিল ১৯৮৪ চন

মূল্য ২০ টকা

পৰিবেশক
শ্ৰীদীপক ভাগৱতী
অৰুণোদয় পথ
শিৱসাগৰ অসম

মুদ্ৰক
শ্ৰীকালীচৰণ পাল
নৱজীৱন প্ৰেছ
৬৬ গ্ৰে ষ্ট্ৰীট কলিকতা ৭০০০০৬

নতুন পুৰুষৰ হাতত—

বীৰেন বৰকটকী

এই লেখকৰে

খোজতে মিলাও খোজ
মন্বন্তৰ
শিশুমনৰ সাধু
সাহিত্যৰ পটভূমি
পাশ্চাত্য সাহিত্যত এভুমুকি
সাহিত্য সংস্কৃতিৰ ছুটি এটি
কুমাৰী পৃথিবী (অনুবাদ উপন্যাস)
প্ৰেম আৰু শঙ্কাৰে (অনুবাদ উপন্যাস)
চিৰন্তন
ভৰলীৰ পাৰে পাৰে
সম্পাদিত পুথি
ঔপন্যাসিক ৰজনীকান্ত বৰদলৈ
বেজবৰুবাৰ সাহিত্য আলোচনা
সহযোগীৰে লেখা গল্প পুথি
তুলিকাৰ প্ৰাণ
দৃষ্টি

আমাৰ কথা

কিবা অনধিকাৰ চৰ্চা কৰিবলৈ যোৱাৰ নিচিনা লাগিছে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ স্বীকৃত বিদ্যা আমাৰ নাই; তথাপিও লেখিবলৈ লওঁ ইংৰাজ ৰমন্যাসিক কবিৰ কাব্য প্ৰতিভা। তাহানি এম এ পঢ়োঁতে পৰীক্ষাৰ কাৰণে এই কবিসকলৰ কবিতাও পঢ়িবলগা হৈছিল। জ্ঞানৰ ভেটিটো সেয়েই। এই জ্ঞানকে ভেটি কৰি কেতিয়াবা কেতিয়াবা এই অমৰ কবি সকলৰ কবিতাৰ কাষ চাপিব লগা হৈছে কৰ্তব্যৰ খাতিৰত।

মোৰ সামান্য জ্ঞান বুদ্ধিৰে ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিতা বিশ্লেষণ কৰি তাৰ ওপৰত গভীৰ প্ৰবন্ধ লেখা বৰ জটিল কাম। এই জটিলতাৰ মাজলৈ নোসোমাই দুই চাৰিখন কিতাপ পঢ়ি যি পাইছোঁ যি বুজিছোঁ তাকে লেখিছোঁ। মোৰ লেখনীয়ে গভীৰ জ্ঞানৰ অধিকাৰীসকলক মনৰ খোৰাক একো দিব নোৱাৰে। কম অধ্যয়ন কম বিশ্লেষণৰে লেখা এই পুথি তেখেতসকলৰ কাৰণে নহয়। তেখেতসকলে ইয়াত কিবা বিচাৰিলে মোৰ মানসিক শ্ৰমৰ ব্যৰ্থতাহে পাব। এই পুথি সেইসকললৈ আগবঢ়াইছোঁ যিসকলে মই লেখা কথাকে সামান্য হলেও সহায়কৰূপে লৈ জ্ঞানৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰিবলৈ যত্ন কৰিব পাৰে।

ৰোমাণ্টিক শব্দৰ পৰিভাষাৰূপে ড মহেন্দ্ৰ বৰাই শেহতীয়াকৈ ৰমন্যাসিক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে। আগেয়ে আনে কৰাৰ দৰে বিভিন্ন প্ৰবন্ধত ৰমন্যাসিক শব্দকে ব্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ। ড বৰাৰ যুক্তিৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি বৰ্তমান ৰমন্যাসিক শব্দকে ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ। সাহস আৰু যুক্তিৰে ৰমন্যাসিক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণে ড বৰালৈ আন্তৰিক শলাগ জনাইছোঁ।

সৃষ্টিৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ প্ৰভাৱত এশ এবুৰি কামৰ মাজতে কিবাকিবি লেখি থাকোঁ। প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ হয়তো তাত নাই। এই কাৰণেই কিজানি প্ৰকাশকো সদায়েই বিচাৰি নেপাওঁ। দুই চাৰিজন শুভাকাঙ্ক্ষীৰ সক্ৰিয় সাহায্য আৰু নিজৰ ক্ষুদ্ৰ প্ৰচেষ্টাত দুই এখন কিতাপ নিজেই উলিয়াওঁ কেৱল মনক বুজনি দিবলৈহে। গতিকেই খৰচৰ বেছি বোজা লব

সোৱাৰিম বুলি আশঙ্কা কৰি এইবাৰলৈ লেখি থোৱা দুটামান দিবলগা প্ৰৱন্ধকে বাদ দিলোঁ।

কিতাপখনৰ নাম এটাকে ঠিক কৰিব পৰা নাছিলোঁ। এই নামটো দিয়াত সহায় কৰি দিলে মোৰ ভ্ৰাতৃতুল্য শ্ৰীকৃষ্ণ মিশ্ৰই। মিশ্ৰক মৰমভৰা শলাগ জনাইছোঁ।

কিতাপ এখন লেখিলেও প্ৰেছৰ কাৰণে পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুত কৰা আমনিদায়ক কাম। এই আমনিক আমনি বুলি নভৈ মোৰ ছাত্ৰী বেবী দত্ত ৰু্ বৰুৱা ৰূপাঞ্জলি কাকতি আৰু ৰূপশ্ৰী নাথে পাণ্ডুলিপি প্ৰেছৰ কাৰণে প্ৰস্তুত কৰিলে। তেওঁলোকৰ সহযোগিতাৰ শলাগ লৈছোঁ।

ইংৰাজ ৰমন্যাসিক কবিৰ কাব্য প্ৰতিভা ছপাশালৰপৰা ওলোৱালৈকে বিভিন্ন সময়ত মোৰ সহকৰ্মী শ্ৰীনীলিমা বৰুৱা শ্ৰীসত্যভূষণ বৰুৱা শ্ৰীদিলীপ চক্ৰবৰ্তী শ্ৰীমণিদীপা চক্ৰবৰ্তী আৰু শ্ৰীবিপুনাথ দত্তৰ নি স্বাৰ্থ সহায় পাইছোঁ। তেওঁলোকলৈ মই আন্তৰিক ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিছোঁ।

নবজীৱন প্ৰেছৰ গৰাকী শ্ৰীকালীচৰণ পালে কম সময়ৰ ভিতৰতে কিতাপখন নিয়াৰিকৈ ছপা কৰি দিয়াৰ কাৰণে তেখেতলৈ ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

বহুতো কষ্টৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা এই পুথিখন আনতশিৰে সদাশয় পাঠক পাঠিকালৈ আগবঢ়াইছোঁ। সদাশয় পাঠক পাঠিকাই মোৰ প্ৰচেষ্টাৰ সমাদৰ কৰিলে আনন্দ পাম।

শিবসাগৰ ছোৱালী কলেজ
১৩ এপ্ৰিল ১৯৮৪

বীৰেন বৰকটকী

সূচীপত্ৰ

১ ৰমন্যাসিক চিন্তাধাৰা—১ ১৮

ৰুছোৰ চিন্তাধাৰা—৩ কাণ্ট হেগেলৰ মত—৪ ; উইলিয়াম গড উইন —৫ ফৰাচী বিপ্লবৰ প্ৰভাব—৬ ৰোমাণ্টিছিজম শব্দ আৰু ৰোমান্স সাহিত্য—৭ ; ইংলণ্ডৰ ধ্ৰুপদী সাহিত্য—৮ ; ইংৰাজী ৰমন্যাসিক সাহিত্য—১১ ; ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ সংজ্ঞা—১১ ৰমন্যাসিক কবিতাৰ বিশেষত্ব—১২ ; ছন্দসজ্জা—১৭ ।

২ ধ্ৰুপদী সাহিত্যত ৰমন্যাসিক চেতনা—১৯ ৩১

জেমচ টমচন—২১ টমাচ গ্ৰে—২২ উইলিয়ম কলিন্স—২৩ ; উইলিয়াম কুপাৰ—২৪ জৰ্জ ক্ৰেব —২৫ বিচপ পাৰ্চি—২৫ জেমচ মেক্‌ফাৰ্চন—২৫ টমাচ চেটাৰটৰ্ণ—২৬ উইলিয়াম ব্লেক—২৭ ৰবাৰ্ট বাৰ্ণছ —২৯ ।

৩ বৰ্ডছ বৰ্থ—৩৩ ৬৫

ফৰাচী বিপ্লবৰ অভিজ্ঞতা—৩৫ কবি জীবনৰ বিভাগ—৩৭ ; প্ৰকৃতি কবি—৪০ সাধাৰণ মানুহ—৪৮ আত্মাৰ অবিনশ্বৰতা—৫৩ আত্ম জীবনৰ কথা—৫৭ ছনেট—৫৮ কবিতাৰ সংজ্ঞা আৰু ভাষা—৬১ প্ৰশংসা আৰু সমালোচনা—৬৩ ।

৪ কল ৰিজ—৬৭ ৯৪

কল্পনাবিলাস—৬৯ ; কবি জীবনৰ ভাগ—৭১ ফৰাচী বিপ্লবৰ প্ৰভাব—৭৫ অলৌকিকতা—৭৬ প্ৰকৃতি প্ৰীতি আৰু প্ৰতীক—৮৮ কাব্য প্ৰতিভা সম্পৰ্কে অভিমত—৯২ ।

৫ বায়ৰণ—৯৫ ১১৯

কবি জীৱনৰ ভাগ—৯৮ ; ব্যঙ্গ কবিতা—১০০ বিপ্লৱী চিন্তাধাৰা—১০৮ ; প্ৰকৃতি প্ৰীতি—১১০ পৌৰাণিক আখ্যান—১১৩ বায়ৰণ নায়ক—১১৪ ৰমন্যাসিক কবি—১১৭ ।

৬ শ্বেলী—১২১ ১৫৫

বিপ্লৱী ভাবধাৰা—১২৫ গীতি কবিতা—১৩৪ প্ৰকৃতি প্ৰীতি—১৪২ চিত্ৰ কল্প—১৪৬ ; প্ৰতীক—১৪৭ এড নেইচ —১৪৮ প্লেটোৰ আদৰ্শ—১৫১ ; কবিতাৰ স জ্ঞা—১৫৩।

৭ কীটচ—১৫৭ ১৮৮

গ্ৰীক মনোভাব আৰু মধ্যযুগীয়া দৃষ্টিভঙ্গী—১৬০ প্ৰশস্তিমূলক কবিতা—১৭১ ; ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য প্ৰকৃতিপ্ৰীতি—১৮০ ; শিল্পী কীটচ—১৮২ কবিতা সম্পৰ্কে ধাৰণা—১৮৫ কাব্য প্ৰতিভাৰ সমালোচনা—১৮৬।

ৰমন্যাসিক চিন্তাধাৰা

Romanticism is the extraordinary
development of imaginative sensibility
—C H Herford

ফৰাচী বিপ্লৱৰ বাইবেল বুলি অভিহিত কৰা ছছিয়েল কনট্ৰেক্ট ৰ লেখক দাৰ্শনিক ৰুছোৰ চিন্তাধাৰাই ১৭৮৯ চনত আৰম্ভ হোৱা ফৰাচী বিপ্লৱৰ ওপৰত বিশেষ প্ৰভাব পেলাইছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰফালে হোৱা ফৰাচী বিপ্লৱে অকল ফৰাচী দেশকে নহয় সমগ্ৰ বিশ্বকে কঁপাই তুলিলে বিশেষকৈ চিন্তা-জগতত। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত এই আলোড়নে সাহিত্যিক সকলৰ কল্পনা শক্তিক বন্ধনৰপৰা মুক্তি দিলে।

ৰুছোৰ চিন্তাধাৰা

ৰুছোৰ মতে— মানুহৰ মৌলিক অনুভূতিবিলাক ভাল কিযনো এইবিলাক স্বাভাবিক। মানুহ বিলাসী কৃত্ৰিম আৰু বেযা হৈছে কিযনো মানুহে প্ৰকৃতিৰ পৰিবেশ এৰি আহিছে। এই ব্যাধিগ্ৰস্ত পৰিবেশৰপৰা পৰিত্ৰাণ পাবৰ কাৰণে আমি পৰ্বতে কন্দৰে যাব লাগিব। মুঠতে যুগে যুগে ইতিহাসে সৃষ্টি কৰা মানব সমাজৰ বুনিযাদ ধ্বংস কৰিব লাগিব। ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানবিলাকৰ অবস্থিতি কিহৰ কাৰণে? কেবল ধনী মানুহে নিছলাক সবলে দুৰ্বলীক অত্যাচাৰ কৰিবৰ কাৰণে। শক্তি হল অনিষ্টকাৰী। প্ৰেমৰে জয কৰাৰ বাহিৰে কোনো ক্ষেত্ৰতেই বাধ্য বাধকতা নাই। ফৰাচী বিপ্লৱৰ বিভিন্ন দিশেদি ৰুছোৰ এই চিন্তাবিলাকেই প্ৰকাশ পাইছিল।

ৰুছোৰ লেখনীযে ফৰাচী সাহিত্যত নতুনত্বৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁৰ লেখাৰ ৰীতি আৰু মানসিক ভাবধাৰাই সাহিত্যত নতুন পৰিবেশ গটি তুলিলে যাক ৰমন্যাস আন্দোলন নামেৰে অভিহিত কৰিব পাৰি। ৰুছোৱে যদিও সাহিত্যত ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ সৃষ্টি কৰিলে তথাপি তেওঁৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী ধ্ৰুপদী সাহিত্য নাছিল— প্ৰতিদ্বন্দ্বী আছিল সমাজখনহে। সেই কাৰণেই স্কট্ জেমছে তেওঁৰ

মেকি অব লিটাৰেচাৰ ত লেখিছে— ৰুছোৰে সাহিত্যক প্ৰত্যাহ্বান জনোৱা নাছিল—প্ৰত্যাহ্বান জনাইছিল সমাজখনকহে। তেওঁৰ জীৱন আৰু লেখনী ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ প্ৰতিবাদ নাছিল—প্ৰতিবাদ আছিল একেদৰে চলা পৃথিৱীৰ ব্যৱস্থাৰহে। তেওঁ শিল্পীৰ স্বাধীনতা বিচৰা নাছিল—স্বাধীনতা বিচাৰিছিল মানুহৰহে। ১

কাণ্ট হেগেলৰ মত

কাণ্টৰ মতে— সৌন্দৰ্যবোধৰ সহায়ত যুক্তি আৰু প্ৰকৃতিৰ মাজত থকা বিশ্বজনীন ৰীতিৰ অস্তিত্ব অনুভৱ কৰিব পাৰি। যুক্তিবাদৰ উদ্ভৱ হয় নৈতিকতাৰপৰা। চেলিঙে ব্যক্তিবাদৰ ওপৰত বেছিকৈ গুৰুত্ব দিছিল। তেওঁৰ মতে সৌন্দৰ্যবাদ ব্যক্তি আদিৰ মূল্য দৰ্শনতকৈ বেছি। কাণ্ট ব্যক্তিবাদৰ বিশেষ পৃষ্ঠপোষক। ৰমন্যাসিক সাহিত্যিকসকলে ব্যক্তিবাদৰ অনুপ্ৰেৰণা পাইছিল কাণ্টৰ মতবাদৰপৰা। কাণ্টৰ পিছত হেগেলে ভাবৰ প্ৰাধান্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল। ভাব আৰু ইন্দ্ৰিয়ৰ সংযোগ ক্ৰিয়াৰ ফলস্বৰূপে সৌন্দৰ্যৰ জন্ম হয়। কাণ্ট আৰু হেগেলৰ লেখনীত গভীৰ বিপ্লৱী ভাবধাৰা নিহিত আছিল। হেগেলে সদায় দেখি থকা জগতখনৰ অন্তৰালত এখন চিৰ শাশ্বত জগতৰ ৰূপ উপলব্ধি কৰিছিল। উপলব্ধিৰ অন্তৰালত আছিল অতীন্দ্ৰবাদ সৰ্বাত্মবাদ আদি ভাবধাৰা। এনে ভাবধাৰাই ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ মন আকৰ্ষণ কৰিছিল। জাৰ্মান সাহিত্যই সমাজক স্বীকৃতি দিয়াৰ পোষকতা কৰা নাছিল। এই সাহিত্যই শিক্ষা দিছিল—অদৃশ্য শক্তিক দৃশ্যমান কৰাৰ মানসে অবাধ কল্পনাৰ সহায় লোৱা। গতিকে কল্পনা সমাজমুখী নহৈ ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক হৈ

Cl s l—ধ্ৰুপদী R m t —ৰমন্যাসিক

১ It t l te at e wh h R iss ch ll nges but c ety H l f nd w t g we e p t t not g nst cl s cal lit a y standards b t ag n t l l t typ d de f th w ld H dem nd not th f eedom f the tl t b t the f ed m of the m n —*Scott James*

পৰিল। জাৰ্মান সাহিত্যত ৰমন্যাসিক ভাবধাৰা বিযপাই দিছিল গেযেটে শ্বিলাৰ হাইনে আদি লেখকসকলে।

এইসকলৰ উপৰিও ৰমন্যাসিক ভাবধাৰা সৃষ্টিত উইলিযাম গড উইন্ আৰু থমাচ পেনৰ নাম উল্লেখযোগ্য। গড উইনৰ পলিটিকেল জাষ্টিছ গ্ৰন্থৰ কথাবিলাকে ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ ৰাজনৈতিক দিশটোৰ সংকেত দিছিল। তেওঁৰ মতে জন্মতে মানুহৰ মন এখিলা বগা কাগজহে। তাতেই মানুহৰ স্বাধীন ইচ্ছা নোহোবাকৈযে প্ৰকৃতিযে নিজৰ অভিজ্ঞতা লেখে। এই অভিজ্ঞতাক স্মৃতি আৰু যুক্তিৰ দ্বাৰা পিছলৈ শ্ৰেণীবদ্ধ হবলৈ এৰি দিযা হয। স্বাধীনতা অশৃঙ্খলিত যুক্তিতহে থাকে আৰু এই যুক্তি অন্ধবিশ্বাসৰপৰা মুক্ত হব লাগিব। এনে যুক্তিযেইহে ব্যক্তিক পৰিস্থিতিৰ ধৰণ লৈ কাম কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিব পাৰে। মানুহে ব্যক্তিগত অনুভূতি আৰ দেশপ্ৰেমৰ ভাবধাৰাৰ ওপৰলৈ গৈ যুক্তিৰ প্ৰখৰ দৃষ্টিৰে পৃথিবীখন পৰ্যালোচনা কৰিব পাৰে। গড উইনৰ— পলিটিকেল জাষ্টিছ এই ৰাজ ৰমন্যাসিক কবিসকলক বেছিকৈ প্ৰভাবান্বিত কৰিছিল। টমাচ পেনৰ — ৰাইটচ অব মেন গ্ৰন্থযো ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ ৰাজনৈতিক চেতনাৰ বিশেষকৈ ব্যক্তিৰ অধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট উদগনি দিছিল।

উইলিয়াম গড উইন

৭৮৩ খৃষ্টাব্দত আমেৰিকাৰ মুক্তি লাভে মানব স্বাধীনতাৰ আদৰ্শ দাঙি ধৰিলে। টমাচ পেনৰ ৰাইটছ অব মেন ই নহয আডম স্মিথৰ ওবেলথ অব নেশ্যনচ এ সাধাৰণ মানুহৰ অধিকাৰৰ কথা কলে। ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ সৃষ্টিত এনে ধৰণৰ সাহিত্যৰ লগত পোন পটীযা সম্পৰ্ক নথকা বহুত চিন্তাধাৰাই অবদান আগবঢ়ালে।

১৭৮৯ চনৰ ১৪ জুলাইত আৰম্ভ হোবা ফৰাচী বিপ্লব মুক্তি ভ্ৰাতৃত্ব আৰু সমতাৰ ভাব ফৰাচী দেশকে কেবল নহয গোটেই ইউৰোপকে দিলে। ৰুছোৰ— মানুহে জন্মতে মুক্ত হৈযেই জন্ম

ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱ

লয় কিন্তু সকলো ফালে শিকলিৰে বন্ধা[২] এই বাক্য আষাৰৰ অদ্ভুত শক্তিয়ে পুৰণি ব্যৱস্থা ভাঙি দিয়াত সহায় কৰিলে। ৰুছোৰ মতে মানুহৰ মন কলুষিত কৰাৰ গুৰি হ'ল কলুষিত চৰকাৰ আৰু ক্ষয়িষ্ণু অনুষ্ঠানবিলাক। তেওঁৰ মতে সামাজিক বিধি ব্যৱস্থা পৰম্পৰা আদিয়েই হ'ল মানুহৰ মুক্ত ব্যক্তিত্ব উন্নয়নৰ অন্তৰায়। ফৰাচী বিপ্লৱৰ মুখ্য আদৰ্শই সমতাই মানুহক বিশেষকৈ কবি সাহিত্যিকসকলক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল।

ফৰাচী বিপ্লৱৰ অন্যতম আদৰ্শ মুক্তিৰ ভাবধাৰা—ফৰাচী জনতাই বেষ্টাইল দুৰ্গ ভাঙি বাস্তৱত দাঙি ধৰিছিল। সেই আদৰ্শই আহি মনত দোলা দিছিলহি ইংৰাজ কবিসকলৰো। বেষ্টাইল দুৰ্গ ভঙাৰ সময়ত আঠাবছৰীয়া কুপাৰে ফৰাচী জনতাই দুৰ্গ আক্ৰমণ কৰাৰ কিছুদিনৰ আগতেই বেষ্টাইল সম্পৰ্কে লেখা কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছিল যে এই ভয়াবহ দুৰ্গ হ'ল ভগ্ন হৃদয়ৰ বাসভূমি। তেওঁ শেষ আশা কৰিছিল যে এই দুৰ্গৰ অৱশেষৰ এদিন পতন দেখি কোনো ইংৰাজৰেই অন্তৰ ননচাকৈ নেথাকিব। বেষ্টাইল পতনত ফৰাচী বিপ্লৱী জনতাৰ অন্তৰ নাচিলে। ইংৰাজী নৱন্যাসিক কবি ৱৰ্ডচৱৰ্থ আৰু কলৰিজৰ অন্তৰত এই আনন্দই কাব্যিক অনুভূতি দিলে। আনুভৌতিক দিশত ফৰাচী বিপ্লৱে ৱৰ্ডছৱৰ্থ কলৰিজ আৰু ব্লেকৰ ওপৰত প্ৰভাব পেলালে। শ্যেলীৰ ওপৰত পেলালে বৌদ্ধিক প্ৰভাব আৰু বাইৰণক দিলে ৰাজনৈতিক চেতনা।

ৰমন্যাসবাদৰ ইংৰাজী শব্দ হ'ল ৰোমাণ্টিছিজম্। এই শব্দ ইংৰাজী সাহিত্যত পোনতে ব্যৱহাৰ কৰিছিল বিখ্যাত ডায়েৰী লেখক ইভলিনে। তেতিয়াৰপৰাই এই শব্দ ইংৰাজী সাহিত্যত ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে।

ইংৰাজী ৰোমাণ্টিছিজম্ শব্দৰ গুৰি বিচাৰিবলৈ গ'লে আমি মধ্য

---

[২] Man is born free but is everywhere in chains. —

ৰোমাণ্টিচিজম্ শব্দ আৰু ৰোমাঞ্চ সাহিত্য

যুগলৈ যাব লাগিব। মধ্যযুগত ফ্ৰান্স স্পেইন ইটালিত ৰোমান বা ৰোমাঞ্চ নামে এটা ভাষা চলিছিল। এই ভাষা পিছত উন্নত হোৱা ভাষা। লেটিন ক্লাছিকেল ভাষা ফ্ৰান্স আদিত চলিছিল যদিও ইউৰোপ জয় কৰিবলৈ অহা চাৰচেন সকলে ফ্ৰান্সত বসতি কৰিও লেটিন ভালকৈ আয়ত্ব কৰিব নোৱাৰিছিল। তেওঁলোকৰ মুখত লেটিনৰ উচ্চাৰণ বিভ্ৰাট ঘটি ভাৰতৰ প্ৰাকৃতৰ দৰে এটি নতুন ভাষাৰ ৰূপ ললে। এয়ে হ ল ৰোমান বা ৰোমাঞ্চ ভাষা। এই ৰোমাঞ্চ ভাষাত বিভিন্ন ধৰণৰ মনোমোহা সাহিত্য গঢ়ি উঠিছিল—সেয়ে ৰোমাঞ্চ সাহিত্য। ৰোমাঞ্চ সাহিত্যত গ্ৰীক বীৰসকলৰ বিজয় অভিযান আদি বৰ্ণোৱা হৈছিল। দ্বাদশ শতিকাৰ ফ্ৰান্সকে মুখ্য কৰি গোটেই ইউৰোপত সাহিত্য চৰ্চাৰ জাগৰণ উঠে। প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যক পটভূমি কৰি লৈ বিভিন্ন বিজয় অভিযান প্ৰেমৰ কাহিনী সাধুকথাৰ অলৌকিকতাৰে সাহিত্য উপচি পৰিছিল। এফালে দিগ্বিজয়ৰ মন আৰু আনফালে প্ৰেমিক মন দুয়োটাকে দ্বাদশ শতিকাৰ সাহিত্যই সামৰি লৈছিল। অতীতৰ গ্ৰীক সাহিত্যত স্থান নিদিয়া প্ৰেমে বিভিন্ন ৰূপত দ্বাদশ শতিকাৰ এই ৰোমাঞ্চ সাহিত্যত স্থান পাইছিল। প্ৰেম আৰু অভিযান লগতে অলৌকিকতা এই তিনিটাই মানুহৰ মন বৰ বেছিকৈ আকৰ্ষণ কৰে। দ্বাদশ ত্ৰয়োদশ আৰু চতুৰ্দশ শতিকাই এনে ধৰণৰ সাহিত্যকে সৃষ্টি কৰিলে।

ইংলণ্ডত প্ৰথম ৰোমাঞ্চ জাতীয় কবিতাৰ সৃষ্টি হয় নৰ্মান যুগত। কেমেলেটৰ ৰজা আৰ্থাৰ। তেওঁৰ ঘূৰণীয়া মেজমেল আৰু তেওঁৰ নাইটসকলৰ কাহিনী লৈ এই ৰোমাঞ্চ ৰচিত হৈছিল। এই কাহিনী বিলাকে যেনে চমকপ্ৰদ আছিল তেনে বিস্ময়কৰো। আৰ্থাৰৰ জন্মকালত আকাশী পৰীৰ উপস্থিতি, তৰোৱাল আৰু নানান অস্ত্ৰ শস্ত্ৰৰ অলৌকিক উৎপত্তি, বিভিন্ন যোদ্ধাসকলৰ প্ৰণয়-কাহিনী ইত্যাদি কথাই লেখকসকলক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। এইবিলাকৰ

ওপৰত ভিত্তি কৰি লেখা ৰোমাঞ্চ কাহিনী আৰ্থাৰ এণ্ড মাৰ্লিন মাৰ্টি ডাৰ্থাৰ গাবেইন এণ্ড দি গ্ৰীন লাইট পাৰ্ল ইত্যাদি। গাবেইন এণ্ড দি গ্ৰীন লাইট ৰোমাঞ্চ কাব্যৰ বিষয়বস্তু হ'ল এটা কদাকাৰ দৈত্যই আৰ্থাৰৰ ৰাজসভাত প্ৰবেশ কৰি ৰাজসভাৰ সভাসদ সকলক এক অলৌকিক দ্বন্দ্ব যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিছিল। দ্বন্দ্ব যুদ্ধত গাৱেইন বুলি এজন সভাসদে দৈত্যক কুঠাৰেৰে শিৰশ্ছেদ কৰিছিল। শিৰশ্ছেদ হোৱা সত্ত্বেও দৈত্যই শিৰ লৈ ঘোৰাত উঠি গুচি গ'ল। এনে ধৰণৰ অলৌকিক কাহিনীৰে এই ৰোমাঞ্চ সাহিত্য ভৰপূৰ। অলৌকিক কাহিনী পৰিবেশনৰ লগে লগে প্ৰকৃতিৰ নানান ৰূপৰ চিত্ৰ অঙ্কন কৰা হৈছে। ফ্ৰান্সত ৰোমাঞ্চকৰ পৰিবেশ দুবিধ সাহিত্যত সৃষ্টি হৈছিল—এবিধ অভিযান আৰু প্ৰেমমূলক কাহিনী আৰু আনবিধ গীতিকাব্য। ফ্ৰান্স দেশৰ প্ৰভাবেই হওক বা অইন ধৰণৰে হওক ইংলণ্ডতো এংলো নৰমান যুগত গীতিকাব্য ৰচনা কৰা হৈছিল। ফ্ৰান্স দেশৰ দৰে ইংলণ্ডতো অভিযান আৰু প্ৰেমমূলক কাহিনীৰ উপৰিও গীতিকাব্যৰ সমাদৰ আছিল। গীতিকাব্যবিলাকৰ পটভূমি আছিল বিশেষকৈ প্ৰকৃতি। সহজ সৰলভাবে প্ৰকৃতিৰ নানান চিত্ৰৰ বৰ্ণনা দিয়াৰ উপৰিও এই কবিতাবিলাকত প্ৰেমৰ বৈচিত্ৰ্যও ফুটাই তোলা হৈছিল।

বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ ৰোমাঞ্চ সাহিত্যৰ অবনতি লাহে লাহে ইংৰাজী সাহিত্যাত চতুৰ্দশ শতিকাৰপৰাই ঘটিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ৰোমাঞ্চ সাহিত্যাই নতুনত্ব হেৰুৱাই গতানুগতিক সাহিত্যলৈ বাট ললে। ৰোমাঞ্চতকৈ ধ্ৰুপদী সাহিত্যই সবল হিচাবে দেখা দিলে। অষ্টাদশ শতিকাৰ প্ৰথম ভাগলৈকে ধ্ৰুপদী সাহিত্যই ইংলণ্ডত বিশেষ প্ৰতিপত্তি স্থাপন কৰিছিল।

ইংলণ্ডৰ ধ্ৰুপদী
সাহিত্য

অষ্টাদশ শতিকাত ইংলণ্ডত যি সাহিত্য সৃষ্টি হৈছিল সেই সাহিত্য ধ্ৰুপদী সাহিত্য। ইংলণ্ডৰ এই যুগক ৰোমান সম্ৰাট অগষ্টাচৰ যুগৰ লগত তুলনা কৰা হয়। কাৰণ এই যুগৰ লগত

অগষ্টাচৰ যুগৰ সাহিত্য সংস্কৃতিৰ সম্বন্ধ আছে। ৰাজনৈতিক ফালৰ পৰাও এই যুগটো শান্তিৰ যুগ ইংলণ্ডবাসীযে এই কালছোৱাত সাংবিধানিক স্বাধীনতা ধৰ্মীয সহ অবস্থান আদি ভোগ কৰিবলৈ পাইছিল। গতিকে তেওলোকে আত্মসন্তুষ্টিৰ ভাবেৰে নিজৰ কৃতকাৰ্যতা উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। যুগটো আছিল অভিজাত আৰু মধ্যবিত্ত বুদ্ধিজীবীৰ। সমকালীন ফৰাচী ভাষাৰ মাধ্যমেৰে গ্ৰীক লেটিন সাহিত্যৰ সম্ভাৰ ইংৰাজী সাহিত্যলৈ আনিবলৈ যত্ন কৰিছিল। গতিকে ইংলণ্ডৰ ধ্ৰুপদী যুগত ইংলণ্ডত এক অনুকৰণ ধৰ্মী সাহিত্য গঢ়ি উঠিছিল। যদিও গ্ৰীক সাহিত্যৰেই পৰোক্ষভাবে ইংৰাজী সাহিত্যত অনুকৰণ হৈছিল এই অনুকৰণত কিন্তু গ্ৰীক সাহিত্যিকসকলৰ আদৰ্শ ফুটি উঠিছিল। গ্ৰীক সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য আছিল জ্ঞান আৰু কমৰ সাধনাৰে পাৰ্থিব মানুহৰ উৎকষতা সাধন কৰা। এই উৎকষতা সাধন কৰিবলৈ যাওতে যি সাহিত্য গঢ় লৈছিল সি যুক্তিবাদ ৰীতি নীতি আদিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল। ইংলণ্ডৰ অষ্টাদশ শতিকাৰ সাহিত্যিকসকলে মনুষ্যত্ব সাধনাৰ দিশটোতকৈ যুক্তিবাদ ৰীতি নীতি ইত্যাদিক বেছিকৈ গ্ৰহণ কৰিলে। ইযাৰ ফলত অষ্টাদশ শতিকাৰ ইংৰাজী ধ্ৰুপদী সাহিত্য নীৰস যুক্তিবাদী সাহিত্যত পৰিণত হ'ল। ৰুচি যুক্তি নীতি উপদেশ ইত্যাদিৰে মহৎ সাহিত্য সৃষ্টি হ'ব নোৱাৰে। অনুভূতিতকৈ এই ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ গুৰুত্ব আছিল মগজুতহে। মগজু ঘোলা কৰা সাহিত্যই অন্তৰ স্পৰ্শ নকৰে। অনুকৰণ-প্ৰীতি ইমান বাঢ়িছিল যে ইংৰাজ ধ্ৰুপদী লেখক পোপে কৈছিল যে হোমাৰ আৰু প্ৰকৃতি অভিন্ন। হোমাৰক অনুসৰণ কৰিলেই প্ৰকৃতিক অনুসৰণ কৰা হয। ফৰাচী সাহিত্যিকসকলে নিজৰ ঐতিহ্যক কেন্দ্ৰ কৰি যেনেদৰে ধ্ৰুপদী সাহিত্য সৃষ্টি কৰিছিল ইংলণ্ডৰ সাহিত্যিকসকলে তেনেদৰে কৰিব পৰা নাছিল। তেওলোকে গ্ৰীক লেটিন সাহিত্যৰ বিষযবস্তু নিজৰ সাহিত্যৰ ওপৰত জোৰকৈ জাপি দিছিল। ইংলণ্ডৰপৰাই তেওলোকে দৃষ্টি ৰাখিছিল ৰোম

আৰু পেৰিচত। ইংৰাজী ধ্ৰুপদী সাহিত্যিকসকলে ভাবৰ গুৰুত্বতকৈ গুৰুত্ব দিছিল ভাষাতহে। এই সময়ৰ কবিসকলৰ ধাৰণা আছিল যে কবিতাত সাধাৰণ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিলে কবিতাৰ মৰ্য্যাদা হানি হয়। গতিকে তেওঁলোকে সাধাৰণ শব্দৰ পৰিবৰ্তে জীৱনৰ লগত সম্পৰ্ক নোহোৱা কঠিন আৰু আওপকীয়া শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। কোনো কোনো কবিয়ে চৰাইক বাড নুবুলি উই গুড ট্ৰাইব বন্দুকক গান নুবুলি মাৰ্ডাৰাচ টিউব বুলিছে। বহুতো কবিতা পঢ়িলে এনে লাগে যেন এই কবিসকলে মনৰ স্বাভাৱিক অনুভূতিক সেই ৰূপত প্ৰকাশ নকৰি তাক প্ৰকাশ কৰিবলৈ কঠিন পৰোক্ষ বৰ্ণনামূলক শব্দ বিচাৰি ফুৰি অভিধানৰ পাত লুটিযাইছে। অষ্টাদশ শতিকাৰ ভাষাৰ বিলাসিতাই ভাবক সাৰশূন্য কৰি তোলা এই ৰীতিবাদী কল্পনাৰ প্ৰভাব নথকা চহা মানুহৰ জীৱন আৰু প্ৰকৃতিলৈ চকু দিবলৈ আজৰি নোহোৱা মাৰ্জ্জিত সুস্থ সমাজ অৰ্থাৎ চহকী সমাজৰ কথা কোৱা প্ৰাণহীন সাহিত্যই মানুহক আমুৱাই দিছিল। এই আমুৱাই দিয়া সাহিত্যৰ পৰিবৰ্তন মানুহে বিচাৰিছিল।

ইংলণ্ডৰ ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ প্ৰধান লেখকসকল হ'ল— পোপ জনছন এডিছন ষ্টীল আদি। তেওলোকে ব্যাঙ্গাত্মক অনুবাদ আৰু নীতিমূলক ৰচনাৰে সাহিত্যৰ অৰিহণা দিছিল। ভাব ভাষাৰ বিকৃতি ঘটিলেও পোপে হোমাৰৰ ইলিযাড ওডিছি অনুবাদ কৰি গ্ৰীক সাহিত্যৰ প্ৰতি থকা তেওৰ প্ৰীতি ভাব প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। ড্ৰাইডন ৰেষ্টোৰেশ্যন যুগৰ সাহিত্যিক হ'লেও তেওকেই ইংৰাজী ধ্ৰুপদী সাহিত্য জোৰ দেখুৱাওতা বুলিব পাৰি। ধ্ৰুপদী বাত্তি সাহিত্যৰ সমতা বিশুদ্ধতা আদি গুণ ড্ৰাইডনেই বেছি জনপ্ৰিয় কৰি তোলে।

অষ্টাদশ শতিকাৰ ৰীতিবাদী প্ৰাণহীন সাহিত্যৰ বিপৰীতে সৃষ্টি হ'ল ৰমন্যাসিক সাহিত্য। এই শতিকাৰ শেষ দশকত ফৰাচী

ইংৰাজী ৰমন্যাসিক সাহিত্য

বিপ্লবৰ ভাবধাৰাই কবি-সাহিত্যিকসকলৰ মনত আলোড়ন আনি দিলে—ৱৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰকৃতিবাদ কʼলৰীজৰ অতিপ্ৰাকৃতবাদ স্কটৰ মধ্যযুগীয়া প্ৰীতি আৰু ৰূপতান্ত্ৰিকতা বাইৰণৰ মুক্তি আকাঙ্ক্ষা ইত্যাদি। বডছবৰ্থ আৰু কʼলৰীজে মিলি ১৭৯৮ চনত লিৰিকেল বেলাডচ নামে যিখন কবিতা সংকলন প্ৰকাশ কৰিলে সেই কবিতা সংকলনে নবন্যাস যুগৰ সূচনা কৰিলে। ৰমন্যাস যুগৰ অবস্থিতিৰ কাল হʼল ১৭৯৮ চনৰপৰা ১৮৬১ চনলৈ অৰ্থাৎ চৌত্ৰিশ বছৰ। ইংলণ্ডৰ ৰমন্যাসিক আন্দোলন ফৰাচী আৰু জাৰ্মান ৰমন্যাসিক আন্দোলনৰ লগত বিশেষভাবে জড়িত। মুঠ কথাত তিনিওখন দেশত যি সৃষ্টিধৰ্মী সাহিত্যৰ নতুন প্ৰেৰণা সৃষ্টি হৈছিল সেই প্ৰেৰণা একে সু তিৰে গতি কৰিছিল। ফৰাচী আৰু জাৰ্মান চিন্তাই ৰমন্যাসৰ ওপৰ বিশেষ প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিলে। সুন্দৰৰ প্ৰতি গভীৰ অনুৰাগত আছে ফৰাচী ভাবধাৰা আৰু জীৱনৰ ৰহস্য উদ্‌ঘাটন কৰিবলৈ হোৱা হেপাহ হʼল জাৰ্মান চিন্তা।

ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰ সংজ্ঞা

ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ সংজ্ঞা দিয়া যেনেকৈ টান ৰমন্যাসিক সাহিত্যৰো সংজ্ঞা দিয়া তেনেকৈ টান। বহুতে বহুত ধৰণৰ ৰমন্যাসবাদৰ ব্যাখ্যা দিছে। পেটাৰে ইয়াক— সুন্দৰৰে অদ্ভুতৰ পৰিণয় [৩] বুলিছে। ডাণ্টনে ইয়াক বিস্ময়ৰ পুনৰ্জীৱন বুলি ব্যাখ্যা দিছে। এল এবাৰ কম্বিৰ মতে ৰমন্যাসবাদ হʼল বাহ্যিক অভিজ্ঞতাৰপৰা আঁতৰি আহি আভ্যন্তৰীণ অভিজ্ঞতাত মনোনিবেশ কৰা। [৪]

কোনোৱে কয় ৰমন্যাস প্ৰকৃতিৰ ৰূপ মাধুৰ্যৰ আস্বাদনৰ অবলম্বন। হাৰফডে কৈছে— কল্পনা প্ৰবণতাৰ অসাধাৰণ বিকাশেই

R f wo d

৪ R mant m w thd w l f om te expe ı c to c t t up p —*L Ab c mble*

ৰমন্যাস কবিতাৰ লক্ষণ। [৫] হেইনে ৰমন্যাসবাদৰ সূত্ৰ দিছে এইদৰে — ই মাধুৰ্যৰ পুনৰ জাগৰণ ।[৬] ভিক্টৰ হিউগ ৰ মতে ৰমন্যাস হ ল— সাহিত্যত উদাৰতাবাদ [৭] তেওঁ ৰমন্যাস সাহিত্যৰ সৃষ্টিত গণতান্ত্ৰিক ভাবধাৰাত বিশেষ গুৰুত্ব দিছে। গ্যেটেই ৰমন্যাসবাদৰ লগত ধ্ৰব বাদৰ তুলনা কৰি কৈছে— ৰমন্যাসবাদ হ ল বেমাৰ আৰু ধ্ৰুববাদ হ ল স্বাস্থ্য। [৮] ৰমন্যাসবাদৰ সূত্ৰ দাঙি ধৰোঁতে এইসকল লোকে আ শিকভাবেহে বিষয়বস্তু নিৰীক্ষণ কৰিছে ৰমন্যাসবাদৰ সামগ্ৰিক ৰূপৰ কথা চিন্তা কৰি সূত্ৰ দিয়া নাই। গতিকে এই সূত্ৰ সম্পূৰ্ণ সূত্ৰ বুলিব নোবাৰি।

বিশেষত্ব

ৰমন্যাসিক কবিতা মনোধৰ্মিতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰচনা কৰা হৈছিল। কবিসকলে প্ৰাণ উজাৰি আবেগ অনুভূতি প্ৰকাশ কৰিছিল। এই যুগৰ কবিসকলে নিৰ্ধাৰিত ৰীতি নীতিৰ দেওনা পাৰ হৈ মুক্ত মনৰ সন্ধান বিচাৰিছিল। ৰমন্যাসিক কবিতা বিশ্লেষণ কৰি চালে দেখা যায যে এই যুগত কল্পন ৰ জোৱাৰ উঠিছিল। সীমাহান কল্পনাৰে কবিসকলে সকলো জাগতিক আৰু অজাগতিক সৌন্দৰ্যৰ অনুসন্ধানত মন মেলিছিল। কল্পনা ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ প্ৰধান অবলম্বন আছিল কাৰণেই ব লৰীজে কল্পনাৰ মনক আত্মাৰ এক প্ৰধান অ শ বুলি কৈছে। তেওব মতে কবিক মনব কল্পনাৰ শক্তিয়ে স্ৰষ্টা কৰি তোলে। কল্পনা আৰু মানবায অনুভূতিযেই হ ল ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ আধাৰ। ৰমন্যাসিক সাহিত্যত ধ্ৰুপদী যুগৰ ৰাতি নীতিৰ কটকটীয়া বান্ধোন নাছিল কাৰণেই কবিসকলে যি কোনো বিষয়বস্তু বাচি লৈ কবিতা লেখিছিল। সেই কাৰণে এই যুগত বিভিন্ন ধৰণৰ কবিতা সৃষ্টি হৈছিল। ৰমন্যাসিক

E t d1 y d lopm t f m g t b l ty

Th w k g f th m ddle g

L ber l m n l t tu

R m t m d l m h lth

কবিসকলে বাহ্যিক বস্তুৰ উপলব্ধিতকৈ নিজৰ অন্তৰৰ অভিজ্ঞতা প্ৰকাশতেই বেছি গুৰুত্ব দিছিল। তেওলোকে অন্তৰৰ অভিব্যক্তিক সাৰ্বজনীন ৰূপলৈ লৈ যাবলৈ যত্ন কৰিছিল। এই যুগৰ কবিসকলে পৰম্পৰাগত সাহিত্যৰ ৰীতি নীতি যুক্তিবাদ মগজু ইত্যাদিৰ কথা বাদ দি মুক্তমনৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছিল কাৰণেই বহুতে এইসকলৰ কবিতাক অনিযমিত আৰু বাতুলৰ প্ৰলাপ বুলিছিল।

ৰমন্যাসিক কবিতাৰ আন এটা লক্ষণ হ ল বিস্ময় বোধ অলৌকিক প্ৰীতি। এই যুগৰ কবিসকলে অতি বিচক্ষণতাৰে বিস্ময় ৰহস্য আৰু সৌন্দৰ্যক একীভূত কৰিছিল। প্ৰকৃতি তেওলোকৰ কাৰণে দৃশ্যমান জগত হৈ নাথাকিল। ইয়াৰ মাজত তেওলোকে উপলব্ধি কৰিলে অচিন শক্তিৰ যি শক্তিয়ে মানৱ জীবনৰ লগতেই নহয় প্ৰাণীজগতৰ জীবনৰ লগতো প্ৰকৃতিৰ সমন্বয় ঘটাব পাৰে। অলৌকিক শক্তিৰ প্ৰতি মোহিত হোৱাৰ কাৰণে এই যুগৰ কেইবাজনৰো কবিতাত পৰী ভূত প্ৰেত আদিৰ প্ৰবেশ ঘটিছিল।

অতীত প্ৰীতি আৰু মধ্যযুগৰ ভাবধাৰাৰ অন্বেষণ হ ল ৰমন্যাসিক কবিতাৰ আৰু এক উল্লেখযোগ্য লক্ষণ। এই ভাবধাৰাৰ বিকাশত বিশেষ বৰঙণি যোগালে পাৰ্চী আৰু অন্যান্য মালিতা স গ্ৰহকাৰী সকলে। ড্ৰাইডন পোপ আদিৰ লেখনীৰ বাহিৰেও ভাল আদৰ্শ মধ্যযুগ আৰু অতীতৰ বুকুত থকা বিভিন্ন লোকগীত লোক কাহিনীৰ ভিতৰত যে আছে এই কথা এই মালিতাসমূহে তেওলোকক সোঁৱৰাই দিছিল। সেইবিলাকক ভিত্তি কৰি হাতত লেখনী ল বলৈ তেওলোক অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। অকল এইযে নহয় অতীতৰ বুকুত থকা বুৰঞ্জী বা লোকবিশ্বাসে পৰশা স্মৃতিচিহ্নই ৰমন্যাসিকযুগৰ কবিসকলক অতীতক নাযাবা পাহৰি ভাব আনি দিলে। অতীতৰ মাজেদিয়েই যেন তেওঁলোকৰ মনে সৌন্দৰ্য উপলব্ধিৰ কাৰণে ব্যগ্ৰ হৈ পৰিল। মৌলিক জ্ঞানৰ প্ৰতি হাবিয়াস থকা কবিসকলক পাৰ্চীৰ মালিতাই বিশেষ ভাবে অনুপ্ৰেৰণা দিছিল। মধ্যযুগৰ অবাস্তৱ লৌকিক কাহিনী

আৰু নানান স্মৃতিচিহ্নৰ মাজেদি এই কবিসকলে এখন কল্পনাৰ জগত সৃষ্টি কৰিছিল—যিখন জগতৰ সৌন্দৰ্যই কবিৰ লগতে পঢ়ুৱৈ সকলকো মোহিত কৰিছিল। পুৰণি স্মৃতিচিহ্ন আৰু লোককাহিনীৰ ওপৰত ভিত্তি নকৰাহেঁতেন হযতো এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ লেডী অব দি লেক বেলে দেম চেনছ মার্চি আদি কবিতা সৃষ্টি নহ'ল হেঁতেন। বৰ্ডছবৰ্থে সৰলতা আৰু আপোন ভাবৰ কথাবোৰ কাহিনী-গীতৰপৰা পাইছিল।

কাৰুণ্য ৰমন্যাসিক কবিতাৰ অন্য এক লক্ষণ। বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায যে ৰমন্যাসিক কবিসকল অসন্তুষ্ট ব্যক্তি। এই অসন্তুষ্টি হযতো তেওৰ জীবনৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নহয প্ৰচলিত সাহিত্য আৰু সমাজ ব্যবস্থাৰ পৰম্পৰাৰ ওপৰত নহলে মানব জাতিৰ সাধাৰণ ভাগ্যৰ ওপৰত। সেযেহে ৰমন্যাসিক কবিতাৰ বহুততে নিৰাশাবাদৰ কৰুণ সুৰ শুনা যায।[১]

প্ৰচলিত ব্যবস্থাৰ বিৰুদ্ধে সাহিত্যিকে বিদ্ৰোহ কৰিব পাৰে সংশোধন বিচাৰিব পাৰে নহয বাস্তব সমস্যাৰ সম্মুখীন হবলৈ নিবিচাৰি অতীতলৈ পলাযন কৰিব পাৰে। আদৰ্শৰে জীবন মহীযান কৰি তুলিব খুজিলেও আউল লগা বাস্তবৰপৰা তেওলোকে আঁতৰিবলৈ বিচাৰে। প্ৰেমত পৰি হাবাথুৰি খালেও তাৰ যুক্তিযুক্ততা সমাজৰ গুৰিত প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ নিবিচাৰে—বিচাৰে অন্তৰৰ হা হুমুনিযাহৰে চিৰপূজিত প্ৰেমৰ বেদীত অন্তৰৰ ৰক্ত জবা দান কৰিবলৈ। সমাজে বাধা দিযে নানান বাস্তব সমস্যাই মনক আউল লগায গতিকে অকণমান শান্তি পাবৰ কাৰণে দূৰ দূৰণিত নিৰলাত পঁজা সজা বা প্ৰকৃতিৰ মাজত বিচৰণ কৰাই তেওলোকৰ কামনা। তেওঁলোকে এনেদৰে বাস্তবৰপৰা আঁতৰি কল্পনাৰ কুঁৱলীৰ আঁৰত মনটো সুমুৱাই লৈ ভাল পায। সেই কাৰণেই বাস্তৱত অন্তৰৰ

---

[১] History of English Poetry —*J Courthope*

দাবী প্ৰতিপন্ন কৰিব নোৱাৰা এই কবিসকলক পলায়নবাদী বুলি আখ্যা দিয়ে। এইসকল সমালোচকৰ যুক্তি হ'ল—যিসকলে অন্তৰৰ অনুভূতিক সামাজিক অনুভূতিৰ লগত সাঙোৰ খুৱাব নোৱাৰে সেই সকল সমাজৰ বাবে উপযোগী নহয়। তেওলোকৰ ব্যক্তিত্বই সমাজক সবল কৰিব নোৱাৰে পঙ্গুহে কৰে। ইংৰাজী সাহিত্যৰ যিসকল কবিয়ে ৰমন্যাসিক সাহিত্যত অৰিহণা যোগাইছিল সেই সকলৰ বেছি ভাগৰে আৰ্থিক অৱস্থা ভাল আছিল। আৰ্থিক নিৰাপত্তাই ব্যক্তিবাদী বিলাসী ভাবধাৰাৰ সমল যোগায়। শ্যেলী বাইৰণ আদিৰ কবিতাত বিভিন্ন আদৰ্শৰ কথা বিভিন্ন বিপ্লবৰ কথা আছে যদিও তাত বাস্তববিমুখিতা নোহোৱা নহয়। ৰমন্যাসিক কবিৰ চিন্তাধাৰাত বিপ্লবৰ বীজ আছে সচা এই বীজ যেন নিৰঙ্কুৰ।

ৰমন্যাসিক কবিৰ কবিতাত প্ৰকৃতি প্ৰীতি বিশেষ উল্লেখযোগ্য। প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ সম্বন্ধ অন্তৰঙ্গতা বিশেষভাবে উপলব্ধি কৰিলে এই যুগৰ ভালেকেইজন কবিয়ে। ৰুছোৰ প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ উভতি যোৱা বাণীয়ে ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিসকলক প্ৰকৃতিৰ জ্ঞান দাযিনী শক্তি আৰু শান্ত পৰিবেশৰ ভাবে মনত বৰকৈ খুন্দিযাইছিল। তেওলোকে বিশেষকৈ বৰ্ডছৱৰ্থে বিশ্বাস কৰিছিল যে সাধাৰণ মানুহে পোৱা অকৃত্ৰিমতা আৰু সত্যবাদিতা হ'ল প্ৰকৃতিৰ অবদান। ইংৰাজ ৰমন্যাসিক কবিসকলে ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছত নেপোলিয়নৰ স্বেচ্ছাচাৰী শাসনে ইউৰোপৰ নাগৰিক জীৱন অতিষ্ঠ কৰি তোলা দেখিছিল। শিল্পবিপ্লবে গঢ দিয়া নগৰমুখী সভ্যতাই নগৰৰ দুৰণিৰ প্ৰকৃতিৰ শান্ত পৰিবেশ বিচাৰিবলৈ শান্তিপ্ৰিয়ক উদ্‌গনি দিছিল। জাৰ্মান দাৰ্শনিকসকলৰ সৰ্বেশ্বৰবাদী চিন্তাধাৰাই প্ৰকৃতি-বাদী কবিসকলক প্ৰকৃতিৰ মাজত অতীন্দ্ৰিয় শক্তি উপলব্ধি কৰিবলৈ সমল যোগায়। ইংৰাজ ধ্ৰুপদী কবিসকলেও প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন ৰূপত মোহ গৈছিল কিন্তু সেই মোহ আছিল বাহ্যিক ধৰণৰ। তেওঁলোকে প্ৰকৃতিৰ প্ৰাণৰ স্পন্দন অনুভৱ কৰা নাছিল। ৰমন্যাসিক

কবিসকলে প্ৰকৃতিৰ সনাতন আত্মাৰ লগত নিজৰ আত্মা বিলীন কৰি দিব বিচাৰিছিল। বাহ্যিক সৌন্দৰ্য্যৰ লগে লগে প্ৰকৃতিৰ আভ্যন্তৰীণ সৌন্দৰ্যই তেওলোকক মোহিত কৰিছিল আৰু আহ্বান জনাইছিল।

প্ৰকৃতিক ভালপোবাৰ লগে লগে ৰমন্যাসিক কবিসকলে প্ৰকৃতিৰ বুকুত ডাঙৰ দীঘল হোবাসকলকো ভাল পাইছিল। সেযেহে বিনন্দীয ৰূপৰ পখিলা চৰাই ফুলপাতে তেওঁলোকৰ মন মুহিছিল। এই যুগৰ নেতৃস্থানীয কবিসকলে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানক চিন্তা আৰু নীতিৰ বাহন হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছিল। বৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰকৃতি জীবন উচ্চতৰ আধ্যাত্মিক আৰু দাৰ্শনিক চিন্তাৰ মাধ্যম হৈ পৰিছিল।

ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিতাত মানুহৰ যি ছবি অঙ্কন কৰা হৈছে সেই ছবি যেন জীবন্ত প্ৰকৃতিৰেই এটা খণ্ডৰূপ। বডছবৰ্থৰ কবিতাৰ যি মানুহ সেই মানুহ সহজ সৰল প্ৰকৃতিৰ মাজত ডাঙৰ দীঘল হোবা সাধাৰণ মানুহ। বডছবৰ্থৰ ভাষাত কবলৈ গলে চহা জীবনৰপৰা বুটলি অনা সাধাৰণ মানুহৰ চৰিত্ৰ আৰু ঘটনাই কবিতাৰ বিষয বস্তু।[১০] গতিকে এই চহা জীবনৰ মানুহৰ মুখত তেও সহজ সৰল ভাষা অৰ্থাৎ তেওলোকৰ প্ৰাণৰ ভাষা ব্যবহাৰ কৰিছিল। সেই কাৰণেই আগৰ কবিসকলৰ দৰে অলঙ্কাৰেৰে ভৰপূৰ পৰোক্ষ প্ৰকাশৰ বাহন স্বৰূপ বৰ্ডছবৰ্থৰ ভাষা নাছিল। ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিৰ কবিতাত বিশেষকৈ বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাত সাধাৰণ মানুহে সাধাৰণ কাম কাজৰ মাজেদিযেই অসাধাৰণ চৰিত্ৰ আৰু সাধুতাৰ উচ্চ আদৰ্শ দাঙি ধৰি বিশ্বজনীন ৰূপৰে প্ৰকৃতিৰ কোলাত মূৰ দাঙি থিয দিছে।

ৰমন্যাসিক কবিসকলে সাধাৰণ মানুহৰ জযগান গাই তেওলোকৰ সৰলতাক বিকশিত কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। সাধাৰণ মানুহৰ মাজত

---

১ Incidents and characteristics of common life

তেওঁলোকে বিচাৰি পাইছিল ঐশ্বৰিকত্ব আৰু এই সাধাৰণ মানুহৰ বন্ধনৰপৰা মুক্ত হোৱাটো তেওঁলোকৰ আদৰ্শৰে ভৰপূৰ মনত দোলা দিছিল। সেই কাৰণেই বহুতেই ৰমন্যাসিক আন্দোলনক গণতান্ত্রিক আন্দোলনৰ অংশ বিশেষ বুলি কৈছিল।

ভাষা আৰু ছন্দৰ ক্ষেত্ৰত ৰমন্যাসিক কবিসকল ধ্ৰুপদী কবি সকলতকৈ বেলেগ বাটেৰে বাট বুলিছিল। ধ্ৰুপদী কবিসকলে এবিধ ছন্দকেই ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেইযা আছিল হিৰযিক কাপলেট কিন্তু ৰমন্যাসিক কবিসকলে বিষয় বস্তু দৃষ্টিভঙ্গী আৰু নতুনত্বৰ লগে লগে ছন্দ সজ্জাৰো নতুনত্বৰ পৰিচয় দিছিল। তেওলোকে বেলেগ ছন্দক কবিতাৰ মাজত স্থান দিলে। অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দক পুনৰ্জীবিত কৰিলে। কবিতাৰ মাজত প্ৰকাশ পালে লোক সাহিত্যৰ প্ৰধান বিষয় মালিতাৰ ছন্দ চনেট আদিয়ে। পুৰণি ছন্দ সজ্জাৰ পুনৰ্জীবনৰ লগে লগে ওঠৰ শতিকাত অস্তমিত হ'ব খোজা চচাৰ স্পেনচাৰ মিলটন আদি পুৰণি ইংৰাজী সাহিত্যৰ প্ৰসিদ্ধ কবিসকলৰ আকষণ বাঢ়িল। এইসকল হ'ল ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ আদৰ্শ।

ছন্দ সজ্জা

সেই কাৰণেই ক'ব পাৰি ইংৰাজী ৰমন্যাসিক সাহিত্য বিদ্রোহ আৰু পুনৰুত্থানৰ সাহিত্য অষ্টাদশ শতিকাৰ প্ৰচলিত ৰীতি নীতিৰ বিৰুদ্ধে সাহিত্য আৰু প্ৰাচীন ছন্দ আৰু কবিসকলৰ পুনৰ্জীবন সাহিত্য।[১]

ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ চিন্তাধাৰা বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে শিল্পবিপ্লৱে গঢ দিয়া নগৰমুখী সভ্যতাই কাৰোবাক আমনি লগাইছিল নগৰৰ চিঞৰৰ বাখৰে নগৰৰ দূৰণিৰ প্ৰকৃতিৰ শান্ত পৰিবেশ বিচাৰিবলৈ কাৰোবাক উদ্‌গণি দিছিল। কাৰোবাক সমাজৰ মানুহে মুক্ত প্ৰেমত

---

[১] English R m t m both e lt nd l t e olt gai st 18th ntu y t ad t n a d on entions ! it is re i al of t m t e nd n t m ter of po t y

[২]

বাধা প্ৰদান কৰিছিল কাৰোবাক সমাজৰ আউল লগা সমস্যাই সমাজৰপৰা আঁতৰি নিৰলাত পঁজা সাজিবলৈ মন মেলাইছিল কাৰোবাক অশান্ত পৃথিৱীৰপৰা আঁতৰি থাকি ৰহস্যময় ভাব-জগতত বিচৰণ কৰিবলৈ চিন্তাৰ সমল যোগাইছিল অনুভূতিৰে কোনোবাই আকৌ আজিৰ যুগৰ নহয়—অতীতৰ যুগৰ সাধুকথা ভাস্কৰ্য আদিৰ মাজত কল্পনাৰ সমল বিচাৰি পাইছিল।

ধ্ৰুপদী সাহিত্যত ৰমন্যাসিক চেতনা

To see a world in a Grain of Sand
And a Heaven in a wild Flower
Hold Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an Hour

—William Blake

অষ্টাদশ শতিকাত ইংলণ্ডত যি কবিতা ৰচনা কৰা হৈছিল তাৰ ভিতৰতে ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাও যে বিকশিত হোৱা নাছিল এনে নহয। ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ যুগে যদিও কল্পনাৰ অবাৰিত গতিক স্বীকাৰ কৰা নাছিল তথাপি কবিতাত এই মুখ্য উপাদানক সম্পূৰ্ণৰূপে অস্বীকাৰ কৰিবলৈ টান পাইছিল। এই সাহিত্যৰ মাজেদিয়েই ইংৰাজী সাহিত্যলৈ ৰমন্যাসৰ চেতনা আহে। ফৰাচী বিপ্লব আৰু জাৰ্মান দেশৰ কাণ্ট হেগেল আদি বিভিন্ন দাৰ্শনিকৰ চিন্তাধাৰাই যদিও ইংৰাজী ৰমন্যাস সাহিত্যৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰিছিল এই ভেটি প্ৰতিষ্ঠাৰ গুৰিত আছিল ইংলণ্ডত দীক্ষা লোবা চিন্তাধাৰা। অষ্টাদশ শতিকাৰ মাজ ভাগত কেইজনমান কবিয়ে স্বাভাবিকভাবে অন্তৰত উদয় হোবা আবেগ অনুভূতি লৈ কবিতা লেখিছিল তেওলোকৰ লেখনী ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ ৰীতি নীতিৰ বন্ধনেৰে মেৰখোবা নাছিল। এনে কবিতা আছিল কল্পনাৰ ৰঙেৰে বোলোবা।

অষ্টাদশ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে জন্মলাভ কৰা জেমচ টমচনৰ কবিতাত ৰমন্যাসিক লক্ষণ প্ৰকাশ পায। তেও স্কটলেণ্ডৰপৰা ইংলণ্ডলৈ আহি কবি জীবন আৰম্ভ কৰে। তেওঁ উইণ্টাৰ কবিতা লেখি সমাদৰ পোবাত ইযাৰ পিছত লেখে চিজনচ। তেওৰ চিজনচ কবিতাত প্ৰকৃতিৰ বাস্তব বৰ্ণনা দিছে আৰু এই বৰ্ণনা অতি মনোৰম কৰি তুলিছে। তেও কবিতাত কৃত্ৰিমতা আৰু ছন্দৰীতি বাদ দি মিল্টনৰ আঁহিত অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত কবিতা লেখিছিল। এওঁৰ দিনৰ পৰা ওঠৰশ শতিকালৈকে কবিতাত দুটা সোঁত বলিছিল। এটা সোঁত বুদ্ধিদীপ্ত নগৰৰ কবিতাৰ আৰু আনটো সোঁত বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ গাঁবৰ

জেমচ টম্‌চন্‌
১৭ —১৭৪৮

কবিতাৰ।[1] তেওঁৰ চিজনচ আৰু দ্য কেচল্ অব ইণ্ডলেন্স ত প্ৰকাশ পোৱা ভাবধাৰাকে ই লণ্ডৰ প্ৰথম ৰমন্যাসিক ভাবধাৰা বুলিব পাৰি। ইয়াৰ পিছত গ্ৰে কলিন্স কুপাৰ জেমচ মেকফাৰ্চন ক্ৰেব আদি ধ্ৰুপদী কবিৰ ৰচনাতো ৰমন্যাসিক ভাবে ভুমুকি মাৰিছিল।

টমাচ গ্ৰে
১৭১৬—১৭৭১

জীৱনৰ প্ৰায় বেছিকাল কেম্ব্ৰিজত কটোৱা টমাচ গ্ৰে আছিল এজন পণ্ডিত লোক। তেওঁৰ এলিজি ৰিটন ইন এ কাণ্ট্ৰি চাৰ্চ ইয়াৰ্ড গাঁবৰ সমাধি স্থলত লেখা ইলিজি। গোটেই কবিতাটো এক কাৰুণ্যই আবৰি আছে। এই কাৰুণ্যই পাঠকৰ মনত ৰেখাপাত কৰে। তেওঁ গ্ৰীক কবি পিণ্ডাৰক অনুসৰণ কৰি প্ৰগেচ অব পজ্জি আৰু দ্য বাৰ্ড লেখিছে। তেওঁৰ বিখ্যাত লোকগীতি এলিজি ৰিটন ইন্ এ কাণ্ট্ৰি চাৰ্চ-ইয়াৰ্ড বিশ্ববিখ্যাত। এই ইলিজিৰ কাৰুণ্যৰ সুৰ এনেধৰণৰ—

সাগৰৰ অন্ধকাৰ গহ্বৰত কিমান মুকুতা লুকাই থাকে কিমান ফুল মানুহৰ দৃষ্টিৰ অগোচৰত ফুলে কিমান ফুলৰ সুৰভি মৰুভূমিৰ বতাহত বিলীন হৈ যায।[2] কবিয়ে সহজ সৰল গাঁবলীয়া মানুহৰ সমাধি ক্ষেত্ৰত অনন্তকালৰ কাৰণে শুই থকা মানুহৰ কথা ভাবিছে। তেওৰ মনলৈ আহিছে এই চিৰনিদ্ৰিত লোকসকলৰ মাজতে কাৰো বাৰ হয়তো মিল্টনৰ প্ৰতিভা আছিল বা কাৰোবাৰ ক্ৰমবেলৰ সাহস আছিল কিন্তু দৰিদ্ৰতাৰ হেচাত তেওলোকৰ প্ৰতিভা বিকাশ হ বলৈ নাপালে। তেওলোক অজ্ঞাত অখ্যাত হৈযেই থাকিল। সাধাৰণ মানুহৰ প্ৰতি এটুপি চকুলো পেলোৱা ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ যুগত দৃষ্টিৰ অগোচৰ আছিল। গ্ৰে ৰ কাৰুণ্য আৰু সাধাৰণ মানুহৰ

---

[1] An Introduction to English Literature —*Mulgan and Davin*

[2] Full many a gem of purest ray serene
The dark unfathomed caves of ocean bear
Full many a flower is born to blush unseen
And waste its sweetness on the desert air
—Elegy written in a country churchyard

সুখ দুখৰ প্ৰতি সহানুভূতিৰ ভাবধাৰাই ৰমন্যাসিক যুগৰ ৱৰ্ডছৱৰ্থ শ্বেলী আদিৰ মনত প্ৰভাব পেলাইছিল যেন লাগে। গ্ৰে ৰ কবিতাৰ ওপৰত মিল্টন আৰু ড্ৰাইডনৰ প্ৰভাব পৰিছে। মিল্টনক অনুসৰণ কৰি গ্ৰে ই তেওঁৰ ইলিজি ত কাৰুণ্য ফুটাই তুলিছে। মিল্টনক অনুসৰণ কৰিলেও মিল্টনৰদৰে তেওঁৰ কবিতাত ফুটাই তোলা কাৰুণ্য সাৰ্বজনীন নহয় তেওঁৰ কাৰুণ্য আছিল প্ৰায় ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক। গ্ৰে ৰ 'বাৰ্ড কবিতা বেছি ৰমন্যাসিক আৰু মৌলিক।

চহা জীৱনৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত বহি প্ৰকৃতিৰ কাৰুণ্য আৰু অচেতনতাৰ প্ৰতি প্ৰবল অনুৰাগ আৰু এই অনুৰাগক কেন্দ্ৰ কৰি বিচ্ছিন্ন হৈ থকা প্ৰাকৃতিক দৃশ্যক সামগ্ৰিকভাবে ৰূপায়িত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা লোকগীতসমূহলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি তাক সাহিত্যত স্থান দিয়া আদি কথাবিলাকৰপৰা ধ্ৰুপদী কবি হ লেও গ্ৰে ক ৰমন্যাসিক কবিতাৰ জোৰবাতি দেখুৱাসকলৰ ভিতৰত এজন বুলি কব পাৰি।

উইলিয়াম কলিন্স
১ ২১—১ ৯

ৰমন্যাসিক যুগৰ বাটকটীয়া অন্য এজন হ ল উইলিয়াম কলিন্স। কলিন্স ধ্ৰুপদী কবি হ লেও তেওঁৰ কোনো কোনো কবিতাত ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাই ভুমুকি মাৰিছেহি। কলিন্সৰ কবিতাৰ মাজত বিষাদৰ পৰিবেশ ব্যপ্ত হৈ থাকে আৰু এই বিষাদৰ পৰিবেশ স্বাভাবিক অনুৰাগৰ পৰা সৃষ্টি হয়।[৩] কলিন্সৰ ব্যক্তিগত বিশেষ অবদান হ ল বিস্ময়ৰ মনোভাব প্ৰকাশ। এই বিস্ময় অড টু ফিয়েৰ আৰু অন্য দুই এক কবিতাত পোৱা যায়। অড টু ইভ নিঙ ত প্ৰকৃতিয়ে যেন মানুহৰ দৰেই কিৰাকিৰি কৰে বুলি কবিয়ে অনুভব কৰে। অড টু ইভনিঙ ত প্ৰকাশ পোৱা গ্ৰীষ্মই যেতিয়া তোমাৰ দীঘলীয়া পোহৰত খেলা কৰি ভাল পায কিন্তু হিমচেঁচা হো হোৱাই থকা বতাহে

The tmosph of m l ncholy p des ll his work it springs f m pontaneou s n b lity —*Lego is and Cazamian*

নাইবা চলি যোৱা বৰষুণ জাকে যেতিয়া মোৰ যাব খোজা ভৰিক বাধা দিয়ে [৪] ইত্যাদি বাক্যবোৰে প্ৰকৃতিয়ে যেন মানবীয় ৰূপহে পাইছে তাৰ ইঙ্গিত দিয়ে।

ধ্ৰুপদী ৰীতি নীতিৰ মেৰপাকত থাকি যাৰ কবিতাত ৰমন্যাসিক ভাবধাৰা প্ৰকাশ পাইছিল সেইজন কবি হ'ল কুপাৰ। তেওঁ প্ৰকৃততে প্ৰচলিত ৰীতি নীতিৰ মাজত সোমাই থাকি কবিতা লেখাতকৈ ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ দৰে সহজ সৰল ভাবে কবিতা লেখি মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ ভাল পাইছিল। কম্পটন্ ৰিকেটৰ ভাষাত— কুপাৰ হ'ল পুৰণি আৰু নতুনৰ সংমিশ্ৰণ কবিতাৰ ফৰ্মত পুৰণি ভাবধাৰাত নতুন।[৫] প্ৰসিদ্ধ বাক্য সংযোজিত— ভগবানে গাঁও সৃষ্টি কৰিলে আৰু মানুহে সৃষ্টি কৰিলে নগৰ দ্য টাস্ক কবিতাত কুপাৰে প্ৰকৃতি আৰু সৰল মানুহৰ প্ৰতি তেওৰ ভাল পোৱা ভাব ফুটাই তুলিছে। দ্য টাস্ক কবিতা তেও লেখিছিল অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত। ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ হাতত পৰি পূৰ্ণতা লাভ কৰা গণতান্ত্ৰিক ভাবধাৰা কুপাৰৰ লেখনীতে প্ৰকাশ পাইছিল। কুপাৰ আছিল সংসাৰৰ প্ৰতি বৈৰাগ্য ভাব থকা লোক। তেও মনতে ভাবিছিল যে তেওঁ ভগবানৰ দয়াৰপৰা চিৰদিনৰ কাৰণেই বঞ্চিত। এনেধৰণৰ ভাবৰ মাজত সোমাই পৰি কুপাৰ কেতিয়াবা কেতিয়াবা উন্মাদ ৰোগত আক্ৰান্ত হৈছিল। এই আক্ৰান্ত মনৰ মাজতে সৃষ্টি হৈছিল তেওৰ প্ৰায় কবিতাবাজি। সংসাৰৰ প্ৰতি বিৰাগ হোৱাৰ কাৰণে তেও প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি বেছি আকৃষ্ট হয়। ধ্ৰুপদী কবি-

উইলিয়াম কুপাৰ
১৭ ১–১৮

---

[৪] While Summer loves to sport
Beneath the lingering light
But when chill blustering winds
d i g
Forbid my willing feet
—Ode to Evening —*Collins*

[৫] He is blend of the old and the new with much of the form of the old and something of the spirit of the new —*Compton Rickett*

সকলে চোবাৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যকে তেওঁ অকল চোৱা নাছিল তেওঁ প্ৰকৃতিক চাইছিল শান্তিৰ উৎস হিচাবে। প্ৰকৃতিৰ মাজত কুপাৰে ভগবানৰ অবস্থিতি উপলব্ধি কৰিছিল। ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি এনে উপলব্ধিৰ বাটকটীয়া কুপাৰো যেন লাগে।

গাঁৱলীয়া জীৱনৰ সুখ দুখৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দ্য ভিলেজ কাব্য লেখা জৰ্জ ক্ৰেব আন এজন কবি যিজনে ৰমন্যাসিক কবি সকলৰ কাৰণে নতুন পোহৰৰ বেঙনি পেলাইছিল। কল্পনা বাস্তৱৰ মিলনত গঢ়ি উঠা এই কাব্যৰ মাজেদি ক্ৰেবে চহা জীৱনৰ বাস্তৱ ছবি দাঙি ধৰি সহানুভূতিশীল মনৰে গাঁৱলীয়া জীৱনৰ কাষ চাপিছে। তেওঁ প্ৰকৃতিৰ কোলাত ডাঙৰ দীঘল হোৱা গাঁৱৰ মানুহৰ দুখ দৈন্যৰ প্ৰতি দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছে ক্ৰেবৰ আধৰুৱা কামখিনি যেন বৰ্ডছবৰ্থে কৰিলে। তেওঁ প্ৰকৃতিৰ মাজত ডাঙৰ দীঘল হোৱা লোকৰ দুখ দৈন্য বুজিলে আৰু সেই দুখ দৈন্যক বৰ্ডছবৰ্থে সহজ সৰলভাৱে মহত্ত্বৰ ৰূপত ফুটাই তুলিলে।

জৰ্জ ক্ৰেব
১৭৫৪ ১৮৩২

স্কটলেণ্ডৰ খেতিয়কৰ ঘৰত জন্মলাভ কৰা কবি পাৰ্চিয়ে ইংলণ্ড আৰু স্কটলেণ্ডৰ জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচলিত মালিতাবোৰ সংগ্ৰহ কৰি সম্পাদন কৰিছিল। তেওঁৰ সম্পাদিত ৰেলিকছ অব এন্‌চিয়েণ্ট ইংলিচ পযেট্ৰি যে ইংৰাজী ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ মনত মধ্যযুগ প্ৰীতিৰ খোৰাক যোগাইছিল। পাৰ্চিৰ সংগৃহীত মালিতাৰ আৰু তেওঁৰ নিজৰ মালিতাৰ পৰা স্কট বৰ্ডছবৰ্থ কলৰীজ কীট্‌ছ আদিয়ে অনুপ্ৰেৰণা পাইছিল।

বিচপ পাৰ্চি
১৭২৯ ১৮১১

জেমচ মেকফাৰ্চনে তেওঁৰ ওচিযান কাব্যত কেল্ট জাতিৰ অতীতৰ এক মহাকবিৰ বাণীবোৰ গেলিক ভাষাৰপৰা আধুনিক ভাষালৈ অনূদিত কৰাৰ দাবী কৰিছে। কিন্তু প্ৰকৃততে তেওঁ উল্লেখ কৰা মহাকবিজন কাল্পনিক। ওচিযান ৰচিত কাব্য গ্ৰন্থ তেওঁ নিজেহে ৰচনা কৰা। ওচিয়ান ৰচিত কাব্যগ্ৰন্থ তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিছে বুলি কৈছিল যদিও ছেমুৱেল জনৃছনে

জেমচ মেক্‌ফাৰ্চন
১৭৩৬ ১৭৯৬

প্ৰকৃত ৰহস্য উদ্ধাৰ কৰে আৰু মেক্‌ফাৰ্ছনেও সেই কথা স্বীকাৰ কৰে। প্ৰাচীন ভাষাবিদ্ আৰু অতীত ইতিহাস বিশেষজ্ঞসকলে অভিমত প্ৰকাশ কৰিছে যে মেকফাৰ্ছনৰ কাব্যত আধুনিক মনোভাবে অতীতৰ ছদ্মবেশত আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁৰ বৈচিত্ৰ্যময় প্ৰকৃতিৰ অলৌকিক ৰূপৰ বৰ্ণনাই ৰমন্যাসিক কবিসকলক এনেধৰণৰ কবিতা লেখিবলৈ প্ৰেৰণা যোগাইছিল।[৬] ফ্লেগমেণ্টচ অব এনচেণ্ট পয়েট্ৰি কালেকটেড ইন দ্য হাইলেণ্ডছ ফিঙ্গাল আৰু টেমোৰা নামৰ তিনিখন আখ্যান কাব্যত তেওঁ মহাকাব্যৰ কল্পনা আৰু সৌন্দৰ্য সঞ্চাৰ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। ধ্বনি বহুল বিলম্বিত গদ্য ছন্দত ৰচিত এই কাব্যত বন্য প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন ৰূপ তেও সুন্দৰভাবে বৰ্ণনা কৰিছে।

টমাচ চেটাৰটন
১৭৫২ ১৭৭

কবি টমাচ চেটাৰটনৰ ওঠৰ বছৰীয়া জীৱনৰ সমাপ্তি ঘটিছিল— জীবিকা উপাৰ্জনৰ বাবে প্ৰাণপণে চেষ্টা কৰি বিফল হৈ বিহখাই কৰা আত্মহত্যাৰে। প্ৰকৃততে কবলৈ গলে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত চেটাৰটনৰ নিচিনাকৈ জীৱনৰ কৰুণ শোচনীয় পৰিসমাপ্তি কাৰো ঘটা নাই। তেওঁৰ কবি প্ৰতিভা বিকশিত হৈছিল পোন্ধৰ বছৰ বয়সতে। চেটাৰটনৰ দেউতাক আছিল ব্ৰিষ্টল নগৰৰ মজলীয়া ধৰণৰ কৰ্মচাৰী। গীৰ্জাৰ পুথি পাজি মধ্যযুগৰ শিল্প স্থাপত্য আদি চাই তেও বিমোহিত হৈছিল। সৰুতে কাৰো লগত হলি গলি নকৰা খেলিবলৈ ভাল নোপোৱা চেটাৰটনে অতীতৰ কথা ভাবিহে ভাল পাইছিল। সেযেহে—গীৰ্জাৰ চন্দুকত পুৰণি পুথি পাই সেইবিলাক মনোযোগেৰে পঢ়িলে আৰু তাৰে কিছুমান লেখিও পেলালে। অকল জানো এয়ে? কোনো কোনো পুথিৰ হাতৰ নকল পৰ্যন্ত আয়ত্ত কৰি পেলালে। তাৰ পিছত তেওঁ প্ৰাচীন ভাষা আৰু ছন্দত কিছুমান কবিতা লেখিলে। এই কবিতাবোৰ

---

[৬] ইংরাজী সাহিত্যের ইতিহাস —শ্রীশ্রীকুমার বন্দ্যোপাধ্যায়

পোন্ধৰশ শতিকাৰ কোনোবা মধ্যযুগীয়া টমাচ ৰাওলে নামৰ ধৰ্ম যাজকে লেখা বুলি প্ৰচাৰ কৰি দিলে। তেওঁ তাৰে কিছুমান বাছি বাছি মধ্যযুগৰ ভাষালৈ ৰূপান্তৰিত কৰি প্ৰকাশ কৰিলে। এনে কৰোঁতে তেও অভিধানৰ আশ্ৰয় লৈ কিছুমান মধ্যযুগীয় শব্দ কবিতাত ব্যবহাৰ কৰিছিল। প্ৰকৃততে তেওঁৰ পঞ্চদশ শতিকাৰ ভাষাৰ জ্ঞান নাছিল। তেওঁ যে মধ্যযুগৰ কাল্পনিক কবিৰ নাম লৈ তেওঁৰ নিজৰ কবিতাকে এনে কাল্পনিক নামত চলাইছিল সেই কথা বিখ্যাত লেখক হোৰেচ বালপোলে ধৰা পেলালে। এইবোৰ জালৰ কথা যিযেই নহওক কম বযসীযা কবি 'চেটাৰটনৰ কাব্যিক প্ৰতিভা বেচ উজ্জ্বল আছিল। তেওঁৰ ভাষাৰ দুৰূহতাই কাব্যৰ প্ৰবাহক হেচি ধৰিব পৰা নাছিল। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি কবিৰ আছিল তীক্ষ্ণ দৃষ্টি আধিভৌতিকতাৰ প্ৰতি কবিৰ আকৰ্ষণ আছিল অধিক। কীটছ আৰু শ্যেলীৰ দৃষ্টি চেটাৰটনৰ লেখনীৰ প্ৰতি নিশ্চয় আছিল। কাৰণ কীটছ এনডিমিযন কাব্য উছৰ্গিছিল তেওৰ নামত আৰু শ্যেলীযেও 'এড নেইচ কাব্যত তেওৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিছিল।

ই লণ্ডত প্ৰকৃত ৰমন্যাসিক যুগ আৰম্ভ হোবাৰ একচল্লিচ বছৰ আগতে জন্মলাভ কৰা উইলিযাম ব্লেক ৰমন্যাসিক যুগৰ লগত বিশেষভাবে জড়িত। কবি হ লেও উইলিয়াম ব্লেকে অষ্টাদশ শতিকাৰ যুক্তিবাদ ৰীতিৰ প্ৰাধান্য বাদ দি ৰমন্যাসিক কবিৰ দৰে নতুন ৰীতি অবলম্বন কৰিছিল। লণ্ডনৰ ব্যবসাযীৰ ঘৰত জন্মলাভ কৰা ব্লেকে বিত্তালযত ভৰি দিযা নাছিল। স্বাভাবিক কবি-প্ৰতিভাৰ মাজেদি তেওৰ কবিতাত প্ৰকাশ পাইছিল আধ্যাত্মিক ভাবধাৰা। তেওঁৰ কবিতাত তেওঁ স্থান দিছিল ইন্দ্ৰিয়ই গ্ৰাহ্য কৰিব নোবৰা 'আধ্যাত্মিক দৃষ্টিৰ। ই ৰাজী কবিতাত ৰহস্যবাদৰ সূচনা কৰা প্ৰথম কবি হ ল ব্লেক। ছবি আঁকাত বিশেষ হাত থকা ব্লেকে তেওঁৰ কবিতাৰ বহীত সুন্দৰ ছবিও আঁকিছিল।

উইলিয়াম ব্লেক
১৭ ৭—১ ২

ব্লেকৰ কবিতা পুথি হ'ল ছ পযেটিকেল্ স্কেচেচ চঙ্গছ অব ইনচেন্স আৰু চঙ্গছ অব এক্সপিৰিয়েঞ্চ মিল্টন আৰু জেৰুজালেম। মিল্টন আৰু জেৰুজালেম তেওৰ ৰূপকধৰ্মী ৰচনা। কবিসকলৰ ভিতৰত ব্লেক আছিল বিশৃঙ্খল আৰু অকল শৰীযা। তেও জীৱনৰ কোলাহলৰ মাজতকৈ কল্পনাৰে ভৰা অশৰীৰীৰ ৰাজ্যত থাকি ভাল পাইছিল। নিৰ্জনতা আৰু বিশৃঙ্খলতাৰ মাজত থকা কবিজনৰ প্ৰতিভা বহুবছৰৰ পিছতহে স্বীকৃতি দিয়া হৈছিল।

ব্লেকৰ কল্পনাৰ কবিতা জগতখনত আছিল দেবদূত শিশুৰ ওচৰত বগা কাপোৰ পিন্ধা পৰীসকল। তেওঁৰ প্ৰাযবিলাক কবিতাতেই শিশুৰ মনস্তত্ত্ব লৈযেই ব্যস্ত আছিল। তেওঁৰ মনত সদাযেই প্ৰতিক্ৰিযা কৰিছিল এই ভাবে যে এইখন পৃথিবীলৈ ভগবানৰ হাতৰপৰা শাস্তি আৰু বজ্ৰ একেলগেই নামি আহিছিল।

ব্লেকে তেওঁৰ মনৰ কথা বুজাবলৈ প্ৰতীকৰ ব্যবহাৰ কৰিছে। লেম্ব আৰু টাইগাৰ কবিতাত সৰলতা আৰু কঠিনতাৰ প্ৰতীক স্বৰূপে ক্ৰমে ভেৰাছাগলী আৰু বাঘক দেখুবাইছে। ভেৰা ছাগলী আৰু বাঘ সৃষ্টিৰ মাজেদি ভগবানৰ ৰহস্যৰ সন্ধান বিচাৰিছে।

The Lamb

Little Lamb who made thee ?
Dost thou know who made thee ?
Gave the life and bid the feed
By the stream and over the mead ?

The Tiger

Tiger ! Tiger ! burning bright
In the forest of the night
What immortal hand or eye
Could frame thy fearful symmetry ?

প্ৰকৃতিৰ পৰিচিত বস্তুবোৰৰ মাজত ব্লেকে ৰহস্যময় ভাবৰ সন্ধান

দিছে। সেয়েহে তেওঁ এটি বালিচাহীৰ মাজত পৃথিবীক এটা বনৰীয়া ফুলৰ মাজত স্বৰ্গ হাতৰ তলুৱাত অসীম আৰু এঘণ্টীয়া সময়ৰ মাজত অনন্তৰ সম্বল বিচাৰি পাইছে।

> To see a world in a grain of sand
> And a Heaven in a wild flower
> Hold Infinity in the palm of your hand
> And Eternity in an hour

এইদৰে ৰহস্যবাদৰ মেৰজালত সোমাই ব্লেকে তেওঁৰ শেষ বয়সত যি কবিতা লেখিলে সেই কবিতা দুৰ্বোধ্য হৈ পৰিছিল। তথাপিও ক ব লাগিব ব্লেকৰ আধ্যাত্মিকতা স্বয় সম্পূৰ্ণ।

আযাৰ চহৰৰপৰা নিলগত সাধাৰণ খেতিযকৰ ঘৰত জন্মলাভ কৰা ৰবাৰ্ট বাৰ্ণছ হৈছিল এদিন স্কটলেণ্ডৰ জাতীয কবি। এই জাতীয় কবিৰ লেখনীত ৰমন্যাসিক মনে পূৰ্ণ বিকাশ লাভ কৰিছিল। বাৰ্ণছ খেতিযকৰ ল ৰা হাল বোবা খেতিযকৰ সুখ দুখৰ লগত নিবিড় ভাৱে জডিত। তেওৰ বহুতো বিখ্যাত কবিতা দিনটো পথাৰত কাম কৰি ৰাতি আজৰি সময়ত চাকিৰ পোহৰত লেখা। তেওঁ কবিতা লেখে সচা কিন্তু এই কবিতাৰ লগত কাৰো পৰিচয ঘটা নাছিল। বাৰ্ণছে তেওঁৰ সহজ সৰল স্কটলেণ্ডৰ কথিত ভাষাত কৃষকৰ সুখ দুখ হাহি কান্দোন আশা আকাঙ্ক্ষাৰ সুন্দৰ ৰূপ দিছে।

ৰবাৰ্ট বাৰ্ণছ
১৭ ৯—১ ৯

বাৰ্ণছে তেওৰ কবিতাত ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ প্ৰচলিত ৰীতি-নীতি শব্দৰ কাঠিন্য আদিক সম্পূৰ্ণৰূপে বাদ দিছে। তেওৰ কবিতাত স্বভাবশীলতা কাৰুণ্য প্ৰকৃতি প্ৰীতি সাধাৰণ মানুহৰ প্ৰতি দযা শীলতা আদি নবন্যাস যুগৰ চিন্তাধাৰাই বিশেষভাবে ভুমুকি মাৰিছিল। হাডচনৰ ভাষাত কবলৈ গ লে তেওঁ মুক্তি সমতা আৰু ভ্ৰাতৃত্বৰ মুখপাত্ৰ আছিল।[৭]

---

[৭] H s th m thpi f the growing faith in Liberty Equality nd Fraternity —*W H Hudson*

বাৰ্ণছৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতা আছিল প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানৰ ৰূপৰ বৰ্ণনাৰে সমৃদ্ধ। প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানৰ লগত তেওঁৰ মনে সামৰি লৈছিল মানুহ ফুল পাত পশু পক্ষী ইত্যাদি। এই সকলোবিলাকেই যেন প্ৰকৃতিৰ সমৃদ্ধি বৃদ্ধি কৰিছে ইযাৰ হানি বিঘিনিত তেওঁৰ অন্তৰে দুখ পায। এই ভাব প্ৰকাশ পাইছে তেওঁৰ— টু এ মাউচ আৰু টু এ মাউণ্টেন ডেইজী ত। দৰ্শনৰ গধুৰ ভাব তেওঁৰ প্ৰকৃতি কবিতাত সংযোজিত হোৱা নাছিল। যদিও ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ প্ৰতি বাৰ্ণছৰ সমাদৰ আছিল কিন্তু তেওৰ কবিতাত স্কটলেণ্ডৰ প্ৰচলিত গীত মাত মালিতা আদিযেহে ঠাই পাইছিল। এইবিলাকৰ মাজেদি তেও অন্তৰৰ আনন্দ সুখ দুখ আদি প্ৰকাশ কৰিছিল। কবিতাৰ মাজেদি তেও সদায চকুৰে দেখি থকা কৃষক সাধাৰণ মানুহক সহজ সৰলভাবে নিৰীক্ষণ কৰিছিল।

সাধাৰণ মানুহক ভাল পোৱা আডম্বৰ বিহীন জীবনৰ প্ৰতি আকৃষ্ট এই কবিজনে ক বলৈ বিচাৰিছিল—ধন মান সকলো তুচ্ছ প্ৰকৃত সম্পদ হ ল মনুষ্যত্ব। তেও তেওৰ এ মেনছ এ মেন ফৰ্ এ দেট কবিতাত তেও কৈছিল যে মানুহে মানুহক ভাল পাওক শ্ৰদ্ধা কৰক তেতিযাহ লে পৃথিবীত শান্তি আহিব।

বাৰ্ণছৰ প্ৰেমৰ কবিতাসমূহ বিশেষ উল্লেখযোগ্য। প্ৰেমৰ মিলন আনন্দ বিদাযৰ বেদনা আহ্বানৰ আদৰ সোহাগ অভিমানৰ ক্ষুদ্ৰ ঔদাসীন্য প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত পৰাজযৰ গ্লানি প্ৰত্যাখ্যানৰ নিৰ্মম আঘাত সমস্তই তেওঁৰ মনত আৰু কবিতাত প্ৰগাঢ় অনুভূতিৰ ঢৌ খেলি যায়।[৮]

এলিচন বেগবায নামেৰে এগৰাকী সুন্দৰীৰ প্ৰেমত পৰি বাৰ্ণছে ৰেড ৰজ কবিতাত লেখিছিল— মোৰ প্ৰেম জুন মাহত নতুনকৈ ফুলি উঠা ৰঙা গোলাপৰ দৰে মোৰ প্ৰেম ফুলনিত সুৰেদি প্ৰকাশ পোৱা মধুৰ স্বৰ।

---

[৮] ইংরাজী সাহিত্যের ইতিহাস —শ্রীশ্রীকুমাৰ বন্দোপাধ্যায়

A Red Red Rose

O my love is like a red rose
That s newly sprung in June
O my love is like the melo die
Thats sweetly play d in tune

অকল কবিতাই নহয় বাৰ্ণছে প্ৰায় আঢ়ৈশ গীত ৰচনা কৰিছিল আৰু বহুতো প্ৰাচীন গীতৰ ওপৰত হাত ফুৰাই সাহিত্যৰ অতুলনীয় সম্পদ কৰি গঢ়ি তোলে।

ৰমন্যাসিক যুগৰ পূৰ্বসূৰী হ লেও বাৰ্ণছ ৰ চিন্তাধাৰাত ৰমন্যাসিক লক্ষণ পৰিস্ফুট হৈছিল। গ্যেটেই বাৰ্ণছ ক পৃথিবীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গীতিকাব্য ৰচক বুলি অভিহিত কৰিছে। ছুইনবাৰ্ণে তেওঁক অষ্টাদশ শতিকাৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি বুলি কৈছে।

ৱৰ্ডছৱৰ্থ (১৭৭০ ১৮৫০)

Nature never did betray
The heart that loved her 'tis her privilege
Through all years of this life to lead
From joy to joy
—William Wordsworth

কোনোদিন সংসাৰৰ জটিল পৰিস্থিতিৰ মাজত সোমাব নোখোজা ডাৰওবেণ্ট নদীৰ পাৰত জন্মলাভ কৰা উইলিযাম বৰ্ডছৱৰ্থক সাধাৰণতে প্ৰকৃতিৰ পৰিবেশ আৰু হোজা গাঁৱলীয়া জীৱনে বৰকৈ আকৰ্ষণ কৰিছিল। এই আকৰ্ষণ আৰু বাটিছিল যেতিয়া বৰ্ডছবৰ্থে তেওৰ ভনীযেকৰে সৈতে ৰাইদাল হ্ৰদৰ পাৰত প্ৰকৃতিৰ নীৰৱতাৰ মাজত প্ৰৱেশ কৰি প্ৰকৃতিৰ সত্ত্বাৰ উপলব্ধিৰ মাজেদি প্ৰকৃতিৰ অৱস্থিতিৰ এক নতুন ৰহস্য উদ্‌ঘাটন কৰি কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছিল। প্ৰকৃতিৰ সৈতে নিবিড় আত্মীযতা স্থাপন তেওঁৰ কাব্য আৰু জীৱনৰ এটি মূলমন্ত্ৰ।

যিটো যুগত বৰ্ডছবৰ্থৰ জন্ম হৈছিল সেই যুগত ইংলণ্ড-আমেৰিকাৰ যুদ্ধ ফৰাচী বিপ্লব আৰু ইংলণ্ডৰ ভিতৰত নৱযুগৰ সূত্ৰপাতৰ কাৰণে গণ্ডগোল। বৰ্ডছবৰ্থৰ জীৱনৰ প্ৰথম সোতৰ বছৰ পৰ্বত পাহাৰ নদীৰ সংস্পৰ্শত জীৱন অতিবাহিত হৈছিল। প্ৰকৃতিৰ লগত সংস্পৰ্শত অহা বাল্য জীৱনৰ বহু স্মৃতি তেও তেওৰ কবিতাত লিপিবদ্ধ কৰিছে।

ফৰাচী বিপ্লৱৰ অভিজ্ঞতা

ফৰাচী বিপ্লব আৰম্ভ হোৱাৰ পিছৰ বছৰতেই অৰ্থাৎ ১৭৯ চনত বৰ্ডছবৰ্থ ফ্ৰান্সলৈ গৈছিল। ফৰাচী বিপ্লৱে তেওৰ মনত সাময়িকভাৱেহে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিছিল। তেও ফৰাচী বিপ্লৱক অভিনন্দন জনাইছিল। চাৰিওপিনে তেওঁ দেখা পাইছিল মানুহৰ মাজত বিপ্লৱে সৃষ্টি কৰা অনুপ্ৰেৰণা। ১৭৯১ চনত দ্বিতীযবাৰ ফ্ৰান্সলৈ যাওতে তেওঁ মানুহৰ প্ৰকৃত নিৰ্যাতন দেখিবলৈ পালে। এই নিৰ্যাতনে তেওঁৰ মনলৈ আনিছিল নিৰ্যাতিত মানৱৰ প্ৰতি সহানুভূতি। নিৰ্যাতিত মানুহৰ প্ৰতি তেওৰ সহানুভূতি বাঢ়িছিল মাইকেল

ব্যুপয নামৰ সামৰিক বাহিনীৰ লোক এজনৰ লগত হোৱা সম্পৰ্কৰপৰা। দেশপ্ৰেমিক সামৰিক বিষযাজনৰ ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্ৰতি সহানুভূতি আছিল। বৰ্ডছবৰ্থৰ মনৰ আদৰ্শবাদক ব্যুপয়ে দৃঢ় নীতিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছিল। তেওঁক দিছিল সামাজিক সচেতনতা। ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্ৰতি তেওঁৰ যেনেকৈ মনৰ আকৰ্ষণ আছিল এদিন তেনেকৈ তাৰ প্ৰতি বিৰাগো আহিছিল। ফ্ৰান্সত নিৰপৰাধী মানুহৰো যেতিয়া হত্যাকাণ্ড চলিল সন্ত্ৰাসৰ যেতিয়া ৰাজত্ব হ'ল ৰাজতন্ত্ৰই যেতিয়া মূৰ দাঙি উঠিল তেতিয়া তেওঁৰ কবিপ্ৰাণ কান্দি উঠিছিল। ফৰাচী বিপ্লৱৰ অলপ পিছতে বৰ্ডছবৰ্থ ফৰাচী ভাষা শিকিম বুলি ফ্ৰান্সলৈ গৈছিল। বিপ্লৱীসকলৰ লগ লাগি গোপনে বিপ্লৱৰ কামো কৰিছিল। ঘৰৰপৰা খৰচৰ বাবদ পঠোৱা টকা বন্ধ হোৱাত তেওঁ বাধ্য হৈ ফ্ৰান্স এৰিবলগীয়া হ'ল। বৰ্ডছবৰ্থৰ মানুহৰ প্ৰতি গণতান্ত্ৰিক চিন্তাবোধৰ প্ৰতি থকা সহানুভূতিৰ ইন্ধন যোগাইছিল তেওঁৰ শৈশৱকালৰ পৰিবেশে। শৈশৱকালৰ পৰিবেশ আছিল গণতান্ত্ৰিক সমাজৰ পৰিবেশ। এনে সমাজত ডাঙৰ দীঘল হোৱা তেওঁৰ মনে বিপ্লৱৰ চিন্তাধাৰা সহজে গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু তাৰ কৃতকাৰ্যতা আশা কৰিছিল।

মেথিউ আৰ্ণল্ডে বৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰতিভা সম্পৰ্কে লেখিছে মই দৃঢ়ভাবে বিশ্বাস কৰোঁ যে কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্ডছবৰ্থ শ্বেক্সপীয়েৰ আৰু মিল্টনৰ পিছতে যাৰ বাবে বিশ্বই আজি তেওঁক স্বীকৃতি দিছে। [১]

বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাত প্ৰকৃতি মানুহ জীৱনৰ ৰহস্যৰ আদিয়েহে বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিছিল।

১৭৯৮ চনত বৰ্ডছৱৰ্থ আৰু ক'লৰিজ দুয়ো মিলি লিৰিকেল বেলেডছ নামে এখন কবিতাৰ পুথি উলিযায। এই পুথিত

---

[১] I firmly believe that the poetical performance of Wordsworth is after that of Shakespeare and Milton of which all the world now recognises the worth
—M Arnold

সন্নিবিষ্ট হোৱা কলৰিজৰ কবিতাত প্ৰকাশ পাইছিল অলৌকিক ৰহস্য আৰু নিতৌ পৰিচিত বস্তুবিলাকক নতুন পোহৰেৰে উদ্ভাসিত কৰি লেখা কবিতা প্ৰকাশ কৰিছিল ৱৰ্ডছৱৰ্থে। এই কবিতা সংকলনে বিশেষকৈ ইয়াৰ পাতনিয়ে ৰমন্যাসিক যুগৰ নতুন বক্তব্য ইংৰাজী সাহিত্যলৈ আনিলে। ইংৰাজী সাহিত্যত এই ৰমন্যাসিক যুগৰ অবস্থিতিৰ কাল হ'ল ১৭৯৮ চনৰপৰা ১৮৩২ চনলৈ।

বৰ্ডছৱৰ্থ আশী বছৰ জীৱিত আছিল আৰু তেওঁ জীৱনৰ শেষলৈকে কবিতা লেখিছিল। কিন্তু তেওঁ ১৭৯৬ৰপৰা ১৮ ৮ চনলৈ যিখিনি কবিতা লেখিছিল সেই কবিতাখিনিয়েই তেওঁৰ কবি প্ৰতিভা দেশ বিদেশত বিযপাই দিলে। শেষ বয়সত যিবিলাক কবিতা লেখিলে সেইবিলাকৰ ভিতৰত কৰবাত দুই এটাইহে তেওৰ উজ্জ্বল প্ৰতিভাৰ চানেকি দাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। কম্পটন ৰিকেটৰ ভাষাত ক'বলৈ গ'লে তেওৰ কাব্যিক অনুৰাগৰ অৱনতিৰ লগত বিদ্ৰোহী অনুপ্ৰেৰণাৰ অবনতিৰ সম্পৰ্ক আছিল। ৰিপাব্লিকান বডছৱৰ্থ আছিল মহৎ বডছৱৰ্থ আৰু টৰী বডছৱৰ্থ আছিল দ্বিতীয় তৃতীয় শ্ৰেণীৰ কবি।[২]

বৰ্ডছৱৰ্থৰ কবি জীবন বিভিন্ন সমালোচকে বিভিন্ন ধৰণেৰে ভাগ কৰিছে। হাবাৰ্ড ৰীডে বৰ্ডছৱৰ্থৰ কবি জীবন চাৰি ভাগত ভাগ কৰিছে। প্ৰথম ভাগ হ'ল ১৭৯২ চনৰ আগৰ কবিতা। তেওৰ মতে এই সময়চোৱাত লেখা কবিতাত অষ্টাদশ শতিকাৰ প্ৰভাব আঁতৰা নাছিল। মানুহৰ প্ৰতি থকা প্ৰেমেৰে সৈতে একে দৃষ্টিত চোৱা হোৱা নাছিল। এই সময় চোৱাৰ কবিতাত প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য স্থূল ৰূপতহে তেওঁৰ দৃষ্টিত ধৰা

কৱি জীৱনৰ ত্ৰিভাগ

---

[২] The decline of the poet's p r tıon and the decline of his e o lutı y de ynch o ı ed The Republican Wordsworth is great Wordsworth the Tory Wordsworth is the second rate and third rate poet
—*Compton Rickett*

দিছিল। এনে কবিতা হ ল ডিচক্রিপর্টিভ স্কেচেছ’ ইভিনি বাক আদি।

১৭৯ ৰপৰা ১৭৯২ চনৰ ভিতৰত তেও ছুবাৰ ফৰাচী দেশ ভ্ৰমণ কৰে। এই সময়চোবাত তেও ফৰাচী গাভৰু আনেটৰ প্ৰেমত পৰে আৰু দেশপ্ৰেমিক ব্যুপয়ক লগ পায় আৰু ৰুছোৰ ভাবধাৰাৰ লগত পৰিচয় ঘটে। ফৰাচী বিপ্লবৰ ভাবধাৰাৰে অনুপ্ৰাণিত হ লেও ফৰাচী বিপ্লৱৰ পৰিণতিয়ে তেওঁৰ মনত ফৰাচী বিপ্লবৰ প্ৰতি বৈৰাগ্য ভাব জন্মায।

ৰীডৰ মতে বৰ্ডছবৰ্থৰ কবি জীবনৰ দ্বিতীয় ভাগ হ ল ১৭৯২ৰ পৰা ১৭৯৭লৈ। এই সময়চোবাৰ ভিতৰত গডউইনৰ নৈৰাশ্যবাদৰ প্ৰভাব তেওৰ মনৰ ওপৰত পৰে। ফৰাচী বিপ্লবৰ মাজেদি ৰাজ তন্ত্ৰৰ পুনৰুত্থান আৰু গণহত্যাই তেওৰ মনত বিশেষ প্ৰতিক্ৰিযা কৰিছিল। নৈতিক স কটত ভোগা বডছবৰ্থৰ ভনীযেক দৰথী আৰু ক লৰিজৰ সান্নিধ্যাই মনৰপৰা অবসাদ দূৰ কৰে।

১৭৯৭ চনৰপৰা ১৮ ৭ চনৰ সমযচোবা বৰ্ডছবৰ্থৰ কাৰণে অতি উল্লেখযোগ্য সময। ক লজিৰ আৰু ভনীযেক দৰথীৰ অনুপ্ৰেৰণাত ৱৰ্ডছবৰ্থে আটাইখিনি ভাল কবিতা এই সমযচোবাতে ৰচনা কৰিছিল। অবশ্যে ইযাৰ ভিতৰতে ১৮ চনৰ পিছৰ সমযচোবা বৰ্ডছবৰ্থৰ কাৰণে নৈৰাশ্যৰ বিপক্ষে যু জা সময। এই সমযতে তেওঁৰ ৰাজনৈতিক আশা আকাঙ্ক্ষা মষিমূৰ হৈছিল আৰু আনেটৰ লগতো মনোমালিন্য হৈছিল।

১৮ ৭ ৰপৰা ১৮৫ লৈ যিটো সময—এই সময আছিল বৰ্ডছবৰ্থৰ কাৰণে কাব্য আকাশত বেলি লহিওবাৰ সময। জীৱনৰ বেলি লহিওবাৰ লগে লগে তেওৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ উজ্জ্বল আভাও কমি আহিল। অস্তমিত কাব্যিক সূৰ্যৰ ছুই এচেৰেঙা ৰ দ গোমোবা মন আকাশত জিলিকি উঠিছিল।

এফ ডব্লিউ বেট্‌ছন আৰু হাৰ্পাৰেও ৱৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাৰ বিভিন্ন

দিশ ভাগ কৰি দেখুৱাইছে। বেট ছনৰ মতে বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাৰ ভাগ হ ল পাঁচোটা। প্ৰথম ভাগ ১৭৮৫ ৰপৰা ১৭৮৯লৈ—নাম দিছে মেৰী কবিতা। এই ভাগত সোমাইছে বিউটি অব মুন্‌লাইট্ দাই পেঞ্চিল প্ৰুভ এ বেলেড ইত্যাদি। কোনোবা এজনী ছোৱালী মেৰীযে এই কবিতা সৃষ্টিত অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল।

দ্বিতীয় ভাগ হ ল ১৭৯১-ৰপৰা ১৭৯৩ চনলৈ। এই ভাগৰ নাম দিছে বেট্‌ছনে আনেট স্তৰ। এই সমযতে বৰ্ডছবৰ্থে ফৰাচী গাভৰু আনেটক লগ পায আৰু বিবাহসূত্ৰত আবদ্ধ হয। ফৰাচী সামৰিক লোক যুবক ব্যুপয তেওৰ সান্নিধ্যলৈ আহে আৰু ফৰাচী বিপ্লবৰ আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত হয। তেওঁৰ কবিতাৰ বিষযবস্তু প্ৰকৃতিৰ স্থূল সৌন্দৰ্যৰ ঠাইত মানুহ হৈছিল কাৰণ ৰুছোৰ আদৰ্শই তেওঁৰ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰাইছিল মানুহৰ ফাললৈ। থৰ্ণ ৰুথ হাৰ আইজ আৰ বাইল্ড আদি কবিতা এই সমযৰ।

তৃতীয ভাগ অৰ্থাৎ ১৭৯৪ ৰপৰা ১৭৯৬লৈ লেখা কবিতাখিনিৰ নাম হ ল বেট্‌ছনৰ ভাষাত গড উইন কবিতা। গড উইনৰ পলিটিকেল জাষ্টিছ ৰ প্ৰভাব তেওৰ মনৰ ওপৰত পৰিছিল।

চতুৰ্থ ভাগৰ নাম দিছে দৰথী কবিতা। এই সমযচোৱা ১৭৯৬ ৰ পৰা ১৭৯৮লৈ। এইচোৱা সমযৰ ভিতৰত ভনীযেক দৰথী আৰু ক লৰিজৰ সান্নিধ্যত থাকি বৰ্ডছবৰ্থে ভালেখিনি উল্লেখযোগ্য কবিতা লেখে আৰু ১৭৯৮ চনত ক লৰিজৰ সৈতে লিৰিকেল বেলেডছ লেখি উলিযায। এই সমযত লেখা কবিতাৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য কবিতা হ ল— টু স্কাইলাৰ্ক লুচী পযেমছ লুচী গ্ৰে গ্ৰীণ লিনেট টিনটাৰ্ণ এবে প্ৰিলিউড বুক ওবান ।

পঞ্চম ভাগৰ বেট্‌ছনে নাম দিছে আত্মকেন্দ্ৰিক ভাবৰ কবিতাৰ ভাগ। ১৭৯৮ ৰপৰা ১৮ ২লৈ এই সমযচোৱাত বৰ্ডছবৰ্থে অতীতৰ মধুৰ স্মৃতি ৰোমন্থন কৰিছিল। এই সময়ত লেখা উল্লেখযোগ্য

কবিতা হল—'টু ডিউটি অড অন্ ইমিটেশ্যন অব ইমৰ্টেলিটি দ্য প্ৰিলিউড ইত্যাদি।

বৰ্ডছৱৰ্থৰ বিশেষ চিনাকি প্ৰকৃতি কবি বুলিহে। এই কাৰণেই তেওঁক প্ৰকৃতিৰ অগ্ৰগামী দূত প্ৰকৃতিৰ ৰবপূজাৰী বুলিছিল।

প্ৰকৃতি কবি

বিভিন্ন ধৰণৰ কবিতা লেখিলেও তেওঁৰ মৌলিকতা বিশেষভাৱে ফুটি উঠিছিল প্ৰকৃতিবিষয়ক কবিতাৰ মাজত। ইংৰাজী কবিতাত প্ৰথম বাৰৰ বাবেই বৰ্ডছবৰ্থে বহি প্ৰকৃতিৰ আভ্যন্তৰলৈ মনৰ কল্পনাৰে সোমাই গৈ প্ৰকৃতিৰ মাজত বিভিন্ন জীৱন আৰু আত্মাৰ সম্ভেদ লৈছে। হাৰ্বাট ৰীডৰ ভাষাৰে কবলৈ গলে প্ৰকৃতিৰ জীৱন আৰু মানুহৰ জীৱনৰ মাজত যি পাৰ্থক্য দাঙি ধৰা হৈছে বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতা বিবেচনা কৰোঁতেই সেইটো বিশেষভাৱে স্মৰণীয়।[৩]

বৰ্ডছবৰ্থে বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰকৃতি শান্ত। শান্ত প্ৰকৃতিৰ মাজত ডাঙৰ দীঘল হোৱা সাধাৰণ মানুহ অকৃত্ৰিম। সাধাৰণ মানুহে পোৱা অকৃত্ৰিমতা আৰু সত্যতা হল প্ৰকৃতিৰ অবদান। প্ৰকৃতিৰ প্ৰকাশত সত্যতা আছে অকৃত্ৰিমতা আছে গতিকে প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায় সত্যতা আৰু অকৃত্ৰিমতা। বৰ্ডছবৰ্থৰ এই ভাবধাৰাক সজীব কৰি তোলাত সহায় কৰিছিল ৰুছোৰ দাৰ্শনিক প্ৰকৃতি তত্ত্বই। ৰুছোৱে ভাবিছিল প্ৰকৃতিৰ লগত যাৰ নিবিড় সম্বন্ধ আছে তাৰ জীৱন সুখময় আৰু শান্তিময় আৰু প্ৰকৃতিৰপৰা যি আঁতৰি আহিছে তাৰ জীৱন অশান্তিৰ ভৰপূৰ। সেই কাৰণেই ৰুছোৱে মানুহক প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ উভতি যাবলৈ কৈছে। ৰুছোৰ এই ভাবধাৰাই বৰ্ডছৱৰ্থক অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছিল। এনে অনুপ্ৰেৰণা আৰু স্বকীয় অনুভূতিৰ প্ৰভাবতেই তেও প্ৰকৃতিৰ

---

[৩] The distinction between the life of nature and the life of man is perhaps the most important point to remember in considering Wordsworth's poetry. —*Herbert Read*

মাজত বিচাৰি পাইছিল ভাবৰ ভাষা পৱিত্ৰ ভাবৰ প্ৰতিধ্বনি ইত্যাদি। তাৰ উপৰিও প্ৰকৃতি হ ল তেওঁৰ অন্তৰৰ অভিভাৱক আৰু পৰিচালক—

> Well pleased to recognise
> In nature the language of the sense
> The anchor of my purest thoughts the nurse
> The guide the guardian of my heart and soul
> Of all my moral being
>
> —*Tintern Abbey*

প্ৰকৃতিৰ পৰিবেশৰ মাজত গাঁৱলীয়া জীৱন যাপন কৰাৰ কাৰণে বডছবৰ্থৰ মনটোত প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাৱ বৰকৈ পৰিছিল। সৰুৰপৰাই পাহাৰ পৰ্বত নদী সৰোবৰ বগাই ফুৰাত সেইবিলাকৰ সৌন্দৰ্যই মনক আকৃষ্ট কৰাৰ উপৰিও সেইবিলাকৰ লগত তেও প্ৰাণৰ আত্মীযতা স্থাপন কৰিছিল। বাহ্যিক সৌন্দৰ্যই আভ্যন্তৰীণ সৌন্দৰ্যৰ অন্বেষণত মনক ব্যাকুল কৰি তোলে। ৰুছোৰ প্ৰকৃতি বাদে তেওৰ মনত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলেও তাৰ লগত হাত উজান দিছিল প্ৰকৃতিৰ লগত থকা তেওৰ সম্বন্ধই। পাঁচ বছৰৰ পিছত বাই নদীৰ পাৰত থিয হৈ তেও আকৌ বাইৰ কুলুকুলু সুৰ শুনিবলৈ পালে চকুৰ আগত আকৌ জিলিকি উঠিল জুপুৰীবিলাক খেতিযকৰ খেতিৰ পাম গছৰ মাজেদি কুণ্ডলী পকাই উৰি অহা ধোবাবোৰ গুহাৰ জুইকুৰাৰ কাষত অকলশৰীয়াকৈ বহি থকা সন্ন্যাসীৰ চিত্ৰ। এইবিলাক পাঁচ বছৰৰ ব্যৱধানেও তেওঁৰ মনৰপৰা মচি নিব নোৱৰাৰ কাৰণ হ ল প্ৰকৃতিৰ মাজৰে এজন হৈ তাৰ লগত আত্মীযতা স্থাপন কৰাৰ কাৰণেই। লণ্ডন চহৰৰ গণ্ডগুলীয়া পৰিবেশে তেওৰ মনৰ বাইৰ পাৰৰ স্মৃতি মচি নিব নোৱাৰিলে—

> But oft in lonely rooms and mid the din
> Of towns and cities I have owed to them
>
> —*Tintern Abbey*

ৱাইৰ পাৰত থিয় দি তেওঁ অনুভৱ কৰিছে যে তেওঁ যি আনন্দ

পাইছে সেই আনন্দ বৰ্তমানৰ কাৰণে হ লেও সেই আনন্দই ভবিষ্যতৰো আনন্দৰ সমল যোগায। এই ভবিষ্যতৰ আনন্দৰ লগত জড়িত আছে তেওৰ মনৰ গভীৰ অনুভূতি।

প্ৰকৃতিক ল ৰালি কালত হযতো তেও চাইছিল স্থূল সৌন্দৰ্যৰ আকৰ হিচাবে। কিন্তু আজি তেওঁৰ পৰিপক্ক মনে প্ৰকৃতিৰ মাজত আভ্যন্তৰীণ সৌন্দৰ্যৰ সম্ভেদ লৈছে। জীবনত বযসৰ অভিজ্ঞতাৰ হয়তো প্ৰকৃতি তেওৰ কাৰণে হৈ পৰে এক অনন্ত সজীব শক্তি যি তেওক দিব পাৰে গভীৰ মনত এক পবিত্ৰ আনন্দ। অস্তমিত সূৰ্য অনন্ত মহাসাগৰ সুনীল আকাশ মানুহৰ মন ইত্যাদিলৈ চকু দিলে প্ৰকৃতিৰ এই সজীব শক্তি তেও উপলব্ধি কৰিব পাৰে কাৰণ—

Whose dwelling is the light of setting suns
And the round ocean and the living air
And the blue sky and in the mind of man
A motion and a spirit that empels
All thinking things all objects of all thought
And rolls through all things

—*Tintern Abbey*

এই অনন্ত সজীব শক্তিক বিশ্বাস কৰিবলৈ গৈ বডছবৰ্থে বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰত্যেকটো বস্তুৰ মাজতে ভগবান বিৰাজ কৰে—অৰ্থাৎ তেও সৰ্বেশ্বৰবাদী। এই সৰ্বেশ্বৰবাদী তত্ত্ব গীতাৰ মতে হ ল—

যস্যান্ত স্থানি ভূতানি যেন সৰ্বমিদ ততম।

(সৰ্বভূতত যাৰ অবস্থিতি আৰু যি সমগ্ৰ জগতকেই ব্যাপি অবস্থান কৰিছে।)

বডছবৰ্থৰ মতে প্ৰকৃতিৰ স্থূল সত্তাৰ উপৰিও আভ্যন্তৰীণ সত্তাও আছে। এই আভ্যন্তৰীণ সত্তা হ ল সচেতন আত্মা। এই সচেতন আত্মাই এই অনন্ত শক্তিযে সজীব আৰু নিৰ্জীব জগতক একতাৰ ডোলেৰে বান্ধ খুবাই ৰাখিছে। এই অচিন প্ৰকৃতিৰ ঐক্য বিৰাজ কৰাৰ কাৰণেই বডছবৰ্থে প্ৰাকৃতিক বস্তুবিলাকৰ স্থূল সৌন্দৰ্য উপলব্ধি কৰিবলৈ ভাল পায। স্থূল সৌন্দৰ্যৰ মাজেদি অদৃশ্যভাবে

প্ৰকাশ পোৱা ভগবানৰ ৰূপে প্ৰকৃতিক মহত্ব দান ক'ৰ। এনে মহত্বৰে পৰিপূৰ্ণ প্ৰকৃতি হৈ পৰে বৰ্ডছবৰ্থৰ কাৰণে জীবনৰ প্ৰকৃত অবলম্বন—পৰিচাৰিকা অভিভাবিকা আৰু পথ প্ৰদৰ্শিকা।

বৰ্ডছবৰ্থে প্ৰকৃতিৰ শান্তিদাযিনী শক্তিৰ ওপৰত ইমান বিশ্বাস কৰিছিল যে তেও তেওঁৰ ভনীযেক দৰথীক কৈছিল যে দৰথীৰ কাৰণে স সাৰত যেতিযা বেযা দিন আহিব তেতিযা প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা ভালপোবাই তেওক সকলোবোৰ দিন অতিক্ৰম কৰিবলৈ সান্ত্বনা দিব। যি প্ৰকৃতিক মনে প্ৰাণে ভাল পায সেই প্ৰকৃতিযে তেওঁক কেতিযাও বিশ্বাসঘাটকতা নকৰে—

Nature never did betray
The heart that loves her

ৰুছোৱপৰা বৰ্ডছবৰ্থে যি শিক্ষা পাইছিল সেই শিক্ষাৰ এক অ শ তেও লুচী কবিতাত ব্যক্ত কৰিছে। ৰুছোৰ মতে প্ৰকৃতিৰ শিক্ষাদাযিনী শক্তি আছে। এই শক্তি আৰোপিত কৰিছে লুচীৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত। লুচী চহৰৰপৰা নিলগত ডাঙৰ দীঘল হোবা ছোবালী। ডভৰ পাৰত নাচি বাগি ফুৰা লুচীক শলাগ জনাওতাও নাই প্ৰেমত পৰোতাও কোনো নাই হযতো আশ্ৰমৰ শকুন্তলাতকৈও নি সঙ্গ জীবন। কাৰণ শকুন্তলাৰ অনসূযা প্ৰিযম্বদা সখীবৃন্দ আছে কম্বমুনি আছে আৰু আশ্ৰমৰ মুকলিমুৰীযা দেও দি ভুবৰি খোবা হৰিণা আছে কিন্তু লুচীৰ ক্ষেত্ৰত ইযাৰ কোনোটোবেই নাই—সহানুভূতিৰ কাৰণে আছে কেবল বৰ্ডছবৰ্থ। লুচীক সহানুভূতি জনাবলৈ কেও নোহোবাৰ কাৰণ—

She dwelt among the untrodden ways
Beside the springs of Dove

লুচীৰ শিক্ষাৰ দাযিত্ব প্ৰকৃতিযে নিজে ললে। এডুকেশ্যন অব নেচাৰ কবিতাত প্ৰকৃতিযে নিজে ঘোষণা কৰিছে যে তেওঁ নিজে যত্ন লৈ লুচীক প্ৰকৃত নাৰীত পৰিণত কৰিব—

Then Nature said A lovelier flower
On earth was never shown
This child to myself will take
She shall be mine and I will make
A lady of my own

আকাশৰ মেঘমালাই নদীৰ সোত ধাৰাই উইল গছে লুচীক শিক্ষা দি ডাঙৰ দীঘল কৰে। প্ৰকৃতিৰ মাজত এনে শিক্ষা লৈ ৰূপহী হোবা লুচীকহে বৰ্ডছবৰ্থে মনে প্ৰাণে ভাল পাইছে। লুচী কবিতাৰ মাজেদি কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ লগত মানুহৰ একাত্মবোধক দূৰীভূত কবিব নোৱাৰে কাৰণ কবিযে কল্পনা কৰিছে যে লুচীৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁ শিল গছ গছনিৰ লগতে পৃথিবীৰ আহ্নিক গতিত অদৃশ্য ভাবে ঘূৰি থাকিব।

Rolled round in Earth s diurnal course
With rocks and stones and trees

এইকথা তেও সাৰোগত কৰিছে প্ৰকৃতিৰ শিক্ষাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিযা কবিতাৰ মাজেদি। বৰ্ডছবৰ্থৰ মতে প্ৰকৃতি হল মানুহৰ অন্তৰৰ অভিভাবিকা পৰিচালিকা আৰু পবিত্ৰ ভাব দিওঁতা।—

The anchor of my purest thought the nurse
The guide the guardian of my heart and soul
Of all my moral being

ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছত মানসিক অবসাদ অহাত বৰ্ডছবৰ্থে মনক নিযোগ কৰিছিল প্ৰকৃতিৰ প্ৰকৃত ৰহস্য সন্ধানত। নিজৰ শান্ত স্বভাব আৰু পৰিবেশে এই সন্ধানত সহায কৰিছিল। ই এক নতুন সন্ধান। কাৰণ ধ্ৰুপদী যুগত প্ৰকৃতি মুখ্য নাছিল গৌণহে আছিল। ধ্ৰুপদী যুগৰ কবিসকলে প্ৰকৃতিৰ যি বৰ্ণনা দিছিল সেইয়া নানান সৌন্দৰ্যৰ বাহ্যিক বৰ্ণনাহে তাৰ লগত মনৰ সুখ দুখৰ কোনো সম্বন্ধ নাই। প্ৰকৃতিৰ বাহ্যিক সৌন্দৰ্যৰ লগতে আন্তৰিক সত্তা উপলব্ধি কৰা আৰু তাৰ লগত মানুহৰ মনৰ সমন্বয় ঘটোবাৰ কথা—কাব্যক্ষেত্ৰত বৰ্ডছবৰ্থে সাধাৰণ দৃষ্টিৰে চাই ক্ষান্ত হোৱা নাই,

প্ৰকৃতিক চাইছে অন্তৰ দৃষ্টিৰে। প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন সৰু-বৰ বস্তুৰ মাজেদি ৱৰ্ডছৱৰ্থে অনন্ত দৃষ্টিৰে অনন্ত শক্তিৰ সন্ধান বিচাৰিছে। ক ৰবাত ফুলৰ ৰং দেখি ক ৰবাত ফুলৰ গোন্ধ পাই তেওঁৰ সাধাৰণ মন ব্যাকুল হৈ পৰে। কিন্তু গভীৰভাবে মন ব্যাকুল কৰিছিল এই ফুলৰ এই গোন্ধৰ অন্তৰত লুকাই থকা অদৃশ্য সৌন্দৰ্যইহে। প্ৰকৃতিৰ বস্তুৰ মাজতে মানুহে শিকিব পৰা বহুতো কথা আছে। পাহাৰৰ পৰা বৈ অহা এটি নিজৰাই ৰাইদাল হ্ৰদত ফুলি থকা ডেফদিলছ ফুলে আকাশেদি গহীনভাবে উৰি যোৱা মেঘমালাই উইল গছ জোপাই মানুহক নানা শিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰিব পাৰে।

বৰ্ডছবৰ্থে দেখুৱাইছে যে প্ৰকৃতিৰ পৰিবেশ অনুযায়ী মানুহৰ মন গঢ লয়। প্ৰকৃতিৰ দুটা পৰিবেশৰ বিষয় বৰ্ডছৱৰ্থে তেওঁৰ ৰুথ কবিতাত বৰ্ণনা কৰিছে। ৰুথৰ স্বভাবত প্ৰকৃতিৰ শান্ত পৰিবেশ আৰু জৰ্জিয়াৰ সামৰিক ডেকাৰ স্বভাৱত প্ৰকৃতিৰ উত্তপ্ত পৰিবেশ। ৰুথৰ দৰে থৰ্ণ হাৰ আইজ আৰ বাইড আদি কবিতাৰ মাজেদিও বৰ্ডছবৰ্থে চঞ্চল প্ৰেমিকাৰ উত্তপ্ত কামনা বাসনা আৰু এই প্ৰেমতে অন্ধভাবে আপ্লুত হৈ প্ৰেমিকাই যৌবনৰ বিফলতা সন্ধান পোৱাত কাৰুণ্য ফুটাই তুলিছে। হাৰ আইজ আৰ বাইড ত পৰিত্যক্ত জীবনত কেচুৱাৰ মুখত পিযাহ দি সান্ত্বনা লভিছে এগৰাকী মাকে—

Suck little babe oh suck again
It cools my blood it cools my brain
The lips I feel them babe! They
Draw from my heart the pain away

বৰ্ডছবৰ্থে সততে গুৰুত্ব দিছিল প্ৰকৃতিৰ আনন্দৰ ফালটোৰ ওপৰতহে প্ৰকৃতিৰ জ্ঞান আহৰণ কৰাৰ ওপৰতহে। সেই কাৰণেই তেওঁ প্ৰকৃতিৰ আনন্দৰ কথা কৈছে—

Tis my faith that every flower
Enjoys the air it breathes

প্ৰকৃতিৰ বস্তুৰপৰা পোৱা শিক্ষাৰ গুৰুত্ব তেওঁ এইদৰে দিছে—

Our impulse from a vernal wood
May teach you more of man
Of moral evil and of good
Than all the sages

—*The Tables Turned*

সেই কাৰণেই বোধকৰোঁ আলডুচ হাক্স লীযে তেওঁৰ বৰ্ডছবৰ্থ ইন্ দ্য টপিক্স ত লেখিছে যে বৰ্ডছবৰ্থৰ মাজত যেন প্ৰতিভাত হৈছে প্ৰকৃতিৰ মানবীয় সংস্কৰণ। এনে ধৰণৰ কবিতা হ ল— ছলিটেৰী ৰিপাৰ এফ্লিকশ্যন অব মাৰ্গেৰেট্ চাইমন লী দ্য অল্ড হাণ্টছমেন দ্য টু থিপছ দ্য অল্ড কম্বাৰলেণ্ড বেগাৰ ইডিযট বয ৰুইণ্ড কটেজ এলাইছ লী ইত্যাদি।

মানুহৰ ওপৰত লেখা বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাবিলাক ওখ আদৰ্শ আৰু অদমনীয় আশাবাদৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। প্ৰকৃতিৰ বিষযে থকা তেওৰ ধ্যান ধাৰণা মানুহৰ মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে। তেও বিশ্বাস কৰিছিল যে মানুহ আটাইতকৈ ভাল হয যেতিযা মানুহে প্ৰকৃতিৰ লগত নিবিডতা স্থাপন কৰে। মানুহে যদি সহজ সৰল জীবন যাপন কঁৰে তেনেহ লে নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিকভাবে মানুহ বিকশিত হব পাৰে কাৰণ প্ৰকৃতিযেই হ ল আটাইতকৈ ভাল শিক্ষযিত্ৰী। বৰ্ডছবৰ্থৰ ধাৰণা আছিল যে মানুহ যিমানেই প্ৰকৃতিৰপৰা আঁতৰি থাকিব তিমানেই তেওৰ অধ পতন ঘটিব। তেওঁ এই ভাব দ্য বৰ্ল্ড ইজ টু মাচ উইথ আচ কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে—

The world is too much with us
Late and soon
Getting and spending we lay
Waste powers
Little we see in nature that
is ours

তেওঁ দেখাতেই ক্ষান্ত নাথাকি তাক মনৰ ৰাজ্যলৈ লৈ আহিছিল আৰু সেই আনন্দ উপলব্ধি কৰিছিল অন্তৰ্দৃষ্টিৰে। ডেফ দিল ফুলৰ সৌন্দৰ্য

দেখি তেওঁ মোহিত হৈছিল আৰু সেই সৌন্দৰ্যই তেওঁ পাটীত পৰি থাকোঁতে স্মৃতিৰ ৰূপত আহি মানস পটত ভাহি উঠিছিল।—

For of when on my couch I lie
In vacant or in pensive mood
They flash upon that inward eye
Which is the bliss of solitude

তেওঁ এই প্ৰকৃতিৰ আনন্দিত মনক চিৰ সেউজীয়া কৰি ৰাখিবলৈ যত্ন কৰিছিল। বৰ্ডছবৰ্থৰ কাৰণে প্ৰকৃতি আছিল মানুহৰ বাস্তব আনন্দৰ প্ৰতিকৃতি। মানুহৰ মাজত থকা নৈতিকতা প্ৰেম দয়া কৰ্তব্যবোধ ত্যাগ সকলোবোৰ গুণ প্ৰকৃতিৰ মাজত বিৰাজমান গতিকে মানুহ আৰু প্ৰকৃতি অভিন্ন।

প্ৰকৃতিৰ নিৰ্জীব বস্তুবিলাকৰ উপৰিও বড ছবৰ্থে সজীব প্ৰকৃতিৰ ওপৰতো কবিতা লেখিছে। সজীব প্ৰকৃতিৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ ল চৰাই। চৰাই সম্পৰ্কে লেখা তেওৰ প্ৰত্যেকটো কবিতাই বিভিন্ন ধৰ্মী। দ্য কুকু কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে অতীন্দ্ৰিয় অনুভূতি টু এ স্কাইলাৰ্ক কবিতাত বাস্তব পৰ্যবেক্ষণৰ লগত তেওঁৰ নীতি প্ৰতিবাদনৰ চেষ্টা গ্ৰীন লিনেট কবিতাত উদ্যানৰ দৃশ্যৰে সৈতে পখীৰ একাত্মতা অনুভব ইত্যাদি। চৰাইৰ কবিতাত শ্বেলীয়ে যি আদৰ্শ প্ৰচাৰ কৰিছে সেই আদৰ্শ বড ছবৰ্থে প্ৰকাশ কৰা নাই। স্কাইলাৰ্ক সম্পৰ্কে শ্বেলী আৰু বড ছবৰ্থ দুয়োজনেই কবিতা লিখিছে। শ্বেলীৰ স্কাইলাৰ্কে পৃথিবীৰপৰা দূৰ দূৰণিত সৰগৰ নিচেই ওচৰত গান গায। শ্বেলীয়ে আকাশত উৰা স্কাইলাৰ্কক দেখা নাই মাথোন গীতহে শুনিছে—

Thou art unseen but I hear
Thy shrill delight

দূৰ-দূৰণিৰপৰা আদৰ্শৰ গীত শুনি শ্বেলীয়ে স্কাইলাৰ্কৰ বিষয়ে নানান কল্পনা কৰিছে আকাশৰ বিভিন্ন ৰঙৰ মাজত মিলি গৈ শ্বেলীৰ স্কাইলাৰ্কে মাটিৰ চিন সম্পূৰ্ণৰূপে বিলীন কৰি দিছে। শেষত কবিয়ে

অনুমান কৰিছে যে জীবন মৃত্যুৰ যি চিৰন্তন ৰহস্য সেই ৰহস্য স্কাইলাৰ্কে অলৌকিক উপাযেৰে উদ্‌ঘাটন কৰিছে। বৰ্ডছবৰ্থৰ স্কাইলাৰ্ক তেনে নহয়। পৃথিবীৰপৰা আকাশত উৰিলেও পৃথিবীৰ মোহ বৰ্ডছবৰ্থৰ স্কাইলাৰ্কে এৰিব পৰা নাই। সম্পূৰ্ণৰূপে পাৰ্থিব হোবাৰ কাৰণে তেওৰ স্কাইলাৰ্কে আকাশত উৰিলেও ঘূৰি ঘূৰি বাহলৈ চায। যিখন পৃথিবীত নিজৰ বাহ আছে সেইখন পৃথিবীৰ মোহ সি এৰিব নোবাৰে। গতিকে স্বৰ্গ আৰু পৃথিবীৰ আত্মীযতাৰ প্ৰতি বৰ্ডছবৰ্থৰ স্কাইলাৰ্ক সচেতন।

True to the kindred points of Heaven and Home

সাধাৰণ মানুহ

ধ্ৰুপদী যুগত সাধাৰণ মানুহৰ জীবনে কবিসকলৰ লেখনী স্পৰ্শ কৰিব নোবাৰিছিল। ৰমন্যাসিকযুগে কিন্তু সাধাৰণ মানুহৰ জীবনক কবিতাৰ বিষযবস্তু কৰি ল লে। বৰ্ডছবৰ্থে প্ৰকৃতিৰ প্ৰাধান্য দেখুবাৰ লগে লগে প্ৰকৃতিৰ লগত জডিত থকা সাধাৰণ জীবনৰ ওপৰত কিছুমান কবিতা লেখিছিল।

বৰ্ডছবৰ্থে এই যুগত সাধাৰণ জীবনৰ ওপৰত যি ছবি আঁকিছে সেই ছবিত প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে ধাৰণা একপক্ষীয তেও প্ৰকৃতিক লেক অঞ্চলৰ প্ৰকৃতিৰ দৰে সুন্দৰ সাজসজ্জাতেই বৰ্ণনা কৰিছে। তেজলগা দাঁত আৰু হাতোৰা থকা প্ৰকৃতিৰ বিষযে তেওঁ এটা শব্দও কোবা নাই।[৪] প্ৰকৃতিৰ যেনেদৰে সৰলতা আছে তেনেদৰে নিষ্ঠুৰতাও আছে কাৰণ জন্তুবে জন্তুক বধ কৰে চৰাযে চৰাইক মাৰে পোক পৰুবা মাৰে ইত্যাদি। প্ৰকৃতিযে নিজেও কেতিযাবা সংহাৰ মূৰ্তি ধৰে। বৰ্ডছবৰ্থ এই সম্পৰ্কে নিমাত। প্ৰকৃতিক আনন্দ মনেৰে উপলব্ধি কৰিবৰ কাৰণে ষ্টপ ফৰ্ড ব্ৰুকে বৰ্ডছবৰ্থৰ মানুহৰ

---

[৪] W d w th c pt f n t ı sided H d als w th th t ım nd well d d at a t the l k d t ı t but he has not one wo d to s y abo t the m le ol nt aspect of at e—nat re d t th d law —*A Huxl y*

বিষয়ে লেখা কবিতা উল্লেখ কৰি কৈছে বৰ্ডছবৰ্থ বেছি নহলেও হয়তো প্ৰকৃতিৰদৰে মানুহৰ কবি। তেওঁৰ হাতত প্ৰকৃতিৰ কবিতাৰ দৰে মানুহৰ কবিতাইও বিশেষ উন্নতি লাভ কৰিছে।[৫]

বৰ্ডছবৰ্থ মানুহৰ কবি। কিন্তু জনসমাগমৰ মাজৰ মানুহৰ কবি তেও নহয তেও প্ৰকৃতিৰ লগত মনে-প্ৰাণে জড়িত থকা নীৰল মানুহৰ কবি। সহজ সৰল প্ৰকৃতিৰ লগত জড়িত মানুহৰ প্ৰতি তেওৰ শ্ৰদ্ধা অতুলনীয়। বৰ্ডছবৰ্থে প্ৰকৃতিৰ সামান্যতম বস্তুকো অসাধাৰণ দৃষ্টিৰে নিৰীক্ষণ কৰি তেওঁলোকৰ মাজত থকা সৰলতা উদাৰতা আদিত গভীৰ মনোনিবেশ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ সংস্পৰ্শলৈ আহি সাধাৰণ মানুহে এনে শক্তিৰ অধিকাৰী হৈছে যে সকলোৰেপৰা তেওঁলোকে সমবেদনা আহৰণ কৰিব পাৰিছে।

ছলিটেৰী ৰিপাৰ কবিতাত ওখ পাহাৰৰ এটলীয়া পথাৰত গীত গাই অকলশৰে ধান দাই থকা দাউনী ছোবালীজনী দেখি কবি মুগ্ধ হৈছে। দাউনী ছোবালীৰ গীতে গোটেই উপত্যকাটোকে মুখৰিত কৰি তুলিছে। কবিয়ে নিৰলা দাউনীৰ গীতৰ বিষয়বস্তু অতীতৰ কৰুণ দিনৰ কিবা কাহিনীয়েই নে বহুতদিনৰ যুদ্ধৰ বৰ্ণনাই নে আজিৰ কিবা পৰিচিত কথা বুজিব নোবাৰিলেও তেওঁ অনুভব কৰিছে যে এই গীতৰ লগত জীবনৰ কাৰুণ্য জড়িত আছে। সুমধুৰ কৰুণ বিননিয়ে কবিৰ মনত ৰেখাপাত কৰে—

Some natural sorrow loss or pain
That has been and may be again

এফ্লিকশ্যন অব মাৰ্গেৰেটত কবিয়ে পুত্ৰহাৰা মাতৃৰ মৰ্মবেদনা ফুটাই তুলিছে। একমাত্ৰ পুত্ৰ সিও নিৰুদ্দেশ। মাৰ্গেৰেট পুত্ৰৰ কোনো খবৰ পোবা নাই। ভাল হওক বেয়া হওক মাৰ্গেৰেটক পুত্ৰৰ খবৰ লাগে—পুত্ৰক ঘৰলৈ মাতিছে—

---

[৫] W d w th w s m h f t m th poet f m of n tu d th p et y f ma t k in h h nd s g e t d l p m t th po t y f at —*Stopfo d B ooke*

Then come to me my son or send
Some tidings that my woes may end
I have no earthly friend

চাইমন লীত বডছবৰ্থে চাইমন লীৰ ডেকা আৰু বুঢ়াকালৰ তুলনা কৰিছে। কাৰ্ডিগানত ডেকাকালত থকা চিকাৰী চাইমন লী চেৰীফলৰ দৰে ৰঙা গাল দুখনৰে মুখত মিচিকিয়া হাহিৰে ওখ মানুহ। আনন্দত মতলীয়া হৈ পৰ্বত পাহাৰ বগাই ফুৰা চাইমন লীৰ দৰে শিঙা বজাব পৰা কেইজন আছে? সেই গৌৰবময় দিনত চাইমনে কিহবালৈ জানো ভয় কৰিছিল! ঘৰুৱা কামলৈ ভয় নাই খেতিলৈ ভয় নাই চিকাৰলৈ ভয় নাই—

In those proud days
For husbandry or tillage
To blither tasks did Simon rouse
The sleeper of the village

কিন্তু কালৰ কি পৰিহাস! কালে এই সকলোকে মষিমূৰ কৰি লৈ গ'ল। স্বাস্থ্য গ'ল শক্তি গ'ল বন্ধু বান্ধৱ গ'ল বংশ পৰিয়াল গ'ল। আইভৰ ভবনত থকা তেওঁৰ গৰাকীকো কালে নিপাত কৰিলে। আইভৰ ভবনত মানুহ নাই ঘোৰা নাই কুকুৰ নাই কোনো জনপ্ৰাণী নাই। থাকিল বাৰ্ধক্যকে লৈ আঁঠুমূৰীয়া হৈ জৰাজীৰ্ণ চাইমন লী।

But oh the heavy change! bereft
Of health strength friends and kindred see
Old Simon to the world is left
In liveried poverty —
His Master s dead and no one now
Dwells in the Hall of Ivor
Men dogs and horses all are dead
He is the sole survivor

চিকাৰী চাইমন লীয়ে বাৰ্ধক্যৰ কাৰণে পচা কাঠৰ মুঢ়া এটাও উঘালিব পৰা নাই। কাঠৰ মুঢ়াও উৰ্বলি গৈছে জীৱনো উৰ্বলি

গৈছে ইয়াকে দেখি কবিৰ মনত চাইমনৰ প্ৰতি সহানুভূতি জাগিছে। হাতৰ কুঠাৰ খুজি লৈ কবিযে মুঢ়াটো উঘালি দিলে। কৃতজ্ঞতাত চাইমনৰ চকুত দুধাৰি চকুলো বাগৰি গ ল। চাইমনে জনোৱা কৃতজ্ঞতাই কবিৰ অন্তৰত বেদনা জগালে। দ্য কুইনড কটেজ কবিতাত এক গাঁবলীয়া তিৰোতাৰ জীৱন কাহিনী সহানুভূতি আৰু সূক্ষ্ম পৰ্যবেক্ষণৰে বিবৰণ দিছে। জীৱনযুদ্ধত জয়ী হবৰ কাৰণে আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি তিৰোতাগৰাকী ব্যৰ্থ হৈছে। স্বামী পৰিত্যক্ত হোৱা জীবনৰ অবসাদ জীবনৰ যাত্ৰাপথত পোৱা করুণ বেদনা কবিযে অতি নিপুণতাৰে বৰ্ণনা কৰিছে। দ্য অল্ড কাম্বাৰলেণ্ড বেগাৰত কবিযে আশী বছৰৰ ওপৰৰ বৃদ্ধ প্ৰায স্থবিৰ অবস্থা প্ৰাপ্ত হোৱা এক ভিখাৰীৰ কথা কৈছে। কিন্তু এই বৃদ্ধইও বিচাৰিছে প্ৰকৃতিৰ মাজত মুক্ত জীবনযাত্ৰা। এই দীঘল যাত্ৰাৰ মাজত ভিখাৰীযে দিব্য দীপ্তি আহৰণ কৰে।

Let hım be free of mountaın solıtudes
And have around hım
Whether heard or not
The pleasant melody of
Wood land bırds

এইদৰেই সাধাৰণ জীবনৰ প্ৰতি জনোবা সহানুভুতিৰে বৰ্ডছবৰ্থে যিমানবোৰ কবিতা লেখিলে সেই আটাইবোৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পালে প্ৰকৃতিৰ সৰলতা উদাৰতা আৰু স যম। কবি বডছবৰ্থে মানবতাৰ দৃষ্টিভঙ্গী লৈ মানুহৰ প্ৰতি সহানুভুতি জনাইছে। এই মানবতাবোধ কবিযে আহৰণ কৰিলে ফৰাচী বিপ্লবৰ অভিজ্ঞতাৰপৰা। মানুহে মানুহক অন্যায কৰে মানুহে মানুহক ধ্ব স কৰে এইয়া অভিজ্ঞতা ফৰাচী বিপ্লৱৰ। বসন্তকালত প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যেকটো বস্তুৱেই আনন্দত মত্তলীয়া। প্ৰকৃতিৰ আইন কানুন মানি চলাৰ কাৰণে প্ৰকৃতিৰ বস্তুৰ এই আনন্দ। প্ৰকৃতিৰ পবিত্ৰ ৰীতি-নীতিৰ পৰা আঁতৰি আহি কৃত্ৰিম ব্যবস্থাত মানুহে মানুহক চিনিব নোৱাৰি

অত্যাচাৰ কৰিছে। মানবতাৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত হোবা এখন উদাৰ অন্তৰ লৈ কবিয়ে এই পতিত মানুহৰ কাৰণে দুখ কৰাৰ কাৰণ বিচাৰি পাইছিল—

If this belief from heaven be sent
If such be Nature's holy plan
Have I not reason to lament
What man has made of man ?
—Lines written in Early Spring

ফৰাচী বিপ্লবে যেতিয়া মুক্তি সমতা আৰু ভ্ৰাতৃত্বৰ বাণী শুনালে তেতিয়া বৰ্ডছবৰ্থে সীমাহীন অনুপ্ৰেৰণাৰে এই বাণীক আদৰণি জনাইছিল। ফৰাচী বিপ্লব গৈ বিভীষিকাৰ ৰাজত্বলৈ ৰূপান্তৰিত হোবাতো তেওঁ এই বিশ্বাস মনৰপৰা আঁতৰাই পেলোবা নাছিল। ফৰাচী বিপ্লবৰ মুক্তি ভ্ৰাতৃত্বৰ বাণী বৰ্ডছবৰ্থতকৈ আনে ইমান অনুপ্ৰেৰণাৰে কাব্যত প্ৰকাশ কৰা নাছিল।

মানব জগতৰপৰা মনৰ সহানুভূতি কবিয়ে প্ৰাণীজগতলৈ বিয়পাই দিছে। প্ৰকৃতিৰ মাজত ডাঙৰ দাঘল হোবা কোনো প্ৰাণীয়েই আনন্দৰপৰা বঞ্চিত হোবা নাই। যদি কেতিয়াবা কোনোবা নিষ্ঠুৰতাৰ কৰালগ্ৰাসত পৰিছে তাৰ বাবে প্ৰকৃতিয়ে সমবেদনা জনাইছে। হাৰ্টলিপ ওৱেল কবিতাত ছাৰ বালটাৰে হৰিণা পহু মৰাত প্ৰকৃতিয়ে অনন্ত শক্তিৰে দুখ অনুভব কৰিছে। মৃত্যুত শিয়ৰি উঠি এই দুৰ্ভগীয়া প্ৰাণীটোৰ প্ৰতি সহানুভূতি জনাইছে—

This beast not unobserved by nature fell
His death was mourned by sympathy divine
The being that is in the clouds and air
That is in the green leaves among the groves
Maintains a deep and revential case
For the unoffending creatures whom he loves

প্ৰকৃতিৰ মাজেদি ৰহস্যলোকৰ অনুভূতি তন্ময়তাৰ গভীৰ ভাব আত্মাৰ অবিনশ্বৰতা আদি ভাবৰ সমাবেশ ঘটিছে তেওঁৰ দ্য প্ৰিলিউড ইমৰটেলিটি অ ড ত। দ্য প্ৰিলিউড নামৰ আত্মজীবন-

চৰিত্তমূলক কাব্যত অতীন্দ্ৰিয জগতৰ গভীৰ অনুভূতিৰ অনেক দৃশ্য বৰ্ণনা কৰা আছে। কবিযে তাত দেখুৱাইছে প্ৰকৃতিযে কেনেকৈ খেলি থকা বালকক মাতিছে। অতৰ্কিতভাবে বালকৰ হৃদযদ্বাৰত আঘাত কৰি তাৰ মনত ভয কৌতূহল বিস্ময শ্ৰদ্ধা ভক্তি আৰু বিদ্যুৎ চমকৰ নিচিনা ৰহস্যবোধৰ উন্মেষ প্ৰভৃতি বিচিত্ৰ ভাব তৰঙ্গৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই সমস্ত তৰঙ্গিত ভাবলহৰী ক্ৰমশ নিগূঢ ঘনীভূত আনন্দলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে আৰু শেষ পৰ্যন্ত প্ৰকৃতিৰ মাজৰ ঐশী শক্তিৰ লীলা সম্বন্ধে এক অসংশয স্থিৰ বিশ্বাসৰ সৃষ্টি কৰিছে।[৬]

ইণ্টিমেশ্যন অব ইমমৰ্টেলিটি কবিতাত আত্মাৰ অবিনশ্বৰতা অৰ্থাৎ আত্মা ভগবানৰপৰা আহে আৰু ভগবানৰ ওচৰলৈ গুচি যায়—এই যি ভাবধাৰা প্ৰকাশ কৰিছে সই ভাবধাৰা বৰ্ডছৱৰ্থৰে নিজস্ব নহয। ভাৰতৰ ঋকবেদ আৰু গীতাই এই অবিনশ্বৰতা সম্পৰ্কে বহুবাৰ উল্লেখ কৰিছে। গীতাৰ মতে আত্মা অচ্ছেদ্য অদাহ্য অক্লেদ্য অশোচ্য নিত্য সবগত অচল আৰু অনন্ত—

অচ্ছেদ্য অযমদাহ্যেণ অযম ক্লেদো অশেষ্য এব চ।
নিত্য সৰ্বগত স্থানুৰচলো অয সনাতন ॥

গ্ৰীক দাৰ্শনিক পিথাগৰাছ আৰু প্লেটোৱে তেওঁলোকৰ লেখনিৰ মাজেদি আত্মাৰ অবিনশ্বৰতা তত্ত্ব প্ৰকাশ কৰিছে। পিথাগৰাছে অবিনাশী আত্মাৰ কথা উল্লেখ কৰোঁতে কৈছে যে বিভিন্ন শাৰীৰিক অবদানৰ মাজেদি আত্মা অমৰ হৈ থাকে। বিভিন্ন শাৰীৰিক অবস্থান সম্পৰ্কে গীতাই কৈছে যে মানুহে যেনেকৈ জীৰ্ণবস্ত্ৰ ত্যাগ কৰি অন্য নতুন বস্ত্ৰ গ্ৰহণ কৰে সেইদৰে আত্মাইও জৰাগ্ৰস্ত দেহ পৰিত্যাগ কৰি অন্য নতুন দেহ ধাৰণ কৰে।

আত্মাৰ অবিনশ্বৰতা

বাসা সি জাৰ্ণানি যথা বিহায
নবানি গৃহ্নাতি নৰোহপৰাণি।

---

[৬] ইংৱাজী সাহিত্যেৰ ইতিহাস—শ্ৰীকুমাৰ বন্দোপাধ্যায়।

তথা শৰীৰাণি বিহায় জীৰ্ণা —
নন্যানি স যান্তি নবানি দেহি।

প্লেটোৰ মতে এই নশ্বৰ জগতৰ উপৰিও অনন্ত ভাবধাৰাৰ অন্য এক জগত আছে। এই ভাবধাৰা মানুহে জন্মৰ লগে লগে লৈ আহে। প্লেটোৱে তেওঁৰ মেনো আৰু ফিড্ৰাছ নামৰ ডায়লগত এই ভাবধাৰা প্ৰকাশ কৰিছে। এই ভাবধাৰাৰ নাম হল স্মৃতিতত্ত্ব। তেওঁৰ মতে আত্মাই অমৰত্ব লাভ কৰাৰ কাৰণে বহুবাৰ জন্মগ্ৰহণ কৰে। ইপুৰী আৰু সিপুৰীৰ বহুতো বস্তু চিনি আৰু জানি থকাৰ কাৰণে আত্মাই সকলো জ্ঞান আহৰণ কৰিব পাৰে। বৰ্ডছৱৰ্থ প্লেটোৰ এই স্মৃতিতত্ত্বৰদ্বাৰা বিশেষভাবে প্ৰভাবান্বিত। বৰ্ডছৱৰ্থে আত্মাৰ অমৰত্বক এদিশে মাৰ গৈ অন্যদিশত ওলোৱা তৰাৰ লগত তুলনা কৰিছে। তেওঁৰ মতে পৃথিবীলৈ অহাৰ আগতে আত্মা সৰগত থাকে। পৃথিবীত শিশুৰূপে জন্মগ্ৰহণ কৰাৰ লগে লগে আত্মাই অতীতৰ অৱস্থিতি পাহৰি নেযায়। ইমিটেশ্যন অব ইম্‌মৰ্টেলিটি ত তেওঁ কৈছে—

Our birth is true a sleep and forgetting
The soul that rises with us our life s star
Hath had elsewhere its sittings
And comes from afar
And not in entire forgetfulness
And not in utter nackedness
But trailing clouds of glory do we come
From God who is our home
Heaven lies about us in our infancy

এই কবিতাত তেওঁ আৰু দেখুৱাইছে যে নবজাত শিশু বয়সস্থ লোকতকৈ পৰিপক্ক। কাৰণ নবজাত শিশু ভগবানৰ ওচৰৰপৰা জগতলৈ অহা নতুন অতিথিহে। অবিনশ্বৰ আত্মাৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ থকা শিশু ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে ইয়াৰ সম্বন্ধ আধ্যাত্মিক জগতৰ লগত কমি আহে স্বৰ্গীয় পৰিবেশ নাইকিয়া হৈ আহে।

শিশুৰূপত থাকোঁতে সামান্য বস্তুৰ মাজতো কবিযে স্বৰ্গীয় জ্যোতি দেখিবলৈ পায—

There was a time when meadow grove and stream
The earth and every common sight
To me did seem
Apparelled in celestial light
The glory and the freshness of a dream

কিন্তু কবি ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে সকলোবিলাকৰ পৰিবৰ্তন দেখিলে প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যময়া বস্তুবিলাকে কবিক আজি অনুপ্ৰাণিত কৰিব নোবাৰে। শৈশবৰ যি অনুপ্ৰেৰণা হেৰুৱালে সেই অনুপ্ৰেৰণাৰ কাৰণে আজি তেওঁৰ অন্তৰত বেদনা উপস্থিত হৈছে—

To me alone here came a thought of grief

শিশু চৰাই ফুল ইত্যাদিৰ আনন্দত নিজে আনন্দিত হ'বলৈ যত্ন কৰিলেও বিষণ্ণতাই তেওৰ মন ছাটি ধৰে। ভগবানে শিশুক দিয়া দৃষ্টিশক্তি তেও যেন হেৰুৱাই পেলায। শিশু জীৱনৰ প্ৰতি কবিৰ মোহ অহাৰ কাৰণ হ'ল শিশুৰ লগত ভগবানৰ সম্বন্ধ বেছি। অস্পষ্ট হ'লেও শিশুৱে ভগবানৰ স্মৃতি লৈ আহে। বযসস্থ হিচাপে তেও যদিও পুৰাতন অনন্তদৃষ্টি হেৰুৱাই পেলাইছে তথাপিও মনত সান্ত্বনা দিবলৈ সমল নোহোৱা নহয। জীৱনৰ বিভিন্ন অভিজ্ঞতা আৰু দুখ দৈন্যৰ মাজেদি কবিয়ে আকৌ জীৱনৰ বিযলি বেলিকা স্বৰ্গীয অনন্ত জ্যোতি কেনেকৈ পাব পাৰি তাৰ এটি তুলনা দাঙি ধৰিছে এইদৰে—যেনেকৈ ভিতৰুৱা ঠাইত থাকিলেও শান্ত বতৰত বিৰাট সাগৰৰ গৰ্জন শুনিবলৈ পোৱা যায তেনেকৈ বাৰ্ধক্যই যদিও আমাক সৰগৰপৰা বহুত আঁতৰাই আনিছে তথাপি মনৰ শান্ত পৰিবেশত থাকিলে বৃদ্ধ অবস্থাতো আমাৰ আত্মাই অসীম অনন্তৰ পোহৰৰ সন্ধান পাব পাৰে।

Hence in a season of calm weather
Though inland far we be

Our souls have sight of the immortal sea
Which brought us hither
Can in a moment travel thither
And see the children sport upon the shore
And hear the mighty water rolling ever more

বৰ্ডছবৰ্থে এবাৰ কৈছিল— প্ৰত্যেকজন মহৎ কবিয়েই এজন শিক্ষক। মই আশা কৰোঁ যে মই হয় শিক্ষক বুলি বিবেচিত হওঁ নহলে একোবেই নহও।[৭] বডছবৰ্থে অন্যান্য মহৎ কবিসকলৰ দৰে কবিত্ব আৰু শিক্ষকতাৰ সমন্বয় ঘটাইছে। তেও তেওৰ কাব্যিক জগতলৈ নতুন দৃষ্টি আনি কবিতাৰ মাধ্যমেৰে শিক্ষা দিবলগীয়া কথা কৈ গৈছে। এইটো ঠিক যে এজন কবি প্ৰথমতে কবি হব লাগিব তাৰ পাছতহে শিক্ষক। কোনোবাই শিক্ষকতাকে যদি প্ৰথম দৃষ্টিত গ্ৰহণ কৰিলে তেতিয়াহলে কবি হিচাবে তেওৰ খ্যাতি ম্লান হৈ পৰিব। বডছবৰ্থৰ প্ৰায় বিলাক কবিতাত প্ৰথমতে তেওৰ কাব্যিক প্ৰতিভা প্ৰদৰ্শন কৰিছে তাৰ পিছতহে শিক্ষকতা। তেও প্ৰকৃতি সম্পৰ্কেই হওক বা মানুহৰ সম্পৰ্কেই হওক কবলগীয়া তেওৰ কথা খিনি প্ৰাণেৰে উপলব্ধি কৰি কাব্যিক সৌন্দৰ্যৰ বোলসানি প্ৰাণৰ অনুভূতিৰে মানুহৰ গভীৰ অন্তৰত লগাকৈ কৈছে আৰু কবিৰ এনে অনুভূতিয়ে মানুহৰ অন্তৰ পবিত্ৰ কৰি তোলে। এই পবিত্ৰ অন্তৰৰ মাজতেই নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক ভাব বিকশিত হৈ উঠে। কিন্তু কেতিয়াবা বৰ্ডছবৰ্থে প্ৰথমতে শিক্ষকতাৰ ভূমিকাত গ্ৰহণ নকৰা নহয়—তেনেক্ষেত্ৰত তেওৰ কবিতা নিষ্প্ৰাণ হৈ গৈছে। কবিয়ে যেতিয়াই তেওৰ জীৱনৰ আদৰ্শ আৰু শিক্ষা সমন্বয় ঘটাই কাব্যিক অনুভূতিৰে সঞ্জীবিত কৰি কবিতাৰ ৰূপ দিছে তেতিয়াই সেই কবিতা আকৰ্ষণীয় হৈ পৰিছে। কাব্যিক সৌন্দৰ্য উপলব্ধিৰ মাজতে বৰ্ডছবৰ্থে মানুহক শিক্ষা দিছে যে মানুহে নিজৰ দুখ কষ্টৰ

---

[৭] E y g e t po t t h I wi h ithe to b c d ed as tea h th g —*Wordsworth*

উৰ্দ্ধত উঠিব পাৰে যদি মানুহে নৈতিকতা আৰু ঐশ্বৰিক শক্তি অবলম্বন কৰে। তেওৰ মতে মানুহ নৈতিক আৰু ঐশ্বৰিক শক্তিৰে বলীয়ান হ ব যদিহে মানুহে নিজৰ আত্মা প্ৰকৃতিৰ আত্মাৰ লগত একীভূত কৰিব পাৰে।

বডছবৰ্থে যদি কবিতাৰ যোগেদি শিক্ষকতাৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে সেই ভূমিকাত তেও প্ৰিয পঢ়ুৱৈজনক দিছে ৰহস্যবাদৰ সন্ধান। তেও প্ৰকৃতিৰ বৈচিত্ৰ্যব মাজেদি প্ৰকৃতিৰ সন্ধান দিওতে মানুহক বৈচিত্ৰ্যৰ মাজত ঐক্য ভাবৰ উপলব্ধি কৰাইছে। এনে কৰিবলৈ যাওতে তেও প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাত ক্ষান্ত নেথাকি প্ৰকৃতিৰ আভ্যন্তৰীণ আনন্দ আৰু সান্ত্বনাদাযিনী শক্তিৰো সন্ধেদ দিছে। এই আভ্যন্তৰীণ আৰু সান্ত্বনাদাযিনী শক্তিত আছে একক শক্তিৰ অনুভূতি। সেই কাৰণেই তেও কৈছে—

Come forth into the light of things
Let Nature be your teacher

বৈডছবৰ্থে একক শক্তিৰ অবস্থিতি সকলোবিলাক বস্তুৰ মাজত অনুভব কৰিছিল আৰু ঐশিক বিশ্বাসকে তেও তেওৰ সৰু ডাঙৰ প্ৰাযবিলাক কবিতাৰ মাজত প্ৰকাশ কৰিছিল। বাহ্যিক প্ৰকৃতিৰ একক অদৃশ্য শক্তিযে বান্ধি ৰখা আৰু মানুহে প্ৰকৃতিৰ মাজেদিযেই ভগবানৰ লগত যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰা বিশ্বাস তেওৰ কবিতাৰ আভ্যন্তৰত সোমাই আছিল। প্ৰকৃতিৰ সকলো বস্তুবেই অদৃশ্য একক শক্তিব লগত জডিত কাৰণেই তেও এটি ফুল এটি চৰাই কোনোবা এজন সাধাৰণ মানুহ সকলোকে এই শক্তিৰ মাধ্যমেৰে চাইছিল।

বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাত আত্মজীবনৰ কিছু কিছু কথা সোমাই পৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত তেওৰ টিণ্টাৰ্ণ এবি দ্য প্ৰিলিউড ইমিটেশ্যনছ অব ইমৃমৰ্টেলিটি অড টু ডিউটি পীল কেচল লুচা আৰু আন চনেটসমূহৰ কিছু কিছু কবিতা উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই কবিতাবিলাকত তেও

আত্ম জীৱনৰ কথা

ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতা ব্যক্তিত্ব আৰু নিজৰ মনৰ গতিধাৰা প্ৰকাশ কৰিছে।

দ্য প্ৰিলিউড কবিতাত বডছবৰ্থে তেওৰ শৈশব আৰু ল'ৰাকালৰ আনন্দ কেম্ব্ৰিজৰ দিনবিলাক আৰু ফৰাচী বিপ্লবৰ দিনবিলাকব কথা সুঁৱৰিছে। ফৰাচী বিপ্লবৰ বিভিন্ন প্ৰতিক্ৰিযাই কবিৰ মনত উৎসাহ উদ্দীপনা যোগাইছিল আৰু অসন্তুষ্টি আৰু হতাশাও আনি দিছিল। এই কবিতাত কবিযে সৰুকালৰ প্ৰকৃতিৰ পৰিস্থিতিত সামযিকভাবে মনৰ হতাশা পিছত এই হতাশা দূৰীকৰণ আদি তেওৰ মনৰ কথাবিলাক প্ৰকাশ কৰিছে। দ্য প্ৰিলিউড হ'ল কবিৰ আভ্যন্তৰীণ জীবনৰ নানান ভাবব প্ৰতিফলন।

চনেট

এলটনৰ ভাষাত কবলৈ গলে বডছবৰ্থে ইংৰাজী ভাষাত চুটি মালিতা মধ্যমীযা জোখৰ অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দ দীঘল মনস্তাত্বিক কবিতা আবিষ্কাৰ কৰিলে। অন্যফালেদি প্ৰশস্তিমূলক কবিতা আৰু চনেটক তেও নতুন জীবন দিলে। বহুদিন ব্যবহৃত নোহোবাকৈ থকা ইটালীযান চনেট তেও ইংৰাজী কবিতাত পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এলিজাবেথৰ যুগৰ কবিতাত চনেট ব্যবহাৰ হৈছিল। কিন্তু এই চনেটত লেখা হৈছিল প্ৰেম আৰু অবৈধ প্ৰেমৰ কথা। মিল্টনে প্ৰকৃত ইটালীযান চনেটৰ আৰ্হি লৈছিল আৰু তেওঁৰ চনেটব বিষযবস্তু আছিল ধাৰ্মিক আৰু ৰাজনৈতিক। মিল্টনৰ প্ৰকৃতিব প্ৰতি ৰাপ নোহোবাত প্ৰকৃতিয়ে তেওৰ চনেটত স্থান নেপাইছিল। মিল্টনৰ প্ৰায এশ বছৰব পাছতহে বডছবৰ্থৰ হাতত চনেটে ইংৰাজী সাহিত্যত পুনৰ্জীবন পায। ইটালীযান চনেটৰ আৰ্হিত চনেট লেখাত বডছবৰ্থে যদিও মিল্টনকে অনুসৰণ কৰিছিল বিষযবস্তুৰ ক্ষেত্ৰত তেও চনেটত প্ৰকৃতিক ভালপোবা ভাবধাৰাও সুমুৱাইছিলহি। তেও প্ৰেমৰ ভাবধাৰাত বেছি গুৰুত্ব দিযা নাছিল। বডছবৰ্থৰ চনেটবিলাক সম্পূৰ্ণৰূপে ইটালীযান চনেটৰ আৰ্হিত লেখা। ইটালীযান চনেটৰ

আৰ্হি হ ল চৈধ্যশাৰী কবিতাৰ দুটা ভাগ। প্ৰথম ভাগ হ ল—আঠশাৰীৰ অষ্টক আৰু শেষৰ ভাগ ছয শাবীৰ ষডক যেনে—ক খ খ ক কখ খক বা কখ কখ কখ কখ। অৱশ্যে তেওঁ চনেটৰ আৰ্হিত মিল বিন্যাসত কিছু নিজস্ব স্বাধীনতা অবলম্বন কৰিছিল। অন্যান্য কবিতাত ভুমুকি মৰাৰ দৰে বৰ্ডছবৰ্থৰ অন্তৰৰ শিক্ষকজনেও চনেটতো ভুমুকি মাৰিছিল। তেওঁৰ চনেটৰ বিষয বস্তুৰ বহুততে আছিল তেওঁৰ ৰাজনৈতিক আৰু ধৰ্মীয চিন্তাধাৰা।

কোনো কোনো সমালোচকৰ মতে বৰ্ডছবৰ্থৰ দীঘল কবিতা বিলাকত তেওৰ কাব্যিক বক্তব্যই বেছি স্থান লৈছে। এই কাৰণেই কেতিযাবা কেতিযাবা তেওৰ দীঘল কবিতাবিলাক কাব্যিক লয হেৰুবাই নিস্প্ৰাণ গদ্যধৰ্মী হৈ পৰিছে। কিন্তু চনেটবিলাকত তাৰ ব্যতিক্ৰম ঘটিছে। তাৰ কাৰণ হ ল চনেটৰ হ্ৰস্বতা আৰু ৰীতি নীতিৰ মেৰপাক। চনেটৰ হ্ৰস্বতাই কবিক কাব্যিক অনুভূতিৰ সামুৰণি পেলাবলৈ সঙ্কেত দিছিল। সেই কাৰণেই কবিযে চুটি পৰিবেশৰ মাজত মনব ভাবধাৰা ভালৰূপত প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰি সফল হৈছিল। গীতি কবিতা আৰু চনেট দুয়োবিধেই চুটি কবিতা আৰু দুযোবিধৰ কবিতাই বৰ্ডছবৰ্থে লেখিছে। সঙ্গীতত হাত নথকাৰ কাবণেই হযতো তেওৰ গীতি কবিতা উল্লেখনীযভাবে প্ৰাণবন্ত হোৱা নাছিল। চনেটো এবিধ গীতি কবিতাই ইযাত কবিৰ গভীৰ অনুভূতি একক ভাবৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায়।

বডছবৰ্থে বিভিন্ন বিষযৰ ওপৰত ভালোখনি চনেট লেখিছিল—এই বিষয়বিলাকে প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যবপৰা আৰম্ভ কৰি দেশৰ ৰাজনৈতিক সামাজিক নৈতিক দিশলৈকে সামৰিছিল। কিন্তু প্ৰেমৰ ওপৰত তেওঁ কোনো চনেট লিখা নাছিল। তেও প্ৰায তিনিশমান চনেট লেখিছিল। এই চনেটবিলাকক কেইটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। প্ৰথমভাগ চনেটত বিশেষকৈ ৰাজহুৱা বিষয সামৰা হৈছিল। অন্ চাৱজুগেশ্যন অব চুইজাৰলেণ্ড অন দ্য

এক্সটিনশ্যন অব ভেনেচিয়ান ৰিপাব্লিক মিল্টন বেষ্টমিনিষ্টাৰ ব্ৰিজ ইত্যাদি। মিল্টন নামৰ চনেটত তেও ই লেণ্ডক বদ্ধ পানীৰপৰা পৰিত্ৰাণ কৰিবলৈ মিল্টনক আহ্বান কৰিছে।—

Oh raise up return to us again
And give us manners virtues freedom power

দ্বিতীয ভাগ চনেটত কবিৰ বিষন্ন মনৰ পৰিচয আছে আৰু ইযাত প্ৰথম ভাগৰদৰে ৰাজহুৱা বিষয সামৰা হোৱা নাছিল। এই সমযৰ লেখা চনেটৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ ল দ্য বল্ড ইজ টু মাচ উইথ আচ । এই কবিতাত বডছবৰ্থৰ মনৰ বিষণ্ণতাই ঠাই পাইছে কিযনো তেওৰ মতে মানুহে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি ভ্ৰূক্ষেপ নকৰা হৈছে গতিকে তেওৰ মনত অনুশোচনা আহিছে—

The world is too much with us late and soon
Getting and spending we lay waste our powers
Little we see in Nature that is ours

তৃতীযবিধ চনেটত মুক্তিৰ সন্ধান আছিল। ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছত যেতিযা নেপোলিযনৰ উথান হয আৰু সমগ্ৰ ইউৰোপ গ্ৰাস কৰিবলৈ যেতিযা তেও অগ্ৰসৰ হয তেতিযা তেও নেপোলিযনৰ অভিযানৰ বিপক্ষে মুক্তিৰ আহ্বান জনাই দেশ প্ৰেমমূলক চনেট লেখিছিল। এইবিলাকৰ ভিতৰত আনাদাৰ ইযাৰ আনাদাৰ ডেদ্‌লি ব্ল লাইন অন দা এচ পেক্টেড ইনভেশ্যন দিযাৰ ইজ এ বণ্ডেজ বচ আদিৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি।

চতুৰ্থ ভাগ চনেটত বিভিন্ন বিষয সামৰি লৈছে। এইবিলাকৰ ভিতৰত ৰিভাৰ দাদন ফ্ৰেঞ্চ আৰ্মি ইন্ ৰাচিযা অন দি চেম্ অকেজন নাও দেট্ অল্ হাৰ্টছ উল্লেখ কৰিব পাৰি। শেষৰ ভাগত তেও যিবোৰ চনেট লেখিলে সেইবিলাকত তেওঁৰ কাব্যিক প্ৰতিভাৰ অবনতি ঘটিছিল।

বডছবৰ্থে লিৰিকেল বেলেড ছ ৰ পাতনিত কবিতাৰ স জ্ঞা দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ মতে কবিতা হ ল—"স্বতঃস্ফূৰ্তভাবে প্ৰকাশ পোৱা

কবিতাৰ সংজ্ঞা আৰু ভাষা

আবেগৰ ঢল।[৮] ইযাৰ উৎপত্তিৰ স্থল হ ল—শান্ত অবস্থাত সোঁৱৰা হিযাৰ আবেগ। বৰ্ডছবৰ্থৰ স জ্ঞাৰপৰা এই সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব পাৰি যে কবিতা স্বাভাৱিকতে আবেগৰে উপচি পৰা অন্তকৰণত উৎপত্তি হয ইযাক জোৰকৈ লেখিব নোৱাৰি। পাৰ্থিব বিভিন্ন বস্তু সকলো মানুহেই দেখে সকলোৱেই হযতো সৌন্দৰ্য ভাল পায। কিন্তু কবিযে এই বস্তু দেখি গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰে আৰু তেতিযা সাধাৰণ বস্তুটোৱেই তেওৰ মনত আবেগ অনুভূতিৰ সৃষ্টি কৰে আৰু সেই বস্তুৱেই অসাধাৰণ ৰূপত শব্দৰ মধুৰতাৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায়। কবিতাৰ মৌলিক কথা হ ল আবেগ গভীৰ আৰু শক্তিশালী হ ব লাগিব। এই গভীৰ শক্তিশালী আবেগ তৎক্ষণাত প্ৰকাশ নেপায। ই অন্তৰৰ গভীৰতম প্ৰদেশলৈ সোমাই যায আৰু অন্তৰৰ অনুভূতিয়ে যেতিয়া থৌকি বাথৌ লগায তেতিযা ই শোধিত ৰূপত শব্দৰ মাধ্যমেৰে প্ৰকাশ পায।

কবিতা সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্ডছবৰ্থে তেওৰ পদ্ধতি সম্পৰ্কে এইদৰে কৈছে প্ৰথমতে কিবা এটা বস্তু দেখি বা কিবা এটা অভিজ্ঞতা লাভ কৰাৰ পাছতে হৃদযত আবেগ অনুভূতিৰ সৃষ্টি হয়। তাৰ পাছত সমযৰ ব্যৱধানত অভিজ্ঞতাৰ লগত লাগি অহা কাব্যসৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত অনাবশ্যকীয উপাদানবিলাক হৃদযৰপৰা অজ্ঞাতভাৱে আঁতৰি পৰে তাৰ পিছত স্মৃতিযে বিশেষ কাম কৰে আৰু অভিজ্ঞতাবোৰ স্মৃতিযে সঞ্চিত কৰিবলৈ ধৰে। এই স্মৃতিযে আকৌ অনাবশ্যকীয ভাব বাদ দি যিখিনি আবেগ অনুভূতি থাকে সেইখিনিক সুন্দৰকৈ সজাই পৰাই তুলি এটা নতুন ধাৰণাৰ সৃষ্টি কৰে। এই নতুন ধাৰণাই কবিৰ কল্পনাৰ ৰহণেৰে সাজি কাচি শব্দৰ মাধ্যমেৰে কবিতাৰ ৰূপ দিবৰ কাৰণে নিৰল পৰিবেশ বিচাৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল

---

[৮] Poetry th po t flow f powerful feelings It takes ts g f m m t c ll t d t a q ility —*Wo d w th*

যে অভিজ্ঞতাৰ আহৰণ আৰু কবিতা সৃষ্টি ইয়াৰ মাজত সময়ৰ ব্যৱধানৰ বিশেষ আৱশ্যক।[১] ৱৰ্ডছবৰ্থে নিজৰ ক্ষেত্ৰত যিকোনো অভিজ্ঞতাকে তৎমুহূৰ্ততে কাব্যিক ৰূপ নিদিছিল।

কবিতা সম্পৰ্কে বৰ্ডছবৰ্থে যিদৰে সংজ্ঞা দিছে কবিতাৰ ভাষা সম্পৰ্কেও তেও তেনে মতামত দিছে। তেওৰ মতে সাধাৰণ মানুহৰ মুখৰ ভাষাই কবিতাৰ ভাষা হোৱা উচিত। ইয়াৰ লগতে তেও অভিমত প্ৰকাশ কৰিছিল যে অতি সাধাৰণ বস্তুৰ কবিতাত চহা-জীৱনৰ ছবি আছে। সৰু সৰু বস্তুও তেওৰ কাব্য ফুলনিত বিকশিত হৈছে। বৰ্ডছৱৰ্থে বিশ্বাস কৰিছিল যে সাধাৰণ গাৱলীয়া মানুহ সহজ সৰল আৰু তেওলোক সৎ। গতিকে তেওলোকৰ ভাষাও সহজ সৰল। লগতে তেওঁ কৈছিল যে গদ্যৰ ভাষাৰ লগত কবিতাৰ ভাষাৰ কোনো পাৰ্থক্য নাই। অৱশ্যে এই ভাষাৰ কথা কিমান প্ৰযোজ্য সেই কথা কোৱা টান। তেওৰ এই ঘোষণা ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ ভাষাৰ বিপৰীতে এক বলিষ্ঠ ঘোষণা—কিয়নো ধ্ৰুপদী যুগৰ কবিতাৰ ভাষা আছিল অলংকাৰপূৰ্ণ আৰু কঠিন। তাত সাধাৰণ মানুহৰ মুখৰ ভাষাৰ স্থান নাই। বডছবৰ্থে তেও আৰু কলৰিজে লেখা লিৰিকেল্ বেলাডছৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ পাতনিত কবিতাৰ বিশেষত্ববোৰ আঙুলিয়াই দিছিল। চহা মানুহৰ মুখৰ ভাষা কবিতাৰ ভাষা কৰাৰ সংক্ৰান্তত তেওঁ কৈছিল যে এই ভাষা গভীৰ আবেগপূৰ্ণ হ'ব লাগিব। বডছবৰ্থে কবিতাত যি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল তাৰপৰা কৃত্ৰিমতা বাদ দিয়া হৈছিল। তেওৰ ভাষা আছিল স্বাভাৱিক আৰু সৰল।

বডছবৰ্থে চহা মানুহৰ ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা সম্পৰ্কে বহুতো সমালোচনা কৰা হৈছে। আনকি তেওৰ বন্ধু কলৰিজেও এই ভাষা সম্পৰ্কত মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে। কলৰিজৰ মতে—'বডছৱৰ্থৰ কবিতাত এনে কিছুমান শব্দ আৰু প্ৰকাশভঙ্গি প্ৰয়োগ কৰিছে যে তেনেধৰণৰ শব্দ আৰু প্ৰকাশভঙ্গী গধুৰ ৰচনাতহে প্ৰযোজ্য।

---

[১] **History of English Literature** —C *Rickett*

ৱৰ্ডছ্ৱৰ্থে কবিতাৰ ভাষা পবিত্ৰ কৰণত গুৰুত্ব দিছিল। তেওঁৰ মতে ভাষাৰ ভেটি হ ল সমাজ। গতিকে তেওঁ এখন আটাইতকৈ পবিত্ৰ সমাজৰ কাষ চাপিছিল। তেওঁৰ সেই সমাজখন হ ল সাধাৰণ মানুহৰ। তেও মনে প্ৰাণে লেক্ ডিষ্ট্ৰিক্টৰ প্ৰকৃতিৰ মাজত ডাঙৰ-দীঘল হোবা সাধাৰণ মানুহৰ ভাষাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছিল। সাধাৰণ মানুহৰ ভাষা কবিতাৰ ভাষা হ ব লাগে বুলি কলেও তেওঁ এইটো কোৱা নাই যে সাধাৰণ মানুহৰ ভাষাহে কেৱল কবিতাৰ ভাষা হ ব পাৰে। তেওঁৰ নিজৰ কবিতা টিণ্টাৰ্ণ এবি আদি গধুৰ কবিতাৰ ভাষা সাধাৰণ মানুহৰ মুখৰ ভাষা নহয।

বৰ্ডছৱৰ্থে সম্ভব ভাষা বুলি কওতে শব্দসম্ভাৰৰ কথাহে কৈছিল। সাধাৰণ মানুহে কোৱা ভাষাটোকে হয়তো তেও স্থান দিব খোজা নাছিল। সাধাৰণ মানুহে কোৱা ভাষাৰ মাজত মানুহৰ অন্তৰ স্পৰ্শ কৰি যাবপৰাকৈ বহুতো শব্দ আছে আৰু সেই শব্দ সম্ভাৰকে কাব্যিক ৰূপেৰে সজাই পৰাই তেওৰ কবিতাত স্থান দিছিল।

প্ৰশংসা আৰু
সমালোচন

ইংৰাজী ৰমন্যাসিক যুগৰ প্ৰসিদ্ধ কবি হিচাপে অকল ইংৰাজী সাহিত্যতেই নহয় বিশ্বৰ সাহিত্যত ৱডছৱৰ্থৰ এখন বিশেষ আসন আছে। বডছবৰ্থৰ যেনেকৈ প্ৰশ সা আছে তেনেকৈ কটু সমালোচনাও নোহোবা নহয। প্ৰশ সাৰ ক্ষেত্ৰত মন্তব্য দাঙি ধৰি কোনো কোনোৱে কব খোজে যে বৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰতিভাই ঊনৈশ শতিকাৰেই নহয কুৰি শতিকাৰ কবিসকলকো প্ৰভাবান্বিত কৰিছিল। ইংৰাজী কবিতাত বৰ্ডছবৰ্থৰ অবদান দুভাগত ভগাব পাৰি। এটা ভাগ হ ল —কবিতাৰ বিষয়বস্তু আৰু ৰচনাশৈলীক কৃত্ৰিমতাৰপৰা তেও মুক্ত কৰিছিল। আন ভাগত ডা ডাঙৰীযাৰ বৈঠকখানাৰপৰা কবিতাক প্ৰকৃতিৰ মাজলৈ লৈ আহিছিল। প্ৰকৃতি আৰু প্ৰকৃতিৰ বুকুত ডাঙৰ দীঘল হোবা সাধাৰণ মানুহৰ সুখ দুখ হাঁহি কান্দোন আৰু প্ৰকৃতিৰ জীবনদায়িনী শক্তিৰ ওপৰত ভেঁটি কৰিছিল তেওৰ

কল্পনাই। তেওকে অনুসৰণ কৰি উনৈশ আৰু কুৰি শতিকাৰ বহুতো কবিয়ে প্ৰকৃতিৰ বুকুলৈ উভতি চাইছিল। কবিতাৰ বিষয়বস্তু নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত অৱশ্যে সকলোৱেই তেওঁৰ প্ৰকৃতিতত্ত্ব হুবহু গ্ৰহণ কৰা নাছিল। ভিক্টৰিয়ান যুগৰ কবিসকলে বৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। বৰ্ডছবৰ্থৰ প্ৰকৃতিবাদে টেনিচন্ আৰু আৰ্ণল্ডৰ মন আকৰ্ষণ কৰিছিল অৱশ্যে আৰ্ণল্ডে তেওৰ কাব্যিক ত্ৰুটিও নেদেখুৱাকৈ থকা নাই।

উনৈশ শতিকাত কবিতাত গণতান্ত্ৰিক ভাবধাৰাৰ প্ৰতি যি দৃষ্টি নিক্ষেপ হৈছিল সেই দৃষ্টি পোনতে দিছিল বৰ্ডছবৰ্থে। ৰজা ডা ডাঙৰীয়াৰ কবিতাক ৰাজকাৰেঙৰপৰা নমাই বৰ্ডছবৰ্থেই কবিতাক আদৰি আনিছিল সেই বাটেদি যি বাটেদি সাধাৰণ খেতিয়ক ভেৰাৰখীয়া নিৰলা দাউনী আদি যায়। তেওলোকৰ মুখৰ ভাষাৰে কবিতা সঞ্জীবিত কৰিছিল।

আশীবছৰ কাল জীয়াই থাকি বৰ্ডছবৰ্থে সৰু ডাঙৰ অনেক কবিতা লেখিলে। তেওৰ জীৱনকালতে সাতখন কাব্যও প্ৰকাশ পালে। ইয়াৰ উপৰিও তেও মহাকাব্য আকাৰত ডাঙৰ কবিতা লেখাৰো পৰিকল্পনা কৰিছিল। অৱশ্যে এই পৰিকল্পনাই আংশিকহে সফল হ'ল। এই আংশিক সফলতাত আছিল প্ৰেলিউড আৰু এক্সকাৰশ্যন কবিতা। এই দীঘলীয়া কবিতাৰ আংশিক কবিতা দুটা তেও সম্পূৰ্ণ কৰিছিল।

বৰ্ডছবৰ্থক ৰমন্যাসিক পুনৰুত্থানৰ জোৰবাতি দেখুৱাওঁতা বুলি কোৱা হয় যদিও বহুতে তেওঁক ৰমন্যাসিক কবি নহয় বুলিও কব খোজে। চুইনবাৰ্ণে বডছবৰ্থৰ কবিতাসমূহ ঘাঁটি হেনো দুটাহে ৰমন্যাসিক শাৰী পালে। সেই দুটা হ'ল—

Old unhappy far off things
And battles long ago

বহুতে কয় যে মধ্যযুগত ৰমন্যাসিক প্ৰেমৰ কোনো প্ৰতিধ্বনি

বৰ্ডছবৰ্থৰ কবিতাত নাই। শ্বেলীৰ দৰে তেওঁ সামাজিক বিদ্ৰোহীও নহয়।

কম্পটন ৰিকেটে তেওঁৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত উল্লেখ কৰিছে যে বৰ্ডছবৰ্থৰ আটাইতকৈ ভাল কবিতাখিনি লেখা হৈছিল ১৭৯৬ ৰপৰা ১৮ ৮ লৈ।[১০] যদিও তেওঁ ১৮৫ চনলৈকে জীয়াই আছিল আৰু শেষ বয়সলৈকে বহুতো কবিতা লেখিলে প্ৰকৃততে কিন্তু তেওঁৰ পিছৰ বয়সৰ কবিতা দুই চাৰিটাতহে তেওঁৰ প্ৰকৃত প্ৰতিভা ফুটি উঠিছিল। তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত এইটোকে কব পাৰি যে তেওঁৰ বিদ্ৰোহী ভাবধাৰা অবনতি আৰু তেওঁৰ উৎসাহ উদ্দীপনাৰ অবনতিৰ সঙ্গতি আছিল। তেওঁৰ কাব্যিক অবনতিৰ কাৰণ বহুতে বহুত ধৰণেৰে কয়। হাৰ্বাৰ্ট ৰীডৰ ভাষাত কবলৈ গলে অবনতিৰ কাৰণ আনেটৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাটকতাৰ অনুশোচনা দুটা সন্তানৰ মৃত্যু কলৰিজৰ লগত ১৮১ চনত হোৱা মনোমালিন্য অনুপ্ৰেৰণাৰ থলী দৰথীৰ বিদায় গ্ৰহণ ইত্যাদি।

ফৰাচী বিপ্লবৰ আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত হোৱা বৰ্ডছবৰ্থ ৰক্ষণশীল হল। যশ আহিল অক্সফোডে দিলে ডি চি এল্ ডিগ্ৰী আৰু ১৮৪৩ চনত ইংলণ্ডেশ্বৰীৰপৰা নিমন্ত্ৰণ আহিল ৰাজ-কবি হবলৈ মাহে তিনিশ পাউণ্ড পেঞ্চনৰে। এইবোৰ যিয়েই নহওক ৰমন্যাসিক যুগৰ কাব্যিক প্ৰতিভাৰে নতুন পোহৰৰ সন্ধান দিওতাসকলৰ ভিতৰত ৱৰ্ডছবৰ্থৰ নাম সোণালী আখৰেৰে জিলিকি থাকিব।

কলৰিজৰ ভাষাত কবলৈ গলে— তেওঁৰ সঙ্গ মই অমূল্য আশীৰ্বাদ যেন পাওঁ তেওক মই কবি দাৰ্শনিক আৰু মানুহ হিচাপে সমান সন্মানেৰেই চাও।[১১]

---

[১] A H t y f E gl h L t t —*C Rickett*

[১১] H ty l f d lu bl ble s g d t him I l k d up w th equal re erence s po t philosophe and a man

—*Col idge*

ক’লৰিজ (১৭৭২ ১৮৩৪)

Her silken robe, and innervest
Dropt to her feet and full in view
Behold ! her bosom and half her side—
A sight to dream of not to tell
—Coleridge

লেখা পঢ়া শিকাৰ ছুবছৰৰ পিছতে বাইবেল আৰু আৰব্য উপন্যাস পঢ়ি শেষ কৰা অনবৰতে কিতাপ পঢ়ি থাকিবলৈ বিচৰা সৰুকালৰেপৰা কল্পনাপ্ৰৱণ মন এটা লৈ আজৰি সময়ত আকাশলৈ মুখ কৰি মেঘৰ খেল চাই অদ্ভুত কল্পনা কৰা দৰিদ্ৰতাৰ কাৰণে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পঢ়াৰ সামৰণি মৰা যুবকজনেই এদিন হ ল কবি চেমুৱেল টেইলৰ ক লৰিজ।

খুব বেছি অবাস্তব কল্পনা কৰা অভ্যাসৰ কাৰণেই হয়তো ক লৰিজে তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয় এৰাৰ সমযত বন্ধু হোৱা চাদিৰ লগ লাগি পেন্টি ক্ৰেচী (Pantıocracy) নামৰ এখন আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ গঢ়ি তোলাৰ কল্পনা কৰিছিল আমেৰিকাৰ চাচ কুযেহানা নদীৰ পাৰত। মানুহ ই লণ্ডৰ আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ গঢ়িব আমেৰিকাত। গতিকে তেওঁৰ আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ আকাশত পাতিবলৈ লোৱা চাঙৰ দৰে হ ল।

ক লৰিজে সৰুৰেপৰা স্নায়ুৰ দুৰ্বলতাত ভুগিছিল। ইয়াৰ উপসমৰ পথ হিচাপে বাছি লৈছিল নিযমিতভাৱে কানি খোৱা। কানিৰ জ্বালাত কল্পনাৰ প্ৰবণতা বাঢ়িলেও দেহ আৰু মন দুয়ো লাহে লাহে পৰি আহিছিল। ফৰাচী বিপ্লৱৰ বাণীৰে উদ্বুদ্ধ হোৱা ক লৰিজে এদিন ফৰাচী বিপ্লৱৰ ওপৰতো আস্থা হেৰুৱাই পেলালে।

কল্পনাবিলাসী

ক লৰিজ আছিল কল্পনাবিলাসী। এই কল্পনাবিলাস বিশেষভাৱে কেন্দ্ৰীভূত হৈছিল ৰোমাঞ্চকৰ অলৌকিক কাহিনীত। কল্পনাবিলাসী ক লৰিজে নিজৰ সৰুকালৰ কথা এনেদৰে কৈছিল— মই ল ৰালিকালত কোনো খেলা ধূলাত মন দিয়া নাছিলোঁ। বিৰামবিহীনভাৱে কেৱল পঢ়িছিলোঁহে। গতিকে মই সপোনবিলাসী হৈ পৰিছিলোঁ। সৰু ল ৰাৰ যিথিনি সৰলতা নম্ৰতা থাকিব লাগে সেই সকলোথিনিয়েই মোৰ আছিল, কিন্তু সৰু ল ৰাৰ কোনো অভ্যাস মোৰ নাছিল।

কল্পনাবিলাসৰ মাজত মন বুৰাই ৰাখি ৰমন্যাস যুগত বিভিন্ন কবিতাৰে ইংৰাজী সাহিত্য চহকী কৰা ক লৰিজক বহুতো সমালোচকে ৰমন্যাসিকতাৰ উচ্চ খাপৰ পূজাৰী বুলি অভিহিত কৰিছে। বৰ্ডছবৰ্থ আৰু ক লৰিজ ছুযো লগ লাগি ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ পাতনি মেলে লিৰিকেল বেলেড ছ কাব্য সঙ্কলনৰ মাজেদি। ছুযো একে বিশ্বাসৰে ভক্ত হলেও বাস্তৱক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ প্ৰকাশৰ চিন্তাধাৰা বেলেগ আছিল। প্ৰকৃতি সাধাৰণ মানুহৰ কথা আৰু পাৰ্থিব বস্তুৰ মাজেদি অপাৰ্থিব শক্তিৰ সন্ধান দিছিল বৰ্ডছবৰ্থে। তেওঁৰ কৃতিত্ব ফুটি উঠিছিল সাধাৰণ বস্তুৰ মাজত অসাধাৰণ ভাবধাৰা ফুটাই তোলাত। আনহাতেদি ক লৰিজে ৰোমাঞ্চকৰ অলৌকিক কাহিনীক চিনাকি বস্তুৰ মাজেদি স্বাভাবিকভাবে মানুহৰ মনৰ কাষ চপাই আনিছিল। ৰোমাঞ্চকৰ কল্পনাৰাজ্য এখনৰ সামগ্ৰী লৈ আহি মানুহক ক লৰিজে উপলব্ধি কৰাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল—যেন সেই কাহিনী পাৰ্থিব জীৱনৰ হাহি কান্দোন সুখ ছুখৰ কাহিনী। তেও অসাধাৰণ কল্পনাৰাজ্যৰ অলৌকিক কাহিনীক এনে স্বাভাবিকভাবে বৰ্ণনা কৰে যেন সেই বিলাক বিশ্বাস কৰিব লগা সাধাৰণ ঘটনা।

বৰ্ডছবৰ্থে ক লৰিজ সম্পৰ্কে কৈছিল মই এনেকুৱা বহুত মানুহ জানো যিসকলে বহুতো আচৰিত কাম কৰিছে। কিন্তু মই জনা আচৰিত মানুহজন হ ল—কল ৰিজ। দৰথী বড ছবৰ্থে (বড ছবৰ্থৰ ভনীয়েক) তেও বন্ধুলৈ লেখা চিঠিত লেখিছিল— ক লৰিজক নেদেখাটো তোমাৰ কাৰণে বৰ ক্ষতি। তেও বৰ আচৰিত মানুহ। তেওৰ কথোপকথনবিলাক গভীৰ ভাষাৰে ভৰপূৰ। এইজন আচৰিত মানুহে আচৰিত কল্পনাশক্তিৰে এখন অলৌকিক জগতত মনক বিচৰণ কৰাই তাৰপৰা কাব্যিক বস্তু আহৰণ কৰি অলৌকিকতাক পৃথিবীৰ নানান বস্তুৰ চিনাকি ৰূপত দাঙি ধৰিছিল।

ক লৰিজৰ কবিতা সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰোঁতে চি এম বাওৰাই কৈছে তেওৰ তিনিটা মহৎ কবিতা ছ এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ

কুবলা খান আৰু ক্রিষ্টাবেল কবিতাৰ ক্ষেত্রত কলৰিজৰ উৎকৃষ্ট অৱদান। ইংৰাজী ৰমন্যাসিক উল্লেখযোগ্য কবিতাৰ ভিতৰত এই কবিতা কেইটা অসাধাৰণ আৰু অতি ৰমন্যাসিক।[১]

বড ছবৰ্থৰ কবি জীৱন যেনেকৈ ভাগ কৰিছে সমালোচকসকলে কলৰিজৰো কবি জীৱন তেনেকৈ ভাগ কৰিছে। তেওঁৰ কবি জীৱন চাৰি ভাগত ভগোৱা হৈছে প্রথম ভাগত পৰিছে —১৭৯৭ চনৰ আগভাগলৈ লেখা কবিতা। এই চনতে কলৰিজে ৱর্ডছবর্থক লগ পায়। সমালোচকসকলৰ মতে এই সময়ছোৱাত কলৰিজে তেওঁৰ কাব্য প্রতিভা প্রদর্শনৰ ক্ষেত্রত পৰিপক্কতা লাভ কৰা নাছিল। এই সময়ছোৱাত তেওৰ মনত আছিল ফৰাচী বিপ্লবৰ প্রতিক্রিয়া। এই সময়ছোৱা পাৰ হোৱাৰ আগে আগেই তেওৰ মনৰপৰা ফৰাচী বিপ্লবৰ প্রতি সহানুভূতি লাহে লাহে আঁতৰিছিল।

কবি জীৱনৰ ভাগ

প্রথম ভাগত তেও যি কবিতা লেখিছিল সেই কবিতাৰ ভাব ধাৰাৰ ওপৰত গডউইনৰ প্রভাব পৰিছিল। তেওঁ গডউইনৰ পলিটিকেল জাষ্টিচ আদি ৰাজনৈতিক ৰচনাবলী ভাল ধৰণে অধ্যযন কৰিছিল। এই অধ্যযনৰ ফল স্বৰূপে তেওৰ কবিতাবিলাকত সামাজিক অন্যায় শাসনত অধিষ্ঠিত লোকৰ অসমতা দুখীযাৰ প্রতি দযা প্রদর্শন ইত্যাদি ভাবধাৰা প্রকাশ পাইছিল।

এই সময়ৰ কবিতাবিলাকত কলৰিজে কিবা বাণী দিবলৈ বিচৰা যেন লাগে। কলৰিজৰ এই সময়ৰ কবিতাবিলাকক বহুতো সমালোচকে অপৰিপক্ক কবিতা বুলি অভিহিত কৰিছে। ইয়াত তেওৰ মনৰ ডকা মানুহটোহে প্রকাশ পাইছিল। অবশ্যে ইয়াৰ

---

[১] H the g t po ms Th A e t M Kubl Kh Ch ıst b h p eme t b tıo s t poet y Of ll E gl h oma t c m st rpı ce they e th m st u u al nd th most m nt

—*C M Bow a*

মাজতে প্ৰকৃত ক'লৰিজৰ আভাস দুই চাৰিটা কবিতাত প্ৰকাশ নোহোৱাকৈ থকা নাছিল। এই সময়ত লেখা কবিতাৰ ভিতৰত টু এ ফ্ৰেণ্ড অড অন্ দি দিপাৰ্টি ইযাৰ 'ফ্ৰান্স এন্ অড ইত্যাদি। তেওঁ ১৭৯১ চনত মেথেমেটিকেল প্ৰব্লেম বুলি এটা কবিতা লেখিছিল। তাৰ দুই-চাৰিটা শাৰী হ'ল—

From the centre A at the dıstance A B
Descrıbe the cırcle B C D
At the dıstance B A From B the centre
The round A C E to descrıbe boldly venture

তেওঁৰ কাব্যিক জীৱনৰ দ্বিতীয ভাগ আৰম্ভ হয ১৭৯৭ৰ গ্ৰীষ্ম কালৰপৰা আৰু সামৰণি পৰে ১৮ ২ চনত। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত বডছবৰ্থ আৰু তেওৰ ভনীযেক দৰথীৰ লগত চা চিনাকি হয। অকল চা চিনাকিযেই নহয বন্ধুত্বও গঢ়ি উঠে। এই বন্ধুত্বই দুযো কবিৰ কাব্য সৃষ্টিত অৰিহণা যোগালে। মি ডাইক্স কেম্বেলে এওলোকৰ যোগসূত্ৰ সম্পৰ্কে এইদৰে কৈছে—

> It was a rıch and fruıtful tıme for all three—seedtıme at once and harvest and ıts happy ınfluence spread far beyond theır own ındıvıdual selves Although Dorothy Wordsworth produced nothıng dırectly her ınfluence on both men was of the hıghest ımportance

কবি জীৱনৰ দ্বিতীয় ভাগত কবিৰ প্ৰতিভা বিশেষভাবে বিকশিত হৈছিল। এই কালচোৱাত তেওৰ উল্লেখযোগ্য কবিতা ক্ৰিষ্টাবেল এনচিযেণ্ট মেৰিণাৰ কুবলা খান ডিজেকশ্যন ফ্ৰষ্ট এট্ মিডনাইট থ্য নাইটি গেল আদি ৰচিত হৈছিল।

১৭৯৭ চন বোধকৰোঁ ক'লৰিজৰ কাৰণে উজ্জ্বল বছৰ আছিল। এই বছৰত ক'লৰিজৰ লগ'ত ৱ্ৰডছবৰ্থ আৰু দৰথীৰ সান্নিধ্য ঘটে। এই সান্নিধ্যই দুযোকো দুয়োযে বুজাৰ সুবিধা দিছিল। সৃষ্টি হৈছিল দুযোৰো সহযোগিতাত লিৰিকেল বেলেড ছ। ক'লৰিজৰ

কবি-জীৱন বসন্তকালৰ ফুলে পাতে জকমক্ কৰি থকা প্ৰকৃতিৰ দৰেই আছিল।

বৰ্ডছৱৰ্থৰ সান্নিধ্যলৈ অহাৰ সম্পৰ্কে কোনো কোনোৱে প্ৰশ্ন তোলে যে কোন বেছি উপকৃত হ'ল—বৰ্ডছৱৰ্থ নে কলৰিজ? এই সম্পৰ্কে কলৰিজে তেওঁতকৈ দুবছৰৰ আগতে জন্মা বৰ্ডছৱৰ্থৰ প্ৰতি জ্যেষ্ঠত্বৰ আসন দিছিল। কলৰিজে মনে মনে ভাবিছিল তেওঁ যেন পূজিত মূৰ্তিৰ কাষতহে থিয় দিছে। মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ গুৰিত নিজকে পুত্ৰ বুলি জ্ঞান কৰি অগাধ ভক্তি শঙ্কৰদেৱলৈ আগবঢ়োৱাৰ দৰে কলৰিজে বৰ্ডছৱৰ্থৰ গুৰিত নিজকে ক্ষুদ্ৰ জ্ঞান কৰিছিল আৰু বৰ্ডছৱৰ্থৰ প্ৰতি অগাধ ভক্তি প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। কিন্তু বহুতে কব খোজে—কলৰিজে বৰ্ডছৱৰ্থৰপৰা যি পালে বৰ্ডছৱৰ্থক তাতকৈ বেছিহে দিলে।

তেওঁৰ কবি জীৱনৰ তৃতীয়ভাগ ১৮ ৩ চনৰপৰা আৰম্ভ হৈ সামৰণি পৰিছিল ১৮১৭ চনত। এই সময়ছোৱা কলৰিজৰ কাব্য সৃষ্টি আশ্বিণ মতা অমিতাৱ ফুলৰ দৰে। এইসময়ত তেওঁৰ স্বাস্থ্যৰো অৱনতি ঘটিছিল। ঘৰুৱা অশান্তি বাঢ়িছিল আৰু কানিৰ নিচাও বেছি হৈছিল। ১৭৯৫ চনত বিয়া কৰোৱা কলৰিজৰ ঘৰুৱা জীৱনো সুখকৰ নাছিল। তেওঁৰ পৰিবাৰ বৰ ভাল মহিলা হলেও তেওঁ কিন্তু কলৰিজক বৌদ্ধিক আৰু ঐশিক সঙ্গ দিব নোৱাৰিছিল। সেয়েই হয়তো কলৰিজৰ মনত অশান্তি দিছিল। কিন্তু নানান অশান্তিৰ মাজত এক নতুন কলৰিজে জন্ম পাইছিল। তেওঁ হ'ল সমালোচক কলৰিজ। এই সময়ছোৱাতে বিভিন্ন ঠাইত ছেক্‌ছপীয়েৰৰ ওপৰত চিন্তাশীল বক্তৃতা দিছিল। এই বক্তৃতা পিছত লেকছাৰ্চ্চ অন ছেকছপীয়েৰ বুলি এখন গ্ৰন্থত সংগৃহীত হয়। জাৰ্মান নাট্যকাৰ আৰু কবি চিলাৰে কলৰিজৰ এই বক্তৃতামালা প্ৰশংসা কৰি কৈছিল যে তেওঁৰ প্ৰতিভা স্বতন্ত্ৰ। গতানুগতিকতাৰ পিনে তেওঁ খোজ দিয়া নাই কিন্তু তেওঁৰ সৃষ্টিত আছে নিয়ম শৃঙ্খলা।

তেওঁ কোনো শাস্ত্ৰ পঢ়ি কলা কৌশল শিকা নাই। অন্ত´দৃষ্টিৰ বলত সেই কলা কৌশল তেওঁ আবিষ্কাৰ কৰিছে। ক লৰিজৰ আলোচনা আৰু বক্তৃতা আগৰপৰাই মনোগ্ৰাহী আছিল। ছেকছপীয়েৰ সম্পৰ্কে তেও এই মনোগ্ৰাহী বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিছিল ১৮ ৮ চনত। এই সময়চোবাত তেওঁ সাহিত্যিক জীৱনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বাইঅ গ্ৰাফিয়া লিটাৰেৰিয়া লেখে। এইখনে এখন বিখ্যাত প্ৰবন্ধৰ পুথি। এই পুথিত তেওঁ জার্মান দার্শনিক কাণ্ট ফিক্‌টে চেলি বড´ছবর্থ আদিৰ বিষয়ে লেখিছে। তেও এইখন আত্মজীৱনী হিচাপে লেখিবলৈ বিচাৰিলেও ইযাত তেও নিজৰ কথা বেছি নকলে। তেওৰ জীৱনৰ এইটো ভাগতে লেখা দার্শনিক ভাবৰ ওপৰত ভিত্তি কৰা পুথি এইডচ টু ৰিফ্লেকশ্যন। তেওৰ দার্শনিক চিন্তাৰ ওপৰত জার্গান নাট্যকাৰ আৰু সমালোচক নন্দনতাত্বিক লেচি বিখ্যাত জার্গান দার্শনিক কাণ্ট জামান নাট্যকাৰ আৰু কবি চিলাৰ জামান ৰোমাণ্টিক দার্শনিক চেলিঙৰ চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল।[২] সমালোচনাৰ ক্ষেত্ৰত ক লৰিজে সাহিত্যৰ বিচাৰক্ষেত্ৰত এটি দার্শনিক ভিত্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। ক লৰিজৰ সমালোচনাবিলাক প্ৰকাশ পাইছিল কিছুমান প্ৰবন্ধ আৰু অসমাপ্ত আলোচনাত।

তেওঁৰ কবি জীৱনৰ চতুর্থ অধ্যায় হ ল ১৮১৭ চনৰপৰা মৃত্যুৰ বছৰলৈ অর্থাৎ ১৮৩৪ চনলৈ। এই সময়ছোবাত ক লৰিজৰ আকৌ নতুন জীৱনৰ পাতনি মেল খায়। তাৰ প্ৰধান কাৰণ তেওঁ কানিৰ গ্ৰাসৰপৰা মুক্তি পাইছিল। কানিৰ গ্ৰাসৰপৰা মুক্তি পোৱাৰ পিছত আকৌ তেওৰ কাব্যিক প্ৰতিভা বিকশিত হৈছিল। এই সময়ছোবাত তেও পুনৰ কেইটামান ভাল কবিতা লেখিলে। এই বিলাকৰ ভিতৰত এপিটাফ ইউথ এণ্ড এজ দি গাডেন অব বোক্কাচিঅ ইত্যাদি।

---

[২] ইংরাজী সাহিত্যের ধারা—ধীরেন্দ্রনাথ মুখোপাধ্যায়।

ফৰাচী বিপ্লৱৰ প্ৰভাৱ

ফৰাচী জনতাই এশফুট দীঘল ত্ৰিশফুট ওখ আশীফুট বহল গড়খাবৈৰে চাৰিওফালে আগুৰা বেষ্টাইল কাৰাগাৰ ভাঙি পেলালে ১৭৮৯ চনত। ক লৰিজ তেতিয়া সোতৰ বছৰীয়া ডেকা। ফৰাচী বিপ্লৱৰ বিভিন্ন কাব্যই মুক্তিৰ আদৰ্শৰ ৰূপত ক লৰিজৰ মনত সাময়িকভাৱে হ লেও তেতিয়া খোপনি পুতিছিল। বড়ছবৰ্থত থকাৰ দৰে ক লৰিজৰ বিপ্লৱ সম্বন্ধে প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতাও নাই বা এই বিপ্লৱৰ লগত জড়িত লোকৰ লগত সম্বন্ধও গঢ়ি উঠা নাছিল। ক লৰিজে স্কুলত পঢ়ি থাকোঁতে ১৭৮৯ চনত ডেছ ট্ৰাকশ্যন অব বেষ্টাইল লেখিলে। এই কবিতাত তেও জনতাৰ স্বাধীনতাৰ আশা মনত পুহিছে। সেই কাৰণেই তেও কৈছে—

Yes ! Liberty the soul of life shall reign
Shall throb in every pulse
Shall flow thro every vein !

ফৰাচী বিপ্লৱৰ আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত হোবা ক লৰিজৰ মনলৈ পৰিবৰ্তন আহিল। ফ্ৰান্সে চুইজাৰলেণ্ড আক্ৰমণ কৰিলে। ক লৰিজে ফ্ৰান্সৰ এই কাৰ্যৰ মাজত মুক্তিৰ আদৰ্শৰ সামঞ্জস্য নেদেখিছিল। গতিকে তেও ফ্ৰান্স এন্ অড কবিতা লেখি তাত ফ্ৰান্সক গৰিহণা দিলে—

To mix with kings in the low lust sway
Yet in the hunt and share the murderous prey
To insult the shrine of liberty with spoils
From freemen torn to tempt and to betray

ফ্ৰান্সত নেপোলিয়নৰ উত্থানৰ লগে লগে ক লৰিজ ফ্ৰান্স বিৰোধী হ ল।

জীবনত থকা অলৌকিক ৰহস্যৰ মোহে ক লৰিজক স্বপ্নবিলাসী কবি তুলিছিল। পুৰণা দিনৰ ভ্ৰমণ কাহিনী পঢ়া আৰু নিজেও নানান ঠাই ভ্ৰমণ কৰাৰ অভিজ্ঞতাই অলৌকিক কল্পনা কৰিবলৈ

মনক বহুত সমল যোগাইছিল। তেওঁৰ ক্ৰিষ্টাবেল এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ কুবলা খান কবিতাত অলৌকিকতাক স্থূল পৰিবেশৰপৰা আনি সূক্ষ্ম অনুভূতিত প্ৰকাশ কৰিছে মনস্তত্বৰ বোল দিছে। অপাৰ্থিব বস্তু পাৰ্থিব ৰূপত আহি দেখা দিছে—স্বাভাৱিক পৰিবেশৰ মাজেদি। কলৰিজৰ অলৌকিক জগতখন আছিল আচৰিত ধৰণৰ—চৰাই ছঁয়া মযা ৰূপত ওলোৱা জাহাজ গুহা গহ্বৰ অপাৰ্থিব জগতৰ বাদ্যযন্ত্ৰ ভূত প্ৰেত ইত্যাদি। এই বস্তুবিলাকে যুক্তিৰ সীমা পাৰ হৈ ঐন্দ্ৰজালিক প্ৰতিক্ৰিযাহে সৃষ্টি কৰে। কলৰিজে যি তিনিটা প্ৰধান অলৌকিক কবিতা লেখিলে তাৰ ভিতৰত এনচিযেণ্ট মেৰিণাৰ সম্পূৰ্ণ বাকী ক্ৰিষ্টাবেল আৰু কুবলা খান অসম্পূৰ্ণ।

অলৌকিকতা

মধ্যযুগত অলৌকিক কথাবোৰ প্ৰায় সকলোবেই বিশ্বাস কৰিছিল। কলৰিজে এনে বিশ্বাসকে ভেটি কৰি অনুভূতিৰ তীব্ৰতাৰ মাজেদি বিভিন্ন উপাদানৰ আলমত অখণ্ড ঐক্য স্থাপন কৰি মনস্তত্বৰ ফালৰপৰা ত্ৰুটিবিহীন ৰূপত সজাই পাঠকৰ মনত বিশ্বাস জন্মায। এনচিযেণ্ট মেৰিণাৰ কবিতাত তেওঁ তাকেই কৰিছে। এই দীঘলীযা কবিতাটিত এজন প্ৰাচীন নাবিকৰ আচৰিত অভিযান। এখন বিযাৰ ভোজৰ নিমন্ত্ৰণলৈ বুলি গৈছে তিনিজন যুবক। তাৰে এজনক প্ৰাচীন নাবিকে ৰবলৈ কলে। ডেকাজনে বিৰক্তি বোধ কৰাত দীঘল পকা দাঢ়িৰে আৰু টটকৈ জ্বলা চকুৰে নাবিকজনে হাতেৰে তেওক থাপ মাৰি ধৰি কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। যুবকে মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে ৰৈ নাবিকৰ কথা শুনি গল। নাবিকৰ ডিঙিত ওলমি আছে এলব্ৰেটছ জাতৰ মৰা চৰাই এটা। নাবিকে আকৌ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে—বন্দৰ এৰি জাহাজ আগবাঢ়িছে—গীৰ্জা লাইট হাউচ আৰু পাহাৰৰ তলেদি। বাওফালৰপৰা সূৰ্য ওলাইছে। প্ৰথম ৰশ্মি বিলাই সূৰ্য আকৌ সোঁপিনে সাগৰৰ বুকুত ডুব দিলে।—

The sun came upon the left
Out of the sea came he!
And he shone bright and on the right
Went down into the sea

নিমন্ত্ৰিতসকলে বিযাৰ সুৰধ্বনি শুনিলে। তাৰ মাজতেই নাবিকে কাহিনী কৈ গ ল—ভাল বতৰতে জাহাজ মেলা হৈছিল যদিও প্ৰচণ্ড ধুমুহাত জাহাজ দক্ষিণমুৱা হ ল। কেৱল ধুমুহা হিম আৰু কুঁৱলী। জাহাজৰ মাস্তুলৰ সমান ওখকৈ বৰফ আহিছে বৰফ ফাটিছে। বৰফে তৰ্জন গৰ্জন কৰিছে অদ্ভুত কোলাহল। ঠিক এনে সময়তে কুঁৱলী আৰু হিমৰ মাজেদি আহিল বহল ডেউকা মেলি সাগৰ পক্ষী এলবেট্ৰছ। এই এলবেট্ৰছ চৰাইটো যেন বিধাতাৰ আশীৰ্বাদ। ধুমুহা কমিল। জাহাজ চলিল উত্তৰ ফাললৈ। এলবেট্ৰছ সদায় আহে। কিবাকিবি খায় আকৌ জাহাজৰ লগে লগে উৰি যায়। নাবিকৰ লগৰীয়সকলে এই চৰাইক পবিত্ৰ চৰাই বুলি জ্ঞান কৰে। কিন্তু হঠাৎ এদিন এই চৰাইটোক নাবিকে মাৰি পেলালে। প্ৰতিক্ৰিয়া আৰম্ভ হ ল। বতাহ কমি গ ল। ওপৰত তাম বৰণীয়া আকাশ সূৰ্য ৰঙা সমুদ্ৰ স্তব্ধ জাহাজ অচল। জাহাজৰ লোকসকলৰ পিয়াহত প্ৰাণ যায যায। চাৰিওপিনে পানীযেই পানী কিন্তু খাবলৈ এটুপি পানী নাই।—

Water water everywhere
Not any drop to drink

সকলোফালে মৃত্যুৰ বিভীষিকা। নাবিকৰ লগৰীয়াসকলে খঙতে মৰা এলবেট্ৰছ চৰাইটো নাবিকৰ ডিঙিত আঁৰি দিলে। দূৰণিত দেখা গ ল এক ভয়ংকৰ ছায়ামূৰ্তি এখন ভঙা জাহাজ। বেলি পাটত উঠিল। কাষত এটি তৰা লৈ শিঙাল জোনে আকাশত দেখা দিলে। ভঙা জাহাজৰ ভিতৰত পাশা খেলত ব্যস্ত হৈ আছে এহাল অলৌকিক মানুহ মৃত্যু আৰু জীৱন মৃত্যু। নাবিকৰ লগৰীযা দুশ লোক এজন এজনকৈ নি শব্দে মৃত্যুমুখত পৰিল।

Four times fifty living men
(And I heard nor sign nor groan)
With heavy thump a lifeless lump
They dropped down one by one

কেৱল বাঁচি থাকিল নাবিকজন। তেওৰ ভাব হ ল যেন মৃতক-সকলে তেওঁৰ উদ্দেশ্যত অভিশাপ বৰ্ষণ কৰিছে। নাবিকৰ অন্তৰ অনুতাপত জৰ্জৰিত হ ল। সম্মুখত দেখিলে সাগৰৰ পানীত সাপে খেলা কৰিছে। তেওৰ মনত খেলালে ভগবানৰ সৃষ্ট প্ৰাণীৰ কি সুখ। বৰষুণ আহিল বহুতো অলৌকিক ঘটনা ঘটিল। আকাশৰ সীমান্তত জোনে দেখা দিলে। ধুমুহা আহিল ধুমুহাই কিন্তু জাহাজ খন সুচুলেহি। জাহাজ চলিল ডাবৰৰ মাজত বিজুলী আৰু জীণ জোনৰ পোহৰত প্ৰাচীন নাবিকৰ মৃত লগৰীযাবোৰে কেঁকাই উঠিল। নাবিকৰ এই মৃত লগৰীযাবোৰে জাহাজখন নিজৰ দেশৰ অভিমুখে লৈ আহিল। সাগৰৰ পাৰত থকা সন্ন্যাসী এজনৰ আশ্ৰমৰ কাষত জাহাজখন বুৰি গ ল। নাবিক কিন্তু বাঁচিল। সন্ন্যাসীযে নাবিকক আদেশ দিলে পাপ স্বীকাৰ কৰিবলৈ আৰু প্ৰেম প্ৰচাৰৰ দ্বাৰা আজীবন প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবলৈ। সেযেহে দেশে দেশে নাবিকৰ পাপ বিমোচনৰ তপস্যা।

প্ৰাচান নাবিকৰ মুখেদি প্ৰকাশৰ পাতনি মেলা এই দীঘলীযা কবিতাটিত ক লৰিজে অবাস্তব ঘটনাবিলাকক বাস্তবৰ ৰূপেৰে ফুটাই তুলি জীবন্ত কৰি তুলিছে। প্ৰকৃতিৰ প্ৰহেলিকা অগম্য সমুদ্ৰ আকাশ সমুদ্ৰ ঢাকি ধৰা কুঁৱলী মাস্তুলৰ সমান ওখ বৰফৰ স্তূপ প্ৰচণ্ড ধুমুহা আকাশৰ দিগ বলযৰ কাষেদি ওলাই অহা শিঙাল জোন সমুদ্ৰৰ গৰ্ভৰপৰা ওলাই অহা সূৰ্যৰ উজ্জ্বল ৰশ্মি কবিৰ বৰ্ণনাত অপূৰ্ব ৰোমাঞ্চকৰ হৈ ফুটি উঠিছে।[৩]

ক লৰিজে প্ৰতিবেশ ৰচনাত অসামান্য নৈপুণ্য প্ৰকাশ কৰি

---

[৩] ইংৰাজী সাহিত্যেৰ ধাৰা।

ভৌতিক বিশ্বাস জন্মায়। পটভূমি নিৰ্বাচন সংযত শব্দপ্ৰয়োগৰে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন বস্তুৰ ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিযাৰ মাজেদি অলৌকিকতাক লৌকিকতাৰ মাজত সংযোগ আৰু তাৰ কাৰণে সৌন্দৰ্যময়ী শব্দ প্ৰয়োগ মনস্তাত্বিক ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিযা আদিৰ মাজেদি ক লৰিজে এই কবিতাটিত অলৌকিক জগতৰ সন্ধান দিছে। ক লৰিজে ইয়াত আটাইতকৈ দক্ষতা প্ৰদৰ্শন কৰিছে দৃশ্য নিৰ্বাচনত। প্ৰাচীন নাবিকৰ জাহাজ আগবাঢে সুদূৰ মেৰু প্ৰদেশলৈ। গ্ৰীষ্মপ্ৰধান দেশত মহা সমুদ্ৰত প্ৰাচীন নাবিকে তেওঁৰ লগৰীয়াসকলৰে সৈতে জাহাজ চলাই লৈ যাওঁতে ভিন্ন প্ৰকৃতিৰ মুখামুখি হৈছে। চাৰিওপিনে বৰফ বৰফৰ স্তূপ ফাটিছে সেই ধুমুহা যেন কোনোবা মাংসাহাৰী চৰাইৰ ভৌতিক শব্দ। আন্ধাৰ ৰাতি বিজুলীৰ চিকমিকনি আৰু ডাবৰৰ মাজে মাজে তৰাবোৰৰ প্ৰকাশ—যেন অশৰীৰী নৃত্য—

> The ice was here the ice was there
> The ice was all around
> It cracked and growled and roared and howled
> Like noises in a sound

প্ৰকৃতিৰ তীব্ৰ প্ৰাণশক্তি প্ৰদৰ্শনৰ লগে লগে কবিযে প্ৰাচীন নাবিকৰ মনতো নানা ভাবৰ ক্ৰিযা প্ৰতিক্ৰিযা দেখুৱাইছে। প্ৰাচীন নাবিকৰ মনত কেতিযাবা নিৰাশাই আগুৰি ধৰিছে কেতিযাবা বিপদৰ মাজতো আশাৰ ৰেঙনিযে ভুমুকি মাৰিছেহি কেতিযাবা আনন্দ আৰু বিষাদে মন ছাটি পেলাইছে নৰকৰ ভয উপজিছে ভগবানৰ কৰুণা বিচাৰিবলৈ মন গৈছে ইত্যাদি। প্ৰেমৰ প্ৰতীকে মানুহ চৰাই আৰু অন্যান্য জীব-জন্তুক অদৃশ্য এনাজৰীৰে যেন বান্ধি ৰাখিছে। এলব্ৰেটছ চৰাইটো মাৰি এই নীতি উলঙ্ঘা কৰিলে প্ৰাচীন নাবিকে। আৰম্ভ হ ল ইটোৰ পিছত সিটো ভযাবহ অভিজ্ঞতা। মৃত্যু আৰু জীবন মৃত্যুৰ পাশা খেলে মানুহৰ ভবিষ্যত ভাগ্য নিৰ্ণয কৰিছে। ইয়াতেই অলৌকিক জগতৰ সকলো সমাধান

বিহীন ৰহস্য মানুহৰ অন্তৰত প্ৰবেশ কৰিছে আৰু তাৰ ফলত মনত সহজ সৰলভাৱে নৈতিক ভাবৰ পুলিটিয়ে পোখা মেলিছে। এই নৈতিক ভাবৰ পুলিটিৰ পোখা হ'ল পৃথিৱীত আবশ্যক হোৱা প্ৰেম আৰু কৰুণা—

> He prayeth best who loveth best
> All things both great and small
> For the dear God who loveth us
> He made and loveth all

এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰৰ স্বাভাবিক ঘটনা কিছুমান অলৌকিকতাৰ পটভূমিত সজাই তোলা হৈছে। আৰ্থাৰ চাইমনছে লেখিছে—"ভয়লগা দেখা শক্তিয়ে পৰিবহন কৰা এই কবিতা দৈনন্দিন সহজ সৰল অনুভূতিৰে পৰিপূৰ্ণ। অজান সাগৰ আৰু আকাশত বাস্তবৰ সীমা প্ৰতিবন্ধক হোৱা নাই। গোটেই ভয়লগা আৰু বিস্ময়জনক পৰিস্থিতিৰ মাজেদি ইয়াক উপলব্ধি কৰিব পাৰি।[৪]

ক্ৰিষ্টাবেল কবিতাত ক'লৰিজে পৰিবেশ ৰচনা কৰিছে এই ধৰণেৰে—এটা মধ্যযুগৰ দুৰ্গ তাৰ কাষত অটব্য অৰণ্য। এই অৰণ্যতে জোনাক ৰাতি চাৰ লিওনিৰ কন্যা ক্ৰিষ্টাবেলে তেওৰ বিদেশলৈ যোৱা প্ৰেমিকৰ মঙ্গলৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ গৈছে। প্ৰকাণ্ড অক গছৰ তলত প্ৰাৰ্থনাৰত ভক্তিত বিশ্বাসী ক্ৰিষ্টাবেলৰ সন্মুখত থিয় দিলেহি প্ৰকাণ্ড অক্ গছ জোপাৰ সিপাৰে পাটৰ বগা সাজ পিন্ধা এক অলৌকিক জগতৰ নাৰী। সুমধুৰ অথচ অবশ মাতেৰে এই অলৌকিক নাৰীয়ে ক'লে যে তেওঁৰ নাম জিৰেল্ডাইন আৰু তেওঁৰ পিতাক আছিল ক্ৰিষ্টাবেলৰ পিতৃবন্ধু। অলৌকিক নাৰীয়ে নিজৰ কাহিনী কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। কেনেকৈ তেওঁক

It is full of simple daily moments transported by aweful power of sight to which the limits of reality are no barriers into an unknown sea and [illegible] It [illegible] al ed th gh t the whole of it gh tly and merve llous happenings —*Arthur Symons*

পাঁচজন সৈনিকে বতাহৰ দৰে বেগী বগা ঘোৰাত উঠাই আনি এই অক গছ জোপাৰ তলতে নমাই থৈ গ লহি। কাহিনী শেষ নহ'ল কবিৰ কবিতাৰ দ্বিতীয় খণ্ড অসম্পূৰ্ণ হৈয়েই ৰ ল।

এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ ৰ দৰে ক্ৰিষ্টাবেল কবিতাত ক লৰিজে অস্বাভাবিকতাৰ আভাস দিয়া নাই। কিছুমান সাংকেতিকতা আৰু আভাসৰ মাজেদিহে অলৌকিক শক্তিৰ অৱস্থান মানুহৰ মনে উপলব্ধি কৰে। এই সঙ্কেত আৰু আভাস এনেধৰণৰ অলৌকিক নাৰী জিৰল্ডাইন লিওনিৰ দুৰ্গত সোমাবলৈ আহিছে। কোনেও চিনি পোৱা নাই চিনি পাইছে লিওনিনৰ দাঁত নাইকিয়া পোহনীয়া কুকুৰজনীয়ে। তাই ক্ৰিষ্টাবেলৰ মাকৰ অশৰাৰী আত্মা দেখিলে লাহে লাহে ঘোলবাৰ ভুকে। ক্ৰিষ্টাবেলৰ স্বৰ্গীহোৱা মাকৰ অদৃশ্য আত্মাই ক্ৰিষ্টাবেলক ঘেৰি থাকে। মাকৰ অদৃশ্য আত্মা দেখিলে দুৰ্গৰ জীৱ জন্তুৱে বিশেষ অস্বাভাবিকতা অনুভব নকৰে। সাধাৰণ নিয়ম মতে কুকুৰজনীয়ে পোন্ধৰ মিনিটত চাৰিবাৰ আৰু এঘণ্টা পূৰ হলে বাৰ বাৰ ভুকে। অশৰীৰী এই নাৰীৰ আগমনত কুকুৰজনীয়ে শোবাৰ পৰা সাৰ পোৱা নাছিল কিন্তু টোপনিতে গেঙেৰি দি উঠিল—

> The mastiff old did not awake
> Yet she an angry moan did make

হাতত ছাবি লৈ এখন সৰু দুৱাৰ খুলি ক্ৰিষ্টাবেলে জিৰেল্ডাইনক লৈ সোমাই আহিল। জিৰেল্ডাইন বিষত জৰ্জৰিত হৈ মূৰ্ছা গ ল। খুব কষ্টৰে ক্ৰিষ্টাবেলে বৰ গধুৰ অশৰীৰীক দাঙি ধৰিলে। দুৱাৰ দলি পাই এই অলৌকিক নাৰী নিজে খোজ কাটি আগবাঢ়িলে যেন তেওঁৰ বিষ কোপ একো হোৱা নাছিল। দুৰ্গৰ বৰ চ ৰাৰ মাজেদি জিৰেল্ডাইন আৰু ক্ৰিষ্টাবেল যেতিয়া পাৰ হৈ গৈছিল তেতিয়া নুমাই যোৱা জুইকুৰাৰ মাজত হঠাতে এঙাৰ এডোখৰ জ্বলি উঠিল। ক্ৰিষ্টাবেলে অলৌকিক নাৰীৰ চকু এটাৰ বাহিৰে একো দেখা নেপালে। তেওঁলোক এইদৰে আহোঁতে মাজ নিশা নিৰৱতা

ভঙ্গ কৰি কৰবাত এটা কেঁচাই উকলি এজোলোকা দিছে। ক্ৰিষ্টাবেলে কৈছে— লাহে লাহে আহাঁ মোৰ দেউতাৰ ভালকৈ টোপনি নাহে ।

O softly tread said Christabel
My father seldom sleepeth well

কবিযে সূক্ষ্ম বিশ্লেষণৰে ইঙ্গিতেৰে অকলশৰীযা কেঁচাৰ মাতেৰে ঘুমাই যোৱা জুইকুৰাৰ মাজৰ চেঁচা পৰা অঙঠা এটা হঠাতে জ্বলি উঠাৰে পূৰ্ণিমাৰ জোনৰ সেতা পোহৰেৰে—

The moon is behind and at the full
And yet she looks both small and dull

মন্ত্ৰ উচ্চাৰণৰ নিচিনা অশৰীৰীৰ মুখত দিযা ভাষা প্ৰযোগ আদিৰে অলৌকিক শক্তিৰে গহীন পৰিবেশ ধীৰে ধীৰে সৃষ্টি কৰি পাঠকৰ

(Off woman off! This hour is mine)

মনত অজ্ঞাত শঙ্কা আৰু গহীন ভাব আনি দিছে। পাঠকৰ মন মনস্তাত্বিক প্ৰতিক্ৰিযাৰে প্ৰস্তুত কৰি অলৌকিক নাৰীৰ যাদুশক্তিৰ প্ৰভাব ক ব নোবৰাকৈযেই পেলাইছে। স্বাভাবিক ঘটনাৰে চৰিত্ৰ ৰূপাযনত ইঙ্গিতপূৰ্ণতাৰে অলৌকিকতাৰ আভাস কবিযে দিছে।

প্ৰায চাৰিবছৰৰ পিছত লেখা ক্ৰিষ্টাবেলৰ দ্বিতীয খণ্ডত কবিৰ অলৌকিক জগতৰ প্ৰভাব বিস্তাৰৰ নিপুণতা আগৰ খণ্ডতকৈ বহু পৰিমাণে হ্ৰাস পাইছে। দুৰ্গৰ কোলাহলময সাধাৰণ জীৱন যাত্ৰাৰ মাজত ভৌতিক অনুভূতিৰ তীক্ষ্ণতা আগৰ খণ্ডতকৈ বহুত কমি আহিছে। বহুতো সমালোচকে ইযাক কলৰিজৰ কাব্যিক সৃষ্টিৰ ত্ৰুটি বুলি অভিহিত কৰিছে।

সমালোচক হাৰফৰ্ডে ক্ৰিষ্টাবেল কবিতা সম্পৰ্কে কৈছে— 'স্বাভাবিকতাৰ যোগেদি ভৌতিকতাৰ সঙ্কেত দিযা কলা হিচাপে ই

উৎকৃষ্ট ৰচনা।[৫] অধ্যাপক ডাওডেনৰ মতে ‘ই হ ল অলৌকিকতাৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ থকা এক কাল্পনিক ৰোমাঞ্চ।

কুবলা খান কলবিজৰ অন্য এটি অসম্পূৰ্ণ কবিতা যদিও ই ইংৰাজী সাহিত্যৰ এক অমূল্য সম্পদ। ই এটি সপোন কবিতা। কলবিজৰ তেতিয়া শাৰীৰিক অসুস্থতা। কানি অকণমান খাই পাৰ্চাজৰ প্ৰিলি গ্ৰিমেছ পটি থাকোঁতে চকীতে টোপনি আহিল সপোন দেখিলে। সপোনত কুবলা খানে অট্টালিকা সাজিবলৈ নিৰ্দেশ দিছে। অট্টালিকা সাজিবলৈ লোৱা ঠাইডোখৰ অতি মনোৰম। এই কবিতাৰ সকলো শাৰীযেই সপোনৰ মাজেদি তেওঁৰ মনত ভাহি উঠিছিল। তিনিঘণ্টা শোৱাৰ পিছত সাৰ পাই তেওঁ হাতত কলম লৈ সপোনৰ কবিতাটো লেখি উলিযাবলৈ বহিল। কবিতাৰ কিছু শাৰী স্মৃতিৰপৰা তেওঁ লেখি উলিযাইছে। এনেতে পৰ্লকৰপৰা অহা এজন কাৰবাৰী মানুহে তেওঁক মাতি কথা পাতি প্ৰায় এঘণ্টা ৰখালে। তাৰ পিছত আহি আকৌ কবিতাটোৰ বাকী অংশ স্মৃতিৰ পটৰপৰা লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে। কিন্তু আঠ দহ শাৰীৰ বাহিৰে সপোনৰ বাকী শাৰী বোৰ তেওঁৰ মনলৈ নাহিল। কবিতা আৰু সম্পূৰ্ণ লেখা নহ ল।

কুবলা খান কবিতাত সপোন ৰাজ্যৰ সৌন্দৰ্য আচৰিতভাবে প্ৰকাশ পাইছে। কুবলা খানে অট্টালিকা সাজিবলৈ লোৱা ঠাইডোখৰ সৌন্দৰ্যৰে ভৰপূৰ। কাষেদি বৈ গৈছে আলফ নামে এখন পবিত্ৰ নদী গুহাৰ আন্ধাৰৰ মাজেদি অসূৰ্যস্পৰ্শা সাগৰলৈ—

> In xanadu did Kublakhan
> A stately pleasure-dome decree
> Where Alph the sacred river ran
> Down to a sunless sea

---

[৫] A m ste pi e th t f gg ti g e h tme t by p ely natural means —*H H rfo d*

[৬] An imaginati e romance pe d d throughout by the supern tur l
—*Professor E Dowden*

তাৰ পাৰতে দহমাইল জোৰা উৰ্বৰা মাটি দেৱাল আৰু অট্টালিকাই আবৰি আছে। সুগন্ধি ফুলগছৰে সুশোভিত হৈ থকা সুন্দৰ সুন্দৰ ফুলনিবোৰ জকমকাই উঠিছে তাৰ মাজেদি বৈ যোবা উজ্জ্বল জান জুৰিবোৰ। প্ৰাচীন পাহাৰবিলাকৰ দৰে পুৰণি অৰণ্যৰ মাজে মাজে জিলিকি উঠিছে ঠাযে ঠাযে ৰ'দালিযে খেলা কৰা চমকা চমক সেউজীযা ঘাহনি। এইদৰে গোটেই কবিতাটোত কলৰিজে সপোন ৰাজ্যৰ সৌন্দৰ্য ৰাশি আচৰিতভাবে প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ মনোমোহা সৌন্দৰ্যৰ বিভিন্ন সমাবেশৰ মাজতে কুবলাখান চকিত হৈ উঠে। তেওঁ যেন ইযাৰ মাজতে তেওৰ উপৰিপুৰুষৰ কণ্ঠত বাৰে বাৰে শুনে সমযৰ ভৱিষ্যত বাণী।

কুবলাখানৰ অট্টালিকাটো। এই অট্টালিকাটো ঢউৰ ওপৰতে ওপঙি আছে। অট্টালিকাৰ খোঁটালীবোৰ বৰফৰ। ৰ'দ পৰি চিকমিকাই আছে অথচ ৰ'দত বৰফৰ খোঁটালীবোৰ গলা নাই যেন সেইবোৰ অপূৰ্ব কৌশলেৰে সজা বৰফৰ গুহাহে।

কুবলাখানে এটা সপোন দেখিলে। তেও কোবামতে সপোনত তেওঁৰ আগত থিয দিলে বীণা বজোবা এক সুন্দৰী যুবতী। এই যুবতী এবিচিনিযাৰ।

কুবলাখানৰ মনত খেলাইছে এই যুবতীৰ গীত আৰু সুৰ সমলয় ধৰি ৰখাৰ কথা। মনতে ভাবিলে তেওঁ যিটো শূন্যত অট্টালিকা সাজিব সেই অট্টালিকা হ'ব এই সুন্দৰী নাৰীৰ সুৰৰ সমলযৰ দৰে। এই সুৰ সমলয যেযে শুনিছে সেযে দেখা পাব উজ্জ্বল অট্টালিকাৰ বৰফৰ খোঁটালীত সেই মধুৰ সুৰৰ ৰূপ।

That with music loud and long
I would build that dome in air
That shunny dome ! those caves of ice !
And all who heard should see them there

এই সপোনপুৰীৰ কবিতাৰ অসমাপ্ত সামৰণিত কলৰিজে কুবলাখানৰ ঢৌ খেলা চুলি আৰু তাতকৈ জ্বলা চকুৰ বৰ্ণনা দিছে

আৰু লগতে কৈছে যে কুবলাখানে নিতৌ পান কৰে মৌৰ দৰে মিঠা নিয়ৰ আৰু সৰগৰ গাখীৰ—

For he on honey dew hath fed
And drunk the milk of paradise

এইখিনিতেই কলৰিজৰ অসমাপ্ত সপোন কুবলা খানৰ সামৰণি পৰিল। সপোনৰ পূৰ্ণতা আৰু নহল।

কবিতাটো অলৌকিকতাৰ বিষয়ে ৰচনা কৰা নাই যদিও মাজে মাজে ইয়াত অলৌকিকতাই ভুমুকি মাৰিছেহি। কবিতাটোত বুদ্ধিৰ সক্ৰিয়তা বা চিন্তাৰ ধাৰাবাহিকতা নাই। ইয়াত কবিয়ে মগজৰ বিশেষ সঞ্চালন নকৰি সপোন ৰাজ্যৰ অসঙ্গবদ্ধ চিত্ৰ সৌন্দৰ্যক কাব্যিক ৰূপ দিছে। কুবলাখান কবিতাত প্ৰকাশ কৰা বিভিন্ন দৃশ্যসমূহৰ মাজত চিন্তাগত ঐক্য নাই কিন্তু ইয়াৰ অন্তৰ্নিহিত ধ্বনি প্ৰবাহে এক গূঢ় ঐক্যৰ ভাব সৃষ্টি কৰিছে।[১]

অলৌকিক চৰিত্ৰৰে নহয় বাস্তব চৰিত্ৰৰেই প্ৰবল ইচ্ছাশক্তিৰ প্ৰভাৱ পেলাই মানুহৰ মনৰ ওপৰত অলৌকিক শক্তিৰ দৰে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰোৱা কলৰিজৰ এটি কবিতা হল থ্ৰী গ্ৰেভচ। কবিতাটোত অস্বাভাৱিক যৌন মনস্তাত্বিক প্ৰভাৱেই বেছি। মালিতা বুলি কব পৰা এই কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু হল—এডবাৰ্ড নামৰ এজন কৃষক যুবকে এলেনৰ ঘৰত তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ যুবতী বন্ধু মেৰীক লগ পায়। তেওঁলোকৰ এই বন্ধুত্বই প্ৰেমলৈ ৰূপান্তৰিত হল। মেৰীৰ অনুমতি সাপেক্ষে আৰু বন্ধু এলেনৰ উপদেশ মতে এডবাৰ্ডে মেৰীৰ চল্লিশ বছৰীয়া বিধবা মাকৰ ওচৰত মেৰীক বিয়া কৰাব খোজাৰ প্ৰস্তাৱ দিলে চল্লিশ বছৰীয়া মেৰীৰ মাকৰ সন্তান বুলিবলৈ দুজনী ছোৱালী। স্বাস্থ্যও অটুত আছে। দেখিবলৈ ধুনীয়া। ভালেখিনি সম্পত্তিৰো অধিকাৰিণী কিন্তু শিক্ষা কম আৰু উগ্ৰ স্বভাৱৰ। এডবাডৰ প্ৰস্তাৱত মেৰীৰ মাকে কলে—

---

[১] ইংরাজী সাহিত্যের ইতিহাস।

"এডৱাৰ্ড তুমি ধুনীয়া যুৱক, তুমি মোৰ ছোৱালী পাবা।" সেই দিনাৰপৰা বিধবাৰ চকু পৰিল এডবাৰ্ডৰ ওপৰত। ভৱিষ্যতৰ জোৱাইক নিজেই স্বামী কৰি লোৱাৰ ভাব মনত পুহিলে। এই ক্ষেত্ৰত মৰম আৰু অপযশ দুয়োটা কৌশলেৰে মেৰীৰ মাকে জীয়েকৰ প্ৰতি থকা এডবাৰ্ডৰ প্ৰেম তেওঁলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে। মেৰীৰ মাকে তেওঁৰ প্ৰতি দেখুৱা মৰমক মাকৰ মৰম বুলিয়েই এডৱাৰ্ডে ভাবিছিল। এদিন মেৰীৰ মাকে এডবাৰ্ডক কৈযেই দিলে— মেৰী তোমাৰ কাৰণে উপযুক্ত নহয় তুমি বিচৰা মতে তাই তোমাক ভাল পাব নোৱাৰে। তাই ভযানক অহঙ্কাৰী আৰু হিংসাপৰাযণ মনৰ বতাহৰ দৰে তাই চঞ্চল মেৰীযে তোমাৰ ফুলশয্যা নষ্ট কৰি দিব অন্তৰ তোমাৰ ভাঙি পেলাব। তেওঁ কৌমল মাতেৰে আৰু ক'লে— মই তোমাক ভাল পাও। মোক বিয়া কৰোৱা এডবাড মোৰ সকলো সম্পত্তি মই তোমাক দি দিম। —

And if you'll go to church with me
And take me for your bride
I will make you heir of all I have
Nothing shall be denied

এডবাৰ্ডে তেওৰ ওচৰৰপৰা আঁতৰি আহিল আৰু ডাঙৰকৈ হাঁহি মাৰি ক'লে— প্ৰকৃততে ক'বলৈ গ'লে তুমি হয় পাগলী হ'লা নহয় খুব বেছি চোকা সুৰা খালা। —

In truth good mother you are mad or
drunk with liquor strong

বিধবা নাৰী গৰাকাযে এই কথাতেই ক্ষুব্ধ হৈ আঠুকাঢি চিঞৰি চিঞৰি এডবাৰ্ড আৰু মেৰীক অভিশাপ দিলে। মেৰীয়ে ওপৰৰ খোঁটালীৰপৰা এডবাডৰ হাঁহি আৰু মাকৰ অভিশাপ শুনিলে আৰু মূৰ্ছা গ'ল। এডবাৰ্ডে কিবা এটা পৰা গম পাই ওপৰলৈ গৈ মেৰীক কোলাত তুলি এলেনৰ ঘৰলৈ গ'ল। মেৰী আৰু এডৱাৰ্ডৰ

বিয়া অৱশ্যে হ'ল, কিন্তু তেওঁলোকৰ জীৱনলৈ অভিশাপ নামি আহিল। মাকে দিয়া অভিশাপ ফুলশয্যাৰপৰা মেৰীয়ে শুনিলে। এই অভিশপ্ত দম্পতিয়ে মাকৰ অভিশাপত যন্ত্রণা ভুগিলে। তেওঁলোকক আশ্রয় দিয়াৰ কাৰণে এলেনেও মেৰীৰ মাকৰ অভিশাপৰ পৰা অব্যাহতি নেপালে।—

O hear me hear me Lord in Heaven
Although you take my life—
O curse this woman, at whose house
Young Edward woo d his wife
By night any day in bed and bower
O let her cursed be

অভিশাপত এলেনো পাগলী হ'ল। মেৰীৰ মাকৰ অপূর্ণ কামনা বাসনা আৰু ঈৰ্ষাপৰায়ণতাই নির্দোষা তিনিটা জীৱনলৈ দুৰ্দশা নমাই আনিলে। অস্বাভাৱিক মানসিক যৌনিক প্রতিক্রিয়াই কৰা মনস্তত্বৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক'লৰিজে স্বাভাৱিক জীৱন আৰু পৰিবেশৰ মাজতে অলৌকিক পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি সফলতা লাভ কৰিছে।

ইয়াৰ উপৰিও ক'লৰিজে দ্য লিওটি পেইনচ অব স্লিপ' আদি কেইবাটাও সপোন কবিতা লেখিছে। পেইনচ অব স্লিপত দু স্বপ্নৰ বিভীষিকা দ্য লিওটি ত আছে সপোনত কবিয়ে লগ পোৱা প্রেমিকাৰ সৌন্দৰ্যৰ বৰ্ণনা প্রেমিকাৰ সৌন্দৰ্যৰ লগত খাপখুৱাই মোহময় প্রাকৃতিক পৰিবেশৰ বৰ্ণনা ইত্যাদি। তিল্ তিল্কৈ বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য দি গঢ় দিয়া সুন্দৰী তিলোত্তমাৰ দৰে কবিৰ সপোনৰ লিওটিও বিশ্বৰ সৌন্দৰ্যৰে গঢ় দিয়া। এই লিওটি থকা ঠাই কবিৰ ভাষাত—

I know the place where Lewti lies
When silent night has closed her eyes
It is breezy jasmine bower
The nightingale sings over her head !

প্ৰকৃতি প্ৰীতি আৰু প্ৰতীক

ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ ভাষাত কবলৈ গ’লে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি ক’লৰিজৰ মনোভাৱ প্ৰকাশ পাইছিল দুই ধাৰাত। প্ৰথমতে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ বস্তু আৰু গতি নিৰীক্ষণ কৰিছিল আৰু তাৰ পিছত সূক্ষ্ম বিশ্লেষণৰ ফাললৈ আগ বাঢ়িছিল। দ্বিতীয়তে তেও বৰ্ণনাত সদায়েই সংযমশীল আছিল। এই সংযমশীলতাৰ মাধ্যমেৰে তেওঁ আধা আলো আধা-ছাঁয়াত প্ৰকৃতিৰ ছবিবোৰ আঁকিছে। সেই ছবিবোৰ যেনে আকাশত বহুত ওখত উৰি ফুৰা ক্ষীণ ডাবৰৰ ৰেখা তৰা এটা কাষতে লৈ ওলোৱা শেঁতা শিঙাল জোনটো জাহাজৰ পালৰপৰা সৰা টোপ টোপ নিয়ৰ ভয় আৰু শঙ্কাত মুদি দিয়া চকুৰ পতা কাষলৈ চাপি আহি গৰজি উঠা বলিয়া বতাহ আন্ধাৰ গুহাৰ মাজেদি বৈ যোৱা নৈ মানুহৰ নিষ্ঠুৰতাৰ বলি হৈ পোৱালিৰ কাৰণে আৰ্তনাদ কৰি মৃত্যু হোৱা কাউৰীজনী ইত্যাদি।

কাজমিয়াই কৈছে ক’লৰিজে চেতনাবোধেৰে ৱৰ্ডছৱৰ্থতকৈ ভাল খেতি চপাইছিল। ক’লৰিজে মাজে সময়ে প্ৰকৃতিয়ে আনি দিয়া ভাবত বিভোৰ হয়। কিন্তু তেওৰ এই ভাব মনোধৰ্মী। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰকৃতিৰ জীৱন আছে আত্মা আছে আনন্দ আছে বিষাদ আছে। মানুহ প্ৰকৃতি আৰু ভগৱান এই তিনিও শক্তিয়েই প্ৰেমৰ ডোলত বান্ধ খাই আছে। প্ৰকৃতি হ’ল ক’লৰিজৰ মতে ঐশ্বৰিক শক্তিৰ প্ৰকাশ—এই কথা তেওঁ দ্য লাইম্ ট্ৰি বাৱাৰ মাই প্ৰিজন কবিতাত লেখিছে—

On the wide landscape gaze till all doth
Less gross than bodily and of such hues
As veil the Almighty spirit

ক’লৰিজৰ কবিতাতো ৱৰ্ডছৱৰ্থ বা অন্য কবিৰ দৰেই প্ৰকৃতি প্ৰকাশ পাইছে কিন্তু এই প্ৰকাশ সূক্ষ্ম দৃষ্টিভঙ্গীৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। প্ৰকৃতিৰ বুকুৰ আনত চকুত নপৰা দৃশ্য ক’লৰিজৰ

চকুত পৰে। তেওঁৰ মানস চিত্ৰবোৰ কটকটীয়াকৈ স্থূলভাৱে ওলাই পৰা মানস-চিত্ৰ নহয়। শুভ ঠাকুৰে অঁকা গান্ধীৰ ছবি সূক্ষ্মভাৱে চালে ডাৱৰৰ মাজত স্পষ্টকৈ গান্ধীজীৰ ছবিখন ওলাই পৰে। ক'লৰিজৰ মানস চিত্ৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ শুভ ঠাকুৰৰ গান্ধীজীৰ ছবি নিৰীক্ষণত লগাৰ দৰে সূক্ষ্মদৃষ্টিৰ আৱশ্যক। তেওঁৰ লেখনীত আকাশ সাগৰ জোনবাই লঠামুৰীয়া গছত বতাহৰ কঁপি থকা এখিলা পাত ইত্যাদি দৃশ্যই সাধাৰণকৈ বেলেগ ৰূপত দেখা দিয়ে। তেওঁ যিবিলাক অলৌকিক বিষয়ৰ কবিতা লেখিছে সেই কবিতাবিলাকত অলৌকিক শক্তিৰ সূক্ষ্ম দৃশ্য ক'লৰিজে পৰিবেশন কৰিছে। অলৌকিকতাক সূক্ষ্মতাৰ মাজলৈ আনি বাস্তৱ আৰু অবাস্তৱতাৰ সীমাৰেখা ডাল অস্পষ্টকৈ অঙ্কন কৰি দিয়ে। মনৰ অৱস্থাৰ সঙ্গতি ৰাখি ক'লৰিজে প্ৰকৃতিৰ বস্তুবোৰৰ লগত মনৰ সমন্বয় ঘটাইছে। যেতিয়াই তেওঁৰ মনলৈ অশান্ত অৱস্থা আহিছে তেতিয়াই প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাতো অশান্ত অৱস্থা পৰিলক্ষিত হৈছে। মনৰ আনন্দ আৰু শান্ত অৱস্থাত প্ৰকৃতিৰো আনন্দ আৰু শান্ত অৱস্থা দেখা গৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে এনচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ কবিতাটোক লব পাৰি। বন্দৰৰপৰা জাহাজ মেলি দিওতে আনন্দমুখৰ পৰিবেশত জাহাজ মেলা হৈছিল। এই পৰিবেশৰ লগত ৰজিতা খুৱাই সাগৰৰ বুকুৰপৰা উজ্জ্বল সূৰ্য ওলাই আহিছে বতাহে জাহাজ দক্ষিণ মেৰুৰ ফাললৈ ঠেলি লৈ গৈছে। বিপদৰ আগজাননী হৈছে বৰফ স্তূপ ভাগিছে হাড় কঁপোৱা জাৰ তথাপিও জাহাজ গৈয়েই আছে। সাগৰীয় চৰাই এলব্ৰেটছ জাহাজৰ লগে লগে উৰিছে। প্ৰাচীন নাবিকে চৰাইটো মাৰি পেলালে। প্ৰাচীন নাবিকৰ মনত শঙ্কা উপজিছে। সূৰ্য ওলাইছে আগৰ দৰে উজ্জ্বল হৈ নহয় কুঁৱলীৰ মাজেদিহে। বিপদ আহিছে প্ৰশান্ত মহাসাগৰত সোমোৱাৰ পিছত জাহাজ বৈ গ'ল। নাবিকসকলৰ মনত ভয় আৰু শঙ্কাই ঠাই ল'লে। সাগৰৰ পানী ডাকিনীৰ মন্ত্ৰপূত তেলৰ দৰে সেউজীয়া

নীলা বগা হৈছে। তামবৰণীয়া আকাশত জাহাজৰ মাস্তুলৰ ওপৰেদি তেজবঙা সূৰ্য দেখা দিলে—ইত্যাদি।

কলৰিজে খুব কম বছা বছা শব্দৰে এটা সম্পূৰ্ণ অলৌকিক পৰিবেশ ৰচনা কৰিব পাৰে। তেওঁৰ কবিতাত প্ৰকৃতিৰ ৰঙৰ আতিশয্য নাই। সূক্ষ্ম বিশ্লেষণমূলক অনুভূতিয়ে তেওঁৰ কল্পনাক ধ্বনিময় কৰি তোলে।

কলৰিজে বিশ্বাস কৰিছিল যে সঙ্গীত জোনৰ পোহৰ আৰু আনন্দ সৃষ্টিমূলক কল্পনাৰ অপৰিহাৰ্য অঙ্গ। আকাশৰ জোনটোৰ লগৰীয়া এটি দুটি তৰা। জোনটো কেতিযাবা শিঙাল হৈছে কেতিযাবা শেঁতা হৈছে অথচ পূৰাকৈ ওলাইছে। কেতিযাবা শান্ত শিষ্ট হৈ জোনটো লাহে লাহে উজ্জ্বল কাষটোৰে তলৰ কলা ডাবৰ বিলাকলৈ চাইছে। কেতিযাবা ডাবৰৰ ওৰণিৰ মাজেদি বেজাৰ লগা জোনটো দেখা গৈছে কেতিযাবা জোনটো আমন জিমনকৈ ওলাইছে। বিভিন্ন ৰূপত সাগৰ জাহাজ আৰু গুহাৰ লগত জোনৰ পোহৰৰ সম্বন্ধ ঘটিছে। কলৰিজৰ মতে জোন মগজু বুদ্ধি আৰু বিচাৰ শক্তিৰ প্ৰতীক। ৰাতিৰ পথিক জোনটিযে আন্ধাৰতে কেতিযাবা অকণমান সময দোটোপাল চকুলো টুকি ধূনীযা পোহৰ বিলাইছে। কেতিযাবা জোনটোৰ মাজত এটা বা দুটা তৰা ওলাই জোনটোক যেন খেদাইছে। জোন এই বিভিন্ন অবস্থা কলৰিজৰ মনৰ বিভিন্ন অবস্থাৰ প্ৰতীক ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে।

উদাহৰণস্বৰূপে শেঁতা জোনৰ পোহৰে গভীৰ অনুভূতি আৰু উচ্চ চিন্তাৰ কল্পনা আনে। কেতিয়াবা জোনৰ পোহৰে প্ৰেমিকৰ মনত প্ৰেম জগায। কেতিযাবা জোনে আশা আৰু নিৰাশা বিলায। ডাবৰত লুকাই থকা জোনটো অসহায় অবস্থাৰ প্ৰতীক। একলা একলাকৈ কমি যোবা জোনটোৱে কলৰিজৰ মতে পবিত্ৰতাৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰে।

পুৰণি মৰা জোনটোৰ কোলাত প্ৰতিপদৰ জোনটোৰ কথা

উল্লেখ কৰি ক'লৰিজে প্ৰেম আৰু ভয়ৰ সহ অৱস্থানৰ কথা কৈছে। জোন জোনৰ পোহৰ আধা পোহৰ আন্ধাৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা জোনৰ পোহৰ ক'লৰিজৰ কবিতাত সাধাৰণতে প্ৰতীক ৰূপত ব্যৱহৃত হৈছে। তৰাই যেতিয়া শিঙাল জোনক খেদি নিয়ে (কবিৰ কল্পনা) তেতিয়া ক'লৰিজৰ মনে নাবিকবিলাকৰ মাজত প্ৰচলিত অন্ধ বিশ্বাসৰ কাষ চাপে। এই অন্ধ বিশ্বাস হ'ল তৰাই জোনক খেদিলে কিবা অঘটন ঘটে ইত্যাদি।

বহুতো সমালোচকে কয় যে প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে ক'লৰিজে যি ভাবধাৰা গ্ৰহণ কৰিছিল সেই ভাবধাৰাত বৰ্ডছৱৰ্থৰ ভাবধাৰাৰ প্ৰভাব আছিল। এইকথা সমালোচকসকলে ক'বলৈ সুবিধা হৈছিল বোধকৰোঁ এই কাৰণেই যে ক'লৰিজে বৰ্ডছৱৰ্থ আৰু দৰথীৰ সান্নিধ্যলৈ অহাৰ সম্পৰ্কে কৈছিল— আমি মানুহ হিচাপে তিনি কিন্তু আত্মা এক। যি সময়ত বৰ্ডছৱৰ্থে উই আৰ চেভেন্ চাইমন লী কবিতা লেখিছিল সেইসময়ত ক'লৰিজে লেখিছিল দিছ লাইম্ ট্ৰি কাবাুৰ মাই প্ৰিজন ফ্ৰষ্ট এট মিডনাইট। ফ্ৰষ্ট এট মিডনাইটত বৰ্ডছৱৰ্থে শুনাৰ আগতেই প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন বস্তুৰ মাজত ভগবানৰ অনন্ত ভাষা তেওঁ শুনিছিল। লাইম্ ট্ৰিত তেওঁ বিশ্বাস কৰিছে যে প্ৰকৃতিয়ে মানুহৰ অন্তৰত প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্যৰ বাণী দি মনত শান্তনা লাভ কৰাব পাৰে। তেওঁ এই ক্ষেত্ৰত প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন প্ৰাণীৰ শান্তিপূৰ্ণ অৱস্থিতিৰ কথা কৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে অকলশৰীয়া মৌমাখিটিয়ে উৰহীফুলত পৰি গুণ গুণ কৰিছে—

> Yet still the solitary humble bee
> Sings in the bean flower!
> (This Lime tree Bower)

ষ্টৱেটত থাকিবলৈ লোৱাৰপৰা ক'লৰিজৰ ওপৰত প্ৰকৃতিৰ প্ৰভাব পৰে। এই প্ৰভাৱ তেওঁৰ লাইম ট্ৰি বাৱাৰ ফ্ৰষ্ট এট্

মিডনাইট্ আৰু ফিয়াৰ্ছ ইন্ চলিচিউড ত প্ৰকাশ পাইছে। ষ্টৱেটৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যক কলৰিজে সপোন কাঠিৰ পৰশেৰে এই কবিতা কেইটাত বৰ্ণনা কৰিছে।

নাইটিঙ্গেল কবিতাত কবিযে প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে তেওৰ নিজা মত ব্যক্ত কৰিছে। সকলোবে নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ মাত সুমধুৰ অথচ বিভিন্ন বুলি কৈছে। তেওঁৰ মতে নাইটিঙ্গেল চৰাই বিষণ্ণ চৰাই হ ব নোবাৰে।

A melancholy bird ? Oh idle thought !
In Nature there is nothing melancholy
(The Nightingale)

প্ৰকৃতিৰ মাজত একে বিষণ্ণতা নাই। শোকাবহ ভুলৰ স্মৃতি লৈ ভাগি যোবা অন্তৰৰ নাইবা প্ৰেমত অবহেলিত হোবা কোনোবা ৰাতিৰ পথিকে নিজৰ বিষণ্ণ ভাবৰেই এই মাতকো বিষণ্ণ বুলি ধৰি ললে।

ডিজেকৃশ্যন কবিতাত তেও কৈছে যে আমাৰ মাজত থকা আনন্দই প্ৰকৃতিৰ বুকুত প্ৰতিফলিত হয। বিবাহিত প্ৰকৃতিযে আমাক যৌতুক হিচাবে যি নতুন পৃথিবী নতুন স্বৰ্গ দিলে সেই সকলোবিলাক কলৰিজৰ মতে আমাৰ অন্তৰৰেই প্ৰতিফলন। তোমাৰ অন্তৰ যদি আনন্দৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছে তোমলৈ প্ৰকৃতিযে আনন্দৰ সামগ্ৰী আগবঢাব।

কলৰিজে প্ৰকৃতিৰ ছবি অঙ্কন কৰোঁতে প্ৰত্যেক ছবিকে সপোন বিভোৰ কৰি তুলিছে।

কাব্য প্ৰতিভা
সম্পৰ্কে অভিমত

কলৰিজৰ কবি জীৱন বৰ চুটি। এই চুটি কবি জীবনত আকৌ তেওঁ বহুতো ভাল কবিতা লেখা নাই। লেখত লবলগীযা যি কেইটা ভাল কবিতা লেখিলে সেই কথা উল্লেখ কৰি ষ্টপফৰ্ড ব্ৰুকে কৈছে—"তেওঁ যিখিনি ভাল লেখিলে সেইখিনি বিশ পৃষ্ঠাত বন্ধাব পাৰি, কিন্তু

ইয়াক প্ৰকৃত সোণেৰে বন্ধাব লাগিব[৮] চেইণ্টছবাৰিয়ে কৈছে— “কাব্য ৰচনাত ক লৰিজতকৈ কোনো মহৎ নহয়।”[৯]

ক লৰিজে শব্দৰে কবিতাত সুন্দৰ সুৰৰ সমলয ঘটায যেনেকৈ ঘটায় সুৰৰে সঙ্গীতজ্ঞই আৰু ৰঙৰে শিল্পীয়ে। ইংৰাজী ৰমন্যাসিক কবিতাত ক লৰিজে এক নতুন সঙ্গীতৰ সূচনা কৰিলে। এই সঙ্গীতৰ সূচনা হয প্ৰত্যক্ষ সৌন্দৰ্যক চতুৰ প্ৰকাশভঙ্গীৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰা মাধ্যমৰে। সেই কাৰণেই ক লৰিজৰ কবিতা সকলোৱেই সুবুজে। তেওক বহুতে কবিতাত আধুনিক লয়ৰ সৃষ্টিকাৰক বোলে। এনূচিয়েণ্ট মেৰিণাৰ ক্ৰিষ্টাবেল আৰু কুবলাখান—এই তিনিটা কবিতা লেখি তেও যদি অন্য কবিতা একোৱেই নেলেখিলেহেঁতেন তথাপি ক লৰিজৰ নাম পৃথিবীত অমৰ কবি হিচাপেই থাকিলে হেঁতেন। ক লৰিজৰ পিছৰ ডেকা কবিসকলে তেওঁৰ সৌন্দৰ্য আৰু লয়ৰ আদৰ্শ গ্ৰহণ কৰিছিল।

কোনো কোনো সমালোচকে কবি হিচাপে ক লৰিজৰ কিছু ক্ৰুটিৰ কথাও আঙুলিয়াইছে। এই ক্ৰুটিৰ ক্ষেত্ৰত তেওৰ এলেহুৱা স্বভাবও এক কাৰণ। এই স্বভাবৰ কাৰণে তেওৰ হ বলগা সৃষ্টিও কেতিযাবা হোবা নাই। ক লৰিজে নিজেও নিজকে কালিলৈ কৰোঁতা বুলি কৈছে। কোনোৰ মতে দৰ্শনে কবি ক লৰিজক ধ্বংস কৰিলে। কৰ্টহুপে কয যে—ঘৰুৱা অশান্তি বন্ধু বিচ্ছেদ আদিয়ে তেওৰ মনলৈ এলেহুৱা আৰু অস্থিৰ ভাব আনি দিছিল। তাৰ ফলত তেওঁৰ সৃষ্টিমূলক প্ৰতিভা অস্তমিত হৈ আছিল।

জাৰ্মান দাৰ্শনিকসকলৰ দৰ্শনত বুৰাই পেলোৱা মনটোৰ সম্পৰ্কে এজন সমালোচকে কৈছে যে তেওৰ পাখি লগোৱা মনটোত উঠি তেওঁ সৰগলৈ দৰ্শন কটিয়াই লৈ যায। সৰগলৈ দৰ্শন কটিযাই লৈ

---

[৮] All that he did excellently might be bound up in twenty pages but it should be bound in pure gold —*Stopford Brooke*

[৯] In verse there is no greater master than Coleridge. —*Saintsbury*

যোৱা মানুহজনে ১৮৩৪ চনৰ গ্ৰীষ্মকালৰ এদিন আবেলি অনুভৱ কৰিলে যে তেওঁৰ মৃত্যু সন্নিকট। অতি কৰুণভাৱে তেওঁ ক'লে — মোৰ মৃত্যু ওচৰ চাপিছে। গতিকে মৃত্যুৰ আগে আগে গধূলি তেওঁৰ বন্ধু মিঃ গ্ৰীণক মাতি আনি তেও তেওঁৰ ধাৰ্মিক দৰ্শনৰ কিছু অংশ কৈ গ'ল আৰু তাৰ পিছতেই অজ্ঞান হৈ পৰি মৃত্যুক জাঁকোবালি ল'লে। মৃত্যুৱে ক'লৰিজৰ দেহা শেষ কৰিলে, কিন্তু কাব্যিক আৰু দাৰ্শনিক প্ৰতিভা শেষ কৰিব নোৱাৰিলে। ৱৰ্ডছ বৰ্থৰ ভাষাত তেওঁ লগ পোৱা আটাইতকৈ আচৰিত মানুহজন ৰমন্যাসিক যুগৰ জোৰ-বাতি দেখুওঁতাসকলৰ এজন হৈয়েই ইংৰাজী সাহিত্যৰ ইতিহাসত জিলিকি থাকিল।

বাযৰণ (১৭৮৮ ১৮২৪)

Nothing can cover his high fame but Heaven
No pyramids see off his memory
But the eternal substance of his greatness
—Byron

এক অভিজাত বংশত জন্মগ্ৰহণ কৰা জৰ্জ গৰ্ডন বাযৰণৰ অহমিকা আৰু অবাধ্যতা আছিল স্বভাবগত প্ৰকৃতি। অমিতব্যয়ী সৈনিক পিতৃ আৰু অস্থিৰমতি মাতৃৰপৰা যি ঘৰুৱা পৰিবেশ জৰ্জ গৰ্ডন বাযৰণে পাইছিল সেই পৰিবেশে তেওঁক অহঙ্কাৰী আৰু অবাধ্য স্বভাবৰ মানুহ হোবাত বৰঙণি যোগাইছিল। বাপেক তিনিবছৰতে ঢুকাল। পিতৃহাৰা এটি শিশুৱে মাকৰপৰা পাইছিল কঠোৰ শাসন তিৰস্কাৰ বিদ্ৰূপ। বাযৰণ শিশু অবস্থাত থাকোঁতেই বাপেকে টকা কড়িৰ মোহত বিযা কৰোবা মাকক পৰিত্যাগ কৰিছিল। গতিকে সৰুৰেপৰা সুস্থ মন উন্নত আদৰ্শ লৈ মানুহ হোবাৰ সুবিধা বাযৰণে নাপাইছিল। পৰিযালৰ লৰ্ড উপাধি আৰু জমিদাৰীৰ কিছু অংশ পাই অবাধ্য বাযৰণ অভিমানী স্বভাবৰ হৈ পৰিছিল। ভৰি এখন অলপ খোৰা হলেও বাযৰণ দেখিবলৈ বৰ ধুনীযা আছিল।

প্ৰবল উচ্ছ্বাস অনুভূতিৰে যিজন ৰমন্যাসিক কবিযে কবিতা লেখিছিল সেইজন বাযৰণ। বাযৰণৰ কাব্যত যিমান আবেগ আছিল যিমান সুললিত ভাষা আছিল তাৰ তুলনাত সিমান গভীৰতা নাছিল বুলি সমালোচকসকলে কব খোজে। গভীৰতা নোহোবাৰ কাৰণেই হযতো এসমযত জনপ্ৰিযতা লাভ কৰিলেও তেওৰ কবিতাই লাহে লাহে জনপ্ৰিযতা হেৰুবাইছিল। কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালযৰপৰা এম এ ডিগ্ৰী লোবা বাযৰণে হাউচ অব লডছ ত আসন গ্ৰহণ কৰি ৰাজনীতি কৰিও চালে। হাউচ অব লৰ্ডছ ত নটি হাম ফ্ৰেম ব্ৰেকাৰ্ছৰ দোষী সাব্যস্ত কৰি দিযা মৃত্যুদণ্ডৰ বিপক্ষে যুক্তিপূৰ্ণ বক্তৃতাও দিলে। ৰাজনীতিতে লাগি থকা হলে বাযৰণ হযতো ইংলণ্ডৰ ডাঙৰ নেতাও হৈ গ লহেতেন। কিন্তু ৰাজনীতিয়ে তেওঁক আমুবালে। ইউৰোপ ভ্ৰমণৰ কাৰণে এদিন ই লণ্ডৰপৰা ওলাই গ ল। এই যাত্ৰাৰ ফলস্বৰূপে সৃষ্টি হৈছিল চাৰিওপিনে জয়-জয ময ময

হোৱা কাব্য চাইল্ড হেৰল্ড পিলগ্ৰিমেজ । ১৮ ৭ চনত বিশ্ববিদ্যালয়ত থাকোঁতে আৱাৰ্ছ অব আইডলনেছ ৰে ৰাজহুৱাকৈ কাব্যিক জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল যদিও বায়ৰণৰ প্ৰতিভা৷ বিকশিত হৈছিল চাইল্ড হেৰল্ডত হে । আৱাৰ্ছ অব আইডলনেছ আছিল বায়ৰণৰ ভাল বেয়া কবিতাৰে মিহলি এখন কবিতা পুথি । এডিনবৰা ৰিভিউ য়ে পাই এই কবিতা পুথিখন কঠোৰভাৱে সমালোচনা কৰিলে । বাযৰণো বৈ নেথাকিল । ই লিছ বাৰ্ডছ এণ্ড স্কটিছ ৰিভিউৱাৰ্ছ নামেৰে এটা কবিতা লেখি তাৰ উত্তৰ দিলে সমালোচনাৰ ভাষাৰ দৰে কঠোৰ ভাষাৰে । এই সমালোচনাত বৰ্ডছ বৰ্থ চাদি কোনো বাকী নেথাকিল । সমালোচক আৰু কবিসকলক কঠোৰ সমালোচনাৰে থকা সৰকা কৰা এই ব্যঙ্গ কবিতাটো সমালোচকসকলৰ মতে অন্যায অজ্ঞানতা আৰু ধৈৰ্যহীনতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি লেখা ।

সৰুৰেপৰা খেলি মেলি পৰিস্থিতিৰ মাজত ডাঙৰ দীঘল হোবা বাযৰণৰ বিবাহিত জীবনো খেলি মেলি হ ল । ১৮১৫ চনত বিযা কৰাই ধুমুহাৰ মাজত কটোবা বিবাহিত জীবন শেষ কৰে ১৮১৬ চনত কৰা বিবাহ বিচ্ছেদৰে । অকল বিবাহ বিচ্ছেদেইনে ? তেও এই বছৰতেই চিৰদিনৰ কাৰণে ই লণ্ড পৰিত্যাগ কৰে আৰু জীবিত অবস্থাত ই লণ্ডলৈ ঘূৰি নাহিল । শবদেহ অবশ্যে তেওঁক ভালপোবা সকলে ই লণ্ডলৈ লৈ আহিছিল সমাধিৰ কাৰণে । তেওৰ শবদেহে ই লণ্ডৰ কৃতী সন্তানসকলক সমাধি দিযা বেষ্টমিনিষ্টাৰ এবেত সমাধিৰ কাৰণে ঠাই নেপালে ঠাই পালে নিজৰ পৰিযালৰ সমাধি ভূমিত ।

বৰ্ডছ বৰ্থ ক লৰিজৰ যেনেকৈ কবি জীবন বিভিন্ন স্তৰত ভাগ কৰিছে তেনেকৈ বায়ৰণৰো কবি জীবন বিভিন্ন স্তৰত ভাগ কৰা হৈছে ।

কৰি জীৱনৰ ভাগ

প্ৰথম ভাগক এল্‌টনে যৌবন আৰু কৈশোৰৰ মাজৰ সময়খিনিৰ কবিতা বুলি উল্লেখ কৰিছে । এই কালছোৱা হ ল ১৮ ৭ চনৰপৰা ১৮১২ চনলৈকে । কেম্ব্ৰিজ

বিশ্ববিত্তালয়ত থাকোঁতেই তেওঁ উনৈশ বছৰ বয়সত লেখা আৱাৰ্ছ অব আইডলনেছ নামৰ কবিতা পুথিখনিৰ জন্মলগ্নতে ৰিভিউৰপৰা পোৱা তীব্ৰ সমালোচনাৰ প্ৰত্যুত্তৰ হিচাপে দিয়া চোকা ব্যঙ্গ কবিতাৰপৰাই বায়ৰণৰ ব্যঙ্গ লেখনীৰ আৰম্ভণি হ ল। তেওঁৰ এই সময়ৰ কবিতাত ধ্ৰুপদী যুগৰ কবিসকলৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। ই'লিছ বাৰ্ডছ এণ্ড স্কটিছ ৰিভিউৱাৰ্ছ বুলি এডিনবৰা ৰিভিউ ৰ প্ৰত্যুত্তৰত যিটো কবিতা লেখিলে সেই কবিতাই তেওঁৰ মনত বিদ্ৰূপ ভাব জগাই তুলিলে। এই সময়ছোৱাৰ ভিতৰত তেও এজ অব ব্ৰোঞ্জ হিণ্টচ ফ্ৰম্ হোৰেছ আদি এনে ধৰণৰ কবিতা লেখে।

বাযৰণৰ কাব্য জীবনৰ দ্বিতীয় স্তৰ আৰম্ভ হয ১৮১২ চনত আৰু সামৰণি পৰে ১৮১৬ চনত। বায়ৰণে এই সময়ছোৱাৰ আগে আগে ইউৰোপৰ পৰ্টুগাল স্পেইন গ্ৰীচ আদি বিভিন্ন দেশ ভ্ৰমণ কৰে। এই ভ্ৰমণৰপৰা আহি তেও বাইশ বছৰ বযসত চাইল্ড হেৰল্ড পিলিগ্ৰিমেজ লেখে। এই কাব্যৰ দুটা সৰ্গ লেখিযেই তেও বিখ্যাত হৈ পৰে। গোটেই দেশতে প্ৰচাৰ হৈ গ ল যে বাযৰণে যি কবিতা লেখিছে তেনে কবিতা আৰু কোনেও লেখা নাই। এই স্তৰৰ আৰম্ভণিযে যেনেকৈ তেওক কবি হিচাপে জনপ্ৰিযতা বঢাইছিল তেনেকৈ সামৰণিয়ে তেওঁৰ অপ্ৰিয়তা বঢাইছিল। এই সমযছোবাত প্ৰকাশ পোবা তেওৰ কাব্য গ্ৰন্থ হ ল দ্য চিজ অব কৰিন্থ লাৰা দ্য ব্ৰাইড অব এবিডোজ দ্য জাওবৰ কৰ্ছেযাৰ ইত্যাদি। ব্যক্তিগত জীবনৰ ধুমুহাই তেওৰ জীৱনৰ তৰীকে ই লণ্ডৰপৰা আঁতৰাই লৈ গ ল। ১৮১৫ চনত বিযা কৰোবা আনে মিলবেঙ্কৰ লগত বিবাহ বিচ্ছেদ হয। এই বিবাহ বিচ্ছেদৰ লগৰ কেলেঙ্কাৰীৰ কথাই তেওক ই লণ্ড এৰুৱালে চিৰদিনৰ কাৰণে।

তেওৰ কাব্যিক জীবনৰ তৃতীয় স্তৰ ১৮১৬ চনৰপৰা ১৮২৩ চনলৈ বিস্তৃত। ১৮১৬ চনত তেওঁৰ চতুৰ্থ সৰ্গ প্ৰকাশিত হয়। এই

সময়তে প্ৰকাশিত হয় 'প্ৰিজনাৰ অব চিলঁ । ৮১৭ চনত প্ৰকাশিত হয় দ্য লেমেণ্ট অব টাছো । যাতনাৰ অভিজ্ঞতাই জীৱনৰ তিক্ততাই তেওঁৰ কাব্যিক চিন্তাৰ ধাৰাত গভীৰতা আনি দিলে। ইটালীৰ অভিজ্ঞতা তেওঁৰ চিন্তাধাৰাত যোগ হ'ল। এই সময়ৰ তেওঁৰ কবিতা হ'ল— দ্য ড্ৰীম্ ডাৰ্কনেচ অড অন্ ভেনিচ মাজ্জেপা প্ৰেফেলচি অব ডাণ্টে প্ৰিজনাৰ অব চিলঁ—ইত্যাদি। কবিতাৰ লগতে তেওঁ এই সময়ৰ ভিতৰতে মেনফ্ৰেড কেইন চাদানাপেলেচ আৰু হেভেন এণ্ড আৰ্থ নাটক লেখে। তেওঁৰ বিখ্যাত কাব্য ডন জোবান লেখিবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু ১৮১৯ চনত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় সৰ্গ ১৮২১ চনত তৃতীয় চতুৰ্থ আৰু পঞ্চম ১৮২৩ চনত ষষ্ঠৰপৰা চৌধ্য সৰ্গলৈ সম্পূৰ্ণ কৰে। ১৮২৩ চনত আনটো দীঘলীয়া ব্যঙ্গ কবিতা দ্য ভিছন অব জাজমেণ্ট প্ৰকাশ পায় হাণ্টৰ দ্য লিবাৰেল আলোচনীত। বায়ৰণৰ কাব্যিক জীবনৰো সামৰণি পৰে ১৮২৪ চনত আৰু তেওঁৰ সংঘাতপূৰ্ণ বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতাৰে পৰিপূৰ্ণ জীবন কাব্যৰো সামৰণি পৰে ৮২৪ চনতেই মাত্ৰ সাতত্ৰিশ বছৰ বয়সত। তেওঁৰ মৃত্যু সম্পৰ্কে সেইসময়ত পোন্ধৰ বছৰীয়া ল'ৰা টেনিচনে লেখিছিল— বাইৰণৰ মৃত্যু হ'ল। মই ভাবো গোটেই পৃথিবীযেই শেষ হৈ গ'ল।[1] তেওঁ তুৰস্কৰ বিৰুদ্ধে কৰা গ্ৰীচৰ মুক্তি-সংগ্ৰামত যোগ দিয়ে। গ্ৰীচ দেশক তেওঁ মনে প্ৰাণে ভাল পাইছিল সেই কাৰণে তেওঁ গ্ৰীচৰ স্বাধীনতা যুদ্ধত হাতত অস্ত্ৰ তুলি লৈছিল।

ব্যঙ্গ কবিতা

প্ৰকৃততে ক'বলৈ গ'লে বায়ৰণে ব্যঙ্গ কবি হিচাপেই তেওঁৰ কাব্যিক জীৱন আৰম্ভ কৰে আৰু সামৰণিও পেলায় ব্যঙ্গ কবি হিচাপেই। তেওঁৰ প্ৰথম কবিতা পুথি আবাৰ্চ অব আইডলনেছ প্ৰকাশ হোৱাৰ পিছত সেই পুথি যেতিয়া থকা সৰকা কৰি এডিনবৰা ৰিভিউয়ে সমালোচনা

---

[1] Byron was dead I thought that the whole world was at an end —Tennyson

কৰিলে সেই সমালোচনাৰ প্ৰত্যুত্তৰত তেওঁৰ লেখনিত সৃষ্টি হ'ল—ইংলিচ বাৰ্ডচ এণ্ড স্কচ্ছ ৰিভিউৱাৰ্চ। এই কবিতাত তেওঁ অন্তৰ উজাৰি ব্যঙ্গ ভাষাত খং প্ৰকাশ কৰিছে। সমালোচক আৰু সেই সময়ৰ সৰু ডাঙৰ কোনো কবিকে তেও ব্যঙ্গ বিদ্ৰূপৰপৰা বাদ নিদিলে।

বাযৰণে ব্যঙ্গ কবিতাসমূহত মানুহৰ ভণ্ডামিৰ ওপৰত এক দীঘলীয়া সংগ্ৰাম আৰম্ভ কৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে তেওৰ দিনৰ ইংলণ্ডবাসী আত্মতুষ্টি আত্মপ্ৰতাৰণা আৰু অজ্ঞতাত ডুব গৈ আছিল। তেওৰ পিছৰ ব্যঙ্গ কবিতাসমূহ এই মহান জাতিৰ ওপৰত লেখা কঠোৰ ব্যঙ্গতাৰে পৰিপূৰ্ণ। বাযৰণৰ ব্যঙ্গ কবিতা সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰি এজন সমালোচকে কৈছে—'লৰ্ড বাযৰণ প্ৰধানকৈ এজন ব্যঙ্গ কবি। তেওৰ ব্যঙ্গ কৰাৰ ক্ষমতা দুৰ্জেয়। কিন্তু তেওৰ এই প্ৰতিভা যদিও আছিল তথাপিও তেওঁৰ কেইবাটাও দোষ আছিল। প্ৰথমতে ক'ব লাগিব যে তেওৰ ব্যঙ্গ বিদ্ৰূপ বহুত দূৰলৈকে আছিল ব্যক্তিগত আৰু সেই কাৰণে তেওৰ বিদ্বেষ আছিল একপক্ষীয়। এই ক্ষেত্ৰত অবশ্যে তেওৰ মহত্বও প্ৰকাশ পাইছিল—কাৰণ তেওঁ সংকীৰ্ণ আৰু হিংসুক নাছিল। অবশ্যে বিখ্যাত ব্যঙ্গ ৰচক চাৰ্ভেণ্টিছৰদৰে তেওৰ গভীৰ দৃষ্টি নাছিল। চাৰ্ভেণ্টিছৰ ব্যঙ্গত মানুহৰ অপৰাধ আৰু অজ্ঞানতাৰ চাঁত প্ৰকাশ পাইছিল পুতৌ। বাযৰণ প্ৰায়েই ইচ্ছাকৃতভাবে খঙাল হৈ পৰিছিল। যেতিয়াই তেও সুবিধা পাইছিল তেতিয়াই তেও একশ্ৰেণী মানুহক মনোকষ্ট দিবলৈ যত্ন কৰিছিল আৰু তাত তেও কৃতকাৰ্যতা লাভ কৰিছিল।

তেও সাহিত্য চৰ্চাৰ মাজডোখৰত ব্যঙ্গৰপৰা অনুভূতিলৈ উভতি আহিছিল। আগেযে কৰা ব্যঙ্গৰ কাৰণে অনুশোচনাও কৰিছিল। তথাপিও কিন্তু তেও কবিতাত ব্যঙ্গ ৰীতি বাদ দিয়া নাছিল। অনুভূতিলৈ ঘূৰি অহাৰ সময়তে তেওঁ লেখিছিল চাইল্ড হেৰল্ড। পিছত কাব্যিক জীৱনত তেওঁ কিন্তু আকৌ ব্যঙ্গ-ৰীতিলৈ ঘূৰি

আহিছিল। তাৰ ফলতেই সৃষ্টি হৈছিল ডন্ জোবান্ আৰু ভ্‌ ভিশ্যন অব জাজমেণ্ট। ডন জোৱান্ আৰু ভ্‌ ভিশ্যন অব জাজমেণ্ট ব্যঙ্গ কবিতা হলেও ইয়াত বায়ৰণৰ পৰিপক্ক মনৰ চানেকি পোৱা যায়। ডন জোবান কাব্যক ইংৰাজী সাহিত্যৰ বিখ্যাত কবিতা বুলি আখ্যা দিছে। মুলগান আৰু ডেভিনৰ ভাষাত ইংৰাজী ব্যঙ্গ কবিতাৰ ভিতৰত ডন জোবান মহৎ কবিতা হিচাপে পৰিগণিত। কবিৰ উজ্জ্বল আৰু মেঘাচ্ছন্ন জীবনৰ ভিতৰত ই আটাইতকৈ স্মৰণীয়।[২] আবেগ অনুভূতি ব্যঙ্গ নিপুণতাৰে পৰিবেশন কৰা হৈছে।

অ ইলটনৰ ভাষাত— ডন জোবান বাযৰণৰ লেখনীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ সমৃদ্ধিশালী মুকলি আৰু মহৎ। এই ব্যঙ্গ মহাকাব্যত তেও ইংলণ্ডৰ সমাজত নিজৰ প্ৰতিপক্ষক বিদ্ৰূপৰে আঘাত কৰিছে। এই কবিতাত আৰম্ভণিৰেপৰা শেষলৈকে কবিয়ে সকলোকে বিদ্ৰূপৰ বাণ মাৰিছে। এই বিদ্ৰূপৰপৰা বাযৰণে নিজকো আঁতৰাই ৰখা নাই।

সমাজৰ ৰীতি নীতিৰ ভণ্ডামি আদৰ্শবাদৰ ছদ্মৰূপত স্বাৰ্থপৰতা মানব চৰিত্ৰৰ অধঃপতনৰ ৰূপ প্ৰাযশ্চিত্তৰ নামত নতুন নতুন পাপৰ বীজ সিঁচা নৈতিক অবনতি ইত্যাদি বিভিন্ন চিত্ৰ নিপুণতাৰে আঁকিছে। বাযৰণে ডুন জোবান ত বিদ্ৰূপৰ মাজে মাজে কৰুণ ৰস প্ৰকৃত প্ৰেমৰ গুণানুকীৰ্তন কৰিছে। তেওঁৰ ডন জোবান কেনেকুৱা হব নিজেই কবিতাত কৈছে—

> My poem's epic and is meant to be
> Divided in twelve books each book containing
> With love and war a heavy gale at sea
> A list of ships and captains and kings reigning

---

[২] Don Juan remains one of the greatest satiric poems It is the best memorial to the brilliant and clouded life of its authors
—An Introduction to English Literature—Mulgan and Davin

New characters the episodes are three
A panoromic view of hell s in training
After the style of Virgil and of Homer
So that my name of Epics no misnomer

ডন জোৱান কাব্যত এক প্ৰেমিক যুবকৰ দুঃসাহসিক কাৰ্যকলাপ আৰু প্ৰেমৰ কাহিনী বৰ্ণাইছে। প্ৰেম কাহিনীৰ লগত লগ লগাইছে ব্যঙ্গ বিদ্ৰূপ। কোনো কোনো সমালোচকে ডন জোবানক কাব্যত লেখা অভিযানমূলক উপন্যাস বুলি আখ্যা দিছে। অভিযানমূলক উপন্যাসত থকাৰ দৰে হয়তো ইয়াত নায়কৰ বহুত অভিযান আৰু ভ্ৰমণৰ বৃত্তান্ত আছে।

সমালোচকসকলে কয় যে বাযৰণৰ লেখনীত তেওঁ নিজে কিবা এটা নহয় কিবা এটা ৰূপত অবতীৰ্ণ হয়। ডন জোবানৰ চৰিত্ৰও বাযৰণেই। বাযৰণেই তেওৰ লেখনীত যতেই মানুহৰ চৰিত্ৰ অবতাৰণা কৰিছে তাতেই তেওঁ বিভিন্ন মুখা পিন্ধি বিভিন্ন ৰূপত ওলালেও সকলো চৰিত্ৰৰ মানসিক অবস্থা একেই—মনৰ তিক্ততা বিষণ্ণতা আৰু অবসাদৰে পৰিপূৰ্ণ। ডন জোবানৰ অন্তৰালত বাযৰণে তেও নিজকে উদাৰ আৰু উচ্ছৃঙ্খল কৰি আঁকিছে। মানুহ জনক মানুহে কিন্তু পাহৰিব নোবাৰে।

বাযৰণে নিজে ডন জোবান সম্পৰ্কে লেখিছে— মই ডন জোবানত এটা দুষ্কৰ্মী নীতিবিহীন চৰিত্ৰ লৈছোঁ আৰু তেওঁক এনে এক শ্ৰেণীৰ সমাজৰ লোকৰ মাজেদি লৈ গৈছো। যাৰ মাৰ্জিত কমই পাপবোৰ লুকুৱাই ৰাখিছে। মই তাৰ স্বাভাবিক পৰিণতি অঙ্কন কৰিছোঁ।[৩] তেও ডন জোৱানক ইংলণ্ডলৈ লৈ আহি অভিজাত সমাজত যিখন সমাজ বাযৰণে ভালকৈ জানে কিন্তু বিশেষ গুৰুত্ব

In Do J n w ot By n I t k ic u and np pl d cha cte nd l d h m th ugh thos nk of so ty whose a c m plishment co r and cloak the ices and paint the n tural effect

নিদিযে সেইখন সমাজত টাকুৰী ঘূৰুৱাদি ঘূৰাই লৈ ফুৰিছে। তেওঁ দেখা লণ্ডন চহৰখন হ'ল—

A mighty mass of brick and smoke and shipping
Dirty and dusky but as wide as eye
Could reach with here and there a sail just shipping
In sight then lost amidst the foresty
Of masts and wilderness of sleepless peeping
On tiptoe through their sea coal canopy
A huge dum cupola like a foolscap crown
Or a fool s head and there is London Town

ব্যঙ্গ বিদ্ৰূপৰ ক্ষেত্ৰত বাযৰণে ধ্ৰুপদী যুগৰ ব্যঙ্গ সাহিত্যিক পোপক অনুসৰণ কৰিছিল। পোপে দ্য ৰেপ অব লক ডানচিযাড আদি ব্যঙ্গ কাব্য ৰচনা কৰে। দুয়োখনতে পোপে মহাকাব্যৰ ভাষা আৰু ছন্দত লঘু কৌতুক কৰি বিদ্ৰূপৰ বাণ মাৰিছে। ডানচিযাডত পোপে তেওঁৰ বিৰোধীসকলক তীক্ষ্ণ বিদ্ৰূপ বাণেৰে ক্ষত বিক্ষত কৰিছে। যদিও ভাষা কৌশলৰ ফালৰ পৰা পোপৰ এই কাব্য বিশেষ উল্লেখনীয তথাপি ইযাত ব্যক্তিগত আক্ৰমণ বেছি হৈছে। বাযৰণৰ ইংলিচ বাৰ্ডছ এণ্ড স্কচ্ছ ৰিভিউবাচত সেইসমযৰ কবি আৰু সমালোচকক ব্যক্তিগত আক্ৰমণ কৰিছে। গতিকে পোপৰ ডানচিযাডৰ আৰ্হিত লেখা এই কবিতা ডানচিযাড অব ৰোমাণ্টিছিজম বুলি সমালোচকসকলে আখ্যা দিছে। এই কবিতাৰ অপৰিপক্ক বিদ্ৰূপ মাৰ্জিত ৰূপত প্ৰকাশ পোৱা নাছিল ইযাত ভাল বেযা সকলো কবিকে যথেষ্ট গালি শপনি পৰা হৈছে। পোপৰ বিদ্ৰূপ যেনেকৈ ডানচিযাডত ঊৰ্ধ্ব লৈ মাৰ্জিত ৰূপত উঠা নাছিল বাযৰণৰো বিদ্ৰূপ তেনেকৈ মাৰ্জিত ৰূপত প্ৰকাশ পোৱা নাছিল।

দ্য ভিছন অব জাজমেণ্ট ইংৰাজী সাহিত্যত উল্লেখযোগ্য আকৰ্ষণীয দীঘলীযা কবিতা। এই কবিতাত তেওঁ কবি চাদিক ব্যঙ্গ

কৰিছে। ১৮২১ চনত চাদিযে এ ভিছন অব জাজমেণ্ট নামেৰে এটা কবিতা লেখিছিল। এই কবিতাৰ পাতনিত চাদিয়ে বায়ৰণৰ লেখনীক অধৰ্মিতা কামুকতা বিভীষিকা আৰু বিদ্ৰূপৰ স মিশ্ৰণ বুলি সমালোচনা কৰিছিল। তাৰ উত্তৰত বাযৰণে এই একে নামৰ কবিতাত ৰাজকবি চাদিক তেওৰ লেখনীক তোষামোদ আৰু ভেঙুচালিৰে পৰিপূৰ্ণ বুলি বিদ্ৰূপ কৰিছিল। এই কবিতাটোত ৰাজকবি চাদিযে তৃতীয জৰ্জক তোষামোদ কৰিছিল। বায়ৰণে তেওঁৰ কবিতাত তৃতীয জৰ্জক ব্যঙ্গ কৰিছে।

He died but left
His subjects still behind
One half as mad—
And t other no less blind

বাযৰণে ৰজাক ব্যঙ্গ কৰাৰ মাধ্যমেৰে গোটেই ই ৰাজ জাতিৰ উচ্চ শ্ৰেণীৰ ভুবা প্ৰতাৰণা ইত্যাদিক ব্যঙ্গ কৰি দেখুবাইছে।

১৮ ৯ চনত বাযৰণে ইউৰোপ আৰু প্ৰাচ্য ভ্ৰমালৈ ওলাই পতু গাল স্পেইন আলবেনিযা আৰু গ্ৰীচ ভ্ৰমণ কৰে। আলবেনিযাতে তেও চাইল্ড হেৰল্ড কাব্য লেখিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেও ই লণ্ডলৈ ঘূৰি আহি ১৮১২ চনত প্ৰথম দুটা সৰ্গ প্ৰকাশ কৰে। এই কাব্যত তেওৰ ইউৰোপ আৰু প্ৰাচ্য ভ্ৰমণৰ ভালেখিনি বৰ্ণনা আছে। বিভিন্ন ঠাই ফুৰোঁতে যিবিলাক মনোৰম প্ৰাকৃতিক দৃশ্য আৰু বুৰঞ্জীপ্ৰসিদ্ধ ঠাই তেও দেখা পাইছিল সেইবোৰ তেও ইযাত বৰ্ণনা কৰিছে। চাইল্ড হেৰল্ড ৰ প্ৰথম দুটা সৰ্গই বায়ৰণৰ ডিঙিত কবি হিচাপে খ্যাতিৰ জযমালা পিন্ধাইছিল। এই খ্যাতিৰ উল্লেখ কৰি তেওঁ কৈছিল— এদিন ৰাতিপুবা উঠি দেখিলোঁ মই যশস্বী ।[৪] প্ৰথম দুটা সৰ্গত পৰ্তুগাল স্পেইন গ্ৰীচ আৰু আলবেনিযাৰ কথা আছে।

---

8 I aw ke n mo ing t find my elf f mou

দ্বিতীয় সৰ্গৰ সামৰণি পৰিছে গ্ৰীচৰ অতীত গৌৰব স্মৰণ কৰি পৰাধীনতাৰ কাৰণে কৰা দুখৰে—

Greece change thy Lords
    Thy state is still the same
Thy glorious day is o'er
    But not thy years of shame

চাইল্ড হেৰল্ডৰ তৃতীয সৰ্গৰ নিৰ্বাচিত ঠাই হ'ল আল্পচ পৰ্ব্বত ৰাইন নদীৰ পাৰ আৰু বেলজিযাম। ইযাত সোমাই পৰিছে স্পেইনৰ যুদ্ধ নেপোলিযন বাটাৰলু আৰু ৰুছোৰ স্মৃতি। কাব্য খনৰ শেষৰ সৰ্গ অৰ্থাৎ চতুৰ্থ সৰ্গ সামৰণি পৰিছে ইটালীৰ গৌৰব উজ্জ্বল কথা আৰু নিজৰ কথাৰে।

চাইল্ড হেৰল্ডৰ প্ৰথম দুটা সৰ্গ ওলোবাৰ পিছত ডাঙৰ কবি সকলে তেও অদ্বিতীয কবি বুলি আখ্যা দিছিল। বাযৰণৰ আবেগ উচ্ছ্বাসৰ কাৰণেই তেও বিশেষ জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিছিল। বাযৰণৰ জনপ্ৰিযতা ইমান বাঢিছিল যে তেওক ভাল পোবা বেছি ভাগ যুবকে তেওৰ ছবি কিনিছিল কবিতা মুখস্থ কৰিছিল আৰু কবিৰ কিবা স্মৃতিচিহ্ন লগত ৰাখিছিল। আনকি বহুতেই তওৰ দৰে লেখিবলৈ যত্ন কৰিছিল।

চাইল্ড হেৰল্ডৰ নাযক হ'ল এজন ৰোমাণ্টিক যুবক। এই যুবকজন বাযৰণব বাহিৰে আন কোনো নহয। কবিতাৰ যুবকে ইউৰোপৰ বিভিন্ন ঠাই ভ্ৰমণ কৰিছে বিভিন্ন মনোৰম আৰু ভযাবহ দৃশ্য দেখিছে। গ্ৰীযাচনৰ ভাষাত কবলৈ গ'লে — ইংৰাজী সাহিত্যত বিখ্যাত দৃশ্য সজ্জাৰ কবিতা।[৫] ডিক্সনে কৈছে—"উগ্ৰভাবৰ চিত্ৰ অঙ্কন কৰাত বাযৰণক কোনেও চেৰ পেলাব নোবাৰে।

চাইল্ড হেৰল্ড পঢিলে এনে অনুমান হয যেন বাযৰণে এই

---

[৫] The noblest panoramic poem in English
—H G C Grierson

কবিতাৰ বিভিন্ন চিত্র অঙ্কন কৰিবলৈ এখন ডাঙৰ কেনভাচ লৈছে আৰু তাত তেওঁ বিভিন্ন ছবি আঁকি গৈছে। ইয়াত যিবোৰ ছবি অঙ্কন কৰা হৈছে তেনে ছবি য তে ত তে পোৱা টান।

চাইল্ড হেৰল্ড ত প্ৰথম দুটা সৰ্গৰ লেখনীত বায়ৰণৰ কেঁচা হাতৰ চিন থাকিলেও তেওঁৰ বৰ্ণনা শক্তি প্ৰশংসনীয। এই সৰ্গ দুটাত বৰ্ণনাৰ লগতে মৃদু বিদ্ৰূপো ভুমুকি মাৰিছেহি। কিন্তু শেষৰ দুটা সৰ্গত বাযৰণৰ নিজৰ স্বীকাৰোক্তি আহি সোমাইছেহি। তেওঁৰ বৰ্ণনাত অস লগ্নতাৰ মাজতেই শেষৰ সৰ্গ দুটাত জীবন আৰু প্ৰকৃতিৰ গভীৰ অধ্যযনে ভুমুকি মাৰিছে। প্ৰথম দুটা সৰ্গত থকাৰ দৰে প্ৰকৃতি ইযাত কেবল বৰ্ণনাৰ ৰূপতেই অহা নাই আহিছে গভীৰ অনুভূতি হিচাপে। প্ৰথম সৰ্গ দুটাত বাযৰণৰ নাযক যুবকজন অকলশৰীযা ভাব লৈ প্ৰকৃতিৰ ওচৰ চাপিছে। সেই প্ৰকৃতি হ ল—

Dear Nature is the kindest mother still
Though always changing in her aspect mild
From her bare bosom let me take my fill
Her never weaned though nor her favoured child

মানুহৰ সমাজখনত স্বাৰ্থপৰতা আছে অন্যায আছে। এই অন্যায অবিচাৰ যেনেকৈ বাযৰণে জীবনত পাইছে তেনেকৈ চাইল্ড হেৰল্ড ৰ নায়কেও পাইছে। বিষণ্ণ মন লৈ নাযকে দেশে দেশে ভ্ৰমণ কৰিছে নিৰ্জনতাৰ মাজেদি তেওঁ প্ৰকৃতিৰ নানান বিচিত্র ৰূপৰ মুখামুখি হৈছে।

হেজ লিটে কৈছে যে বায়ৰণে প্ৰকৃতিৰ বিষযে নতুন ভাবধাৰা দাঙি ধৰা নাই প্ৰকৃতিৰ কোনো ক্ষুদ্ৰ বস্তুৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া নাই। তেওঁ সাধাৰণ ভাব আৰু ঘটনাকে লৈছে কিন্তু তাকে তেওঁ বলিষ্ঠ ভাষা আৰু জাকজমকতাৰে বৰ্ণনা কৰিছে। বৰ্ডছ বৰ্থৰ নিচিনাকৈ তেওঁ কবিতাক মাটিৰপৰা তোলা নাই একো নোহোৱাৰ পৰা অনুভূতি সৃষ্টি কৰা নাই। ডেইজি বা পেৰিউইঙ্কল ফুল

বৰ্ণনা কৰা নাই বৰ্ণনা কৰিছে চাইডাৰ বা চাইপ্ৰেছৰ দৰে ডাঙৰ গছ দুখীয়া মানুহৰ বৰ্ণনা দিয়া নাই দিছে ৰজাৰ অট্টালিকাৰ।[৬]

বিপ্লবী চিন্তাধাৰা

ফৰাচী বিপ্লবৰ ভাবধাৰাই বাযৰণৰ অন্তৰ চুই গৈছিল। স্বাধীনতাকামী ব্যক্তি হিচাপে বায়ৰণে গ্ৰীচ দেশৰ স্বাধানতাৰ কাৰণে অস্ত্ৰ ধৰিছিল। বিপ্লৱী ভাবধাৰা অন্তৰত থকাৰ কাৰণে তেওঁ চাইল্ড হেৰল্ড ত প্ৰথমতে দেশবাসীক জাগ্ৰত কৰিছিল—

Awake ye sons of Spain !
Awake Advance !
Lo ! chivalry your ancient
Goodness cries

চাইল্ড হেৰল্ড ৰ পিছৰ দুটা সৰ্গত তেওৰ স্বাধীন চিন্তাই গভীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। বাযৰণৰ মুক্তিৰ ভাবধাৰাৰ লগত জড়িত আছিল সমাজৰ কুকীৰ্তি ভণ্ডামিৰ কথা। তেও সমাজৰ কুপ্ৰথাৰপৰা মুক্তি বিচাৰিছিল। মুক্তিৰ প্ৰকৃত পূজাৰী হিচাপে তেও মানব জীৱনৰ বন্ধনৰ মুক্তিও বিচাৰিছিল। বাযৰণ জন্মাৰ এবছৰৰ পিছত হোৱা ফৰাচী বিপ্লব আহিল আৰু গ'ল। বড্ছবৰ্থ কলৰিজৰ দৰে তেওঁৰ মনৰপৰাও ফৰাচী বিপ্লবৰ ৰাজনৈতিক আদৰ্শৰ ভাবো লাহে লাহে আঁতৰি গৈছিল। কাৰণ ফৰাচী বিপ্লবৰ পিছে পিছে হোৱা নেপোলিযনৰ অভ্যুথানে সাম্ৰাজ্যবাদৰ প্ৰসাৰতা আনিলে। ইয়াৰ মাজতো তেওঁ অন্তৰত এনে ভাব পুহিছিল যে এদিন পৃথিবীলৈ শুভদিন আহিব। নিজৰ জীৱনৰ নানা দুৰ্গতি অশান্তিৰ পিছত লেখা এই দুটা সৰ্গই তেওঁ মনলৈ দুখৰ মাজতে সুখ দৰিশনৰ আশা আনি দিছিল।

বাযৰণ বিদ্ৰোহী কবি। তেওঁৰ মুক্তিৰ যি স্পৃহা আছিল এই স্পৃহা মানবজাতিৰ মুক্তিৰ কাৰণে। এই মুক্তিৰ ভাবধাৰা তেওঁ

---

[৬] L t re E gl h Poet —*W H zlitt*

য লৈকে গৈছে তাতেই প্ৰকাশ কৰিছে। বিদ্ৰোহী ভাবধাৰা আছিল কাৰণেই মানুহৰ মুক্তি ভাল পাইছিল কাৰণেই তেওঁ গ্ৰীচৰ স্বাধীনতা আন্দোলনত যুজ কৰিছিল। বাযৰণে গ্ৰীচত থাকি নিজৰ টকা পইচাৰে কিছু সৈন্যক পোহপাল দিছিল। এই সহাযৰ প্ৰধান কাৰণ আছিল গ্ৰীচ ইউৰোপীয সভ্যতাৰ পটভূমি। ৰাজনৈতিক স্বাধীনতাৰ উপৰিও বাযৰণে বিচাৰিছিল কুস স্কাৰ আদিৰপৰা মুক্তি। তেওঁ জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল অভিজাত সম্প্ৰদাযত কিন্তু এই অভিজাত সম্প্ৰদাযৰ কুস স্কাৰ আদিৰ বিষযে তেওঁ তীব্ৰ সমালোচনা কৰিছিল। তেওঁৰ সমালোচনাৰ মাধ্যম হ ল ৰচনা। ব্যঙ্গ ৰচনাৰে সকলোকে থকা সৰকা কৰিছিল। নিকলে কৈছে— সৰুৰেপৰাই স গ্ৰাম আছিল তেওৰ উশাহ নিশাহ ।[৭]

প্ৰতিষ্ঠিত ধমৰ ৰীতি নীতি আৰু নৈতিকতাৰ বিৰুদ্ধে বাযৰণে তেও গোটেই জীবন যুজ কৰিলে। তেওৰ কেইন কাব্যৰ কেইনে সামাজিক ৰীতি নীতিৰ বিৰুদ্ধে যুজ দিযাই নহয নিজ দেশৰ ৰাজনৈতিক ভাবধাৰাৰ বিৰুদ্ধে স গ্ৰাম চলাইছিল আৰু পুৰণি স স্কাৰ আদিত আঘাত কৰিছিল। কোনো কোনো সমালোচকে কয যে পুৰণি ভাঙি নতুন কৰিবলৈ যাওতে তেওঁ নতুন কোনো আদৰ্শৰ কথা আগবঢাব পৰা নাছিল। ইউৰোপৰ জনসাধাৰণে তেওক ভাল পাইছিল তাৰ কাৰণ হ ল—তেও বিভিন্ন দেশৰ লোকক মুক্তিৰ বাণী শুনাইছিল লেখনীত অতীতৰ কীৰ্তি উজ্জলাই তুলিছিল। বাযৰণৰ বাণী— পানীৰ দৰে তেজ পৰিব কুঁৱলীৰ দৰে চকুলো সৰিব কিন্তু জনসাধাৰণে অবশেষত জযলাভ কৰিব।[৮] এনে বাণীযে সকলোকে উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে

---

[৭] F m Boyh d b ttl wa th b e th f h s b ng

—*D Nichol*

Bl d w ll b hed l k water nd t l k mist b t p pl will onq e in the end —*Byron*

সভ্যতা আহৰণ কৰাই হ ল মানুহৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কৰ্তব্য আৰু ইয়াৰ মাজেদিয়েই মানুহজাতি অধোগতি আৰু নিকৃষ্ট বন্ধনৰপৰা মুক্ত হ ব পাৰিব। বায়ৰণৰ মুক্তিৰ ধাৰা গভীৰ চিন্তাৰ মাজেদি অহা নহয় ইয়াৰ ভেটি আছিল অনুভূতিহে। তেওঁ মানুহক উদ্বুদ্ধ কৰিছিল—বিদ্ৰোহ কৰিলে মানুহ মুক্ত হব পাৰে এই বাণীৰে।

প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে বাযৰণে বৰ্ডছৱৰ্থৰদৰে ভবা যেন লাগে। প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যেক বস্তুৰেই জানো তেওঁ আৰু তেওঁৰ আত্মাৰ অংশ নহয় আৰু তেওঁ সেইবিলাকৰ অংশ জানো নহয়—এনে প্ৰশ্ন বাযৰণৰ মনত জাগিছিল—

প্ৰকৃতি প্ৰীতি

Are nor the mountains
Waves and skies a part
Of me and of my soul
As I of them ?

এনে প্ৰকৃতিৰ মাজত বাযৰণে নিঃসঙ্গ মনত শান্তি পাইছে গভীৰ উপলব্ধিৰে। মানুহক তেওঁ ভাল পায় কিন্তু প্ৰকৃতিক আৰু ভাল পায় কিযনো ইয়াৰ মাজত আনন্দ আছে—

There is pleasure
In the pathless woods
There is rapture on the
Lonely shore
There is society where
None intrudes
By the deep sea and
Music in its roar
I love nor man the less
But nature more
From these our interviews
In which I steal
From all I may be
Or have been before

To mingle with the
Universe and feel
What I can never express
Yet can not all conceal

বায়ৰণে প্ৰকৃতিৰ ওপৰত লেখা কবিতাবিলাক কোনো দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ ওপৰত ভেটি কৰা নহয় অৱশ্যে চাইল্ড হেৰল্ডৰ দুই এক বৰ্ণনাত শ্যেলী বা বৰ্ডছৱৰ্থৰদৰে দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ ওচৰ চপা যেন লাগে। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যই বিশেষকৈ পৰ্বত পাহাৰ সাগৰ ধুমুহা আদিয়ে বায়ৰণৰ মনত শিহৰণ তুলিছিল। বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ ভ্ৰমণৰত অৱস্থাৰ মাজেদি প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যৰ লগত বায়ৰণে আত্মীয়তা স্থাপন কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ কোনো সূক্ষ্ম বস্তু বা অদৃশ্য বস্তুৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি বায়ৰণ আকুল হোৱা নাই। তেওঁৰ মন আকুলিত কৰা প্ৰকৃতিৰ বস্তুবোৰ সততে চকুত চমক লগোৱা। সেয়েহে তেওঁৰ বৰ্ণনাত প্ৰকৃতিৰ কোবাল ৰূপ প্ৰায়েই পৰিস্ফুট হয়। সাগৰৰ ঢৌৰ কল্লোল দৈত্যকায় পাহাৰৰ চূড়াত পৰা সূৰ্যৰ ৰঙা ৰশ্মি ওখৰপৰা হঠাতে নামি অহা জলপ্ৰপাতৰ বহুদূৰলৈকে উফৰিপৰা পানীৰ চিটিকণি সাগৰৰ বুকুত উঠা এজাক ধুমুহা বেগেৰে উৰি যোৱা এজাক বনৰীয়া চৰাইয়ে পাঠকৰ চকুত ধৰা দিয়েহি। তেওঁৰ অস্থিৰ উচ্ছৃঙ্খল মনৰ দৰে প্ৰকৃতিও উচ্ছৃঙ্খল। বৰ্ডছৱৰ্থৰদৰে প্ৰকৃতিৰ অচিন শক্তিয়ে তেওঁৰ মনোজগতত একো ৰেখাপাত কৰা নাই। প্ৰকৃতিৰ গভীৰতম প্ৰাদশলৈ কল্পনাৰে সোমাই গৈ তাৰ ৰহস্য ভেদ কৰাও তেওঁৰ উদ্দেশ্য নহয়। শ্যেলী আৰু কলৰিজৰদৰে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ উপাদানবিলাকত কোনো প্ৰতীকৰ ৰূপো ব্যৱহাৰ কৰা নাই। গ্ৰাহাম হাওৱে এই সম্পৰ্কে কৈছে— বায়ৰণে প্ৰকৃতিৰ মাজত প্ৰকৃততে থকা আধ্যাত্মিক শক্তি বিচৰা নাছিল তেওঁ বিচাৰিছিল তেওঁৰ নিজৰ প্ৰতিধ্বনিত অনুৰাগ ইয়াৰ মাজত সংযোগ কৰিবলৈ।[১]

---

[১] Byron does not look on Nature to find in it some spiritual

কাজমিয়াই বাযৰণৰ প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনা সম্পৰ্কে কৈছে— প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনাত বায়ৰণ মৌলিক। প্ৰকৃতিৰ বস্তুবিলাকৰ শান্ত আৰু বিশেষকৈ দুৰন্ত অৱস্থাৰ চমকপ্ৰদ ছবি তেও অঙ্কন কৰিছে। এই ছবিত বেদনাজড়িত মন উপশম ঘটোৱাৰ অনুভূতি জড়িত কৰা হৈছে।[১০] বায়ৰণে প্ৰকৃতিৰ যি নিষ্ঠুৰ আৰু দুৰন্ত ৰূপ প্ৰকাশ কৰিছে তেনে ৰূপ অন্যান্য ৰমন্যাসিক কবিসকলে প্ৰকাশ কৰা নাই। প্ৰকৃতিৰ অকল শান্ত পৰিবেশৰ কথা প্ৰকাশ কৰাৰ কাৰণে বৰ্ডছবৰ্থে সমালোচকসকলৰ সমালোচনাৰ সম্মুখীন হবলগা হৈছিল। বডছ বৰ্থৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ অচিন শক্তিৰ বিষয়ে চিন্তা কৰি বাযৰণ ভাবত বিভোৰ হৈ ফুৰা নাছিল। তেও প্ৰকৃতিৰ চমকপ্ৰদ ছবিত কেতিয়াবা আচৰিত হৈছে কেতিয়াবা আনন্দ লাভ কৰিছে।

বাযৰণে তেওৰ পৰিবাৰৰ লগত এৰা এৰি হোৱাৰ পিছৰপৰাই চিৰদিনৰ কাৰণে ইংলণ্ড এৰিলে। গতিকে ইংলণ্ডৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্য তেওঁৰ কবিতাত পাবলৈ নোহোৱা হ'ল। বিস্তৃতভাবে ইউৰোপ ভ্ৰমণে তেওৰ বিশেষ পৰিচয ঘটালে ইউৰোপৰ বিভিন্ন ঠাইৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰ লগত। তেওৰ কবিতাত ৰাইন নদী আলপাইন পৰ্বতমালাৰ বৰফে ঢকা ওখ ওখ শৃঙ্গ ভূমধ্যসাগৰৰ বেলি মাৰ যোৱা দৃশ্যৰ বৰ্ণনা আছে। ব্যক্তিগত জীৱনৰ নিবাসনে তেওৰ মনৰপৰা যেন ইংলণ্ডৰ প্ৰাকৃতিক দৃশ্যকো নিৰ্বাসন দিলে।

বাযৰণে কিছুমান প্ৰাচ্যদেশীয় উপন্যাস আৰু পৌৰাণিক আখ্যানৰ আধাৰত কবিতাত আখ্যান লেখে। এইবিলাক আখ্যানক কাব্য বুলিব পাৰি। এই আখ্যানযুক্ত কবিতাবিলাক হ'ল— দ্য জাওবাৰ লাৰা পেৰিচিনা দ্য ব্ৰাইড অব এবিডোজ দ্য চিজ

---

esse c th t ı t lly the ;h look to t t ho d nclud his own p —*Graham Hough*

[১] It is in the description of Nature that Byron is most original. Without forgetting himself he paints admirable pictures of the elements in their calm and above all in their fury.—*Cazamian*

অব কৰিন্থ ত্ত আইলেণ্ড ইত্যাদি। এইবিলাক লেখি তেওঁ পঢ বৈ সমাজত বেচ জনপ্ৰিয হৈছিল। বহুতে কয যে তেওঁ এই ক্ষেত্ৰত জনপ্ৰিযতা লাভ কৰিছিল যদিও তেওঁৰ ইযাত গভীৰ অনুৰাগ নাছিল। সেই সময়ত লেখকসকলে আখ্যান লেখাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল কাৰণেই তেওঁ এই ক্ষেত্ৰত হাত দিছিল। ঔপন্যাসিক স্কট্ আছিল এই ক্ষেত্ৰত আগৰণুবা। কবিতাত লেখা বাযৰণৰ আখ্যানত পঢ়ুবৈ সমাজে স্কটৰ আখ্যান কাব্যতকৈ বেছি গুৰুত্ব দিলে আৰু আদৰ কৰিলে। উল্লেখ কৰিব পাৰি যে বাযৰণৰ কৰচেয়াৰ কাব্য প্ৰথম প্ৰকাশ হোবাৰ দিনাই চৌধ্য হাজাৰ বিক্ৰী হৈছিল। তাৰ প্ৰধান কাৰণ হ ল বাযৰণৰ লেখনীৰ দ্বাৰা ই ৰাজবাসী ন ন দেশৰ লগত বিভিন্ন আচাৰ ব্যবহাৰ আদিৰ লগত বিশেষভাবে পৰিচিত হ ল। বাযৰণৰ জনপ্ৰিযতা দেখি স্কটে আখ্যান কাব্য লেখিবলৈ এৰি দি উপন্যাসত হাত দিযে।

পৌৰাণিক
আখ্যান

বাযৰণৰ আখ্যান কাব্য জাওবাৰ ত আছে তুৰস্কৰ এজনী ক্ৰীতদাসীৰ তুৰ্ভাগ্যৰ কাহিনী। লেমেণ্ট অব টাচো ত ইটালীয কবি টাচো আৰু লিওনাৰৰ প্ৰেম কাহিনী বিষযবস্তু কৰি লোবা হৈছে। মাজেপ পা ত আছে পোলেণ্ডৰ এজন জমিদাৰৰ প্ৰেমৰ কাহিনী। প্ৰিজ নাৰ অব চিলঁ ত কবিযে জেনেভাৰ বিশিষ্ট নাগৰিক আৰু স স্কাৰক বনিভাৰক ১৫৩ পৰা ১৫৩৬ লৈ ডিউক অব চেভযে বন্দী কৰি ৰখা চিলঁ তুৰ্গৰ কথা কৈছে। বনিভাৰে ডিউক অব চেভয ৰ শাসন ব্যবস্থাত প্ৰতিবাদ কৰিছিল তাৰ বাবে তেওৰ এই বন্দী-জীবন। ১৯১৬ চনৰ ২৬ জুনত শ্যেলীৰে সৈতে জেনেভাৰ এই তুৰ্গ বাযৰণে চাবলৈ গৈছিল। হ্ৰদৰ তলৰপৰা বন্দীশালবিলাক খান্দি উলিওবা হৈছিল। এই বন্দীশালৰ চেলৰ এটা খুটাৰ চ তিত বন্দী বিলাকক গোপনে আঁৰি থোবা হৈছিল আৰু নানান নিৰ্যাতন দি শাসকৰ বক্ষীবিলাকে পাশবিক আনন্দ লাভ কৰিছিল। বাযৰণ আৰু

শ্যেলীযে এই নিৰ্যাতনৰ স্মৃতিচিহ্ন দেখি চমকি উঠিছিল। চিঁলৰ বন্দীশালক বায়ৰণে পবিত্ৰ ঠাই বুলি ভাবিছে কিযনো এই বন্দীশালতে নিৰ্যাতন ভোগা বনিভাৰৰ দৰে লোকৰ ভৰিৰ খোজ পৰিছে।

> Chillon ! Thy prison is a holy place
> And thy sad floor as altar fort was trod
> Until his very steps have left a trace
> Worn as if thy cold pavement were a sod
> By Bonnivard ! May none those marks efface
> For they appeal from tyranny to God

বাযৰণে এই কবিতা নিজৰ আবেগ অনুভূতিৰ ওপৰত বিশেষভাবে ভিত্তি কৰি লেখিছিল। চুইনবাৰ্ণে এই কবিতাক বাযৰণৰ বিখ্যাত সম্পূৰ্ণ কবিতাবিলাকৰ ভিতৰত এটা বুলি কৈছে।

বায়ৰণ নায়ক

বাযৰণৰ সমালোচকসকলে বাযৰণৰ কবিতা আৰু নাটকৰ সমালোচনা কৰি উল্লেখ কৰিছে যে তেওৰ লেখনীত বিভিন্ন ৰূপত নিজেই নাযক হিচাপে অবতীৰ্ণ হৈছে। বাযৰণ নিজেই যেতিযা নাযক এই নাযকজন কেনেকুৱা ? মেকলেই কৈছে — বাযৰণৰ নাযক অহঙ্কাৰী বিমষ মানব বিদ্বেষী কিন্তু গভীৰ আৰু সৰল স্নেহ থকা। তেওৰ নাযকবিলাক প্ৰচলিত নৈতিকতাৰ বিৰোধী আৰু ভাগ্যৰ বিপৰীতে যুজ কৰা লোক। বাযৰণে লেখা নাটক দীঘলীযা কবিতা আদিত বাযৰণৰ নিজা স্বভাব চৰিত্ৰ লৈ চৰিত্ৰবোৰ প্ৰকাশ পাইছে।

বাযৰণৰ নাযক তেওৰ দৰে আত্মপূজক সমাজৰ লগত যুজোতাই নহয তেও নিজৰ লগতো যুজে। বাযৰণৰ নাযক সম্পৰ্কে কমটন ৰিকেটে কৈছে— তেওৰ নাযক আৰু প্ৰতিনাযকসকল তেওৰেই মঞ্চৰ ৰঙীন স স্কৰণ। [১১]

---

[১১] Hi he oes d lli r colou d stage ditio of him elf
—*Compto Rickett*

বাযৰণৰ নিজৰে চৰিত্ৰ লৈ তেওঁৰ নাযক হেৰল্ড প্ৰথমতে ওলাইছে— চাইল্ড হেৰল্ড ত। গ্ৰাহাম হাওবে কৈছে যে বায়ৰণিক নাযকৰ প্ৰথম আবিৰ্ভাব হয চাইল্ড হেৰল্ড ত। পাণ্ডুলিপিত চাইল্ড বুৰণ বুলিহে লেখা আছিল যাতে নায়ক আৰু তেওঁৰ চিনাক্তকৰণ স্পষ্ট হৈ পৰে। পিছত অবশ্যে বুৰণ শব্দটো গুচোবা হয। বাযৰণৰ নিচিনাকৈ হেৰল্ডে নিঃসঙ্গতাৰ মাজত সঙ্গ বিচাৰি তেওঁৰ মন সমৃদ্ধিশালী ইতিহাসৰ বুকুলৈ লৈ যায়।

ব্ৰাইড অব এবিডোজ ৰ নাযক চেলিম। চেলিমে স্বাধীনতাৰ প্ৰতি তেওৰ অন্তৰত থকা প্ৰেমৰ ভাবৰ কাৰণে গৰ্ব কৰে। কিন্তু চেলিমৰ স্বাধীনতা হ ল জলদস্যুৰ অবাধ স্বাধীনতা। য লৈকে যাবলৈ ইচ্ছা কৰে ত লৈকে জাহাজৰে গুচি যোবা তেওৰ নিৰ্দেশত ধ্বংস কাৰ্য কৰিবলৈ হাজাৰ তৰোবাল সাজু থকা ইত্যাদি। চাইল্ড হেৰল্ড মেনফ্ৰেড কেইন ডনজোবান আদিত বাযৰণে সমাজৰ বিপক্ষে নাযকসকলক থিয কৰাইছে আৰু তেওঁলোকৰ চৰিত্ৰ বাযৰণে নিজৰ আদৰ্শৰে গঢ়ি তুলিছে। বাযৰণে নিজে দু সাহসিকতা ভাল পাইছিল কাৰণে তেওৰ নাযকবোৰ দু সাহসী আৰু হাতে কামে লগা মানুহ।

মেনফ্ৰেড বুলি যিখন নাটক তেও লেখিছিল তাত সমাজচ্যুত এজন অপৰাধীৰ মনৰ অনুশোচনা বাযৰণৰ অন্তদ্বন্দ্বহে। বাযৰণৰ অন্তৰৰ কথাবোৰকে লৈ যেন আল্পচ পৰ্বতৰ এটি দুৰ্গত ৰাতি মেনফ্ৰেডে অশৰীৰী আত্মাক স্মৰণ কৰিছে। মেনফ্ৰেডে পাহৰণিৰ গৰ্ভত নিজৰ মনৰ কথাবোৰ বিলীন কৰিবলৈ বিচাৰিছে। মেনফ্ৰেডৰ সন্মুখত অমৰ আত্মাৰ অধিকাৰী এই অশৰীৰীবোৰে মেনফ্ৰেডৰ অনুৰোধত এটি এটিকৈ নিজৰ ৰূপ প্ৰদৰ্শন কৰিলে। অশৰীৰী আত্মাৰ লগত মেনফ্ৰেডৰ যি কথোপকথন হৈছিল তাত ফুটি উঠিছিল বাযৰণৰ জীবনৰ তিক্ত অভিজ্ঞতা কিছুমান। নিজৰ ঘৰলৈ উভতি যোবাৰ ইঙ্গিত প্ৰেমিকাৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাটকতা

আদি মেনফ্ৰেডৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা বাযৰণৰ জীবনৰেই যেন প্ৰতিচ্ছবি। এই নাট্যকাব্যই গ্যেটেৰ ফাউষ্টৰ কথা মনত পেলায। বাযৰণে গ্যেটেৰ ফাউষ্ট পঢ়াৰ পাছত মনৰ মাজত থকা স্মৃতিকণাই তেওঁক হয়তো মেনফ্ৰেড লেখাত সহায কৰিছিল। ফাউষ্ট ত বৰ্ণোবা প্ৰকৃতি আছিল জীবিত প্ৰাণীৰ অসীম মাতৃ। মেনফ্ৰেড ৰ প্ৰকৃতি হ ল মানব বিদ্বেষী বন্য বন্ধু। ফাউষ্ট ৰ জ্ঞানৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নাই কাৰণ ই জীবন নহয। মেনফ্ৰেডৰো জ্ঞানৰ প্ৰতি আগ্ৰহ নাই কাৰণ ই দোষী বিবেকক সন্তুষ্টি দিব নোবাৰে। ফাউষ্টে সামগ্ৰিকতাক বিশ্বাস কৰিছিল—মেনফ্ৰেডে কিন্তু ধ্ব সতহে বিশ্বাস কৰিছিল। কেইনে মিলটনৰ পৰেডাইজ লষ্টৰ স্মৃতি মনলৈ আনে।[১২] কিন্তু ভাবৰ ফালৰপৰা কেইন "পেৰেডাইজ লষ্ট ৰ বিপৰীত। বাযৰণে কেইন ত তেওৰ মনৰ দুটা ভাগৰ ভিতৰত কথা পতা যেন লাগে। ইযাত মনৰ ভাব যিবোৰ গ্ৰহণ নকৰে বা এৰিও নিদিযে সেইবিলাকৰ মাজত বিতৰ্কৰ অবতাৰণা কৰিছে। কেইন নাটকত উল্লেখ কৰা মতে আবেলে তেওৰ ভাযেক কেইনক ভগবানক পূজা কৰিবলৈ কৈছে। ককাযেকৰ এই কথা শুনি কেইনে তেওক সুধিছে 'ঈশ্বৰকনো কিয় পূজা কৰিব লাগে? তাৰ উত্তৰত আবেলে আচৰিত হৈ ক লে— ঈশ্বৰে আমাক জীবন দিযাৰ বাবে পূজা কৰিব লাগে এই কথা শুনি কেইনে আকৌ ক লে— সেই ঈশ্বৰে আমাক মৃত্যুও দিযা নাই জানো?

নাটক যদিও লেখিছিল বায়ৰণে নাট্যকাৰ হিচাপে বিশেষ নিপুণতা অৰ্জন কৰিব পৰা নাই। তেওৰ নাটকবিলাকত ঘটনাৰ সামগ্ৰিক ঐক্য ফুটাই তোলাত অক্ষম হৈছে। নাটকীয দৃষ্টিকোণৰ-পৰা তেওঁ নাটকত চৰিত্ৰ বিশ্লেষণ কৰিব পৰা নাই ট্ৰেজেদি হিচাপে

---

[১] Th ge of W d wo th —*C H He ford*

চৰিত্ৰৰ যি বিষাদ অনুভূতি জগাব লাগে তেনে বিষাদ অনুভূতিও জগাব পৰা নাই। নিজৰ মনৰ মানুহটোকে চৰিত্ৰবিলাকৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰাৰ কাৰণে আটাইবিলাক চৰিত্ৰ টাইপ চৰিত্ৰ বেলেগ বেলেগ ব্যক্তিত্ব তাত ফুটি উঠাৰ সুবিধা নাই। কেতিয়াবা কেতিযাথা তেওৰ মনৰ মানুহটোৰ বাহিৰে অন্য নাযক অঙ্কন কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰা নহয তেনে কৰিলে তেনে নাযক হয় অবাস্তব নহয আকৰ্ষণ-বিহীন। বাযৰণ ৰমন্যাসিক কবি কিন্তু তেওৰ কবিতাৰ আদৰ্শ স্বৰূপ আছিল পোপ আৰু সেই সময়ৰ দুই এক ধ্ৰুপদী কবি। বডছবৰ্থ শ্যেলী কলৰিজ যি অৰ্থত ৰমন্যাসিক বাযৰণ সেই অৰ্থত ৰমন্যাসিক নাছিল। ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিসকলে যেনেকৈ কল্পনাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল তেনেকৈ কল্পনাত গুৰুত্ব নিদি ৰসিকতাৰ ওপৰতহে তেও গুৰুত্ব দিছিল। বাযৰণে তেওৰ যুগৰ কবি বৰ্ডছবৰ্থ চাদি কলৰিজ আৰু স্কটক সমালোচনা কৰিছিল। এইবিলাক কাৰণতে বহুতে বাযৰণক ৰমন্যাসিক কবি নহয বুলি কব খোজে। বাযৰণ সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰি বাওৰাই কৈছে— ইংৰাজ ৰমন্যাসিকসকলৰ ইতিহাসত বাযৰণৰ স্থান আনৰ লগত নিমিলা ধৰণৰ। ইউৰোপীয় দৃষ্টিকোণৰপৰা তেওঁ ৰমন্যাস আন্দোলনৰ প্ৰধান উদ্যোক্তা আৰু আটাইতকৈ জনাজাত ব্যক্তি—যিজনে তেও নিজৰ ভিতৰত ইযাৰ কাৰণে আবশ্যকীয গুণবোৰ আহৰণ কৰিছিল আৰু তেও উদ্‌গণি মূলক উদাহৰণেৰে সেইবিলাক সভ্যজগতত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। স্বাভাবিক ইংৰাজসকলৰ দৃষ্টিকোণৰপৰা তেও কিন্তু ৰমন্যাসিক মুঠেই নহয। অষ্টাদশ শতিকাৰ একন অবশিষ্ট আৰু প্ৰকৃত ৰমন্যাসিকসকলে যিটো আটাইতকৈ পবিত্ৰ বুলি ভাবে সেইটোৰ তেও বিৰোধী।[১৩]

ৰমন্যাসিক কবি

---

[১] I th h st y of E gl h lit tu e By on h p cul a place F om E opea po nt of w h th ch f a d mo t renow d fig re

বায়ৰণৰ লেখনীত ধ্ৰুপদী আৰু ৰমন্যাসিক চিন্তাধাৰাৰ সংমিশ্ৰণ আছে। তেওঁৰ ব্যঙ্গ কবিতাবোৰ আছিল ধ্ৰুপদী আৰু কাহিনী-কবিতাবোৰ আছিল ৰমন্যাসিক। ৰাজনৈতিক সামাজিক ধাৰ্মিক সকলো বন্ধন ছিঙি মানুহৰ মুক্তি বিচৰা বাযৰণক প্ৰকৃত ৰমন্যাসিক বুলি আখ্যা দিব পাৰি। বহল আৰু সকলোকে সামৰা কল্পনা আৰু উল্লেখযোগ্য প্ৰবল অনুৰাগ এই দুযোগুণে বাযৰণৰ কবিতা ৰমন্যাসিক কৰি তুলিছে। ৰমন্যাস যুগৰ সকলো কবিযে একোটা একোটা দৃষ্টিভঙ্গী লৈ জীৱনক চাইছে আৰু সেইমতে কবিতা লেখিছে। বাযৰণে কিন্তু জীৱনক বিচিত্ৰ ৰূপত চাইছে। ইউৰোপৰ দৃষ্টিভঙ্গীত যদি কোনোবাই প্ৰথম কবিতা লেখিছে তেনেহলে সেইজন হ’ল বাযৰণ।

বহুতো সমালোচকে বাযৰণক গীতি কবিতা লেখাৰ ক্ষেত্ৰত নিপুণতা নাই বুলি কৈছে। আধাডজন কবিতাৰ বাহিৰে অন্য কবিতাত সাঙ্গীতিক লয় নাই। কিন্তু কথা হৈছে বাযৰণে গীতি কবিতা লেখিছিল কিমান? যি কেইটা লেখিলে সেই কেইটাত কিন্তু তেওঁৰ বিষণ্ণতা অনুভূতিৰ সৰলতা প্ৰেমৰ সৰল ভাবৰ প্ৰকাশ সুন্দৰভাবে ব্যক্ত কৰা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে হিব্ৰু মেলডিজ ৰ চি বাকছ ইন বিউটি ৰ তলৰ শাৰী কেইটা উল্লেখ কৰিব পাৰি—

And on that cheek and over that brow
So soft so calm yet eloquent
The smiles that win the times that glow
But tell of days in goodness
A mind at peace with all below
A heart whose love is innocent

---

f th wh le m m t th m wh s mm d p h ms lf ts ss t l q l t e d by h p g mpl mp ed th m th l ed w ld F m th al po t f v w h h dly om t t ll but r i al from the ghtee th century d n my f m h th t th t u R m ti th ght of m t h ly —*C M B w*

হেজলিটে লেখিছে— প্ৰকৃততে লৰ্ড বাযৰণ যশস্যা আৰু ভাগ্যৰ আদৰুৱা লৰা। তেওঁ আমুবাই যোবাকৈ জনপ্ৰিযতা লাভ কৰিছিল। জনসাধাৰণক উচপ খুবাব নোবৰালৈকে তেও মনত সন্তোষ নেপাইছিল। ১৪

ইউৰোপৰ দৃষ্টিভঙ্গীত কবিতা লেখিছিল কাৰণেই বাযৰণৰ কবিতাবিলাক ফৰাচী জাৰ্মান ইটালীয ভেনিচীয পোলিচ ৰাচিযান আৰু স্পেনীচ ভাষালৈ অনুবাদ হৈছিল। বাযৰণৰ লেখনীৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰি গ্যেটেই কৈছিল— ইমান বিখ্যাত চৰিত্ৰ আগেযে নাছিল আৰু সম্ভব আগলৈও পোবা নহব। ১৫

হেজলিটৰ ভাষাতে কবলৈ গলে লৰ্ড বাযৰণৰ মৃত্যু হল। শেষলৈকে মুক্তিৰ কাৰণে মানুহৰ আটাইতকৈ ভাল আশাৰ কাৰণে তেওঁ উৎসাহ উদ্দীপনাৰে শ্বহীদ হল। ১৬ কবিৰ সমাধিস্থান মানুহৰ মন আৰু এই মনতেই তও অমৰ ভাবধাৰাৰ কঠিযা সিচিছে। কবিৰ নিজৰ লেখনীতেই তেওৰ কীৰ্তিস্তম্ভ পোবা যাব। সেই লেখনী হল—

Nothing can cover his high fame
But Heaven
No pyramids set off his memory
But the eternal substance
Of his greatness

---

১৪ I f t L d By n th p l d h ld f f m w ll s f t H h t k s rf t f p p l r ty d s t t t d to d l ght l he ho k th p bl —*Hazlitt*

১ A h t f h em h n t d bef d w ll nev com g in th g e t t g of t y —*Goeth*

১ Lo d By o s d d h l d ed m ty t h l th c s f freed m fo th l t b st h pes fo man —*Hazlitt*

শেলী (১৭৯২—১৮২২)

Oh lift me as a wave a leaf a cloud !
I fall upon the thorns of life ! I bleed !
—*Shelley*

ইংৰাজী ৰমন্যাসিক কাব্য সাহিত্যত নতুন বিষয়বস্তু নতুন সুৰ ভৰিষ্যতৰ মধুৰ কল্পনা লৈ যিজন কবিয়ে লেখনী ধৰি ইংলণ্ডত বিস্ময়ৰ সৃষ্টি কৰিছিল সেইজন আছিল পাৰ্চি বিছী শ্যেলী। শ্যেলীৰ চেহেৰা যেনেকুৱা সুন্দৰ তেওঁৰ কবিতাও আছিল তেনেকুৱাই সুন্দৰ। দীঘল জোপোহা চুলি ডাঙৰ ধুনীয়া নীলা চকু আৰু কল্পনাৰ দেবদূতৰ দৰে সুন্দৰ মুখৰ অধিকাৰী শ্যেলীৰ মন আছিল অশান্ত। নিয়ম নীতিৰ গতানুগতিকতাত চলা কথা তেও ভাল নেপাইছিল। অশান্ত হলেও শ্যেলীৰ অন্তৰ আছিল ফুলৰ দৰে কোমল অকণমান আঘাতত অভিমানী মন বিদ্ৰোহী হৈ উঠে সহানুভূতি পালে আনন্দই মনৰ পাৰ বাগৰি যায়।

১৭৯২ চনত চাচেক্সৰ ফিল্ড প্লেছত জন্মগ্ৰহণ কৰা শ্যেলী আছিল মাক বাপেক দুয়োফালৰপৰা অভিজাত পৰিয়ালৰ।

সৰুৰেপৰাই তেও আছিল কল্পনাপ্ৰবণ। কল্পনাপ্ৰবণ মনে ভূত প্ৰেতৰ কল্পনা কৰে। হাবিয়ে বননিয়ে ফুৰোতে কেতিয়াবা দূৰণিৰ বনৰ জোপোহাকে ভূত বুলি ভয় খায়। তও তেওৰ হিম্ন টু ইনটেলেকচুবেল বিউটি কবিতাত লেখিছে— ল ৰা কালত গুহাই গুহাই তৰাৰ পোহৰপৰা বননিত ভূত প্ৰেতৰ সন্ধান কৰিছোঁ ভয়ে ভয়ে আগবাঢ়ি গৈছোঁ—পৰলোকগতসকলৰ লগত কথা পাতিবলৈ।

মন অকল কল্পনাপ্ৰবণেই নহয় সৰুৰেপৰা বিদ্ৰোহীও আছিল। স্কুলতেই হওক বা কলেজতেই হওক এই বিদ্ৰোহী ভাবধাৰা তেওঁ মাজে মাজে প্ৰকাশ কৰিছিল। অনাচাৰ অবিচাৰ তেও সহ্য নকৰিছিল। শাসনৰ নামত স্কুলৰ শিক্ষকে কৰা উৎপীড়ন লগৰীয়া সকলৰ ঠাট্টা মস্কৰাই তেওক অশান্তি দিছিল। শিষ্টাচাৰ বিষয়ে সৰুৰেপৰা বেছি সচেতন হোবাৰ কাৰণেই অভদ্ৰ আচৰণৰপৰা হাত সাৰিবলৈ তেওঁ সততে লগৰীযাৰপৰা আঁতৰি ফুৰিছিল।

অক্সফৰ্ড কলেজত তেওৰ বিদ্ৰোহী ভাবধাৰাই বেছিকৈ পোখা মেলিলে। কলেজত থাকোঁতেই তেওঁ হিউমৰ আত্মাৰ অমৰত্ব অস্বীকাৰ কৰি লেখা— অন দি নেচাৰেল হিষ্টৰী অব ৰিলিজন্ আৰু নাস্তিকবাদৰ ওপৰত লেখা অন্যান্য প্ৰবন্ধপাতি পঢ়িছিল। হিউম্ পঢ়ি তেও দা নেচেচিটি অব এথীজম্ অৰ্থাৎ নাস্তিকতাবাদৰ প্ৰযোজনৰ বিষয়ে লেখিলে। অক্সফোৰ্ডত হুলস্থূল লাগি গ'ল। কৰ্তৃপক্ষই তেওক এই কাৰণেই কলেজৰপৰা বহিষ্কাৰ কৰিলে।

জ্ঞানলাভৰ প্ৰতি গভীৰ ধাউতি থকা শ্যেলীযে ছাত্ৰজীবনত পাঠ্য পুথিতকৈ বাহিৰা কিতাপ বেছি পঢ়িছিল। স্কুলত থাকোঁতে গ্ৰীক লেটিন আযত্ত কৰিছিল।

কল্পনাপ্ৰবণ মনৰ শ্যেলীযে ভনীযেকৰ বৰ্ডিং স্কুললৈ যাওতে ষোলবছৰীযা হেৰিযেট বেষ্টব্ৰুকক ভাল পালে। হেৰিযেটক এডিনবাৰ্গলৈ পলুবাই লৈ গৈ বিযা কৰালে। শ্যেলীৰ তেতিযা বযস উনৈশ। দুটি সন্তানৰ মাক হেৰিযটৰ লগত ১৮১৪ চনত এৰাএৰিও হয। শ্যেলী গডউইন পৰিযালৰ সান্নিধ্যলৈ আহিল। দাৰ্শনিক ঔপন্যাসিক গডউইনৰ সাম্য মৈত্ৰী নাস্তিকতা নৈৰাজ্যবাদৰ ভাব ধাৰাই তেওক অকল মোহিত কৰা নাছিল মোহিত কৰিছিল এক ভাবধাৰাৰে গঢ়ি উঠা গডউইনৰ জীযৰী মেৰী গডউইনেও। চুইজাৰলেণ্ডলৈ দুযো গুচি গ'ল। ১৮১৬ চনত হেৰিযেট আত্মহত্যা কৰে আৰু সেইবছৰৰ শেষৰ ফালে শ্যেলীযে মেৰী গডউইনক বিযা কৰায। তেও গডউইনক লৈ ৰোমলৈ গ'ল। ৰোমলৈ যোবাৰ কাৰণ হ'ল আইনে তেওক আগৰ সন্তান দুটা নিদিলে সমাজ-ব্যবস্থাই তেওক ক্ষমা নকৰিলে। জীবনৰ বাকী চাৰিবছৰ নিৰ্বাসিত সকলৰ স্বৰ্গ ৰোমতে কটালে। তাতে তেও লগ পালে তেওঁৰ দৰে দুখে বেজাৰে লাজে অপমানে লণ্ডন এৰি যোৱা বাযৰণক।

ফৰাচী বিপ্লবৰ চাৰিবছৰৰ পিছত জন্মা শ্যেলীৰ ওপৰত—বৰ্ডছ বৰ্থ ক'লৰিজ বাযৰণৰ ওপৰত প্ৰভাব পৰাৰ দৰে ফৰাচী বিপ্লবৰ

প্ৰভাৱ পৰিছিল। ফৰাচী বিপ্লবৰ স্বাধীনতা শান্তি মৈত্ৰীৰ বাণীয়ে শ্বেলীকেই নহয় ইউৰোপৰ জনগণকো উদ্বুদ্ধ কৰিছিল। সৰুৰেপৰা প্ৰতিবাদৰ মাজত গঢ লোৱা মনটোৱে প্লেটোৰ আধ্যাত্মিকতা কল্পনা প্ৰবণতা আদৰ্শবাদ আৰু গড উইনৰ ৰাজনৈতিক ন্যাযক আদৰণি জনাইছিল। মানুহৰ মুক্তিৰ কাৰণে বিপ্লবৰ জযগান গাওঁতে তেওঁ দেখা পাইছিল সমাজত অবিচাৰ অনাচাৰ ধৰ্মৰ নামত অন্ধ গোডামি ইত্যাদি। তেওঁৰ কাব্যিক চিন্তাধাৰাৰ মাজত প্ৰকাশ পাইছিল মানুহৰ মঙ্গল কামনা। শ্বেলীৰ লেখনীত প্ৰকাশ পালে দ্য ৰিভল্ট অব ইছলাম প্ৰমিথিযাচ আনবাউণ্ড কুইন মেব অ'ড টু লিবাৰ্টি অ'ড টু নেপোলচ ইত্যাদি কবিতা য'ত তেও শুনাইছিল প্ৰতিবাদৰ সুৰ।

বিপ্লৱী ভাৱধাৰা

ওঠৰ বছৰীযা শ্বেলীযে ১৯১ চনত আৰম্ভ কৰি দুবছৰৰ ভিতৰত শেষ কৰা কুইন মেব ত আদৰ্শবাদৰ অনুপ্ৰেৰণা আছে ইযাৰ প্ৰকাশভঙ্গীত নিপুণতা কম আছিল কাৰণ শ্বেলীযে তেতিযা কাব্যিক জীবন আৰম্ভ কৰিছিলহে মাথোন। দুশ পঞ্চাশ কপি শ্বেলীযে নিজেই ছপা কৰি উলিওবা এই কবিতাত তেও সংস্কাৰ বিচাৰিছিল। তেও দেখিছিল চাৰিওপিনে অনাচাৰ অবিচাৰ। কুইন মেব ত প্ৰকাশ পোবামতে মেব এগৰাকী পৰীৰাণী। তেওঁ এক কুমাৰী ছোৱালীৰ টোপনিত আত্মাক সৌৰজগতৰ বহিৰ্ভূত মহাকাশলৈ স্বৰ্গীয ৰথত লৈ গৈ শুনালে পৃথিবীৰ দুখৰ কাহিনী অতীতৰ ইতিহাস পৃথিবীৰ প্ৰকৃত অবস্থা আৰু ভবিষ্যতৰ গোপন ৰহস্য। পৰীযে কুমাৰী ছোৱালীক ক'লে— মানুহে পৃথিবীত নানান কষ্ট ভোগে দুখ পায ইযাৰ কাৰণ হ'ল মানুহৰ স্বাৰ্থপৰতা। আনক সুখী কৰিবলৈ শিকিব লাগে চোৱাঁচোন দূৰৰ পৃথিবীত কিমান যুদ্ধ কিমান সংঘৰ্ষ অতীত কীৰ্তিৰ কত ধ্বংসাবশেষ। প্ৰভুত্ব স্পৃহা শেষ হওক নতুন যুগ আহিব।

শ্বেলীয়ে এই কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে যে ধন সম্পত্তিযেই হ'ল

মানুহৰ অভিশাপ মানুহৰ সমৃদ্ধিৰ কলিটি ই বিনষ্ট কৰে ধৰ্মজ্ঞান সত্য মুক্তি সকলো আঁতৰি পলাল আৰু ঘূৰি নাহে—যেতিয়ালৈকে মানুহে নুবুজে যে তেওলোকেহে কেবল আশীৰ্বাদ দিব পাৰে যি আশীৰ্বাদ অসীম শক্তিৰে আত্মীয়তা কৰা আত্মাৰ সৈতে তুলনীয—

But wealth that curse of man
Blighted the bud of its prosperity
Virtue and wisdom truth and liberty
Fled to return not until man shall know
That they alone can give the bliss
Worthy a soul that claims
Its kindred with eternity

—*Queen Mab*

শ্যেলী গডউইনৰ আদৰ্শত অনুপ্ৰাণিত হোবাৰ ফলস্বৰূপেই সৃষ্টি হৈছিল—কুইন মেব । এই কবিতাত দীঘলীয়া সমাবেশ হোবা বিভিন্ন ভাবধাৰাত লক হিউম ৰুছো আৰু গডউইনৰ বিস্তৰ প্ৰভাব পৰিছে । বহুতো উগ্ৰপন্থী সংস্কাৰকৰ দৰে গডউইনে বিশ্বাস কৰিছিল যে তেওৰ সময়ৰ লোকে আগৰ শতিকাবিলাকৰ বাৰেমিহলি আবৰ্জনাবোৰ পৰিষ্কাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ইতিহাস সেই কাৰণেই পাপ আৰু যন্ত্ৰণাৰ নথি পত্ৰ।[১] কুইন মেব ত যুদ্ধ সম্পত্তি গীৰ্জা আৰু বিবাহসম্পৰ্কে গডউইনৰ দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰকাশ পাইছে। গডউইনৰ দৰে শ্যেলীয়ে বিশ্বাস কৰিছিল যে সামাজিক অনুষ্ঠান আৰু পৰম্পৰাবিলাকেই হল অত্যাচাৰ আৰু দুৰ্নীতিৰ মূল।

শ্যেলীয়ে ভাবিছিল যে যাজকসকল অন্ধ বিশ্বাসৰ প্ৰতীকস্বৰূপ। ৰজাই যি ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰে সেই ক্ষমতাৰপৰাই অসমতাৰ উদ্ভৱ হয়। এজনে আনজনৰ ওপৰত কৰা কৰ্তৃত্বই অনিষ্টৰ মূল। তেও

---

[১] G dwin l k m ny edi l f m b l d that h gen t on was just beginning to clear up the mess of all the preceding centuries History therefore is a record of crimes and miseries

—The Romantic Poets —*Graham Hough*

যুদ্ধক ৰাজনীতিজ্ঞসকলৰ খেলা পুৰোহিতসকলৰ আনন্দৰ কথা উকীলসকলৰ বিদ্রূপ আৰু ভেৰোণীয় হত্যাকাৰীসকলৰ ব্যৱসায় বুলি কুইন মেব কবিতাত অভিহিত কৰিছে। শ্বেলীয়ে এই কবিতাত কৈছে যে ধাৰ্মিক মানুহে কাকো চলাব নোৱাৰে নিজেও একো নেমানে। উচ্ছন্ন কৰা মহামাৰীৰ দৰে ক্ষমতাই যাক স্পৰ্শ কৰে তাকেই কলুষিত কৰে—

> The man of virtuous soul
> Commands not nor obeys
> Power like a devastating pestilence
> Pollutes whatever it touches

কুইন মেব ত অবিচাৰ অনাচাৰ আদিৰ কথা প্ৰকাশ কৰিছিল কাৰণেই গ্ৰাহাম হাওৰ ভাষাত— উগ্ৰপন্থী বনুৱাশ্ৰেণীৰ মাজত কুইন মেব ৰ যথেষ্ট প্ৰভাব আছিল। [২]

মুক্তিকামনা প্ৰকাশ কৰি ১৮১৭ চনত লেখা আন এটা দীঘলীয়া কবিতা হ'ল— ৰিভল্ট অব ইছলাম। এই কবিতাৰ প্ৰথম নাম আছিল লাওন এণ্ড চিথনা। লাওন আৰু চিথনা প্ৰতীকৰূপী কাহিনী। এই কাহিনীত লাওন আৰু চিথনাই একে আদৰ্শৰ দ্বাৰা উদ্বুদ্ধ হৈ নিষ্পেষিত দুখীয়া মুছলমান মানুহৰ মাজত স্বাধীনতাৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰালে আৰু এই মহৎ কাৰ্যৰ কাৰণেই তেওঁলোকে জীৱন আহুতি দিলে। বীৰাঙ্গনা নাৰী চিথনাই নাৰীৰ মুক্তিৰ কাৰণে লাওনৰ সৈতে লগ হৈ ইছলামধৰ্মী সাধাৰণ মানুহৰ মাজত তেওঁলোকৰ অত্যাচাৰী শাসকৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহৰ ভাব জগাই তুলিলে। প্ৰথমতে যদিও বিদ্ৰোহৰ জয় হৈছিল—শক্তিৰে বলবান শাসকে প্ৰতিশোধৰ বশবৰ্তী হৈ বিদ্ৰোহীসকলৰ বাসস্থান জনশূন্য কৰি পেলালে। প্লেগ আৰু দুৰ্ভিক্ষ গোটেই অঞ্চলত বিয়পি পৰিল।

---

[২] Queen Mab had great influence in the working class radical circle —*Graham Hough*

ইযাৰপৰা পৰিত্ৰাণ পাবৰ কাৰণে মেজিৰ জুইত সুমুৱাই চিথ না আৰু লাওনক পুৰি পেলোৱা হল।

ৰিভল্ট অব ইছলাম্ কাব্যত শ্বেলীয়ে ভৱিষ্যতে পৃথিবীর নতুন ৰূপৰ আশা কৰিছে। এই কবিতাত তেওঁৰ সুকোমল মানবতা-বাদী ভাবধাৰাৰ লগত গড উইনৰ পৰহিতৈষিতা ভাবৰ সংযোগ ঘটিছে। ব্যক্তিগত প্ৰেম উপচি পৰি মানবপ্ৰেমলৈ ৰূপান্তৰিত হয় এই বিশ্বাস শ্বেলীয়ে উক্ত কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে। প্লেটোৰ আদৰ্শই শ্বেলীক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। মুক্ত প্ৰেম অৰ্থাৎ মাক বাপেকে স্থিৰ কৰি দিয়া লগৰীতে যৌন মিলন সীমিত নকৰাৰ কথা প্লেটোবে কৈছিল। প্লেটোৰ এনে আদৰ্শই শ্বেলীৰ কবিতা স্পৰ্শ কৰি গৈছিল। বাযৰণৰ কবিতাত তেওৰ নিজৰ অভিজ্ঞতা প্ৰকাশ পোৱাৰ দৰে শ্বেলীৰ ৰিভল্ট অব ইছলাম্ কবিতাত তেওঁৰ ব্যক্তিগত জীবনৰ ভালেখিনি কথা কাব্যিক ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। প্ৰেম বিবাহ আদিৰ ক্ষেত্ৰত তেওৰ জীবনৰ গতিধাৰাও পোন বাটৰ নাছিল।

ৰিভল্ট অব ইছলাম্ লেখাৰ আগেযে শ্বেলীয়ে এলাষ্টৰ বা স্পিৰিট্ অব ছলিচিউদ (এলাষ্টৰ শব্দৰ অৰ্থ হল প্ৰতিশোধকামী) বুলি এটা কবিতা লেখিছিল। এই কবিতাত আদৰ্শবাদী এজন যুবকে সৌন্দৰ্যৰ আদৰ্শ বাস্তব জীবনত বিচাৰিছে। এই যুবকজন এজন ডেকা কবি। তেওঁৰ কল্পনাৰে গঢ়া প্ৰিয়াৰ সন্ধানত ঘূৰিছে —পৰ্বত পাহাৰ সমুদ্ৰ দেশ দেশান্তৰ, কিন্তু বাস্তবত কল্পনাৰ প্ৰিযাই ধৰা নিদিলে। আদৰ্শবাদী যুবকজন বাস্তবত আদৰ্শ সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰেয়সীক বিচাৰি থাকোঁতেই হতাশাত ডুব গৈছে আৰু শেষত অকালতে মৃত্যু মুখত পৰিছে। কবিতাটোত শ্বেলীয়ে কব খুজিছে যে মানুহ উচ্চ মনৰেই হওক বা নীচ মনৰেই হওক মানুহৰ সহানুভূতি নোহোৱাকৈ জীযাই থাকিবলৈ যত্ন কৰিলে মৃত্যু অনিবাৰ্য। যি সকলে নিজৰ লগৰ মানুহক ভাল নাপায সেইসকলৰ জীবন

নিষ্ফল। অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লেখা সাতশ পঞ্চাশ শাৰীৰ কবিতাটোত শ্যেলীয়ে অনুভব কৰিছে যে কল্পনাৰ ডেউকাৰে বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডত ঘূৰিলে কল্পনাৰ পাখি ভাগৰি পৰিব মন ভাঙি যাব কিন্তু সেই বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডত তেওৰ কাৰণে ঠাই নহব। শ্যেলীৰ এলাষ্টৰ কবিতাত বৰ্ডছবৰ্থ মিল্টন ছেক্সপীয়েৰৰ প্ৰভাব পৰিলক্ষিত হয়। এলাষ্টৰ কবিতাত ডেকা কবিজন হ ল শ্যেলী নিজে।

দেশৰ জনসাধাৰণৰ মুক্তিৰ লগত জড়িত আন বিপ্লবী কবিতা হ ল অড টু নেপলচ অড টু লিবাৰ্টি আৰু হেলাচ। অড টু নেপলচ কবিতাত নেপলচত স্বেচ্ছাচাৰী শাসনৰ অবসান কামনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ পৰিবৰ্তে জনগণৰ মঙ্গল কামনা কৰা চৰকাৰ এটাৰ কথা শ্যেলীৰ বিপ্লবী মনে চিন্তা কৰিছিল। জনসাধাৰণৰ মঙ্গল কামনা কৰা চৰকাৰৰ কথা চিন্তা কৰোঁতে কবিয়ে পম্পিয়াই আৰু বেইয়ে ভ্ৰমণৰ ভালেখিনি অভিজ্ঞতা ইয়াত স যোজিত কৰিছে। এই কবিতাত শ্যেলীয়ে কৈছে যে স্বাধীনতাৰ অবিহনে কোনো সৌন্দৰ্য্য দেখা পোবা নাযায়। ১৮২ চনত লেখা এই কবিতা প্ৰকাশ পায় শ্যেলীৰ মৃত্যুৰ পাছত ১৮২৪ চনত।

গ্ৰীচদেশে দাসত্বৰ যুবঁলীৰপৰা মুক্ত হবৰ কাৰণে মুক্তি যুদ্ধত নমাৰ প্ৰতি সহাৰি জনাই ১৮২২ চনত শ্যেলীয়ে লেখে নাটকৰ আৰ্হিত হেলাচ কবিতা। শ্যেলীৰ জীবনত এইটোবেই শেষ ৰাজনৈতিক কবিতা। এনে ধৰণৰ কবিতাৰ ভিতৰত হেলাচেই আটাইতকৈ সুন্দৰ। এই কাব্য নাটকত যিবোৰ কোৰাচ ব্যবহাৰ কৰা হৈছে সেইবোৰ অসাধাৰণৰূপে কল্পনা প্ৰধান। হেলাচৰ শেষৰ কোৰাচৰ শাৰীবোৰ গীতৰ মুছনাই অভিভূত কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে—গ্ৰীচৰ স্বাধীনতাৰ নবসূৰুযৰ উদয়ত আনন্দত আত্মহাৰা হৈ শ্যেলীয়ে গ্ৰীক বন্দিনী নাৰীৰ মুখেদি গোবাইছে—

The world s great age begins anew
The golden years return

The earth doth like a snake renew
Her winter weeds outworn
Heaven smiles and faiths and empires gleam
Like wrecks of a dissolving dream

শ্বেলীয়ে বিপ্লৱী কবিতাসমূহৰ মাজেদি সত্য প্ৰেম অহিংসাৰে এখন নতুন সমাজত মানুহক প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ কল্পনা কৰিছে। হেলাচৰ কোৰাচ গীতক মুক্তিগীতি বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। এই গীতবিলাকে মুক্তিৰ আকাংথাকে ভৱিষ্যতৰ আশাৰ লগত সংযোগ কৰিছে।

শ্বেলীযে মানচেষ্টাৰত হোৱা পেটাৰ্লু সংঘৰ্ষৰ পিছত ১৮১৯ চনত মাস্ক অব এনাৰ্কি কবিতা লেখে। মাস্ক অব এনাৰ্কি কবিতাৰ যোগেদি তেও জনসাধাৰণৰ ৰাজনৈতিক মুক্তিযেই নহয় অৰ্থনৈতিক মুক্তিৰো কামনা কৰিছিল আৰু তাৰবাবে প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। শ্বেলীৰ মাস্ক অব এনাৰ্কি কবিতা লে হাণ্টে সম্পাদিত কৰে আৰু ই প্ৰকাশ পায ১৮৩২ চনত। এই কবিতা বিপ্লৱী জনসাধাৰণৰ মাজত বেচ জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছিল আৰু ইযাক লেখাও হৈছিল জনসাধাৰণৰ কাৰণে। তেও জনসাধাৰণক স্বেচ্ছাচাৰী আৰু শোষণকাৰীৰ বিৰুদ্ধে টোপনিৰ পিচত সিংহৰ দৰে উঠিবলৈ আহ্বান জনাইছিল—

Rise like lions after slumber
In unvanquishable number
Shake your chains to earth like dew
Which in sleep had fallen on you—
You are many they are few

চাৰিটা অঙ্কত সামৰণি পৰা গীতিনাট্য প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড শ্বেলীযে ৰচনা কৰে ১৮১৮ ১৮১৯ চনত। তেও এই কবিতাত মুক্তিৰ অদম্য বাসনা কাব্যিক ৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। ভাব আৰু ৰচনা শৈলীৰ ফালৰপৰা এই কবিতা শ্বেলীৰ কাব্যিক সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত

জীৱনৰ আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি সমালোচকসকলে অভিমত দিছে। মানুহৰ আশা আকাংখা প্ৰেমৰ জয়গান প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য তেওৰ এই কবিতাত সুন্দৰৰূপে প্ৰকাশ পাইছে। মূল কথাত কবলৈ গলে প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড মানব জাতিৰ মুক্তি প্ৰেম ভ্ৰাতৃত্ববোধ সমতা আৰু প্ৰকৃত মুক্তিৰ বাবে কৰা শ্যেলীৰ প্ৰাৰ্থনা গীতি। ইয়াত তেওঁ দেখুৱাইছে যে মানুহৰ আশা আকাংখা নানান দুখ কষ্টৰ মাজেদিহে লাভ কৰিব পাৰি।

শ্যেলীয়ে প্ৰমিথিউজ আন্‌বাউণ্ডৰ বিষয়বস্তু গ্ৰহণ কৰিছে গ্ৰীক নাট্যকাৰ ইস্কিলাছৰ প্ৰমিথিউজ বাউণ্ডৰ নাটকৰ কাহিনীৰপৰা। এই কাহিনীমতে ইস্কিলাছে প্ৰমিথিউজ বাউণ্ডৰ বিষয়বস্তু তিনিখন নাটত সমাপ্ত কৰিছিল। প্ৰথমখনৰ নাম আছিল প্ৰমিথিউজ দ্য ফায়াৰ বিয়েৰাৰ দ্বিতীয়খনৰ নাম আছিল প্ৰমিথিউজ বাউণ্ড আৰু তৃতীয়খনৰ নাম আছিল প্ৰমিথিউজ আন্‌বাউণ্ড। পাছৰ দুয়োখন নাটেই হেৰাল যদিও তৃতীয়খনৰ কিছু অংশ অনুবাদ কৰা ৰোমান ভাষাত পোৱা যায়। জুপিটৰে পৃথিৱীত মানুহৰ বংশ শেষ কৰি তাত মানুহতকৈ উন্নত জীৱ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। বিপ্লৱী আৰু মানুহৰ মঙ্গলকামী দেৱতা প্ৰমিথিউজে জুপিটৰৰ এই উদ্দেশ্য ব্যৰ্থ কৰিবলৈ সকলো কলাৰ আদি জুই চুৰ কৰি আনি মানুহক দিলে আৰু মানুহক কাঠৰ কাম কৃষিকৰ্ম চিকিৎসা জাহাজ চলোৱা বিদ্যা আদি শিকালে। ইয়াৰ কাৰণে প্ৰমিথিউজক জুপিটাৰে ককেচাছ পৰ্বতত বন্দী কৰি ৰাখে। বন্দী অৱস্থাত তেওঁ চন্দ্ৰ সূৰ্যক সম্বোধন কৰি চিঞৰি দেৱতাই দেৱতাৰ ওপৰত কৰা অত্যাচাৰৰ কথা কলে। অত্যাচাৰ নকমিল। প্ৰমিথিউজৰ মাংস খাবলৈ এটা ঈগলক নিতৌ নিশা পঠোৱা হয়। অৱশেষত জুপিটৰৰ পুতেক হাৰকিউলাছে ঈগলটোক বধ কৰে। ইস্কিলাচৰ নাটকত জুপিটৰ আৰু প্ৰমিথিউজৰ মাজত এটা বুজা পৰা হৈছে।

এই নাটৰ বিষয়বস্তুৰ গাত ভেজাদি লেখা গীতিনাট্য—

প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড ত শ্বেলীয়ে প্ৰমিথিউছক নিৰ্যাতিত মানুহৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে অঙ্কন কৰিছে। মানুহৰ কল্যাণকামী শক্তি আৰু অকল্যাণকামী শক্তিৰ মাজত কবিতাত দ্বন্দ্ব আৰম্ভ হৈছে। গতিকে মূল ইস্কাইলাছৰ আপোচৰ কোনো থল নাই।

এই গীতিনাট্যখনৰ আৰম্ভ হৈছে ককেচাছ পৰ্বতত বৰফৰ শিলৰ মাজত গুহাত প্ৰমিথিউজক বান্ধি থোবাৰ দৃশ্যৰে। জুই চুৰি কৰা অপৰাধত তেওৰ নিৰ্যাতনৰ শেষ নাই। যন্ত্ৰণাৰ কথা প্ৰমিথিউজে এইদৰে কৈছে—

Ah me! alas pain pain ever for ever!
The crawling graciers pierce me with the spears
Of their moon freezing crystals the bright chains
Eat with their burning cold into my bones

শ্বেলীৰ প্ৰমিথিউজ যেন বীৰত্বপূৰ্ণ ন্যাযবান ভদ্ৰ আৰু নৈতিক বলত বলীয়ান মানবজাতিৰ প্ৰতিনিধি। কাযিক আৰু মানসিক অশেষ যন্ত্ৰণাৰ মাজতো প্ৰমিথিউজে সেও মনা নাই। যন্ত্ৰণাত ভাগৰি পৰা প্ৰমিথিউজৰ তেওৰ প্ৰেযসী এচিযালৈ মনত পৰিল। এচিযাও প্ৰমিথিউজৰ কাৰণে ব্যগ্ৰ হৈ আছিল। জুপিটৰ তেওৰ পুত্ৰ ডেমগৰ্গনৰ দ্বাৰা সিংহাসনচ্যুত হ'ল। হাৰকিউলাছে প্ৰমিথিউজক উদ্ধাৰ কৰিলে। পৃথিবী আৰু জোনৰ বিভিন্ন গীতৰ মাজেদি এচিযা আৰু প্ৰমিথিউজৰ মিলন ঘটিল। পৃথিবী আৰু জোনে প্ৰেমৰ গীত গালে।

শ্বেলীযে প্ৰমিথিউজক মুক্তি আৰু প্ৰেমৰ বলেৰে সম্প্ৰীতি দিব পৰা শক্তি ৰূপত গঢ়ি তুলিছে। ইযাৰ কাৰণে প্ৰমিথিউজে সাহস আৰু সহ্যগুণ প্ৰদৰ্শন কৰিছে। শ্বেলীৰ লেখনীত প্ৰমিথিউজ হৈ পৰিছে মানুহৰ মহৎ শক্তিৰ প্ৰতীক। এই মহৎ শক্তিয়ে ভালৰ কাৰণে সকলো ত্যাগ কৰিবলৈ সাজু। প্ৰমিথিউজৰ আদৰ্শনীয় স্বভাব হ'ল—বৌদ্ধিক আৰু নৈতিকগুণসম্পন্ন। তেওৰ লগৰীয়া

হ ল সমুদ্ৰকন্যা পেনথিয়া আয়নে আৰু এচিয়া। তেওঁলোকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে মানুহৰ বিশ্বাস আশা আৰু প্ৰেমৰ। ইয়াৰ বিপৰীতে জুপিটৰে মানুহৰ পাশবিক শক্তিৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। শ্বেলীয়ে মানবৰ জীবনী শক্তিৰে অশুভ শক্তিক পৰাজয় কৰা দেখুৱাইছে।

শ্বেলীয়ে প্লেটোৰপৰা বিশ্ব আত্মাৰ ভাবধাৰা গ্ৰহণ কৰিছিল। তেও দেখুওৱা মতে— মানুহেই অকল সজীব নহয প্ৰকৃতিৰ অন্যান্য সম্পদো সজীব আৰু প্ৰকৃতিৰ সম্পদবিলাকৰো আত্মা আছে। সেই কাৰণেই শ্বেলীয়ে প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড ত অকল মানুহকেই চিত্ৰিত কৰা নাই প্ৰাকৃতিক সম্পদ পৃথিবী সাগৰ আদিকো চিত্ৰিত কৰিছে। আৰু এই প্ৰাকৃতিক সম্পদবোৰে এই কাব্য নাট্যখনিত সক্ৰিয অ শ গ্ৰহণ কৰিছে। পাৰ্থিব জগতত গ্ৰীকসকলে বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক সম্পদক দেবতাৰ ৰূপত চাইছিল। সেইদৰে শ্বেলীযেও প্ৰাকৃতিক সম্পদক দেবতাৰ ৰূপত বিশ্বাস কৰিছিল আৰু ধৰি লৈছিল যে এক কেন্দ্ৰীয শক্তিযে এইবোৰ নিযন্ত্ৰণ কৰিছে।[৩]

শ্বেলীযে এই কাব্য নাটকত বিশ্বৰ অশুভ শক্তিৰ পৰাজয দেখুবাইছে আৰু এই অশুভ শক্তিৰ পৰাজযত ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে অপৰাজেয শক্তি প্ৰেমে। তেওৰ মতে পৃথিবীৰ সকলো দুখ আৰু সকলো অশান্তিৰ মূল হ ল প্ৰেমহীনতা। প্ৰেমে জগতৰ কল্যাণ সাধে। পৃথিবীৰ মাটিৰ অণু পৰমাণুলৈকে প্ৰেমৰ গভীৰ ভাব সঞ্চাৰ হয সেযেহে পৃথিবীযে গাইছে—

> It interpenetrates my granite mass
> Through tangled roots and trodden clay doth pass
> Into the utmost leaves and delicatest flowers
> Upon the winds among the clouds tis speed
> It wakes a life in the forgotten dead
> They breathe a spirit up from their obscurest bowers

Th R m ti Im g nat —*C M Bow*

শ্যেলীয়ে অনুভৱ কৰিছে যে প্ৰকৃতিৰ সকলোতে চিৰস্থায়ী প্ৰেমৰ ভাৱধাৰা বিৰাজ কৰিছে। মানুহে যেতিয়াই এই প্ৰেমৰ ভাবধাৰাৰ লগত নিজৰ জীবনৰ সুৰৰ সমন্বয় ঘটাব তেতিয়াই ধৰাৰ বুকুলৈ নামি আহিব প্ৰেমেৰে ভৰপূৰ সোণালী দিন। স্বপ্নবিলাসী শ্যেলীক এই স্বপ্নই বিভোৰ কৰিছিল। প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড গীতি-নাটকৰ কাহিনীত বিশেষ কিছু বৈশিষ্ট্য না থাকিলেও অসাধাৰণ ৰচনা শক্তি আৰু অপূৰ্ব কাব্যৰসৰ কাৰণে বিখ্যাত।

কবি হিচাপে শ্যেলীৰ প্ৰকৃত পৰিচয় গীতিকবি ৰূপে। সমালোচক সকলে তেওঁকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গীতিকবি হিচাপে অভিহিত কৰিছে।

গীতি কবিতা

শ্যেলীক গীতিকবি বুলি বৰ্ণনা কৰি চুইনবাৰ্ণে কৈছে — গায়কসকলৰ ভিতৰত তেও অকলশৰীয়া তেও নিখুঁত গায়ক দেৱতা।[৪] আনুভৌতিক গভীৰতা কাব্যিক উপাদান আৰু মন্ত্ৰমুগ্ধ কৰিব পৰা শক্তিৰে শ্যেলীৰ গীতি কবিতাসমূহ অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী। পৰ্বত পাহাৰৰ বুকুৰপৰা নিজৰা বৈ অহাৰ দৰে শ্যেলীৰ অন্তৰৰপৰা স্বতঃস্ফূৰ্তভাবে কবিতাৰ নিজৰা বৈ আহিছিল। কাব্যিক অনুভূতিৰ স্বাভাবিক ধাৰাটো আৰু তাৰ লগতে শব্দৰ সঙ্গীতময়তাৰ মণি কাঞ্চন যোগে শ্যেলীক অমৰ গীতি কবি হিচাপে জয়মালা পিন্ধালে। শ্যেলীৰ কবিতাৰ প্ৰকাশ যেনেকৈ অন্তৰৰপৰা স্বত স্ফূৰ্তভাবে ওলোৱা তেওৰ কবিতাইও পাঠকৰ অন্তৰ স্বত স্ফূৰ্ত ভাবেই স্পৰ্শ কৰে। তেওৰ কবিতাত যেন যাদু আছে। সেই যাদুৰ পৰশত পঢ়ুবৈ মন্ত্ৰমুগ্ধ হৈ যায়। সূক্ষ্ম অনুভূতি সঙ্গীতময়তা আৰু মানস চিত্ৰৰে সমৃদ্ধ তেওৰ কবিতাসমূহৰ দৰে কবিতা সাধাৰণতে যিকোনো লেখনীৰ মাজেদি প্ৰকাশ নেপাইছিল।

নাটকৰ ৰচনাক্ষেত্ৰত ছেক্সপীয়েৰৰ লেখনী যেনেকৈ অতি নিপুণ আছিল ঠিক তেনেকৈ গীতি কবিতা ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰতো শ্যেলীৰ লেখনী

---

[৪] He stands alone among singers and he is the perfect singing God
—*Swinburne*

আছিল অতি নিপুণ। কল্পনা জগতত মন পাখি মেলি উৰি অপূৰ্ব সামগ্ৰী সন্ধান কৰি তেওঁৰ নিপুণ লেখনী শক্তিশালী কৰিছে। আৰ্ণল্ডে যদিও কৈছে, শ্বেলীযে তেওৰ উজ্জ্বল পাখি ব্যৰ্থতাত কোবালে [৫]—এই কথা তওৰ লেখনীযে শুদ্ধ বুলি প্ৰতিপন্ন কৰা নাই। ষ্টপফোড ব্ৰুকে আৰ্ণল্ডৰ উক্তিৰ প্ৰতিবাদ কৰিছে। তেওঁ শ্বেলীৰ কবিতাৰ ভূযসী প্ৰশংসা কৰি কৈছে যে শ্বেলীৰ কবিতাত গভীৰ উদ্দেশ্য নাই বুলি কোবাটো অন্যায হব।

শ্বেলীৰ গীতি কবিতা স্বত স্ফূৰ্ত আৰু সাঙ্গীতিক লয় প্ৰধান। অধ্যাপক এল্‌টনে কৈছে— শ্বেলীৰ প্ৰতিভা প্ৰকাশ পাইছিল গীতি কবি হিচাপে। ইংৰাজী কবিতাৰ যিসকল গীতি কবি হিচাপে খ্যাতি থকা কবি শ্বেলী তাৰে ভিতৰত এজন। তেওৰ কবিতা প্ৰকৃততে গীতি কবিতা কাৰণ তেওঁৰ গীতি কবিতাৰ আবেগ অনুভূতি অগীতি কবিতাতো দকৈ সোমাই পৰিছে—তেহেলৈ সেইবিলাক ছবি প্ৰধান কবিতা মহাকাব্য নাইবা কাব্য নাটকেই হওক।[৬]

শ্বেলীৰ গীতি কবিতাবিলাক সাধাৰণতে বিষাদপূৰ্ণ আৰু আত্মজীবনৰ কথাৰে সমৃদ্ধ। এই গীতি কবিতাবিলাকৰ মাজেদি তেওৰ নিজা জীবন মৃত্যুৰ দৰ্শনো দাঙি ধৰিছে। ব্যক্তিগত ভাবৰ ওপৰত লেখা গীতি কবিতাত হয প্ৰেমৰ কথা আছে নহয বিষাদৰ কথা আছে। প্ৰাযবিলাক গীতি কবিতাতে মানবজাতিৰ মুক্তিৰ বাণী উচ্চাৰিত হৈছে—এই মুক্তিৰ কল্পনাত স্বাধীনতা সমতা আৰু ভ্ৰাতৃত্বৰ বোধ জড়িত আছে। শ্বেলীৰ গীতি কবিতা অকল স্বত স্ফূৰ্তই নহয ই গভীৰো। এই গভীৰতা আৰু স্বত স্ফূৰ্ততাৰ মাজত কবিযে নিজকে পাহৰি যায। শ্বেলীৰ এই গভীৰ তন্মযতাৰ মাজত মানব

Shell y be t h s l m o w gs in o d —*M Arnold*

Sh lley g w t lly ly l He f the pr me ly l g ni e f E gli h p t y All h po t y s ally ly l f his ly cal mpuls pen t t t h unly cal be i picto l p l nd d am t —*O Elton*

জাতিৰ কল্পনাৰ ভৱিষ্যতৰ আশা নিহিত আছে। ৱাটৰ ভাষাত কবলৈ গ'লে— বুদ্ধিদীপ্ত সৌন্দর্য সৃষ্টিৰে তেওঁ হ'ল উজ্জ্বল ভৱিষ্যতৰ কবি।[৭]

শ্বেলীৰ মানব প্ৰেমৰ কথা কোনো কোনোৱে সমালোচনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাইছে। এইচ জে চি গ্ৰীয়াচনে কৈছে যে মানবজাতিৰ প্ৰতি থকা গভীৰ প্ৰেম সত্বেও কব লাগিব যে তেওঁ মানুহৰ স্বভাবৰ বিষয়ে অনভিজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিছে। সকলো প্ৰকাৰৰ মানুহৰ লগত সংস্পৰ্শলৈ আহি যিটো প্ৰকৃত অভিজ্ঞতা হ'ব লাগে সেইটো অভিজ্ঞতা তেওঁৰ নাছিল। তেওঁ প্ৰকৃততে মানুহৰ কাৰণে কিন্তু মানুহৰ মাজৰ নাছিল। তেওঁৰ সহানুভূতি আছিল আদৰ্শবাদৰ প্ৰতি। তেওঁ কেতিয়াও প্ৰকৃততে মানুহৰ মাজৰ এজন হোৱা নাছিল।

শ্বেলীৰ গীতি কবিতা আলোচনা কৰি এছ এ চাইমণ্ডছে কৈছে — তেওঁৰ সমসাময়িক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবি কোনো ইমান কাব্যিক প্ৰতিভাৰ নাছিল। তেওঁ আছিল আমাৰ যুগৰ আটাইতকৈ মহৎ আৰু স্বতস্ফূৰ্ত কবি।[৮]

শ্বেলীৰ গীতি কবিতাৰ মহত্ব ক'ত এই লৈ আলোচনা বিলোচনা বহুতো হৈছে। কোনো কোনোৱে কয় যে তেওঁৰ গীতি কবিতাত মহত্ব ফুটি উঠাৰ কাৰণ হ'ল—এইবিলাকত তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰকাশ আছে আৰু আছে ইয়াত তেওঁৰ মহৎ হৃদয়ৰ পৰিচয়। তেওঁৰ আশাবাদী আদৰ্শ তেওঁৰ প্ৰেম আৰু আনন্দ তেওঁৰ দুখ আৰু বেদনা সকলোবোৰ তেওঁৰ গীতি কবিতাবিলাকতে প্ৰকাশ হৈছে।

শ্বেলীৰ গীতি কবিতাবিলাকৰ ভিতৰত আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য

H s th p t f glo i u f t p sse sed by sion of intellec t l b ty

I of his g eat t ontempora w th ly cal f culty so paramo nt H w the l ft st and the most spont neou inger of our g —*J A Sym nds*

হল— স্কাইলার্ক অড টু বেষ্ট উইণ্ড দি চেনজিটিভ প্লেণ্ট আৰু লেমেণ্ট। তেওঁৰ কিছুমান গীতি কবিতা সম্পূর্ণ ব্যক্তিগত আৰু কিছুমানত মিশ্রিত হৈছে তেওৰ ব্যক্তিগত ভাবধাৰা আৰু মানবজাতিৰ আশাবাদী মনোভাব। কিছুমান গীতি কবিতা প্রকৃতি বিষযক কিছুমান আকৌ অত্যাচাৰ উৎপীডনৰ বিপক্ষে মুক্তিৰ আহ্বানত লেখা। প্রেমমূলক গীতি কবিতাও তেওঁ লেখিছে। তেওৰ গীতি কবিতাবিলাক সার্থকৰূপত প্রকাশ পোবাৰ মূল কাৰণ হল তেওঁৰ লেখনীযেদি সঙ্গীতময ৰূপত ব্যক্ত হোবা স্বত স্ফুর্ত ভাবধাৰা।

শ্বেলীৰ অন্যতম চৰিতকাৰ আন্দ্রে মৰেযাই তেওক পোহৰৰ দূত বুলি কল্পনা কৰিছে। ভাৱৰ তন্মযতাত তেওৰ মন হয গগনবিহাৰী তাত যেন বাস্তবৰ কোনো সত্তা নাই মাটিত খোজ দি নুফুৰি শূন্যত উৰি ফুৰে। শ্বেলীৰ সম্পর্কে প্রকাশ পোবা এই ভাবধাৰা নিহিত হৈছে স্কাইলার্কত। শ্বেলীৰ মন বাস্তব জগত চেৰাই আকাশমুখী হোবাৰ দৰে তেওৰ স্কাইলার্ক পখী আকাশমুখী হৈছে। ঘন ঘনকৈ ডেউকা কোবাই চকুৰে নেদেখা আকাশৰ কোনোবা খিনিত পখীটিযে গান গায। দিনত সূর্যৰ পোহৰত আকাশীতৰা নেদেখাৰদৰে স্কাইলার্ক পখীটি কবিযে দেখা নাই কিন্তু মধুৰ সঙ্গীত দূৰদূৰণিৰপৰাই শুনিছে—

Like a star of Heaven
In the broad daylight
Thou art unseen but yet I hear thy shrill delight

মনোৰম কল্পনাশক্তিৰে বিভিন্ন কল্পচিত্রৰে সমৃদ্ধ কৰি শ্বেলীয়ে বর্ণনা কৰিছে মেঘৰ বিচিত্র লীলা সূৰুযৰ নানা ৰঙীন পোহৰ আৰু স্কাইলার্ক পখীৰ আকাশৰ কোনোবাখিনিত উৰি উৰি গোৱা গীতৰ মহিমা। কবিযে স্কাইলার্ক পখীক আবেগৰ প্রাচুর্যত পখী বুলি কব খোজা নাই—কৈছে আনন্দৰ দূত বুলি। এই আনন্দৰ

দূতে সৰগৰপৰা স্বাভাৱিকভাবে ওলোবা গীতৰ ধাৰা ঢালি দিছে। গহীন নীলাকাশত পাখি মেলি দি গান গাইছে যিমান উৰে সিমান গান গায় যিমান গান গায সিমান উৰে।

And singing still dost soar
and soaring ever singest

সূৰুয পাটত বহাৰ সমযত সূৰুযৰ সোণালী কিৰণ লাগি মেঘবোৰ জিলমিলাই উঠে তাৰ মাজেদিযেই অশৰীৰী আনন্দৰদৰে স্কাইলাৰ্ক পখীযে এইমাত্ৰ যাত্ৰা আৰম্ভ কৰি আকাশত ভাহি যায। ভাবৰ পোহৰত যেনিবা কোনোবা অদৃশ্য কবিযে আপোন মনেৰে গান গায—বহুতদিন উপেক্ষিত আশা আৰু তেওৰ ভাবৰ কথা পৃথিবীক শুনাব বুলি অনুকম্পাত পৃথিবীৰ মন গলাব বুলি—

Like a poet hidden
In the light of thought
Singing hymns unbidden
Till the world is wrought
To sympathy with hopes and fears it headed not

এই স্কাইলাৰ্ক পখীটি যেন আদৰ্শৰ পিছত মন ধাবিত হোবা শ্যেলীৰেই অন্তৰাত্মা—যাৰ বিহাৰভূমি ভাবলোক আৰু যাৰ ছন্দময কবিতাত আছে যুগ যুগান্তৰৰ স্বপ্ন।

বৰ্ডছবৰ্থৰ স্কাইলাৰ্ক পখীটিযে যেনেকৈ পৃথিবীৰ সৈতে সম্পৰ্ক ৰাখি নিজৰ বাহটিলৈ ঘূৰি ঘূৰি চাইছে তেনেকৈ শ্যেলীৰ স্কাইলাৰ্কে পৃথিবীৰ সৈতে সম্পৰ্ক ৰখা নাই। মাটিৰ লগত সম্পৰ্ক বিচ্ছিন্ন কৰি আকাশৰ কোনোবা দূৰ দূৰণিলৈ হযতো সৰগৰ কাষলৈ উৰা মাৰে। আকাশত উৰিফুৰা অদৃশ্য চৰাইটি সম্পৰ্কে কবিৰনো কিমান কল্পনা কিমান উপমাৰে পখীটিৰ গানৰ মম উপলব্ধি কৰিবলৈ বিচাৰিছে। উপমা দিছেহে দিছে কব পৰাই নাই। সেই কাৰণেই কবিযে কৈ উঠিছে— আমি নেজানো—তুমি কি তোমাৰ নিচিনানো কি বস্তু। এইদৰে ভাবৰ তন্ময়তাত কবিযে কৈ গৈছে

— কোনোবা অট্টালিকাত থকা আভিজাত্যপূর্ণ নাৰীৰ গোপন সময়ত গোবা প্রেমৰ গান নিয়ৰত তিতি থকা ফুল আৰু ঘাহনিৰ মাজত জিলিকি উঠা পোহৰৰ দৰে এচাটি বতাহে কঁপাই পাহিবোৰ সৰাই পেলোবা কিন্তু সুৰভি থাকি যোবা সেউজীযা কুঁহিপাতৰ মাজৰ গোলাপফুলৰ দৰে জিলমিলাই থকা ঘাঁহনিৰ ওপৰত পৰা বসন্তকালৰ বৰষুণৰ শব্দ বৰষুণে সাৰ পোবাই তোলা ফুলবোৰ আনন্দত বিভোৰ কিন্তু এই আটাইবোৰ উপমা স্কাইলার্ক পখীৰ গানৰ তুলনা নহয সেইকাৰণেই কবিযে বাৰে বাৰে সুধিছে— "চৰাই নাইবা অশৰীৰী তোমাৰ এই মধুৰ ভাববোৰ কি আমাক শিকোবা ?

Teach us Spirit or Bird
What sweet thoughts are thine

শ্যেলীযে তেওৰ গগনবিহাৰী স্কাইলার্ক পখীটিৰ দৰে কুটিলতাৰে ভৰা বিষময প্রেমহীন এই পৃথিবীৰপৰা কল্পনাৰ ডেউকাৰে উৰি যাবলৈ বিচাৰিছে। কিন্তু স্কাইলার্ক পখীযে যি আনন্দ লাভ কৰিছে সেই আনন্দ কবি তথা মানুহে লাভ কৰিব নোবাৰে কাৰণ মানুহৰ অকৃত্রিম হাহিবোৰ দুখৰে পৰিপূর্ণ। সেযেহে কবিৰ ভাষাত সুমধুৰ গীতবিলাক আটাইতকৈ বেদনাদাযক

Our sincerest laughter
With some pain is fraught
Our sweetest songs are those that tell of saddest thought

শ্যেলীৰ স্কাইলার্ক কবিতা সম্পর্কে অভিমত প্রকাশ কৰি অধ্যাপক এড মাণ্ড ছ ব্লানডেনে কৈছে যে স্কাইলার্ক হল গতিৰ সমাবেশ। শ্যেলীযে স্কাইলার্ক পখীটিক আদর্শ জীবনৰ প্রতীক হিচাপে অঙ্কন কৰিছে।

আন এক উল্লেখযোগ্য গীতি কবিতা হল— অড টু দ্য বেষ্ট উইণ্ড । এই কবিতা বোধহয শ্যেলীৰ সৃষ্টিৰ গীতি কবিতাৰ ভিতৰত

সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ। বহুতো সমালোচকে ক'ব খোজে যে এই কবিতা পৃথিবীৰ ঋতু বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত লেখা কবিতাৰ ভিতৰত সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ।

ধুমুহা বতাহে আকাশত মেঘ গোটাইছে আৰু তাৰ পাছতে শৰৎকালৰ বৰষুণ এজাক আহিল। শ্যেলীয়ে এই দৃশ্য দেখিছিল ফ্লোৰেন্সৰ ওচৰত আৰণক আবৰি থকা অৰণ্যৰ মাজত। এই দৃশ্য দেখি তেওৰ অন্তৰলৈ অহা আবেগ অনুভূতিৰ বেছিখিনি কবিতালৈ ৰূপায়িত কৰিছিল। সেই অৰণ্যৰ মাজতেই কবিয়ে এই কবিতাত সৃষ্টি আৰু ধ্বংস শক্তিক একীভূত কৰিছে। ব্যক্তিগত অনুভূতি আৰু মানবজাতিৰ কাৰণে কৰা ভৱিষ্যত আশা মিহলি হৈ বেষ্ট উইণ্ড এক নতুন ৰূপত গঢ় লৈছে।

পচোৱা বতাহজাকে মাটি আকাশ আৰু সমুদ্ৰ জুৰি প্ৰচণ্ড গতিৰে বৈ গৈছে। বতাহে হাবিৰ গছবিলাকৰ পাত সৰাই দিছে আৰু গুটিবিলাক মাটিৰ তলত ঢাক খুবাইছে যাতে অহা বসন্তকালত আকৌ গজিব পাৰে। সেই কাৰণেই ইমান ধ্বংস কঢ়িয়াই অনা পচোবা বতাহজাক শ্যেলীৰ মানত জীবনৰ সংহাৰকা আৰু সংস্কাৰকো।

পচোবা বতাহে সুনাল ভূমধ্য সাগৰক টোপনিৰপৰা জগাই দিয়ে আটলাণ্টিক মহাসাগৰক যেন ফালি দুফাল কৰে মহাসমুদ্ৰৰ অৰণ্য সামুদ্ৰিক ফুল আৰু নিস্তেজ গছপাতবিলাক ভযত কপে সেতা পৰে। কবিয়ে পচোবা বতাহৰ এই প্ৰচণ্ড শক্তিৰ সহায সহানুভূতি বিচাৰিছে। তেওৰ অন্তৰতো বতাহৰ ধ্বংস আৰু সৃষ্টিৰ ভাবধাৰা জাগৃত হৈছে। তেও পচোবা বতাহক আহ্বান জনাইছে তেওৰ মনৰ বেদনা দূৰ কৰিবলৈ ঢৌ গছৰ পাত আৰু ডাবৰৰ দৰে তেওৰ ভাববোৰ উৰুবাই নিবলৈ কাৰণ তেও জীবনৰ কাঁইটীযা বননিত পৰি তেজেৰে ৰাঙলী হৈছে—

> **Oh lift me as a wave a leaf a cloud**
> **I fall upon the thorns of life—I bleed**

বেদনাক্লিষ্ট মনৰ কৱিয়ে তেওঁ নিজৰ প্ৰাণেৰে সৈতে পচোবা বতাহৰ প্ৰাণ একাকাৰ কৰিবলৈ বিচাৰিছে। তেওঁ বতাহক অনুৰোধ কৰিছে যাতে তেওঁ মৃত ভাববোৰ শুকান পাতৰদৰে আঁতৰাই পেলাই বিশ্বত নতুন জীৱনৰ সঞ্চাৰ কৰে—

> Drive my dead thoughts over the universe
> Like withered leaves to quicken a new birth !

শুইথকা পৃথিবীৰ মানব জাতিৰ মাজলৈ তেওৰ মুখেদি জাগৰণৰ বাণী সঞ্চাৰিত হওক এয়ে তেওৰ আশা। তেওঁ অনুভব কৰে— শীত আহিলে বসন্তলৈ বেছি দিন নাথাকে।—

> If winter comes can spring be far behind ?

কম্পটন ৰিকেটে কৈছে ব্যক্তিগত ভাবধাৰাৰপৰা কবিতাটি সাৰ্বজনীনতাৰ ফাললৈ আগবাঢ়িছে। পুৰণি পৃথিবী নিশ্চয় যাব লাগিব জৰ্জৰিত মানব জাতিৰ কাৰণে সতেজ মধুৰ প্ৰতিশ্ৰুতিৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ বসন্তকালৰ লগে লগে এখন নতুন পৃথিবী আহিব লাগিব।[১]

পচোবা বতাহৰ দৰে এই কবিতাত ছন্দৰ গতি আছে। এই গতিয়ে কবিৰ মনৰ আশা আকাংখা আৰু প্ৰকৃতিৰ উন্মাদনাক একত্ৰীকৰণ কৰি সৃষ্টিৰ সম্ভাবনাক এই ন ৰূপত দাঙি ধৰিছে। বিভিন্ন কল্পচিত্ৰৰে সমৃদ্ধ এই কবিতাই কবিৰ মনৰ কেন্দ্ৰীয় ভাব ধাৰাক সমৃদ্ধ কৰাৰ লগতে বহুজনৰ আবেগপূৰ্ণ মন সমৃদ্ধ কৰে।

সঙ্গীতধৰ্মিতাই কবিতাটিক অতি আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। সঙ্গীতধৰ্মিতাৰে সমৃদ্ধ হবলৈ এই কবিতাক সমল যোগাইছে ইয়াত ব্যবহৃত হোৱা চিত্ৰকল্পবোৰে। পচোবা বতাহজাকৰ উদ্দাম গতিৰ লগত ৰজিতা খুৱাই কবিয়ে প্ৰতীক কল্পচিত্ৰ’বাৰ অংকন কৰিছে।

---

[১] From individual the poem passes to the universal. The old world must go and a new world must come with the spring laden with fresh sweet promise for suffering humanity. —*A Compton Ricket*

পচোৱা বতাহজাক ধ্বংস আৰু সৃষ্টিৰ প্ৰতীক। সৃষ্টিৰো প্ৰতীক পচোৱা বতাহৰ মাটিৰ ওপৰত কৰা ক্ৰিয়াই ভবিষ্যতৰ কাৰণে মানুহৰ মনত আশাৰ সঞ্চাৰ কৰে। ইযাৰ প্ৰতিক্ৰিযাত শৰৎকালত গছত পকা গুটিবোৰ শীতল মাটিৰ তলত সুমুৱাই দিযে আৰু তাতে গুটিবোৰ সোমাই পৰা কল্পনাই ক্ৰমে কবৰ আৰু মৃত মানৱ দেহৰ চিত্ৰকল্প দাঙি ধৰিছে মেঘবিলাক যেন এজোপা বিশাল গছ যি জোপা গছৰ শিপাবিলাক সাগৰত আছে আৰু ইযাৰ ডাল পাত আকাশলৈকে জুৰি আছে আৰু পচোৱা বতাহ জাক যেন সোঁত। এই সোতে পাতবোৰ অৰ্থাৎ ডাবৰবোৰ উটুৱাই লৈ গৈছে। শৰৎকালত শুকাই থকা বননিৰ চিত্ৰই তেওৰ মনৰ শক্তিও যে শুকাই আছে তাৰ চিত্ৰকল্প মনলৈ আনি দিযে। এইদৰে ভালেখিনি চিত্ৰকল্পৰে চহকী শ্যেলীৰ এই কবিতা।

শ্যেলীৰ গীতি কবিতাবিলাক উচ্চ ধৰণৰ কলাসম্পন্ন। বিষণ্ণতাৰে ভৰা হলেও এই কবিতাবিলাক নিৰাশাবাদী নহয। কবিতাৰ শাৰীত চকুলো থাকিলেও সেই চকুলোৰ মাজেদি জিলিকি উঠে কবিৰ উজ্জ্বল মুখমণ্ডল কণ্ঠত ধ্বনিত হয সুমধুৰ শব্দৰে সঙ্গীত।

শ্যেলীৰ গীতি কবিতাবিলাক তিনি ভাগে ভাগ কৰিছে— ব্যক্তিগত গীতি কবিতা প্ৰকৃতি বিষযক গীতি কবিতা আৰু আশা আৰু মুক্তিৰ গীতি কবিতা। তেওৰ গীতি কবিতাৰ গীতিমযতা চুটি দীঘল কবিতা কাব্য নাট আদি সকলোৰে মাজেদি প্ৰকাশ পাইছে।

প্ৰকৃতি প্ৰীতি

অন্যান্য ইংৰাজী ৰমন্যাসিক কবিসকলৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি অনুৰাগ থকাৰ দৰে শ্যেলীৰো প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি অনুৰাগ আছিল। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য দেখি তেওঁৰ মন বিভোৰ হৈ কল্পনাত আত্মহাৰা হৈ নিপুণ লেখনীৰে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন ৰঙৰ ছবি অঙ্কন কৰিছে। কিন্তু ছবি অঙ্কনত তেওঁ দৃশ্যমান প্ৰকৃতিতকৈ প্ৰকৃতিৰ নানান কাৰ্যকৰী শক্তিৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব দিছিল। প্ৰকৃতিৰ উপাসক হিচাপে তেও আছিল সৰ্বেশ্বৰবাদী। তেও বিশ্বাস

কৰিছিল যে প্ৰকৃতিৰ মাজত কিবা এক শক্তিযে কাম কৰে আৰু সেই শক্তিযেই হ'ল সকলো কাৰ্যকৰণৰ মূল। যদিও তেওঁ সৰ্বেশ্বৰবাদত বিশ্বাস কৰিছিল কেতিযাবা কেতিযাবা তেওঁ প্ৰাকৃতিক উপাদানৰ বিভিন্নতাৰ মাজত আত্মাৰ অৱস্থিতি উপলব্ধি কৰিছিল।

প্ৰকৃতিৰ উপাসক হিচাপে শ্যেলীযে বৰ্ডছ বৰ্থৰ দৰে নৈতিক শিক্ষাৰ অৱতাৰণা কৰা নাই। বৰ্ডছ বৰ্থে প্ৰকৃতিৰ অন্তৰালত যি অদৃশ্য শক্তিৰ অৱস্থিতিৰ কথা বিশ্বাস কৰিছিল সেই শক্তি তেওঁৰ মতে চেতনাৰ সঞ্চাৰ থকা। শ্যেলীৰ মতে এই অদৃশ্য শক্তি হ'ল সৌন্দৰ্য আৰু প্ৰেমময়ী। ৱৰ্ডছ বৰ্থৰ দৰে শ্যেলীযেও বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰাকৃতিক বস্তুবোৰ সত্যৰ প্ৰতীক। বৰ্ডছ বৰ্থে প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিছিল যে প্ৰকৃতি শান্ত সমাহিত আৰু সান্ত্বনাদাযিনী। প্ৰকৃতিযে সংসাৰত দুখ বেদনাৰে জ্বলা কলা হোৱা মানুহৰ প্ৰাণত সান্ত্বনা দিব পাৰে। শ্যেলীযে কিন্তু সকলো ক্ষেত্ৰতে প্ৰকৃতিৰ এই শক্তিৰ কথা কোৱা নাই বাহিৰৰ সৌন্দৰ্যইহে তেওক বিমোহিত কৰে। শ্যেলীযে গতিশীলতাৰ মাজেদিহে প্ৰকৃতিক চাইছিল। তেওৰ প্ৰকৃতিৰ দৃষ্টিৰ মাজত নিজৰ অবাৰিত গতিৰ বিপ্লৱী মনটোকে প্ৰকাশ কৰিছিল। সেযেহে দ্ৰুতগ্ৰামী পচোৱা বতাহজাক বেগাই উৰি যোৱা ডাবৰৰ চপৰা ঢৌ বিজুলী আকাশৰ অদৃশ্য ঠাইত উৰি উৰি গান গোৱা স্কাইলাৰ্ক পখী আদি এশ এবুৰি চলমান প্ৰকৃতিৰ উপাদান তেওৰ মানস চকুত ভাহি উঠে।

শ্যেলীৰ কবিতাৰ প্ৰকৃতিৰ দৃশ্য অংকন আছিল সাধাৰণতে অস্পষ্ট কিন্তু এইটোৱেই নুবুজায় যে শ্যেলীৰ প্ৰকৃতি পৰ্যবেক্ষণ শক্তি কম আছিল। তেওঁৰ পৰ্যবেক্ষণ আছিল বহুতৰ মতে বৈজ্ঞানিক পৰ্যবেক্ষণ আৰু তেও বৈজ্ঞানিক পৰ্যবেক্ষণকে কাব্যিক ৰূপ দিছে। ক্লাউড কবিতাটোত তেও মেঘৰ নানা বিচিত্ৰ ৰঙৰ বৰ্ণনা কৰিছে। এই বৰ্ণনাত আছে কবিৰ বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ কাব্যিক ৰূপ সেই

কাৰণেই বোধকৰোঁ পৃথিবীক সূৰ্যৰ চাৰিওফালে নচা বুলি কোবা হৈছে—

> From my wings are shaken the dews that awaken
> The sweet buds every one
> When rocked to rest on their mother's breast
> As she dances about the sun

এছ এ ব্ৰুকে শ্বেলীৰ প্ৰকৃতি প্ৰীতিৰ কথা উল্লেখ কৰি কৈছে — এটা খণ্ডবাক্য নাই এটা শব্দ নাই যিটোবে প্ৰাকৃতিক ঘটনা উজ্জ্বল কৰি তোলা নাই। [১০]

শ্বেলীয়ে বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰেমৰ উদ্দীপনা প্ৰকৃতিৰ সকলোৰে মাজত অবিভক্ত আৰু নিঃশেষ নোহোবাকৈ থাকে। তেও হিমন্ টু এচিয়াৰ আৰম্ভণিত—

> Life of my life thy lips enkindle

এই বিশ্বাসকে প্ৰকাশ কৰিব খুজিছে। প্ৰকৃতিৰ মাজত মিলনৰ ভাব কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে তাক দেখুবাইছে লাভ ফিল ছফি কবিতাত—

> See the mountains kiss high Heaven
>   And the waves clasp one another
> No sister flower would be forgiven
>   If it disdained its brother

শ্বেলীয়ে এই বিশ্বাসৰ ভাব আনিছে প্লেটোৰপৰা। প্লেটোবেও বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰেমেই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ আত্মা। শ্বেলীয়ে প্ৰকৃতিৰ মাজত প্ৰেম আৰু সহানুভূতিকহে বিচাৰি পাইছিল। শ্বেলীৰ প্ৰকৃতি প্ৰীতিক সৰ্বেশ্বৰবাদ বা প্লেটোবাদৰ সমন্বয় বুলি কোবা হৈছে তথাপি ইয়াৰ দ্বাৰাই তেওৰ প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি থকা ভাবধাৰাক

---

[১] Th ot ph e w d which doe n t llumin t n t l f ct —*S A B ooke*

সীমিত কৰিব নোৱাৰি। কেতিয়াবা তেওঁ প্ৰকৃতিক চাইছে ৱৰ্ডছ ৱৰ্থৰ দৰে সকলো বস্তুৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা একক শক্তিৰূপে। প্ৰত্যেক বস্তুৱেই জীৱন্ত ৰূপ লৈ বেলেগ বেলেগ সত্তাৰে কেতিয়াবা আকৌ মানসচকুত ধৰা দিছে। কেতিযাবা তেও পুৰণি গ্ৰীক্‌সকলৰ দৰে প্ৰকৃতিৰ উপাদানৰ মাজত কাহিনীৰ সৃষ্টি কৰিছে। শ্যেলীৰ কাৰণে সূৰ্য হ ল দেবতা আৰু সূৰ্যৰ কিৰণবোৰ এই দেবতাৰ কাঁড। গ্ৰীষ্ম দেবতাই শীতৰ দৈত্যক পৰাজয কৰে আৰু শীতৰ দৈত্যই আকৌ পৰাজয কৰে গ্ৰীষ্ম দেবতাক। পচোৱা বতাহজাক ধ্ব সকাৰী আৰু সৃষ্টিকাৰী ৰূপেও কাহিনী সৃষ্টি কৰি তেও এই দুই শক্তিৰ কাৰ্য প্ৰদৰ্শন কৰাইছে। আদিম মানুহে কৰাৰ দৰে শ্যেলীযে তেওৰ প্ৰকৃতিৰ উপাদানৰ কাহিনী সৃষ্টি স ক্ৰান্ততে মানুহৰ গুণ গৰিমা সন্নিবিষ্ট কৰা নাই। বতাহ বতাহেই ডাবৰ ডাবৰেই। তেওঁ পুৰণি কাহিনীবোৰ আনোতে কেতিযাবা তাক তেওঁৰ মনৰ ৰহণ দি সজাই পৰাই লয। উদাহৰণস্বৰূপে তেওৰ প্ৰমিথিযাচৰ কাহিনী গ্ৰীক নাট্যকা'ৰ এস্কাইলাচৰপৰা লৈ তাৰে কিছু তেওৰ নিজৰ মনেৰে সজাইছে। তেওঁ প্ৰমিথিউজক নাযক পাতি সকলো গুণ সন্নিবিষ্ট কৰি কবিতাৰ সামৰণি মাৰিছে প্ৰমিথিউজ বিজযৰে।

শ্যেলীযে জীবনৰ প্ৰথমাবস্থাত যিবোৰ প্ৰকৃতি বিষযক কবিতা লেখিছিল সেইবিলাকত তেও দেখুবাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত মানুহৰ যি স্বাৰ্থপৰতা আছে যি কাৰ্পণ্য আছে প্ৰকৃতিৰ সেযা নাই। প্ৰকৃতি উদাৰ এই উদাৰ প্ৰকৃতিযে মানুহৰ মানুহৰ দৰে প্ৰতাৰণা নকৰে সহানুভূতিহে জনায।

প্ৰকৃতিযে শ্যেলীৰ চকুত কেতিযাবা কেতিযাবা বহিঃসৌন্দৰ্যৰ ৰূপ লৈ ধৰা দিছেহি। অবশ্যে এই দৃষ্টিৰ মাজত মানব জীবনৰ কৰুণ আবেদনো জডিত আছে। শ্যেলীৰ মানত ফুল মানুহৰ দৰেই জীবন্ত আৰু মানুহৰ দৰে ফুলবো আছে সূক্ষ্ম অনুভূতি। বিভিন্ন ফুলৰ ৰঙৰ সৌন্দৰ্য আৰু সুগন্ধৰে তেওঁ বৰ্ণনাৰ প্ৰাচুৰ্য দি লেখিছে—

১

'চেন্সিটিভ প্লেণ্ট'। কবিৰ বৰ্ণনাত অকল তেওঁৰ চকুৰ আগতেই নহয় পাঠকৰো চকুৰ আগত ভাঁহি উঠে ভায়লেট্ স্ন ড্ৰপ লিলি ৰ জ হাইচিন্থ জেচ মিন টিউবৰজ আদি তেৰবিধ ফুলৰ ৰঙৰ পোহৰ—

> And the jessamine faint and the sweet tuberose
> The sweetest flower for scent that blows
> And all rare blossoms from every clime
> Grew in that garden in perfect prime

শ্যেলীয়ে চল্লিশ শাৰীৰ দ্য কুয়েশ্চন কবিতাত চৈধ্যবিধ বিভিন্ন ফুলৰ নাম উল্লেখ কৰিছে।

প্ৰকৃতিৰ বাহ্যিক সৌন্দৰ্য কীট্‌চৰ দৰেই তেও অবলোকন কৰিছে। কিন্তু এই অবলোকনত পাৰ্থক্য আছে। কীট্‌চে বিভিন্ন দৃশ্যপটৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি তাৰ বিস্তৃত বৰ্ণনা দিয়ে শ্যেলীয়ে কিন্তু বিস্তৃত বৰ্ণনা বাদ দি এটা আধিভৌতিক পটভূমিত প্ৰকৃতিৰ ছবি কেবল দৃশ্য অদৃশ্য ৰূপলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছে।

চিত্ৰকল্প

শ্যেলীয়ে প্ৰকৃতিৰ উপাদানবিলাকৰ প্ৰাযবিলাকক্বে চিত্ৰকল্প ৰূপে ব্যবহাৰ কৰিছে। এই উপাদানবিলাকৰ মাজেদি তেওৰ মনৰ ধাৰণাবিলাক প্ৰকাশ পাইছে। কেতিযাবা দৃশ্যমান বস্তুৰপৰা শব্দ আৰু গোন্ধ লৈ সেইবোৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদৰে তেও মনৰ ভাবধাৰাৰে চিত্ৰকল্প সৃষ্টি কৰিছে। শ্যেলীয়ে ক ব নোবৰাকৈয়ে তেওৰ কবিতালৈ চিত্ৰকল্প আহি পৰে। এই চিত্ৰকল্পবিলাক নিত্য নতুন। ইযাৰ উপৰিও শ্যেলীৰ গতিশীল মনৰ সি মূৰ্ত বিকাশ। সেই কাৰণেই তেও প্ৰকৃতিৰ গতিশীল শক্তি ডাবৰ বতাহ বিজুলী সোত আদিৰপৰা চিত্ৰকল্প গ্ৰহণ কৰিছে। তেও চিত্ৰকল্প দ্য ক্লাউড কবিতাত এনেদৰে প্ৰকাশিত হৈছে—

> I am that daughter of the Earth and Water
> And the nursling of the sky
> I pass through the pores of the ocean and shores
> I change but cannot die

শ্বেলীৰ চিত্ৰকল্পই প্ৰায়েই আমাৰ চকুত পাৰ্থিব বস্তুক অপাৰ্থিব ৰূপ দিয়ে। সেই কাৰণেই তেওঁৰ আকাশৰ নেদেখা ঠাইত উৰা স্কাইলাৰ্ক পখীটি ডাবৰ পোহৰৰ মাজত লুকাই পৰে শুকান পাতবোৰ ভূত প্ৰেত হয়। স্কাইলাৰ্ক পখী আকৌ অশৰীৰী আনন্দময় হয়। সেই বুলি তেওৰ চিত্ৰকল্পত পাৰ্থিব অবস্থান যে নাই এনে নহয়। পাৰ্থিব ৰূপত স্কাইলাৰ্ক পখীটিয়ে ওখ অট্টালিকাৰ উচ্চব শজাত নাৰী নিয়ৰৰ সোণালী মৰুভূমিৰ মাজত জোনাকী পৰুৱা সেউজীযা পাতৰ মাজত লুকাই থকা গোলাপফুলৰ চিত্ৰকল্প কবিৰ মনলৈ আনে। সেযেহে স্কাইলাৰ্ক পখীটিক তেওঁ এই ৰূপত দেখে। শ্বেলীৰ কবিতাত চিত্ৰকল্প উপমা আৰু প্ৰতীকে যেন সদায শোভাযাত্ৰাহে কৰিছে।

প্ৰতীক

শ্বেলীয়ে প্ৰকৃতিৰ বস্তুবোৰক প্ৰাযেই তেওৰ কবিতাত প্ৰতীক হিচাপে ব্যবহাৰ কৰিছে। নাও আৰু সোত তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰতীকৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বেছি। নাও চলোৱা আৰু হ্ৰদে হ্ৰদে মাছ ধৰি ঘূৰি ফুৰাত তেওৰ বৰ চখ। নৌকা যাত্ৰাত তেওৰ আত্মাক মন্ত্ৰপূত নাও বুলি কৈছে। প্ৰমিথিযাচ আনবাউণ্ড কবিতাত তেও এচিযাৰ মুখেদি কোৱাইছে—

> My soul is an enchanted boat
> Which like a sleeping swan doth float
> Upon the silver waves of the sweet singing

এড নেইচ কবিতাটোত শ্বেলীয়ে মানব আত্মাক নাও বুলি কৈছে আৰু এই নাও ভাহি গৈছে অনন্ত সাগৰৰ বুকুবেদি।

শ্বেলীয়ে ধৰ্মসম্বন্ধীয অশুভ কথা আৰু দুৰ্নীতিৰ বিষয়ে কওঁতে বিষক প্ৰতীক হিচাপে ব্যবহাৰ কৰিছে। তেওৰ সাপ আৰু ঈগল হল ভাল আৰু বেযাৰ প্ৰতীক। ঈগলে সাপক ধৰাত যি যুজ হয় সেই যুজ শ্বেলীৰ চকুত মানবজাতিয়ে মুক্তিৰ কাৰণে কৰা যুজৰ

প্ৰতীক হিচাপে ধৰা দিছে। ৰিভল্ট অব ইছলাম্ কবিতাত তেওঁ এই প্ৰতীক ব্যবহাৰ কৰিছে।

শ্যেলীয়ে বিশ্বাস কৰিছিল যে দৃশ্যমান জগতখন অদৃশ্যমান জগতৰ অস্পষ্ট মূৰ্তি। অদৃশ্যমান জগত আৰু দৃশ্যমান জগতৰ মাজত আছে এক পাতল আঁৰ কাপোৰ। এই আঁৰ কাপোৰ ভেদ কৰিব পাৰিলেই মানুহে প্ৰকৃত বাস্তবৰ সন্ধান পাব আৰু তেতিয়াই সন্দেহ ঘৃণা আৰু নিষ্ঠুৰতা মানুহৰ মাজৰপৰা আঁতৰিব আৰু শান্তিযে পৃথিবীত বিৰাজ কৰিব। শ্যেলীযে এই ব্যবধানৰ প্ৰতীক হিচাপে ব্যবহাৰ কৰিছে আঁৰ কাপোৰ। কেতিয়াবা ইযাক কালৰ প্ৰতীকৰূপে ব্যবহাৰ হৈছে। কালে অনন্তক মানুহৰ চকুৰ আঁৰ কৰি ৰাখিছে। ৰিভল্ট অব ইছলামত এই আঁৰ কাপোৰ হৈছে সত্য আৰু সৌন্দৰ্যক মানুহৰ চকুৰপৰা আঁৰ কৰি ৰখা। প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ড ত পৃথিবীৰ মুক্তিত পৃথিবীৰ আনন্দ এডনেইচ ৰ মৃত্যুত বসন্তকালৰ বেজাৰ ওবেষ্ট উইণ্ড ত পচোৱা বতাহে গছৰ গুটিবোৰ নি জাৰকালি কেঁচা মাটিত সুমুৱাই দিয়া আদি বৰ্ণনাবোৰ শ্যেলীৰ বিভিন্ন বিশ্বাসৰ প্ৰতীক হিচাপে প্ৰকাশ পাইছে। আন্ধাৰ অৰণ্য আধা আন্ধাৰ আধা পোহৰৰ মুকলি পথাৰ মানুহৰ জীবনৰ বিভিন্ন অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতীক। সেইদৰে শ্যেলীৰ কাৰণে বসন্তকাল হ'ল আনন্দময় জীৱনৰ আৰু শীতকাল হ'ল পৃথিবীৰ দুখৰ প্ৰতীক। ৰাতিক কেতিয়াবা শ্যেলীযে দিনৰ যন্ত্ৰণাৰ উপশমৰ প্ৰতীকৰূপে গ্ৰহণ কৰিছে। জন্ধিয়া আন্ধাৰ ৰাতি সৰাপাত আদিক মৃত্যুৰ পাছৰ অবস্থাৰ প্ৰতীকৰূপে লৈছে।

কীটছৰ অকালমৃত্যুত শ্যেলীযে এডনেইচ নামৰে এটা দীঘলীয়া শোক কবিতা (Elegy) লেখিছিল। শ্যেলীয়ে কবিতাটোৰ যি নামাকৰণ কৰিছিল সেই নামাকৰণত এটা গ্ৰীক পুৰণি কাহিনী জড়িত আছিল। এই কাহিনীমতে সুন্দৰ যুৱক এডনেইচ আছিল দেৱী আফ্ৰোডাইটিৰ প্ৰিয়। গাহৰি

এডনেইচ

চিকাৰলৈ গৈ গাহৰিৰ খুন্দাত আহত হৈ এডনেইচৰ মৃত্যু হয়। সেই বিচ্ছেদ আফ্ৰোডাইটিযে সহ্য কৰিবলৈ টান পালে। আফ্ৰোডাইটিৰ প্ৰাৰ্থনাত পাতালৰ দেৱতাসকলে প্ৰতিবছৰে ছমাহৰ কাৰণে আফ্ৰোডাইটিৰ লগত এডনেইচক থকাৰ অনুমতি দিলে। শ্বেলীৰ কীটছ যেন এই এডনেইচ। কীটছৰ মৃত্যুও যেন চিকাৰতেই হল। কীটছৰও এডনেইচৰ দৰেই আঘাত পাই মৃত্যু হয। এই আঘাত শৰীৰৰ নহয মনৰ। কীটছক মনত আঘাত দিলে সমালোচকসকলে। বহুতে কয কোৱাৰ্টাৰ্লি ৰিভিউত তেওৰ কবিতা এণ্ডিমনিযন সমালোচকসকলে বেযাকৈ সমালোচনা কৰাৰ কাৰণ মনৰ বেজাৰে কীটছৰ মৃত্যু চমু চপাইছিল। মাত্ৰ পঁচিশ বছৰেই আছিল কীটছৰ আযুস।

বহুতে বিশ্বাস কৰাদি শ্বেলীযে বিশ্বাস কৰিছিল যে সমালোচকৰ কটু সমালোচনাই কীটছৰ মৃত্যু ওচৰ চপাই আনিছিল। এই বিশ্বাসে তেওৰ মনত প্ৰতিক্ৰিযা কৰে। তেও কীটছৰ মৃত্যুত মনত দুখ পাই এডনেইচ শোক কবিতা লেখে। কীটছৰ মৃত্যুত তেও যি দুখ পালে সেই দুখৰ আধাৰত তেও ইযাক দাৰ্শনিক ভাবধাৰাৰে সমৃদ্ধি কৰি ইযাত আত্মাৰ অমৰত্বৰ কথা কৈছে। শ্বেলীযে কবিতাটো আৰম্ভ কৰিছে কীটছৰ প্ৰতি বেজাৰ প্ৰকাশৰে আৰু সামৰণি পেলাইছে পাৰমাৰ্থিক বিজযেৰে। তেও এই কবিতাটিত কীটছৰ মৃত্যু ঘোষণা কৰি বেজাৰ কৰিছে—

I weep for Adonais—he is dead!
O weep for Adonais!

ইযাৰ পাছত তেওঁ কৈছে যে যেতিযালৈকে ভবিষ্যতে অতীতক সম্পূৰ্ণৰূপে পাহৰি নেযাব তেতিযালৈকে কীটছৰ জীবন আৰু যশস্যা অনন্তকাললৈ জোৰ বাতি হৈ থাকিব।

পুৰণি গ্ৰীক সাহিত্যত শোক কবিতাবিলাক যি ধৰণেৰে লেখা হৈছিল—[redacted]নেইচ ও সেই ধৰণেৰেই লেখা হৈছে। শ্বেলীয়ে

এড নেইচক (কীটছক) ভেৰা'ৰথীযা হিচাপে কল্পনা কৰিছে। তেওঁ কিন্তু ভেৰা ৰখা নাই। ৰাখিছে সপোন। তেওঁ ৰখা সপোন বিলাকৰ আহাৰ হল তেওৰ যৌবনৰ জাগ্ৰত ভাবধাৰা। এই সপোনক তেওঁ শিকাইছে প্ৰেম আৰু প্ৰেমেই তেওঁৰ সঙ্গীত।

গ্ৰীক্ চহা শোক কবিতাত যেনেকৈ ভেৰাৰথীযাৰ মৃত্যুত অন্যান্য ভেৰাৰথীযাসকলে বেজাৰ কৰে এড নেইচৰ মৃত্যুতো অন্যান্য লগৰীযা কবিসকলে আহি বেজাৰ কৰিছে। এড নেইচে প্ৰকৃতিক ভাল পাইছিল। সে যহে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন বস্তুৱে বেজাৰ কৰিছে—

Pale ocean in unquite slumber lay
And the wild winds flew round sobbing
in their dismay

ৰাতিপুৱাই বেজাৰ কৰিছে চুলি আউলি বাউলি কৰি। বেজাৰত প্ৰতিধ্বনি নিৰব হৈছে ফুলবোৰো বেজাৰত নিস্তেজ হৈছে ইত্যাদি। এড নেইচে যিবোৰ ভাৱধাৰাক কাব্যিক ৰূপ দিছিল সেই ভাবধাৰা যেনে—আশা প্ৰেম প্ৰীতি আনন্দ সকলোবেই তেওৰ মৃত্যুত এটোপাল চকুলো পেলাইছে। ই লগুইও চকুলো পেলাইছে। মুঠতে চাৰিওপিনে বেজাৰৰ ভাব।

এই বেজাৰৰ মাজতে শ্যেলীযে শান্তনাৰ বাণী শুনাইছে যে এড নেইচৰ মৃত্যু হোৱা নাই তেওক পাৰ্থিব ঘৃণা হিংসা ইত্যাদিযে আজি চুকি নেপায। এড নেইচ প্ৰকৃতিৰ অংশ হল গতিকে প্ৰকৃতিযেও বেজাৰ কৰিব নেলাগে—

He is made one with nature

শ্যেলাযে দাৰ্শনিক চিন্তাধাৰা ইযাত নিহিত কৰি কৈছে যে বৈচিত্ৰ্যৰ মাজত অসীম সৰ্বব্যাপ্ত শক্তি চিৰন্তন। সেযেহে তেওঁ লেখিছে—

To one remains the many change and pass
Heaven s light forever shines Earth s shadows fly
Life like a dom of many coloured glass
Stains the white radiance of eternity
Until Death tramples it to fragments

শ্বেলীয়ে বিশ্বাস কৰিছে যে অনন্ত আত্মা অমৰণ অভগন অন্যান্য পাৰ্থিব বস্তু কিন্তু ক্ষণস্থায়ী। জীৱনটো হ ল নানান ৰঙৰ গম্বুজৰ ভিতৰত থকা চাকি। গম্বুজ ভাঙি দিলে চাকিৰ পোহৰ অনন্ত পোহৰত বিলীন হৈ যাব।

কবিতাৰ সামৰণিত কবিয়ে অনুভব কৰিছে যেন এড নেইচৰ আত্মাই তেওৰ ওপৰত প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰিছে আৰু তেওক আন্ধাৰ আৰু ভযাবহ পৰিস্থিতিৰ মাজেদি জীৱন সমুদ্ৰৰ পাৰৰপৰা অনন্ত ৰাজ্যলৈ লৈ গৈছিলগৈ—য ৰপৰা এড নেইচৰ আত্মাই তৰাৰ দৰে পোহৰ বিকিৰণ কৰিছে—

The soul of Adonais like a star
Beacons from the abode where the Eternal are

শ্বেলীয়ে এড নেইচ কবিতাত স্পষ্টভাবে কৈছে যে আত্মাৰ স্বৰ্গীয জ্যোতি জীৱনৰ সীমাৰ মাজত আঁৰ কাপোৰেৰে ঢাকি থোৱা হয আৰু মৃত্যুৱে এই আঁৰ কাপোৰ আঁতৰাই দি আত্মাক অনন্তৰ সৈতে মিলাত সুবিধা কৰি দিয়ে। প্ৰকৃততে আমাৰ জীৱন জীৱন মৃত্যুহে মৃত্যুৱে আমাক অনন্ত জীৱনৰ অধিকাৰী কৰে। গতিকে এড নেইচৰ মৃত্যুত শোক কৰাৰ কাৰণ নাই। এড নেইচ কবিতাতেই যেন শ্বেলীৰ নাস্তিকতাবাদে ঐশীশক্তিৰ গুৰিত মুৰ দোবাঁইছে।

প্লেটোৰ আদৰ্শ

শ্বেলীৰ চিন্তাধাৰাৰ ওপৰত গড উইন যীশুখৃষ্ট আৰু প্লেটোৰ চিন্তাধাৰাৰ প্ৰভাব পৰিছিল। প্লেটোৰ আদৰ্শ প্লেটোৰ কাব্যিক সূত্ৰই শ্বেলীৰ কাব্যিক চিন্তাত গভীৰ ৰেখাপাত কৰে। শ্বেলীৰ মনৰ মাজত সৰুৰেপৰা জীপ লোৱা ভাববিলাকে প্লেটোৰ চিন্তাধাৰা অধ্যয়নে আৰু জীপাল কৰি

তোলে। শ্বেলীযে বিশ্বাস কৰিছিল যে প্ৰেমেই হ'ল বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ আত্মা। এই বিশ্বাস তেওঁৰ মনত আৰু ঘনীভূত হৈ উঠিল যেতিয়া তেও প্লেটোৰ ডায়লগত প্ৰেম সম্পৰ্কে তেওৰ ধাৰণা পঢ়িবলৈ পালে।

প্লেটোৰ ধাৰণা আছিল যে প্ৰেম আৰু সৌন্দৰ্য অনুৰূপ। য'তেই সৌন্দৰ্য ত'তেই প্ৰেম। প্লেটোৱে কৈছিল যে জীবনৰ সৎ আৰু মহত্ত্বৰ পৰিপূৰ্ণতাই হ'ল প্ৰেম। এই কথা শ্বেলীযেও বিশ্বাস কৰিছিল। বিশ্বত যিমানবিলাক সৌন্দৰ্যৰ বিকাশ ঘটিছে তাৰ মাজত প্ৰেমৰ সান্নিধ্য আছে। বিশ্বৰ সুন্দৰ বস্তুবোৰ ইমান সুন্দৰ হোৱাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল তাৰ মাজেদি প্ৰেম বিকশিত হয। শ্বেলীৰ এই ভাবৰ উন্মেষক আছিল প্লেটো। প্লেটোৱে বিশ্বাস কৰিছিল যে সকলো প্ৰেমেই ভগবৎ প্ৰেমৰ সোপান।[১২] প্লেটোৰ মতে প্ৰেম এক ৰীতি যি প্ৰকৃতিৰ সকলো বস্তুতে ব্যাপ্তমান। স্বৰ্গীযই হওক বা মানবীযই হওক ই সকলোকে পৰিচালনা কৰিছে প্লেটোৰ এই চিন্তাধাৰা প্ৰমিথিযুজ আনবাউণ্ডত প্ৰকাশ পাইছে। ইয়াত এই প্ৰেমৰ শক্তি ডাঙৰৰপৰা আৰম্ভ কৰি সৰুলৈকে ব্যাপ্ত হৈ আছে। আকৌ চেনজিটিভ প্লেণ্টতো প্লেটোবাদী প্ৰেমৰ ভাবেই বিৰাজ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ সকলো বস্তুৰ মাজতে স্বৰ্গীয প্ৰেম বিকশিত হৈছে। প্ৰত্যেকবিধ ফুলেই যেন এই প্ৰেমৰ অধিকাৰী।

গ্ৰহ নক্ষত্ৰবোৰ প্লেটোৰ মতে স্বৰ্গীয নাইবা কিবা স্বৰ্গীয শক্তিৰ দ্বাৰা সদায পৰিচালিত। সূৰ্য হ'ল জগতৰ অনন্ত শক্তিৰ দৃশ্যমান অভিব্যক্তি। শ্বেলীযেও তেওঁৰ কবিতাত গ্ৰহ নক্ষত্ৰ সূৰ্য সম্পৰ্কে এনে ভাবকে প্ৰকাশ কৰিছে।

প্লেটোৱে দ্বৈতবাদৰ কথা কৈছে। এই দ্বৈতবাদ শ্বেলীযে

---

[১২] All love is the stepping-stone toward the love of God **Platonism** Shelley —*L Winstanley*

তেওঁৰ প্ৰমিথিউজ আনবাউণ্ডত প্ৰমিথিউজক দেখুৱাইছে মানুহৰ মন আদৰ্শ ত্যাগৰ প্ৰতীক ৰূপে আৰু আনহাতেদি কামনা-বাসনা ভ্ৰান্তি পাপ আদিৰে ভৰপূৰ কৰি জুপিটৰক দেখুৱাইছে বেয়াৰ প্ৰতীক ৰূপে।

কবিতা সৃষ্টিৰ ক্ষমতাৰ ক্ষেত্ৰতো শ্লেলীয়ে প্লেটোৰ ভাবধাৰাকে গ্ৰহণ কৰিছিল। প্লেটোৱে কৈছিল যে কবিতা সৃষ্টি হয় অন্তৰ্দৃষ্টি আৰু প্ৰেৰণাৰ দ্বাৰা।

কবিতাৰ সংজ্ঞা

বৰ্ডছ বৰ্থৰ দৰে শ্লেলীয়েও কবিতাৰ সংজ্ঞা দিছে। তেওঁ ডিফেন্স অব পয়েট্ৰি[১৩]ত কৈছে— কবিতা হল আটাইতকৈ সুখী মনৰ উৎকৃষ্ট আৰু আনন্দময় মুহূৰ্তৰ নথিপত্ৰ। সুখী মনৰ উৎকৃষ্ট আৰু আনন্দময় মুহূৰ্তৰ কথা কওঁতে তেওঁ আৰু কৈছে যে কোনো মানুহেই কবিতা লেখিব বুলি কব নোৱাৰে। গতিকে অনুপ্ৰেৰণাই মুল কথা। শ্লেলীয়ে অনুপ্ৰেৰণাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিছে। ইয়াত যুক্তি তৰ্কৰ কথা নেখাটে। তেওঁৰ মতে কাব্যিক প্ৰেৰণাও বৰ ক্ষণস্থায়ী। গতিকে তেওঁ প্ৰকৃতভাবে অন্তৰৰ ভাবধাৰা প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধা নেপায়। কবিয়ে অন্তৰৰ প্ৰেৰণাৰ বলত কবিতা লেখিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে প্ৰেৰণাও মনৰপৰা আঁতৰি যাবলৈ ধৰে। ফলত সাৰ্থক সৃষ্টি প্ৰায়েই সম্ভব হৈ নুঠে।

শ্লেলীয়ে কবিক নিৰল ৰাতিৰ আন্ধাৰৰ মাজত আনৰ কাৰণে নিজৰ নিসঙ্গ জীবনৰ মধুৰ গানগোৱা নাইটিঙ্গেল চৰাই বুলি কৈছে।[১৪] কবিতাত যে নৈতিক শিক্ষাৰ কথা আছে সেই কথা তেওঁৰ ড্ৰিফেন্স অব পয়েট্ৰিত উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ নৈতিক

---

[১] P t y th o d f the b st d h ppe t m m t f th h ppiest d b st minds —Def c of Poet y—*Shelley*

[১৪] A po t n ghting l wh t d rk e s d ng t others it own olitude with sweet sounds —D fe ce of poetry—*Shelley*

শিক্ষাৰ কথা কলেও বৰ্ডছ বৰ্থৰ দৰে নৈতিক শিক্ষকতাৰপৰা আঁতৰত আছিল। মানুহক সৎ কৰিবলৈ গৈ কবি হিচাপে উপদেশ দান দিয়া শ্বেলীৰ মতে উচিত নহয়। কিন্তু তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে কবিতাই মানুহৰ নৈতিক উন্নতি সাধন কৰিব পাৰে।

কবিতা শ্বেলীৰ মতে স্বৰ্গীয আৰু লগতে ই জ্ঞানৰ কেন্দ্ৰ আৰু পৰিধিও। তেওৰ মতে কবিতাৰ সহযোগী হল আনন্দ।

শ্বেলীয়ে ডিফেন্স অব পযেট্ৰি খন লেখিছিল। থমাছ লাভ পিককে দ্য ফৰ এজেছ অব পযেট্ৰিত কবিতাৰ বিপক্ষে লেখাৰ অভিযোগৰ উত্তৰ দি কৈছিল কবি হল সুসভ্য সমাজৰ অৰ্ধবৰ্বৰ মানুহ। গতিকে কবিতাৰ মূল্য আছে আদিম আৰু বৰ্বৰ সমাজতহে।[১৫] তেওৰ মতে সভ্যতা বিকাশৰ লগে লগে কবিতাৰ অবনতি ঘটিছে আৰু সভ্যতাই যেতিযা উচ্চশিখৰ পাইছেগৈ কবিতাৰ অৰ্থ আৰু তাৎপৰ্যও নোহোৱা হৈ পৰিছে। শ্বেলীয়ে তেওঁৰ এই ৰচনাত পিককৰ অভিযোগৰ উত্তৰ দিছে। কবিতাই এই আনন্দময পৰিবেশৰ মাজেদি সকলো বস্তুকে প্ৰেমময ৰূপত প্ৰকাশ কৰে। তেওৰ মতে মহৎ কবিতা হল আনন্দ আৰু জ্ঞানৰ চিৰন্তন ৰূপত পাৰ উপচিপৰা নিজৰা।[১৬]

ডিফেন্স অব পযেট্ৰিত তেওঁ ইযাকো কৈছে যে কবিতাৰ ভিতৰত অকল কবিতাই নপৰে ইযাৰ ভিতৰত সোমাই পৰে কল্পনাপ্ৰবণ গদ্যৰচনা সঙ্গীত স্থাপত্য বিদ্যা আৰু চিত্ৰাঙ্কন।

ইংৰাজী ৰমন্যাসিক সাহিত্যত শ্বেলীয়ে পাহৰিব নোৱৰাকৈ অবদান আগবঢ়াই ইংৰাজী সাহিত্যক চহকী কৰি থৈ গলেও তেওৰ সৃষ্টিক সমালোচনাৰে থকা সৰকা কৰা সমালোচকৰো অভাৱ নাছিল। মেথিউ আৰ্ণল্ডে শ্বেলীক সুন্দৰ দেবদূত বুলিছে কিন্তু লগতে কৈছে

---

[১৫] The Four Ages of Poetry —*Thomas Love Peacock*

[১৬] A great poem is a fountain for ever overflowing with the waters of wisdom and delight —*Defence of Poetry—Shelley*

যে তেওঁ নিষ্ফল দেবদূত। তেওঁৰ উজ্জ্বল পাখি শূন্যত বৃথাই কোবাইছে।[১৭] কুইলাৰ কাউচে কিন্তু তাৰ প্ৰতিবাদত কৈছিল যে নিষ্ফল শব্দটো শ্বেলীৰ ক্ষেত্ৰত মিছাই ব্যবহাৰ কৰা হৈছে। তেওঁৰ মতে আৰ্ণল্ডৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ সলনি কৰি এইদৰে কব পাৰি শ্বেলী এজন কাব্যিক দেবদূত যি নৈতিক উচ্চতালৈ উজ্জ্বল পখিৰে উৰা মাৰিছে।[১]

নৈতিকতাৰ উচ্চলৈ উজ্জ্বল পাখিৰে উৰামৰা কাব্যিক দেবদূত যাৰ কাব্যৰ ধাৰা চিৰ নতুন প্ৰতিভা যাৰ অদ্বিতীয় কাব্যিক বিষয়বস্তু যাৰ চিৰ সেউজীয়া সেই শ্বেলী ত্ৰিশ বছৰ বয়সত সঁচাই দেবদূত হৈ গল। ১৮২২ চনৰ গ্ৰীষ্মকালত লে হাণ্ট আৰু তেওৰ পৰিবাৰক আদৰিবলৈ তেও গৈছিল পিচালৈ। এখন সৰু নাবত লেঘৰ্ণৰপৰা উভতি আহোতে বন্ধুবৰ্গৰ চকুৰ আগতে এচাটি কাল ধুমুহাই তেওঁৰ নাওখন বুৰাই পেলালে লগে লগে সলিল সমাধি হল তেওঁৰ জীবনৰো। কিছুদিনৰ পিছত যেতিয়া সাগৰৰ ঢৌবে আনি মৃতদেহ পাৰত তুলিলেহি তেতিয়া সাগৰৰ পাৰতে তেওঁক লেহাণ্ট বাইৰণ আদিৰ উপস্থিতিত দাহ কৰা হল। জুইৰ মাজৰপৰা কলিজাখন আনি এবছৰৰ আগতে মৃত্যুহোৱা কীট্‌ছৰ সমাধি ভূমিৰ কাষতে কবৰ দিয়া হল। কবৰৰ কাষতে পাথৰত লেখা হল—

— Cor Coridium —অৰ্থাৎ পৃথিৱীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ হৃদয়।

---

[১৭] H b t i l d ff t l a g l b t i g th d h luminous w g —*M A old*

[১] Sh lley wa po t c gel flying w th lum no wi g t lofty spi it l height —*A Quiller Couch*

কীটস (১৭৯৫—১৮২১)

Beauty is truth truth beauty—That is all
Ye know on earth and all ye need to know
—Keats

বয়সৰ জোখৰে তেনেই কম মাত্র পঁচিশ বছৰ পাৰ হৈছিলহে জন কীট্‌চৰ কীৰ্তি কিন্তু অক্ষয় হৈ ৰ ল। জীবনৰ গতিধাৰাত সৰুতে প্ৰতিকূল পৰিবেশ পিতৃহাৰা হ ল ন বছৰত আৰু মাতৃহাৰা হ ল পোন্ধৰ বছৰত। কীট চৰ পিতৃ আছিল তেনেই সাধাৰণ মানুহ আস্তাবলৰ ৰক্ষক। শিক্ষা দীক্ষা একোতেই ঘৰুৱা ভাল পৰিবেশ এটা কীটচে পোৱা নাছিল। এনফিল্ডৰ স্কুলত নাম লগাই কেই বছৰমান পঢ়ি এজন শল্য চিকিৎসকৰ তলত ডাক্তৰী বিদ্যাৰ ঔষধ আদি তৈয়াৰ কৰাৰ সম্পৰ্কে কিছু কথা শিকিলে। এই বিদ্যাই আমুবালে। হাস্পতালত চাকৰি কৰি থাকোঁতে কাব্য চচাও কৰিছিল। চাকৰি এৰি কাব্য চৰ্চাত লাগিল। সৰুতে পঢ়া ফেযাৰী কুইনে মনত ৰেখাপাত কৰিছিল আৰু অধ্যযনলৈ ধাউতি বঢ়াইছিল। পঢ়ি ভাল পাইছিল গ্ৰীক দেবদেবীৰ কথা প্ৰাচীন ভাস্কৰ্যৰ কথা। হাস্পতালত চাকৰি এৰা বছৰতেই তেওৰ প্ৰথম কাব্য পয়েমছ প্ৰকাশ পায ১৮১৭ চনত। খন্তেকীযা জীবনৰ অধিকাৰী ডেকা কবিৰ আৰম্ভ হ ল যুগমযী সৃষ্টি। সৃষ্টিৰ সময মাথোন তিনি বছৰ।

ৰমন্যাসিক যুগৰ কবিসকলৰ ভিতৰত বহুতো সমালোচকে কীট্‌চকে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবি বুলি কৈছে। মিডলটন মাৰে আৰু আৰ্ণল্ডে কীটচক ছেক্সপীযেৰৰ লগত তুলনা কৰিছে। ৰমন্যাসিক যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ কবি বুলি কওতে কোনো কোনোৱে কয যে বৰ্ডছ বৰ্থ বিখ্যাত কবি হলেও তেওৰ শিল্প সৃষ্টিত সতৰ্কতা নাই ক লৰিজ অলৌকিক কাহিনী ৰচনাত নিপুণ কবি হ লেও তেওঁৰ ভাবৰ বৈচিত্ৰ্য যেনেদৰে থাকিব লাগে তেনেদৰে নাই। অনেক সমযত সামাজিক আৰু নৈতিকভাবে লক্ষ্যভ্ৰষ্ট হোৱা যেন লাগে। কিন্তু কীট্‌চে সকলোফালে নিখুত কবি হিচাপে পৰিচয দিছে।

ইংৰাজী সাহিত্যৰ ৰমন্যাসিক যুগৰ উল্লেখযোগ্য পাঁচজন কবিৰ

ভিতৰত কাট্‌চক ৰাজনীতিয়ে পৰশা নাছিল। ফৰাচী বিপ্লৱৰ আদৰ্শই মনত প্ৰতিক্ৰিয়া সৃষ্টি কৰা নাছিল। ৰাজনীতিৰপৰা আঁতৰি কীট্‌চে কাব্য সাধনা কৰিছিল।

কীট্‌চ আছিল অতীতমুখী। গ্ৰীচ দেশৰ দেবদেবীৰ কাহিনী ভাস্কৰ্য পুৰণি সাধুকথা আদিয়ে তেওক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। মধ্যযুগীযা দৃষ্টিভঙ্গী আৰু গ্ৰীক মনোভাব কীট্‌চৰ কাব্যৰ দুটি বিশেষ উল্লেখযোগ্য কথা। গ্ৰীকসকলে যেনেকৈ বৰ্ণনাত আৰু শব্দবিন্যাসত নিপুণতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল কীটচেও তেনেকৈ বৰ্ণনা আৰু শব্দবিন্যাসৰ নিপুণতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল। তেওঁৰ বৰ্ণনা আৰু শব্দবিন্যাস ইমান নিপুণ আছিল যে তেও বৰ্ণনা কৰা গ্ৰীক দেব দেবীৰ আৰু লৌকিক আখ্যানসমূহৰ চৰিত্ৰবিলাকে জীবন্ত ৰূপত আহি পাঠকৰ চকুত ধৰা দিযেহি। কবিৰ যেন এই চৰিত্ৰবিলাকৰ সৈতে বহুত দিনৰ চিনাকি।

গ্ৰীক মনোভাৱ আৰু
মধ্যযুগীয়া
দৃষ্টিভঙ্গী

শ্যেলীয়ে কাটচৰ গ্ৰীকদেশৰ ঐতিহ্যৰ প্ৰীতিৰ কথা সুঁৱৰি কৈছে — তেও এজন গ্ৰীক আছিল।[১] কীটচে এণ্ডিমিযন হাইপেৰিযন লেমিয়া আদি কবিতাৰ বিষযবস্তু গ্ৰীক পুৰণি উপকথাৰপৰা লৈছে। গ্ৰীক ট্ৰেজেডি লেখক হোমাৰ আৰু অন্যান্যসকলৰ বৰ্ণনাৰ সৰলতা আৰু প্ৰকাশভঙ্গীত পোনপটীযা নীতি কীট্‌চে গ্ৰহণ কৰিছিল। প্ৰকৃতিৰ আহ্বানৰ প্ৰত্যুত্তৰতো তেওঁ গ্ৰীক দৃষ্টিভঙ্গীকেই লৈছিল। প্ৰকৃতি আছিল গ্ৰীকসকলৰ কাৰণে ইন্দ্ৰিযবোধক। প্ৰকৃতিৰ উপাদানৰ ৰ গোন্ধ শব্দ আৰু স্পৰ্শই গ্ৰীকসকলক বিমোহিত কৰিছিল। গ্ৰীকসকলে প্ৰকৃতিৰ শক্তিত ব্যক্তিসত্ত্বা আৰোপ কৰি ভাল পাইছিল। কীটচেও তাকেই কৰিছিল। সেযেহে ওলাই অহা সূৰ্যটো তেওঁৰ কাৰণে ৰথত উটি অহা এপল। গ্ৰীক্‌সকলৰ দৃষ্টিভঙ্গী

---

[১] He was a Greek —*Shelley*

লোবাৰ কাৰণেই হেমন্তকাল কেতিয়াবা দাউনী হৈ আধা কটা শস্যৰ মাজতে শুই পৰে।

গ্ৰীকসকলৰ কাহিনী ভাস্কৰ্য আদিৰ প্ৰতি কীটচৰ ইমান আকৰ্ষণ আছিল যদিও তেওঁ কিন্তু গ্ৰীকসকলৰ সৌন্দৰ্যবোধ আদি আহৰণ কৰিছিল ই ৰাজীলৈ অনুবাদ হোবা হোমাৰৰ যোগেদিহে। ই ৰাজীলৈ চেপ মেনে অনুবাদ কৰা ইলিযাড ৰাতিটো পটি ৰাতিপুৱা অন ফাষ্ট লুকি ইনটু চেপমেনছ হমাৰ বুলি বিখ্যাত চনেটটো লেখি পেলালে। গ্ৰীক ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ অনুবাদ আৰু বিশেষকৈ লেম্পিযাৰৰ ক্লাছিকেল ডিক্সনাৰী খনে আৰু গ্ৰাক ভাস্কৰ্যযো কীটচৰ ওপৰত প্ৰভাব পেলাইছিল। কীট্‌চে যেতিযা হোমাৰৰ ইলিযাড পটিবলৈ পালে তেতিযা তেও আনন্দত আপ্লুত হৈ ওপৰত উল্লেখ কৰা কবিতাত তেও কৈছিল তেও যেন নতুন তৰাহে আবিষ্কাৰ কৰিছে—

Then felt I like some watcher of the skies
When a new planet swims in to his ken

কীটচৰ এই চনেটে তেওৰ কবি প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে।

গ্ৰীকসকলে কবিতাৰ মাজত কোনো দৰ্শনৰ তত্ত্ব আৰোপ কৰা নাছিল। কবিতা হ ল সৌন্দযৰ প্ৰকাশিত ৰূপ। গ্ৰাকসকলৰ দৰেই কবিতা সৌন্দযৰ প্ৰকাশ বুলি ভাবিযেই কীট্‌চেও তাত কোনো দাৰ্শনিক তত্ত্ব আৰোপ নকৰিছিল।

কীটচে ক লৰিজ স্কট আদিৰ দৰে মধ্যযুগীয়া ৰমন্যাসিক ভাবধাৰাৰ প্ৰতি বেছি আকৰ্ষিত হৈছিল। মধ যুগীয বীৰত্বৰ কাহিনী প্ৰেম অলৌকিক পৰিবেশ আদি ক লৰিজৰ কবিতাত সোমোবাৰ দৰে কীট্‌চৰ কবিতাটো সোমাইছিল।

১৮১৭ চনত তেও বন্ধু লে হাণ্টলৈ উচগা কৰা প্ৰথম প্ৰকাশ পোবা পৰ্যেমছ ৰই এটা চনেটৰ বাহিৰে বাকাখিনিযে তেও প্ৰতিভা বিকশিত কৰি নেদেখুৱালে। লে হাণ্টে যদিও পৃষ্ঠ পোষকতা কৰিছিল

তথাপি এই প্ৰকাশ নিজৰ বন্ধুবৰ্গৰ মাজতে আবদ্ধ আছিল। ইয়াৰ পিছতে তেওৰ এণ্ডিমিয়ন প্ৰকাশ পায। সেই সময়ৰ ব্লেকউড মেগাজিন আৰু কোবাৰ্টাৰ্লি ৰিভিউ যে কীটচৰ কবিতা সমালোচনা কৰি থকাসৰকা কৰে। বহুতে মন্তব্য প্ৰকাশ কৰে যে সমালোচকৰ কটু সমালোচনাই কীটচৰ শৰীৰ মন ভাঙি পেলালে আৰু তাৰ ফলতেই তেওৰ অকাল মৃত্যু হ'ল। শ্যেলীযে তেওৰ এড নেইছ কবিতাত আৰু বাযৰণে এটি ব্যঙ্গ কবিতাত এই কথাৰ আভাস নিদিযাকৈ থকা নাই। সমালোচনাই কীটচৰ জীবন নিৰ্বাপিত কৰিলে বুলি বহুতে অভিমত প্ৰকাশ কৰিলেও তেও নিজে কিন্তু কৈছিল— বিমুৰ্ত সৌন্দৰ্যৰ উপাসক নিজেই নিজৰ সমালোচক। তেওৰ মনত প্ৰশংসা বা নিন্দাৰ প্ৰতিক্ৰিযা নিতান্তই খন্তেকীযা। ব্লেকউড বা কোবাৰ্টাৰ্লি যে মোক যিমান বেদনা দিব পাৰে তাতকৈ বহুত বেদনা পাইছোঁ নিজৰ সমালোচনাত।[২]

১৮ ৮ চনত যেতিযা এণ্ডিমিযন বুলি কীটচৰ দ্বিতীয প্ৰকাশ ৰূপে গ্ৰীক সাধুকথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি লেখা দীঘলীযা কাব্য প্ৰকাশ পালে তেতিযা মানুহে তেওৰ প্ৰতিভা সম্পৰ্কে আচৰিত হৈ গ'ল। এই কাব্যৰ পাতনি মেলা হৈছে চিৰন্তন সুমধুৰ বাক্যৰে—

A thing of beauty is a joy for ever

এণ্ডিমিযন কাব্য চাৰিটা খণ্ডত সমাপ্ত। এই কাব্যত তেওঁ পেন আৰু বক্কাচ নামৰ দুই প্ৰসিদ্ধ গ্ৰীক দেৱতাৰ পূজাৰ স্তোত্ৰ ৰচনা কৰিছে। গ্ৰীক পুৰাণৰ কাহিনীৰ মতে এণ্ডিমিযন হ'ল— অপূৰ্ব সুন্দৰ ভেৰাৰখীযবিলাকৰ ৰাজকোঁৱৰ। লেটমচ পাহাৰৰ অটব্য অৰণ্যত এই সুন্দৰ ৰাজকোঁৱৰ ঘূৰি ফুৰে। এই সুন্দৰ

---

[২] P bl m h b t m m nt eff ct on th man who e lo f b a ty th b t a t m k s h m a t c of h s own w k My w d me t c ti sm h g n m pain w thout ompa i o beyond Wh t Bl ckwo d o th Qu t ty co ld confli t

—*Keats*

যুবকক দেখি জোনদেবী চিন্থিয়া প্ৰেমত পৰিল। চিন্থিয়া কেতিযাবা কেতিযাবা এণ্ডিমিযনৰ কাষলৈ নামি আহে ওঁঠত ওঠ লগাই প্ৰেম নিবেদন কৰে কিন্তু কোনো দিন নিজৰ পৰিচয় নিদিযে। চিন্থিয়াই এণ্ডিমিযনৰ আগত দেখা দিয়া ৰূপ অস্পষ্ট। এই কবিতাত কীট চে ৰূপকৰ মাধ্যমেৰে কবিৰ আদৰ্শৰ সন্ধান আৰু সৌন্দৰ্য-মোহৰ কথা জনাবলৈ বিচাৰিছে। কিন্তু এই আদৰ্শ সন্ধান আৰু সৌন্দৰ্যৰ মোহৰ কথা চিন্থিয়াৰ ৰূপৰ দৰে অস্পষ্ট।

কাব্য আৰম্ভ হৈছে পেন ৰ উদ্দেশ্যে দিয়া ভোজৰে। এই ভোজত লেট মচ ৰ ভেৰাৰখীযাৰ ৰাজকোঁৱৰ হিচাপে এণ্ডিমিযন উপস্থিত থাকে। পুৰোহিতে পেনৰ প্ৰতি পূজা আগবঢাওতে এণ্ডিমিযন প্ৰেমত আপ্লুত হৈ মূৰ্ছা যায আৰু তেওক তেওৰ ভনীযেক পিযনাই লৈ যায। পিযনাৰ আগত এণ্ডিমিযনে তেওৰ অচিন প্ৰেমিকাৰ কাহিনী উল্লেখ কৰিলে। এই কাব্যৰ দ্বিতীয খণ্ডত তেওৰ চকুৰ আগত দেখা দিয়া সুন্দৰীৰ সন্ধানত তেও আগবাঢিল। চকুৰ আগৰপৰা পৃথিবীৰ দৃশ্যাবলী নোহোবা হৈ গ ল। তেওৰ মূৰৰ ওপৰত দেখা দিলে প্ৰকাণ্ড সাগৰ। তৃতীয খণ্ডত এই সাগৰত গ্লকাচ আৰু স্কাইনাৰ দৰে পানীত ডুবি মৃত অবস্থাত থকা বহুতো প্ৰেমিক প্ৰেমিকাক তেও উদ্ধাৰ কৰে। ইযাৰ পিছত তেওলোক নেপচুনৰ ৰাজপ্ৰাসাদলৈ গৈ নেপচুনক বন্দনা কৰি সমবেত সঙ্গীত গালে।

চতুৰ্থ খণ্ডত এণ্ডিমিযন উভতি আহিছে পৃথিবীলৈ। পৃথিবীত তেও লগ পালে এগৰাকী ভাৰতীয যুবতী যি তেওঁক জোনদেবীৰ পৰা মনটো আঁতৰাই আনিলে। জীবনৰ কাহিনী কৈ এই সুন্দৰীযে গীত গালে জীবনৰ প্ৰথম মিলনত। এই কবিতাটোৰ শেষলৈকে দেবী আৰু মানৱীৰ প্ৰেমৰ মাজত এণ্ডিমিযনৰ মন বিধ্বস্ত হৈ পৰিছে। এণ্ডিমিযনে অবশেষত তেওৰ মনতে ঠিক কৰিলে যে তেওঁ ভাৰতীয যুৱতীক এৰিব আৰু জোনদেবীকেই তেওৰ প্ৰেমিকা ৰূপে লব।

এণ্ডিমিযনে ভাৰতীয যুবতীক বিদায জনালে, কিন্তু ভাৰতীয যুবতী সোণালী চুলিৰ জোনদেবীলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল। এণ্ডিমিযনৰ আৰু বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল যে দুযো গৰাকী প্ৰেমিকা একেই। এণ্ডিমিযনে সুশুনাকৈ বন্ধু দেবতা আৰু পৃথিবীৰ আকাশ আৰু সাগৰৰ অশৰীৰীসকলে জোনদেবী আৰু এণ্ডিমিযনৰ বিবাহোপলক্ষে জোনদেবী চিন্থিযাৰ প্ৰশস্তি গীত গালে।

ৰূপকৰ যোগেদি এই কাব্যত কীটচে জোনদেবীৰ প্ৰেমৰ মাজেদি আধ্যাত্মিক প্ৰেমৰ আৰু ভাৰতীয যুবতীৰ প্ৰেমৰ মাজেদি ইন্দ্ৰিযগ্ৰাহ্য প্ৰেমৰ আভাস দিছে।

এই দাঘলীযা কাব্যৰ বিষযে ইযাৰ ভূমিকাত কীটচে নিজেই লেখিছে—পাঠকে স্পষ্টকৈ দেখিবলৈ পাব অনভিজ্ঞতা আৰু অপৰিণতিৰ দৃষ্টান্ত। ইযাৰ ভুল ত্ৰুটিত সাৰ্থক সাধনাৰ নহয সাৰ্থক চেষ্টাৰ নিদৰ্শন আছে। বেক উড আৰু কোবাৰ্টালি কাকতে যেনেদৰেই সমালোচনা নকৰক লাগে দুই এটি ত্ৰুটিৰ মাজতে এই কাব্যত কীটচৰ অফুৰন্ত প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ আছে।

১৮২ চনত কীটচে সমালোচকৰ সমালোচনালৈ ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি লামিযা এণ্ড আদাৰ পযেমছ খন প্ৰকাশ কৰে। এই কাব গ্ৰন্থত আছে লামিযা ইছাবেলা দ্য ইভ অব চেণ্ট মাৰ্ক দ্য ইভ অব চেণ্ট এগ নিছ অসম্পূৰ্ণ হাইপেৰিযান কবিতাসমূহ। কীটচৰ খ্যাতি এই কাব্যগ্ৰন্থখনৰ মাজেদিযেই প্ৰকাশ পাইছে বুলি বহুতো সমালোচকে মত পোষণ কৰে। ইযাৰ প্ৰত্যেক কবিতাই হয গ্ৰীক পুৰাণৰ কাহিনী লৈ নহয মধ্যযুগীযা আখ্যান লৈ স্বপ্নময পৰিবেশৰে পাঠকৰ চকুৰ আগত জিলিকি উঠে।

কীটচে ইছাবেলা বা দ্য পট অব দ্য বেজিল কবিতাৰ কাহিনী লৈছে ইটালীৰ গল্প লেখক বোক্কাচিওৰ ডেকামেৰণ ৰ এটি গল্পৰপৰা। ইছাবেলা আৰু লৰেঞ্জোৰ মাজত আছিল গভীৰ প্ৰণয। এদিন ইছাবেলাৰ দুষ্ট ককাযেক দুজনে এই কথা গম পাই লৰেঞ্জোক

দূৰলৈ মাতি নি হত্যা কৰিলে। ইছাবেলাই সপোনত এই কথা গম পালে। হাবিলৈ গৈ তেওঁ লৰেঞ্জোৰ মৃতদেহ দেখা পালে আৰু দুখে বেজাৰে কটা মূৰটো লৈ আহি এটা টাবত থৈ তাৰ ওপৰত্ত বেজিল ফুলৰ পুলি এটা ৰুই দিলে। ইছাবেলাই এই বেজিল ফুল জোপা বৰ আপদাল কৰিলে। এই ফুলজোপাৰ প্ৰতি ইছাবেলাৰ আকষণ দেখি ককাযেক দুজনে টাবটো চুৰ কৰি নিলে। টাবৰ ভিতৰত লৰেঞ্জোৰ কটা মূৰ দেখি আতঙ্কত কক যেক দুজন পলাল। দুখ বেজাৰত ম্ৰিয়মান হৈ ক্ষীণাই শুকাই ইছাৰেলাৰ মৃত্যু হ ল। ইছাবেলা কীট চৰ প্ৰথম প্ৰচেষ্টা য ত তেও সহজ সৰলভাবে এটা করুণ কাহিনী কৈছে। ইছাবেলাৰ প্ৰতি অন্তৰতে সহানুভূতি জনাই কীট চে কৈছে—

> Spirits of grief sing not your well a way !
> For Isabel sweet Isabel will die
> Will die a death too lone and incomplete
> Now they have taken away her Basil sweet

মধ্যযুগৰ আখ্যান লৈ কীট চে লেখা অন্য এক কাহিনী কবিতা হ ল—দ্য ইভ অব চেণ্ট এগ নেছ। কবিতাটোৰ কাহিনী এনেধৰণৰ —পৰ্ফিৰো আৰু মেড লীন দুযো প্ৰেমিক প্ৰেমিকা। কিন্তু দুযো এনে দুটা পৰিয়ালৰ যে ইটো পৰিযালে সিটো পৰিযালক চকু পাৰি দেখিব নোবাৰিছিল। মেড লীনে শুনিছিল যে চেণ্ট এগ নেছৰ উৰুকা নিশা হেনো প্ৰেমিকাসকলে তেওলোকৰ প্ৰেমিকক সপোনত দেখে। শত্ৰুবেষ্টিত বন্দিনী মেড লীনে একৈশ জানুবাৰী দিনা অৰ্থাৎ চেণ্ট এগ নেছৰ উৰুকা নিশা উপবাসে থাকি শুবলৈ গ ল। সপোনত পৰ্ফি ৰাক দেখিলে। মেড লীনৰ বুঢ়ী ধাই গৰাকীযে পৰ্ফিৰোক মেড লীনৰ ওচৰলৈ লৈ গ ল। সেই সময়ত মেড লীন গভাৰ টোপনিত। গীত গাই পৰ্ফিৰোবে মেড লীনক জগালে। সাৰ পাই দেখে যে ছদ্মবেশত তেওৰ প্ৰেমিক পৰ্ফিৰো। সেই সময়ত ভোজত ভূৰি

ভোজন কৰি ৰখীয়া পৰীয়াবিলাক টোপনিত লাল কাল দি আছিল। দুয়ো এই সুবিধাতে পলাল।

চেণ্ট এগ নেছ কবিতাটো মধ্যযুগৰ পটভূমিত চিত্ৰময় কৰি তোলা হৈছে। প্ৰত্যেকটো বস্তুবেই ইন্দ্ৰিয়বোধক সৌন্দৰ্যৰে পৰিপূৰ্ণ কৰি তুলিছে। ধুমুহা বৰফ হাডকঁপোবা জাৰ সকলোবিলাকক তল পেলাই মন আকৰ্ষণ কৰি মানস পটত ভাহি উঠে প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ জয়যাত্ৰা। কবিতাটোৰ ছবি প্ৰধান বৰ্ণনাই মাজে মাজে ঘটনাৰ বিকাশত থিয় দি বাধা দিছে। কবিতাটো যেন শাৰী শাৰী মধ্যযুগীয়া ছবিৰ সমাবেশহে। প্ৰেমৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ লগত ৰজিতা খুৱাই কাটচে আচৰিত ধৰণৰ দৃশ্যত ৰঙৰ সমাবেশ ঘটাইছে। নৃত্য গীতৰে মুখৰিত হোৱা হলঘৰ বৃদ্ধ সন্ন্যাসিনীয়ে পৰ্ফিৰোক বহুওৱা কোঠাটো জোনাকে উপচি পৰা—তাত দেখা গ ল কোঠাৰ খিৰিকীত থকা আয়নাৰ বিচিত্ৰ ৰ বতাহত কঁপা নানান ৰঙৰ পৰ্দাবোৰ প্ৰতিখন দুবাৰতে ওলমি জ্বলি থকা লণ্ঠন ইত্যাদি। পৰ্ফিৰোক কোঠাত বহুৱাই থৈ সন্ন্যাসিনী গুছি গ ল। পৰ্ফিৰো যিটো কোঠাত বহিছিল সেই কোঠাটো আছিল মেডলীনৰ শোৱনীকোঠা। হাতত ৰূপৰ এডাল দীপশিখা লৈ মেডলীন কোঠাটোলৈ সোমাই আহিল। অলপ পিছতে তেও জ্বলি থকা দীপশিখা নুমুৱাই দি পাটীত শুবলৈ গ ল। তেও ইটোৰ পিছত সিটো বস্তু সোলোকাই পেলালে। প্ৰথমত চুলিৰ মুকুতা লগোৱা কাঁটা কেইডাল তাৰ পিছত ডিঙিৰ মণি সোলোকালে আৰু সৰ্বশেষত চেমিজটোৰ ৰচি ঢিলা কৰিলে। এই দৃশ্য পৰ্ফিৰোৰ চকুত পৰিল। তাৰ পিছত মেডলীন পাটীত অলশভাবে শুই পৰিল। পৰফিৰোও মেডলীনৰ পাটীৰ কাষলৈ গৈ মেডলীনৰ সুমধুৰ বাঁহীটো হাতত তুলি লৈ গুটি গীতৰ সুৰ বজালে। সেই সুৰৰ অৰ্থ—দয়াহীন মধুৰ সুন্দৰী। (La belle dame sans merce)।

পুবতি নিশা জোনটো আকাশত মাৰ যাওঁ যাওঁ। পৰ্ফিৰো আৰু মেডলীন দুয়ো হাতত সাৰে ভৰিত সাৰে দূৰণিলৈ বুলি কোঠাৰপৰা ওলাল লিগিৰাটো শুই আছে। কুকুৰাটোৱে গা মূৰ জোকাৰি থিয় হ'ল যদিও মেডলীনক চিনি পাই শুই পৰিল। তেতিয়া বাহিৰত ধুমুহা। সন্ন্যাসিনীৰ সেই নিশা মৃত্যু হ'ল। সন্ন্যাসী কিন্তু ফুটচাই দমৰ কাৰণে শুই থকাতে দেখা গ'ল।

এই কবিতা সম্পৰ্কে হাৰফৰ্ডে কৈছে— আধিভৌতিক যৌৱনৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য উল্লাস আৰু প্ৰেমৰে পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা এইটো এটা ডেকামানুহৰ কবিতা। ৩

এই কবিতাটো প্ৰশংসা কৰি ষ্টপ ফৰ্ড ব্ৰুকে কৈছে— কবিতাটোৰ প্ৰতি ধাউতি কোমলতা আৰু পবিত্ৰতা ব্যাখ্যা কৰিবলৈ কোনো শব্দৰ প্ৰয়োজন নাই। ইয়াক সৌন্দৰ্যৰ মাজতেই সজোৱা হৈছে। ৪

লামিয়া অন্য এক পৌৰাণিক কাহিনীৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি লেখা কবিতা। কীটচৰ এই কবিতাৰ উৎস হ'ল বাৰ্টনৰ এনাটমি অব মেলা কলি। বাৰ্টনে এই কাহিনী সংগ্ৰহ কৰিছিল ৰোমান লেখক ফিলোষ্টেটাচৰপৰা। লামিয়া আছিল নাগকন্যা। লামিয়া নাগকন্যা হলেও প্ৰথমতে আছিল সুন্দৰী যুৱতী। দেৱতা হাৰ্মিছে লামিয়াক আকৌ পূবৰ ৰূপলৈ পৰিবৰ্তন কৰে। লামিয়াই লিচিয়াচ নামেৰে এজন যুবকক ভাল পাইছিল। অৰণ্যেদি গৈ থাকোঁতে লিচিয়াচক দেখি লামিয়াই অভিবাদন জনালে। লামিয়াৰ ৰূপত মুগ্ধ হৈ লিচিয়াচে তেওক ঘৰলৈ লৈ গ'ল। তাত বিয়াৰ ভোজত লিচিয়াচৰ প্ৰবীণ শিক্ষক এপলনিয়াচে লামিয়ালৈ একেথৰে চাই থাকি তেওক সাপলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিলে। লামিয়াই চিঞৰ মাৰি

It y g m po m p d d by th gl w th m nd th p r t l d lt t f yo th —*C H He fo d*

[4] It d w d t p ı the d f l ıt p ty nd tende ness A d ıt et ı b a ty —*S B ooke*

শূন্যত বিলীন হৈ গ'ল। মৰ্মাহত লিচিয়াচ দৰাৰ সাজৰেই পৰি মৃত্যু হ'ল।

অপূৰ্ব দৃশ্যাবলী আৰু চমকপ্ৰদ ঘটনাৰে কীটচে এই মনোৰম কবিতাটি ৰচনা কৰিছে। তেও প্ৰেমৰ কাৰুণ্য দেখুবাবলৈ এই কবিতাত ঐন্দ্ৰজালিক শক্তিৰ সমাবেশ ঘটাইছে। কীটচৰ কাহিনী কবিতাৰ ভিতৰত লামিযাৰ কাহিনী আটাইতকৈ ভাল ধৰণৰে কোবা হৈছে। কবিতাৰ গাঠনি বেচ সুন্দৰ অৱশ্যে আৰম্ভণিতে হাৰমিছ অংশ অনাবশ্যকীযভাবে দীঘল হৈছে। লামিযা কবিতা ৰচনাৰ ক্ষেত্ৰত কীটচে সৃষ্টিমূলক কলাকাৰ হিচাপে পৰিচয দিছে। কলাৰ সকলো নিযম কানুন বুজিবলৈ তেও ইযাত চেষ্টা কৰা যেন লাগে। এই কবিতাটোত কীটচৰ বৰ্ণনা শক্তি অতি মনোৰমকৈ প্ৰকাশ পাইছে। মন চমক লগোবা ঘটনা সৌন্দৰ্যৰে পৰিপূৰ্ণ দৃশ্যাবলী সুললিত ভাষা ইযাত সমাবেশ হৈছে। কবিযে নিজেই নিজৰ কবিতা সম্পৰ্কে কৈছিল— কবিতাই আমাক চমৎকাৰ প্ৰাচুৰ্যৰ আনন্দ দিযা উচিত।[৫] এই প্ৰাচুয লামিযা কবিতাত আছে। কোনো কোনোৰ মতে এই প্ৰাচুয প্ৰদৰ্শন কৰোঁতে বহুত ক্ষেত্ৰত আতিশয্য আহি পৰিছে।

দ্য ইভ অব চেণ্ট মাৰ্ক কবিতাটো অসম্পূৰ্ণ। এই কবিতাটো যিখিনিলৈকে লেখা হ'ল সেইখিনিলৈ ই প্ৰস্তাবনাহে। ঘটনাৰ আৰম্ভ হৈছে এখন সহজ সৰলভাবে চলা প্ৰাচীন চহৰত। এগৰাকী যুবতীযে পুৰণি এটা আখ্যানৰ কথা ভাবিছে। ডাঠ কুবলীৰে সৈতে দেওবাৰৰ শীতৰ সন্ধিযা নামি আহিছে। কবিৰ বৰ্ণনা ইমানখিনিলৈকে দিযা হৈছে। প্ৰকৃত আখ্যানৰ কথা কবলৈকে বাকী থাকিল। কিন্তু যিখিনি বৰ্ণনা দিলে সেইখিনিতেই কীটচে অতি নিপুণতাৰে পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিলে।

Poetry should please by a fine excess —*Keats*

মধ্যযুগৰ কৰুণ ৰোমাণ্টিক চিত্ৰ ফুটাই তুলি মধ্যযুগীয়া কাহিনীৰে কীটচে লেখিলে লা বেলে দেম চেন্স মাৰ্চি। এজন সৈনিক এগৰাকী অপেশ্বৰীৰ প্ৰেমত মুগ্ধ। দীঘল চুলিৰে খৰতকীয়া খোজৰে সুন্দৰী অপেশ্বৰীক সৈনিকে লগ পাইছিল উদ্যানত। সৈনিকৰ লগত ঘোৰাৰ পিঠিত উঠি অপেশ্বৰীয়ে গীত গাইছিল। আচৰিত মাতেৰে অপেশ্বৰীয়ে সৈনিকক কৈছিল— মই তোমাক প্ৰকৃততে ভাল পাও। সৈনিকক অপেশ্বৰীয়ে নিজৰ ঠাইলৈ লৈ গ'ল আৰু চকুপানী টুকি হুমুনিয়াহ কাটিলে। সৈনিকে উন্মাদনাত চকু দুটি জপাই ধৰি দুগালত চাৰিটা চুমা খালে। অপেশ্বৰীয়ে সৈনিকক নিচুকাই শুবালে। সৈনিকে দেখিলে ভযাবহ সপোন। সপোনত মৃত শেঁতা মুখৰ ৰজা ৰাজকুমাৰ সৈনিক আদিয়ে চিঞৰি ক'লে — লা বেলে দেম চেন্স মাৰ্চিয়ে তোমাকো গোলাম কৰিলে।

I saw pale beings and princes too
pale warriors death pale were they all
They cry'd— La belle Dame Sans Merci
Had thee in thrall

সাৰ পাই সৈনিকে দেখে কাষত অপেশ্বৰী নাই। বহুতদিন পাৰ হ'ল। সৈনিকৰ মুখ শেঁতা পৰিল। চেচা পাহাৰৰ কাষত সৈনিকে অকলে অকলে ঘূৰি ফুৰিলে। হ্ৰদৰ মুৰ ফুলা বনবোৰ শুকাই গ'ল। চৰায়ে গান নোগোৱা হ'ল। নিষ্ঠুৰা অপেশ্বৰী কিন্তু ঘূৰি নাহিল।

হাইপেৰিয়ন কীটচৰ আন এক অসমাপ্ত খণ্ডকাব্য। অসমাপ্ত হৈ থাকিল যদিও তেও এই খণ্ডকাব্যৰ তিনিটা খণ্ড লেখিলে। কাব্যখন লেখিবলৈ কীটচে আৰম্ভ কৰিছিল ১৮১৮ চনত। অলপ লেখি পেলাই থৈছিল। পিছত পুনৰ লেখিবলৈ ললে যদিও শেষ নকৰিলে কাৰণ তেও এই কবিতা ভাল পোৱা নাছিল। অসম্পূৰ্ণ হৈ থাকিল যদিও সমালোচকসকলে কয় যে এইটো তেওৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ কবিতা।

হাইপেৰিয়ন মিল্টনৰ মহাকাব্য পেৰেডাইজ লষ্ট ৰ আৰ্হিত

লেখা। ইয়াৰ বিষয়বস্তু গ্ৰীক পুৰাণৰপৰা সংগৃহীত। কবিতাটোৰ প্ৰথম অংশত সূৰ্যদেৱতা হাইপেৰিয়নৰ পৌৰাণিক আখ্যানৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। চেতাৰ্ণ ৰাজ্যচ্যুত হৈছে। ৰাজ্য পুনৰুদ্ধাৰৰ কাৰণে চেতাৰ্ণে হাইপেৰিয়নৰ সাহায্য বিচাৰিছে। হাইপেৰিযানৰ পত্নী চেতাৰ্ণৰ ওচৰলৈ আহি বিষাদগ্ৰস্ত মনৰ চেতাৰ্ণক শান্তনাৰ বাণী শুনাইছে। একমাত্ৰ পৰাজিত নোহোৱা সূৰ্যদেৱতাৰ মনতো শান্তি নাই। নানা চিন্তাত তেওঁৰ মনটো ব্যাকুল। চেতাৰ্ণে বিচৰামতে, তেওঁৰ আশা সূৰ্য দেৱতাই পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। হাইপেৰিযানৰ প্ৰথম খণ্ড ইমানতে সামৰণি পৰিছে।

দ্বিতীয খণ্ডত পৰাজিত দেৱতাসকলৰ লগত ৰাজ্যচ্যুত চেতাৰ্ণে আলোচনা কৰিছে। চাৰিওফালে বিষাদৰ পৰিবেশ। চেতাৰ্ণে কোৱাৰ পিছত সমুদ্ৰদেৱতা তাৰ্কিক ওচিয়েনাচে চেতাৰ্ণক নানান দাৰ্শনিক বুজনি দিলে। যুক্তিৰে তেওঁৰ বুজনিত প্ৰকাশ পালে যে বিজ্ঞজনে জীৱনৰ জয পৰাজযক নিৰ্বিবাদে মানি লব লাগে। জীৱনৰ পৰাজয নিৰ্ণিত হয প্ৰাকৃতিক নিয়মৰে। সমুদ্ৰ দেৱতাৰ দাৰ্শনিক যুক্তি সকলোৱেই মানি নললে। তেওঁ পৰামৰ্শ দিলে যে সংগ্ৰামেই একমাত্ৰ পথ। তেওঁ দেৱতাসকলক সম্বোধি কৰলে—

Now you are flames I will tell you how to burn
And purge the ether of our enemies

এইদৰে মন্ত্ৰণা কৰি থাকোঁতেই সূৰ্যদেৱতা হাইপেৰিযান ওলালহি। তেওঁৰ মুখত বিষাদৰ চিন। এই বিষাদৰে পৰিপূৰ্ণ মুখে পৰাজিত দেৱতাসকলৰ মনতো বিষাদৰ ছাঁ পেলালে।

অসমাপ্ত তৃতীয খণ্ডত নতুন সূৰ্যদেৱতা হ ল এপল এপল সঙ্গীত কাব্য আৰু জ্ঞানৰ দেৱতা।

মহাকাব্যৰ ধৰণেৰে আৰম্ভ কৰা হাইপেৰিয়নত কীটচে কাহিনীৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ দখল ৰাখিছে। পুৰণি আৰু নতুনৰ সংঘাতৰে ইযাত দেৱতাসকলৰ ধ্বংস আৰু উত্থান দেখুৱা হৈছে।

“হাইপেৰিয়ন ত দেখুবা ঘটনা পেৰেডাইজ লষ্ট ৰ ঘটনাৰ লগত কিছু মিল। পেৰেডাইজ লষ্ট ত দুটা বিবদমান শক্তিৰ জয়-পৰাজয়ৰ কাহিনী আছে। হাইপেৰিযান তো সেযেই। চেত্তার্ণ দুয়ো ঠাইতে বিদ্রোহী কিন্তু পেৰেডাইজ লষ্ট ৰ চেতার্ণ দৃঢ়মনা আৰু বীৰ হাইপেৰিযান ৰ চেত্তার্ণ বুঢ়া মন হতাশাৰে আবৰি ধৰা।

মিল্টনৰ প্ৰকাশভঙ্গীত আছে গতিশীলতা আৰু শক্তি কীটচৰ গতিহীনতাত কাব্যিক সৌন্দয প্ৰকাশ পায কিন্তু মহাকাব্য গঢ়ি উঠাত অবদান যোগাব নোবাৰে। মহাকাব্যৰ কাৰণে লাগে চলমান শক্তিৰ মহৎ ঘটনা। পেৰেডাইজ লষ্ট ত মিল্টনে স্মৰণীয ঘটনাৰ ওপৰত তেওৰ অভিজ্ঞতাক বেছি গুৰুত্ব দিছে। কিন্তু কীটচৰ হাইপেৰিযান ত কল্পনাৰ প্ৰাধান্য যিমান বেছি অভিজ্ঞতাৰ প্ৰাধান্য সিমান নাই। মিল্টনক অনুসৰণ কৰিবলৈ গৈ কীট্চে মিল্টনৰ দৰে সফলতা লাভ কৰিব নোবাৰিলে। গতিকে তেও এই প্ৰচেষ্টা এৰি দিলে। বহুতে কয যে সেই কাৰণেই কীটচে হাইপেৰিযন সম্পূৰ্ণ নকৰিলে তথাপিও অসম্পূৰ্ণ হলেও হাইপেৰিযন কীটচৰ বিশেষ কাব্যিক প্ৰতিভাৰ চানেকি।

প্ৰশস্তিমূলক কবিতা

কীট্চে লেখা আঠোটা প্ৰশস্তিমূলক কবিতাৰ ভিতৰত পাঁচোটা ইংৰাজী সাহিত্যৰ উল্লেখযোগ্য সম্পদ। এই পাঁচোটা প্ৰশস্তিমূলক কবিতা হল— অড টু নাইটিঙ্গেল অড অন গ্ৰেচিযান আৰ্ণ অড টু আটম অড টু মেলা কলি অড টু চাইকী।

নাইটিঙ্গেল চৰাইটোৱে গান গায গানে কবিৰ মনলৈ সৌন্দযলোকৰ স্বপ্ন আনে। তেও অনুভব কৰে যেন কিবা চেতনা লুপ্ত কৰা বিষ খাই তেওৰ চেতনা লুপ্ত হৈছে। নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ আনন্দৰ ভাগ লবৰ কাৰণে কবিযে আপুৰুগীযা পুৰণি সুৰা পান কৰিবলৈ বিচাৰে যি সুৰাপানে গাঁবলীযা লোক উৎসব আৰু দক্ষিণ ইউৰোপৰ ৰ দালি বতৰৰ সুসঙ্গত ভাব মনলৈ আনি দিব। সুধাবিন্দু

পান কৰি তেওঁ এই পৃথিবী এৰি নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ লগত যদি বননিত মিলি যাব পাৰিলেহেতেন তেতিয়াহলে তেও পাহৰি যাব পাৰিলেহেতেন—এই অবসাদ এই চিন্তা এই সংসাৰ যত মানুহে কেবল শুনিবলৈ পায পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ আৰ্তনাদ যত বুঢ়া মানুহে পক্ষাঘাত ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ লৰচৰ কৰিব নোবাৰে ডেকা মানুহ লাহে লাহে শুকাই ৰোগত পৰি মৃত্যুমুখত পৰে। এই সংসাৰখন নিৰাশাৰ সংসাৰ যত সৌন্দয সোনকালে মৰহি যায আৰু যত প্ৰেম ইমান দুৰ্বল যে সেই প্ৰেম স্থাযী হৈ থাকিব নোবাৰে।

কবিযে সংসাৰৰ শোক তাপ পাহৰি যিখন সুখৰ ৰাজ্যত নাইটিঙ্গেল চৰাযে বিচৰণ কৰিছে তাত নিজকে বিলীন কৰি দিব বিচাৰে। কবিযে মনতে ভাবে ইমান সুখৰ পৰিবেশৰ মাজত মৃত্যু মধুৰ। তেও নাইটিঙ্গেল চৰাইক সম্বোধন কৰি কৈছে—“অমৰ নাইটিঙ্গেল তুমি অমৰ। মই আজি যিটো মাত শুনিছোঁ এই মাত অতীততো সম্ৰাট ধনী দুখীযা সকলোবে শুনিছিল। এই সুমধুৰ গীত শুনি প্ৰবাসৰ খেতিৰ পথাৰত ধান দোবা ৰুথে অলপ সময়ৰ কাৰণে হলেও স্বামী বিযোগৰ কথা পাহৰি পেলাইছিল। নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ সুমধুৰ গীতত নিজকে পাহৰি বিপদসঙ্কুল সাগৰৰ পৰী দ্বীপৰ অকলশৰীযা হৈ থকা ৰূপহীযে সাগৰৰ মাজৰ সেই বিপদসঙ্কুল প্ৰাসাদৰ কথা খন্তেকৰ কাৰণে পাহৰিছিল। এই অকলশৰীযা শব্দটো ঘণ্টাৰ শব্দৰ দৰে বাজি উঠিল আৰু কবিৰ কল্পনাৰ মোহ ভাঙি ছিঙি শেষ কৰি দি তেওক বাস্তবতাৰ চেতনা আনি দিযে। কবিৰ মুখত ফুটি উঠে বিদায দূৰ দিগন্তত মিলি যায নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ গান।

Adiue ! Adiue thy plaintive anthem fades,
Past the near meadows

কবি নিশ্চিন্ত হব পৰা নাই। তেও নিজকে নিজে প্ৰশ্ন কৰিলে মই সাৰে আছোঁনে টোপনিত আছোঁ ?

Do I wake or sleep ?

অড টু নাইটিঙ্গেল কবিতাত কীটচে নিষ্ঠুৰ বাস্তৱতাৰপৰা আঁতৰি নাইটিঙ্গেল চৰাইৰ আদৰ্শৰ ৰাজ্যত সোমাই পৰিবলৈ বিচাৰিছিল। কীটচৰ বন্ধু চাৰ্লচ আৰ্মিটেজ ব্ৰাউনৰ ঘৰত বাহ লোৱা চৰাইটো দেখি কীটচ মোহিত হয় আৰু এই চৰায়ে তেওঁক কবিতা লেখিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে। কবিয়ে নাইটিঙ্গেলৰ গান শুনাৰ লগে লগে আনন্দৰে উপচি পৰা অন্তৰৰ দুখ অনুভৱ কৰিলে—

> My heart aches and a drowsy numbness pains
> My senses

অন্তৰত দুখ অনুভৱ কৰাৰ সাংসাৰিক ব্যক্তিগত কাৰণো আছে। সাৰ্বজনীন পাৰ্থিব বেদনাৰ লগতে কবিয়ে নিজৰ ব্যক্তিগত দুখ বেদনাও অনুভৱ কৰিছে। ভায়েক টম যক্ষ্মা ৰোগত মৃত্যু হোৱা কেইমাহমানহে হৈছে। নিজৰো আৰম্ভ হ'ল যক্ষ্মাৰোগ। কলিজাৰ পৰা ওলাই অহা ৰঙা তেজে জীৱনৰ শেষ যৱনিকা পৰাৰ সংকেত দিলেও তেও ভাল পালে সুন্দৰী ফেনী ব্ৰাউনক। এই কবিতাত প্ৰকাশ পোৱা দুখ বেদনাৰ কথা উল্লেখ কৰি মিডলটন মাৰেই কৈছে— কাব্যিক প্ৰতিভাৰে পৰিচালিত এই চৰণটো ব্যক্তিগত বেদনাৰ অনুভূতিৰে গভীৰ হৈ উঠিছে।[৬]

অড টু নাইটিঙ্গেলে জীৱনৰ করুণ দিশটো দাঙি ধৰিছে। কবিয়ে জীৱনৰ বাস্তৱতাৰপৰা নাইটিঙ্গেলৰ আদৰ্শ ৰাজ্যলৈ যাবলৈ মন মেলিছে। নাইটিঙ্গেলৰ মধুৰ গান হ'ল আদৰ্শৰে ভৰা সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতীক যি আদৰ্শ মৰহি নাযায়। এই গান হ'ল সৌন্দৰ্যৰ অনন্ত শক্তি যি স্থান কাল সীমাৰো ওপৰত।

ব্ৰীজেছে কৈছে— মই এনে কোনো সেই ধৰণৰ ইংৰাজী কবিতা

Th t st wth th m to fp on l ff ig n t ll d by po t ge —*J M Mur ay*

উল্লেখ কৰিব নোৱাৰোঁ যত এই প্ৰশস্তিমূলক কবিতাৰ সৌন্দৰ্য পোৱা যায।[৭]

গ্ৰেচিযান আৰ্ন প্ৰশস্তিমূলক কবিতাটিত আছে গ্ৰীচ দেশীয প্ৰাচীন মাৰ্বলৰ পাত্ৰ এটাৰ ওপৰত অঙ্কিত কৰা চিত্ৰৰ বৰ্ণনা। এই চিত্ৰ সৌন্দৰ্যৰ মাজতে কবিযে জীবনৰ দুখ বেদনাৰ শান্তনা বিচাৰিছে। এই প্ৰাচীন মাবলৰ পাত্ৰটিত অঁকা আছে পুৰণি কালৰ এক উৎসবৰ চিত্ৰ। এই পাত্ৰত অঙ্কিত বিভিন্ন দেব দেবতা মানুহ সকলো তেওৰ অচিন। তেও বুজিব পৰা নাই এই বিভিন্ন ছবিসমূহৰ মাজত কিহৰ উল্লাস জড়িত আছে।

পাত্ৰটিতে অঁকা শিল্পকলাৰ স্থাযিত্বৰ মাজত কবিয়ে নিৰীক্ষণ কৰিছে যে বেদাৰ কাষত মূৰত কাপোৰ লোৱা এজন পুৰোহিত আৰু ওচৰতে পেঁপা বজাই থকা এজন যুবক। ব ওফাললৈ পুৰুষ মহিলাৰ এটা জুম সোফাললৈ এটা গাহৰি আৰু এজনী চেউৰী গাই বলিশালৰ পিনে লৈ যোবা হৈছে। বিভিন্ন ছবিৰপৰা অনুমান হয যেন কিবা এটা ধৰ্মীয অনুষ্ঠানত নদীৰ কিনাৰ পাহাৰ বা সাগৰৰ পাৰৰ কোনোবা এখন সৰু গ্ৰীক নগৰত বিভিন্ন মানুহে পুৰোহিতৰ নিৰ্দেশত যেন বলি উৎসব সমাধা কৰিবলৈ আহিছে। মানুহৰ জয উল্লাসৰ মাজতেই হযতো পুৰোহিতৰ বলি বিধান পুৰুষ মহিলাৰ জয উল্লাস বলিশাললৈ লৈ যোবা বলিৰ জন্তু পেঁপা বজাই থকা যুবক সকলো নাইকিযা হৈ গল কিন্তু মমৰ পাত্ৰত শিল্পকলাৰ অমৰ অবস্থিতি হিচাপে এইবিলাক ৰৈ গল।

পেঁপাত বাজি উঠা প্ৰকৃত সুৰ কেতিযাবাই শেষ হৈ গল কিন্তু মাৰ্বলৰ পাত্ৰটিত খোদিত কৰা সুৰ যেন অনন্তকাললৈ কাণত বাজি থাকিব। প্ৰেমিকাক চুমা খাবলৈ উদ্যত হোবা প্ৰেমিকজন প্ৰেমৰ স্মৃতিৰ সৈতে কেতিযাবাই নাইকিযা হৈ গল কিন্তু পাত্ৰটিত এই

---

[৭] I could not name an English poem of the same length which contain much b ty th ode —*Robert Bridges*

যুবকৰ প্ৰেম চিৰস্মৰণীয হৈ ৰ ল। শুনা গীততকৈ নুশুনা গীতৰ মধুৰতা বেছি। এইদৰেই কবিযে দেখুৱাইছে যে মানবজীবন তেনেই ক্ষণস্থাযী গতিশীল মানবজীবন বেদনাৰে পৰিপূৰ্ণ শিল্প কলা ভাস্কৰ্য।

কবিতাটোত কবিযে বিষন্নতাৰ মাজত এটা কথাৰে শান্তনা লভিছে যে সৌন্দৰ্য আৰু সত্য চিৰস্থাযী। সৌন্দৰ্য আৰু সত্যক কীট চে অভিন্ন ৰূপত চাইছে—

Beauty is truth truth is beauty

এই যুগ শেষ হৈ যাব স্তব্ধ সঙ্গীত অমৰ হৈ ৰব আৰু এই অমৰ শুদ্ধ সঙ্গীতে দুখ বেদনাৰে ভৰা মানুহক ক ব— সুন্দৰেই সত্য আৰু সত্যই সুন্দৰ।

গ্ৰেচিযান আৰ্ন কবিতা সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰি ডাওনাৰে কৈছে এইদৰে— এই কবিতাত কীট চে তেওৰ অন্যান্য কবিতাতকৈ উচ্চ ধৰণৰ দাৰ্শনিক ভাবধাৰা প্ৰকাশ কৰিছে। মানবজীবনৰ নৈতিক দিশ আৰু কলা ই স্পৰ্শ কৰি গৈছে।

অড টু মেলা কলি কবিতাত কীট চে গভীৰ অনুভূতিৰ সন্ধান দিছে। তিক্ততা আৰু মধুৰতাৰ মাজত কবিযে জীবনৰ আনন্দৰ সৌন্দৰ্য আৰু আনন্দৰ লগতে বেদনাৰ ভাব যে জডিত থাকে সেই কথা দেখুৱাইছে। তেও কৈছে যে তললৈ ওলমি পৰা ফুলৰ ওপৰত বৰষুণ দিযা মেঘৰ দৰে সেউজীযা পাহাৰ ঢাকি ধৰা ছাঁৰ দৰে যদি বিষাদ নামি আহে তাক শান্ত কৰা ৰাতিপুবা ফুলা গোলাপৰে নাইবা লবণযুক্ত বালিৰ ঢৌৰ ৰামধনুৰে। নাইবা যদি তোমাব প্ৰিযাই খ দেখুৱায তেনেহলে তেওৰ হাতখন তোমাৰ হাতৰ মাজত বন্দী কৰা—খ ক্ষৰিবলৈ দিযা তেওৰ অনুপম চকুৰ পিনে গভীৰ দৃষ্টিৰে চোৱা—

---

৮ In this poem Keats attains to a higher degree of philosophic thought than in any other of his poems. It touches the philosophy of art and the ethics of human life.—*Downer*

Or if thy mistress some rich anger shows
Imprison her soft hand and let her rave
And feed deep deep upon her peerless eyes

বিষাদ থাকে সৌন্দৰ্যৰে সৈতে। সৌন্দৰ্যৰ নিশ্চিত মৃত্যু আছে আৰু আনন্দই ওঁঠত আঙুলি দি বিদায জনায। মৌমাখিযে যেতিযা মধুপান কৰে—তেতিযা মুখ বেদনাত বিষ হৈ উঠে। আনন্দৰ মন্দিৰেই হ'ল বিষাদৰ বেদী। আনন্দ আৰু বেদনা ইটোবে সিটোক অনুসৰণ কৰে। কীটচে নিজৰ জীবনত এই আনন্দ আৰু বেদনা দুযোটাকে অনুভব কৰিছে।

অড টু আটম কবিতাত কীটচে ঋতুৰ বৰ্ণনাৰ মাজেদি প্ৰকৃতিৰ লগত মানব চেতনাৰ নিবিড সম্বন্ধ স্থাপন কৰি দেখুবাইছে। ইযাত তেও শৰৎকালৰ পৰিপূৰ্ণতাৰ ছবি দাঙি ধৰিছে।

শৰৎকালৰ পৰিপূৰ্ণতা লক্ষ্য কৰি কবিযে কৈছে যে শৰৎকাল হ'ল—কুবলী আৰু পকা ফলৰ ঋতু। সূৰ্য বন্ধু সূৰ্যৰ সহাযত আঙুৰ গছে আঙুৰ ফলৰে গছ ভৰাই পেলায। আপেল গছ বিলাকত আপেল পকি দো খাই যায। মুঠতে চাৰিওপিনে পৰিপক্কতাৰ চিন।

কীটচে শৰৎকালত চাৰিটা মানব মূৰ্তি কল্পনা কৰিছে। তেও শৰৎকালক প্ৰথমতে চাইছে প্ৰচুৰ শস্যৰ ভডালৰ সমুখত অযত্নে বহি থকা নাৰীৰ ৰূপত। দ্বিতীযতে শৰৎকাল তেওৰ কল্পনাত আধাদোবা শস্যৰ মাজত ভাগৰুবা হৈ শুইপৰা দাবনী হৈ পৰিছে। তৃতীযতে কবিৰ কল্পনাত শৰতে দিনৰ দিনটো লেচেৰি বোটলা শস্যৰ বোজাটি লৈ জুৰি পাৰ হোবা গৃহিণীৰ ৰূপ লৈছে। চতুৰ্থতে কবিৰ দৃষ্টিত শৰৎ হ'ল আঙুৰৰ ৰস চেপি উলিওবা যন্ত্ৰটোৰপৰা ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা ৰস নিগৰি পৰা একেথৰে চাই থকা মানুহজনী।

কীটচে বসন্তকালৰ দৰে শৰৎকালৰো নিজা সঙ্গীত আছে বুলি কৈছে। দিনটোৰ সামৰণি পৰাত অস্তগামী সূৰুযৰ ৰাঙলী পোহৰত

যেতিয়া শাৰদীয় মেঘবোৰ ৰঙীন হৈ উঠে শস্য কাটি অনা পথাৰবোৰ গুলপীয়া ৰঙে ৰঙীন কৰি তোলে নৈৰ পাৰৰ বননিৰ মাজত জিলিৰ মাতে বতাহত সৰু ডাঙৰ হৈ করুণ সুৰ তোলে পাহাৰৰ ওপৰত ভেৰাই বেবায বন ফৰিঙে বননিৰ মাজত গীত জোৰে ৰঙা বুকুৰ ৰঙীন চৰাযে শস্যক্ষেত্ৰত সুহুৰিযায আৰু এজাক চৰাযে আকাশত চি চিযায তেতিযাই এই শাৰদীয় সঙ্গীত শুনিবলৈ পোৱা যায। শৰৎকালৰ এখন মনোমোহা ছবি সুন্দৰভাবে অঙ্কন কৰিছে।

অড টু আটম ত কীটচে নিজকে কাব্য শিল্পী হিচাপে পৰিচয় দিয়াৰ উপৰিও নিপুণভাবে প্ৰকৃতিৰ ছবি দাঙি ধৰিছে। তেওঁৰ অন্য কোনো কবিতাত প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি ভালপোৱা ভাব ইমান পোনপটীয়া ভাবে প্ৰকাশ পোৱা যাই। সহজ সৰলভাবে মনৰ শান্ত ভাবধাৰা তেওৰ ইযাত প্ৰকাশ পাইছে। কল্পনাই এই কবিতাত পৰিপক্কতাৰ ৰূপ লৈছে। কবিতাটো প্ৰথম ভাগত শৰতৰ অবদানৰে পৰিপূৰ্ণ দ্বিতীয ভাগত ছবি প্ৰধান কৰি শৰৎ ঋতুৰ কায ক্ৰমনিকা আৰু তৃতীয ভাগত শৰতৰ সাঙ্গীতিক মধুৰতাৰ আভাস দিয়া হৈছে। কীটচে নিজেই কৈছে যে কবিতাত সৌন্দৰ্যৰ আতিশয্য থাকিব লাগে। ইযাত তেও এই কথাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিছে।

অড টু ছাইকী কবিতাৰ ছাইকী হল—গ্ৰীক দেব দবী সকলৰ ভিতৰত সবাতকৈ সৰু দেবী। তেও পূজা পাতল নাপায। যদিও কীটচে ছাইকীক দেবী বুলি কৈছে গ্ৰীক ৰূপকথাত তেও দেবীৰূপত গৃহীত হোৱা নাই। তেও অতি সুন্দৰী ৰাজকন্যা। এই সুন্দৰী দেবীৰ ৰূপ বৰ্ণনা শুনি দেবী এফ্ৰোডাইটৰ অন্তৰত জুই জ্বলিলে। এফ্ৰোডাইটে তেওৰ পুত্ৰ প্ৰেমৰ দেবতা কিউপিডক পঠালে ছাইকীৰ মনত কোনোবা অশুবনী পুৰুষৰ প্ৰতি প্ৰেম ভাব জগাই তোলাবলৈ। পিছে কাৰ্যত কিউপিডেই ছাইকীৰ সৌন্দৰ্যত মোহ

গৈ প্ৰেমত পৰিল। ছাইকীক কিউপিডে এক সুন্দৰ উপত্যকালৈ লৈ গ'ল আৰু তাতেই আন্ধাৰৰ আঁৰে আঁৰে তেওঁ ছাইকীক লগ পায়। কিন্তু কৌতূহল বশতঃ এদিন ছাইকীয়ে এটা চাকি জ্বলাই প্ৰেমৰ দেবতা কিউপিডৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিলে কিন্তু অসাবধানতাত চাকিৰ এটোপাল গৰম তেল কিউপিডৰ কান্ধত পৰিল। কিউপিডৰ খং উঠি গুছি গ'ল। কিউপিড আঁতৰি যোৱাৰ পিছৰপৰা ছাইকীৰ মনোবেদনা আৰম্ভ হ'ল।

বহুদিন ঘূৰি ফুৰাৰ পিছত ছাইকী এফ্ৰোডাইটৰ কবলত পৰে আৰু এফ্ৰোডাইটে তেওক দাসী হিচাপে ৰাখে। ছাইকীক বহুতো আচৰিত আচৰিত কাম কৰিবলৈ দিয়া হ'ল। ছাইকীযে চৰাই আৰু পৰুবাৰ সহযোগত সেই সকলো কাম সমাধা কৰিলে। পিছত এফ্ৰোডাইটে তেওক ক্ষমা কৰিলে আৰু কিউপিডৰ লগতে পুনৰ মিলিত হৈ ছাইকী অমৰ হৈ ৰ'ল।

ছাইকী প্ৰশস্তি কবিতাত কীটচে ছাইকীৰ গোপন কথা কব লগীযা হোবাত তেওৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিছে। কবিযে দিবাস্বপ্নত দেখিছে যেন তেও এদিন উদাস ভাবেৰে বননিত ঘূৰি ফুৰোঁতে হাবিৰ মাজত ফুলনিৰ ঘাহনিত গাতে গা লগাই শুই থকা দুটি প্ৰাণী দেখিলে। এই দুটি প্ৰাণী হ'ল কিউপিড আৰু ছাইকী।

ছাইকী উপেক্ষিতা। গ্ৰীক দেব দেবীসকলৰ ভিতৰত আটাইতকৈ শেষত ওপজা অথচ সকলোতকৈ শুবনী ছাইকীৰ কাৰণে মন্দিৰো নাই ফুলৰে বেদীও ওপচাই পেলোবা নাই।

Fairer than these though temple thou hast none
No altar heaped with flowers

গতিকে কবিযে নিজেই এই দেবীৰ পূজাৰ পুৰোহিত হ'ব আৰু সেই কাৰণেই তেওঁ মনৰ খোজ নপৰা কোনোবা ঠাইত এটি মন্দিৰ সাজি তেওক পূজা দিব—

Yes I will be thy priest and build a fane
In some untrodden region of my mind

কবিয়ে ছাইকী কবিতাত সকলো কথা উপলব্ধি কৰিছে ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্যতাৰ মাজেদি। কীটচে মনোধৰ্মী ভাবধাৰাবোৰ বস্তুধৰ্মী সামগ্ৰীলৈ ৰূপান্তৰিত কৰাত বিশ্বাস কৰিছিল। ইযাতো তেওঁ মনোধৰ্মী ভাবধাৰাবোৰ ইন্দ্ৰিয পৰিবেশক ৰূপত প্ৰকাশ কৰি দেখুৱাইছে।

কীটচৰ প্ৰশস্তিমূলক কবিতা সম্পৰ্কে ৰবাৰ্ট ব্ৰিজেছে কৈছে—যদি কীট্চে আমাৰ কাৰণে অকল প্ৰশস্তিমূলক কবিতা কেইটাই এৰি গ লহেতেন তেনেহলে তেতিয়াও কবিসকলৰ ভিতৰত তেওৰ আসন এতিযাতকৈ কোনো গুণে তলত নহ লহেতেন।[৯]

কীট চৰ প্ৰশস্তিমূলক কবিতাৰ প্ৰশংসা কৰি মিডলটন মাৰেই কৈছে— ছেক্সপীযেৰৰ ৰচনাবলীৰ পৰিপক্কতাৰ বাহিৰে ইংৰাজী সাহিত্যৰ অন্যৰ লগত তুলনা নহয। [১০]

প্ৰশস্তিমূলক কবিতা কেইটাত কীট চৰ নিজৰ মন আৰু নিজৰ প্ৰতিভা বিশেষভাবে প্ৰতিভাত হৈছে। এই কবিতা কেইটাত তেওৰ গভীৰ অনুভূতিয়ে দোলা দি গৈছে। তেওৰ স্বভাবজাত ইন্দ্ৰিযগ্ৰাহ্য অনুভূতিযে আনন্দ আৰু বেদনাৰ মূৰ্তিমান ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানৰ মাজেদি। সততেই তেওৰ প্ৰশস্তিমূলক কবিতা কেইটাত আনন্দৰ মাজত বেদনা আৰু বেদনাৰ মাজত আনন্দই ভুমুকি মাৰিছেহি।

কীট চে এষষ্টিটা চনেট লেখিছিল। চনেট লেখক হিচাপেও তেওঁক অন্যান্য ইংৰাজী চনেট লেখকসকলৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। তেও লেখা আটাইবিলাক চনেটেই নহয তাৰ ভিতৰত

---

[৯] Had Keats left only h d h nk m g th poet would not be lower th n t —*Robert Bridges*

[১০] Comparable to nothing in English l t t s th w k f Shakespeare s maturity —*M Murray*

অন্ ফাৰ্ষ্ট লুকি ইনটু চেপমেনছ হোমাৰ ব্ৰাইট ষ্টাৰ আদি দহোটামান চনেট বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য। উল্লেখযোগ্য এই চনেট কেইটা তেওঁৰ শুভাকাঙ্ক্ষী সমালোচকসকলে ছেক্সপীয়েৰৰ চনেটৰ সমতুল্য বুলি উল্লেখ কৰিছে।

ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য প্ৰকৃতিপ্ৰীতি

প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি কীটচৰ দৃষ্টিভঙ্গী অন্যান্য ৰমন্যাসিক কবি সকলতকৈ বেলেগ। প্ৰকৃতিৰ বুকুত যি দেখিছিল যি শুনিছিল তেওঁ তাকে ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য ৰূপত বৰ্ণনা কৰিছিল। তেওৰ মতে প্ৰকৃতিৰ পৰিবেশৰ সকলো বস্তুৰ মাজতে আশ্চৰ্য ৰহস্য লুকাই আছে। বিশ্বৰ ৰাশি ৰাশি সৌন্দৰ্যৰ মাজত তেওঁ অন্তৰৰ উপলব্ধি বিচাৰি পাইছিল সত্যৰ মূৰ্তিমান ৰূপত। তেও প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যক নিজৰ অন্তৰত আনন্দসিক্ত কৰি মহীযান ৰূপত নিৰীক্ষা কৰিছিল। প্ৰকৃতিৰ নিৰীক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত তেও নিজে কোবা কথা এষাৰ লব পাৰি— চিন্তাশীল জীবনৰ তুলনাত ইন্দ্ৰিয় গ্ৰাহ্য জীবন কিমান ভাল। কীটচৰ ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য অনুভূতি সম্পৰ্কে মেথিঅ আৰ্ণল্ডে কৈছিল— তেও বিস্তৃতভাবে আৰু মন্ত্ৰমুগ্ধভাবে ইন্দ্ৰিয় পৰবশ।[১১] সেই কাৰণেই তেওঁ প্ৰকৃতিৰ সম্পদৰাজি নিৰীক্ষণ কৰোঁতে কোনো দাৰ্শনিক তত্ত্ব আৰোপ কৰা নাই, প্ৰকৃতিক নিখুত ভাবে চাবলৈ বিচাৰিছে। এই দৃষ্টিত সৌন্দৰ্য উপভোগৰ স্পৃহা আছে অন্য কোনো আভ্যন্তৰীণ দৃষ্টি নাই। গতিকে তেওঁ প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য বৰ্ণনা কৰোঁতে কেবল কল্পনাৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব দি’ছে যুক্তি বা দাৰ্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া নাই।

সৌন্দযবোধ সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰোঁতে এবাৰ কীট্চে কৈছিল— “ডাঙৰ কবিৰ ক্ষেত্ৰত সৌন্দৰ্যবোধ সকলোৰেই ওপৰত। এই সৌন্দৰ্যবোধেই অন্য ভাবধাৰাক আচ্ছন্ন কৰি ৰাখে।

প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰি কীটছে বৰ্ডছৱৰ্থৰ দৰে

---

[১১] He was abundantly and exhaustively sensuous —*M Arnold*

কোনো নৈতিক আদর্শৰ কথা কোৱা নাই। শ্বেলীয়ে প্ৰকৃতিৰ আনন্দৰ মাজত পৃথিবীৰ উন্নত জীবনৰ ছবি দেখাৰ দৰে কীটচে দেখা নাই। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দর্য উপলব্ধি কৰি কীটচৰ কোনো তাত্ত্বিক কথা কবলৈও নাই আৰু নৈতিক আদর্শ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ নাই। প্ৰকৃতিৰ উপাদানবিলাকে কীটচক কোনো নৈতিক অনুপ্ৰেৰণা নিদিযে। প্ৰকৃতিৰ উপাদানবিলাক কীট্‌চৰ কাৰণে স্বয সম্পূৰ্ণ সৌন্দযৰ আকৰ। কীটচৰ প্ৰকৃতি হল ইন্দ্ৰিয পৰিবেশক সৌন্দযৰ প্ৰতিফলন। কাজামিযাই কৈছে— প্ৰকৃতিৰ মাজৰ সৌন্দৰ্যই হল তেওৰ ধ্ৰুবতৰা।[১২] তেওৰ প্ৰকৃতিৰ উপলব্ধিত বৰ্ডছৱৰ্থৰ আৰু শ্বেলীৰ দৰে জটিলতা নাই তেওৰ উপলব্ধি পোনপটীযা।

প্ৰকৃতিৰ চিত্ৰৰূপ বৰ্ণনাত কীটচৰ লেখনী অতুলনীয। ফুলৰ বিচিত্ৰ ৰূপ চৰাইৰ সুমধুৰ কণ্ঠসঙ্গীত কীটচৰ বৰ্ণনাত সজীব হৈ উঠিছে। ফুলৰ ইন্দ্ৰিয পৰিবেশক ৰূপৰ কোমলতাই মন আৰু চকু দুযোকে স্পৰ্শ কৰি যায। কীটচৰ নাইটিঙ্গেল চৰাযে মাটিৰ লগত সম্পৰ্ক ছেদ কৰা নাই। অমৰ নাইটিঙ্গেলৰ সুমধুৰ সুৰ শুনিছে অতীতৰ সম্ৰাটে প্ৰবাসৰ শস্যক্ষেত্ৰত অকলশৰীযা ৰূথে। নাইটিঙ্গেলৰ গীতক কবিযে চকুৰে দেখা সৌন্দৰ্যৰে বেষ্টিত কৰি অনুভব কৰিছে অপৰিবতনীয কল্পলোকৰ অমৰ বাণী। শ্বেলীৰ স্কাইলাৰ্কৰ দৰে কীটচৰ নাইটিঙ্গেলে আকাশৰ নেদেখা ঠাইত গীত গোৱা নাই ই গীত গাইছে বক্ষুৰ ফুলনিৰ এজোপা গছত বাহ সাজি।

কোনো দাৰ্শনিক তত্ত্ব আৰোপ নকৰিলেও কীটচৰ দৃষ্টিত প্ৰকৃতিযে সৰুকালৰ ৰূপ সলাইছে। ষ্টপ ফড ব্ৰুকে কৈছে যে তেওৰ প্ৰথম কবিতাবিলাকত পখিলাৰ দৰে ইটো ফুলৰপৰা সিটো ফুলত

---

১ Hapl t baty in Nat —*Cazamia*

পৰি ক্ষন্তেকীযা সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰাৰ হেপাহ আছিল সৌন্দৰ্য উপলব্ধি মগজুত স্থাযীভাবে নেৰাখি বিদায দিছিল। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি তেওৰ আকষণ আছিল ভাববিহীন। আই ষ্টুড টিপ টপ আপন এ লিটল হিল—কবিতাত কীটচৰ সৌন্দৰ্যৰ উপলব্ধি এনেধৰণৰ।

জীবনলৈ দুখ দৈন্য নামি অহাৰ লগে লগে প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি তেওৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰো পৰিবৰ্তন হৈছে। ভাযেকৰ মৃত্যু প্ৰেমৰ ক্ষেত্ৰত অসন্তুষ্টি নিজৰো তিল তিলকৈ মৃত্যুৰ মুখলৈ আগবঢ়া জীবনে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি আনি দিলে বিষাদ আৰু আনন্দৰে মিহলি ভাবধাৰা ইন্দ্ৰিয পৰিবেশক সৌন্দৰ্যবোধ লাহে লাহে মনৰ অন্তৰাললৈ সোমাই গ ল। প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন সৌন্দৰ্যৰ আনন্দৰ মাজতে কবিযে নিজৰ দুখ বেদনা পাহৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। অড টু নাইটিঙ্গেল ত কীট চে প্ৰকৃতিব বিভিন্ন সৌন্দয আৰু চৰাইৰ গানত মুগ্ধ হোবাব লগতে ব্যক্তিগত দুখ বেদনা আৰু লগতে পাৰ্থিব জগতৰ বেদনাও উপলব্ধি কৰিছে। নাইটিঙ্গেল চৰাই আনন্দৰ প্ৰতীক। প্ৰকৃতিৰ ডপাদান নাইটিঙ্গেল চবাইটোৰ্ গানে কবিক লৈ যায পাৰ্থিব বেদনাৰপৰা সৌন্দযৰ অমৰত্বৰ মাজলৈ কাৰণ এই গান হ ল অসীম অনন্তৰ গান।

শিল্পী কীটচ

কীটচৰ ইন্দ্ৰিযগ্ৰাহ্য সৌন্দৰ্য প্ৰীতিযে অকল তেওৰ চকু আৰু কাণকে স্পৰ্শ কৰা নাই পঞ্চেন্দ্ৰিযক স্পৰ্শ কৰিছে। প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যই তেওৰ পঞ্চেন্দ্ৰিযক সমানে বিমোহিত কৰে। ইন্দ্ৰিয পৰিবেশক অনুভূতিযে তেওক যি কল্পনা আনি দিযে তাৰ ওপৰতে ভিত্তি কৰি তেও কবিতা লেখে। কীট চে পঞ্চেন্দ্ৰিয়ক আকৰ্ষণ কৰিব পৰাকৈ সঘনে নাৰীৰ শৰীৰৰ আঙ্গিক বৰ্ণনাৰ শব্দৰাজি দাঙি ধৰে। পৰিপক্ক ওঁঠ নিপোটল বাহু বগা বাহু পূৰ্ণ আকাৰৰ বুকু কোমল হাত উঠন বুকুৰ উঠা নমা ইত্যাদি। কীট চ আছিল শব্দৰ যাদুকৰ। তেওঁ বিভিন্ন ৰঙৰ

মাধ্যমেৰে শব্দৰ ছবি আঁকি মানুহৰ চকুৰ আগত দাঙি ধৰে। বিভিন্ন ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য সৌন্দৰ্যৰ ৰূপ তেওৰ চকুৰ আগত জিলিকি উঠে কাণে সুমধুৰ সঙ্গীত শুনে নাকে নানা ৰঙৰ ফুলৰ সুবাস লয়। প্ৰকৃতিয়ে তেওৰ কাৰণেই যেন পঞ্চেন্দ্ৰিয়ই গ্ৰহণ কৰিবলৈ সৌন্দৰ্যৰ পোহাৰ মেলে।

কীট চে নিজেই কৈছে— মই এজন প্ৰেমিকৰ দৰে সুন্দৰ খণ্ড বাক্যবিলাক চাও।[১৩] নিখুত খণ্ডবাক্যই তেওঁক আনন্দ দি আত্মহাৰা কৰি তোলে। বচা বচা শব্দৰে ছবি অঙ্কন নকৰাকৈ কীট চে লেখিব নোবাৰিছিল আৰু প্ৰত্যেক ছবিৰ অন্তৰালত সৃষ্টি হৈছিল নিজা পৰিবেশ। প্ৰকাশভঙ্গীৰ সুবিধাৰ কাৰণে সুন্দৰ যুৰীয়া খণ্ডবাক্য ব্যৱহাৰ কৰিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে—ক্ষুধিত ওঠ ৰ দত কৰা ধেমালি মধুৰ ধ্বনিত কাণ মধুবিহীন দিবস আদি উল্লেখ কৰিব পাৰি।

কীট চৰ কিছুমান বিশেষ শব্দৰ প্ৰতি মোহ বেছি। এই মোহ থকা শব্দবিলাক তেও বহুতো ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই শব্দবিলাকৰ দুই চাৰিটাৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ ল— যনে— শেঁতা সুগন্ধি কোমল খচমচনি ইত্যাদি। শেঁতা মুখ শে তা ওঁঠ মেড লিনৰ সুগন্ধি বডিচ যুৱতীৰ খচমচনি উঠা কোমল গাউন কোমল বাহু কোমল গাল কোমল বুকু ইত্যাদি।

সুন্দৰ শব্দৰ ছবি অঁকা ক্ষমতা কীট চৰ অতুলনীয়। এই সুন্দৰ শব্দৰাজিৰে তেও স্পষ্ট ভাবে ছবি অঙ্কন কৰি পাঠকৰ চকুৰ আগত দাঙি ধৰে। সেযেহে তেও পাৰ্থিব আনন্দক প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে স্পষ্টভাবে জীবিত ৰূপৰ কল্পচিত্ৰ দাঙি ধৰিছে। ক্ষণস্থায়ী পাৰ্থিব আনন্দ কীট চৰ কবিতাত প্ৰকাশ পালে—

---

১ I l k upon fi ph l k l e t d l ps —*La B ll*
Sun b t m th —*Ode to a Nightingale*
S ft c hed —*To P ythe*

Joy whose hand is ever at his lip
Bidding adieu

শৰত কালক মানব মূৰ্তি হিচাপে কল্পনা কৰিছে। শস্যৰে ভৰা ভড়ালৰ সমুখত অযত্নে বহি থকা চুলিবোৰ বা দিয়া বতাহে উৰুৱাই নিয়া নাৰীৰ ৰূপত তেওঁ চাইছে—

Thee sitting careless on a granary floor
Thy hair soft lifted by the winnowing wind

কেতিয়াবা কেতিয়াবা একোটা বাক্যৰ মাজেদি অসাধাৰণ চহকী প্ৰকাশ ভঙ্গী দাঙি ধৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে—

There is a budding morrow in midnight
Thou still unravished bride of quietness
Awoke for even in a sweet unrest

আদি বাক্য উল্লেখ কৰিব পাৰি।

তেওঁৰ দ্য ইভ অব চেণ্ট এগনেচ কবিতা সুন্দৰ চিত্ৰৰ প্ৰদৰ্শনী যেন লাগে। প্ৰায় প্ৰত্যেকটো চৰণেই স্পষ্ট ধুনীয়া বিচিত্ৰ ছবিৰে পৰিপূৰ্ণ। কীটচৰ বৰ্ণনা ইমান স্পষ্ট যে সেই বৰ্ণনা মানুহৰ চকুৰ আগৰপৰা সততে আঁতৰি নেযায়। লা বেলে ডেম চেন্স মাৰ্চিত সুন্দৰী নাৰীৰ বৰ্ণনা এনেদৰে দিছে—

I met a lady in the meads
Full beautiful a fairy s child
Her hair was long her foot was light
And her eyes were wild

সৌন্দয আৰু প্ৰেম সম্পৰ্কে তেওঁ স্পষ্ট হিচাপে ছবি অঙ্কন কৰি দেখুৱালে অড টু নাইটিঙ্গেল কবিতাৰ তৃতীয় চৰণত—

When beauty cannot keep her lustrous eyes
Or new love pine them beyond tomorrow

আকৌ এই কবিতাতে বহুতো তৰাই আবৰি থকা জোন সম্পৰ্কে বৰ্ণনা দিছে এনে ধৰণেৰে—

And haply the Queen Moon on her thror e
Cluster d around by all her starry Fays

তেও কবিতাত শব্দৰে ছবি সৃষ্টি কৰাৰ লগতে ৰঙৰো সমা‹বেশ ঘটায। সাধাৰণতে দেখা যায যে কাটচৰ লেখনীত বিভিন্ন ৰঙে তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ ছবি জিলিকাই তোলে। সেউজীযা গুলপীয়া বেঙনীযা নীলা আদি ৰ তেও ব্যবহাৰ কৰিছে যদিও শেঁতা ৰঙৰ প্ৰতি তেওৰ আকষণ বেছি। সঘনে তেওঁ শেঁতা মুখ শেঁতা ওঠ আদি উল্লেখ কৰিছে। ইভ অব চেণ্ট এগ্‌নেচ কবিতাত আচৰিত প্ৰতিক্ৰিযাৰে বিভিন্ন ৰঙৰ সমাবেশ ঘটাইছে। ইযাত বেঙুনীযা সোণালী গুলপীযা ৰূপালী আদি ৰঙৰ অৰ্থপূৰ্ণভাবে বিভিন স্থানত প্ৰযোগ কৰা হৈছে। ঠিক সেইদৰে লা বেলে ডেম চেন্স মাৰচিত শুকাই যোবা গোলাপৰ শেঁতা ৰ লিলিফুলৰ বগা ৰ ইত্যাদি পাতল ৰ‚বোৰ ব্যবহাৰ কৰিছে। তুলনামুলকভাবে চেণ্ট এগনেচত ৰোমাঞ্চকৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে যি উজ্জ্বল ৰঙৰ তেও উল্লেখ কৰিছে সেই উজ্জ্ব ৰ লা বেলেত নাই কাৰণ এই কবিতাৰ পৰিবেশ হ ল মৃত্যুমুখী।

চিত্ৰ অঙ্কনত যেনে নিপুণ কীটচ তেনে নিপুণ কবিতাত সঙ্গীতময পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাতো। তেও প্ৰাযেই শব্দৰাজি ব্যবহাৰ কৰোতে অনুপ্ৰাসৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে—

Fast fading violet the winnowing wind
happy happy bows ইত্যাদি।

কবিতা সম্পৰ্কে ধাৰণা

অন্যান্য ৰোমাণ্টিক কবিসকলে দিযাৰ দৰে কীটচেও কবিতা সম্পৰ্কে নিজৰ ধাৰণা কেইটামান কবিতা আৰু কেইখনমান চিঠিত উল্লেখ কৰিছে। কীট চে কৈছে যে প্ৰকৃত কবিতাৰ উদ্দেশ্য কবিতাৰ বাহিৰে একো নাই। কবিতাই যেতিযাই নিজৰ ৰূপত প্ৰকাশ পায তেতিযাই ইযাৰ উদ্দেশ্য সম্পন্ন হৈ যায। ফুলৰ যেনেকৈ সৌন্দৰ্য উদঙাই

দিয়াৰ বাহিৰে অন্য উদ্দেশ্য নাই কবিতাতো তেনেকৈ সৌন্দৰ্য দাঙি ধৰাতেই ইযাৰ কৰ্তব্য শেষ।

কীট্‌চে কবিতাৰ স্বাভাবিক বিকাশো ফুলৰ লগতেই তুলনা কৰিছে। ফুল যেনেকৈ স্বাভাবিকতে ফুলে ঠিক তেনেকৈ কবিতাও স্বাভাবিকতে সৃষ্টি হয। এই সম্পৰ্কে কীট্‌চৰ অভিমত হ'ল— গছত স্বাভাবিকতে পাত ওলোবাৰ দৰে যদি কবিতা স্বাভাবিক ভাবে ওলাই নাহে তেনেহলে সেই কবিতা নোলোবাই ভাল। [১৪]

কীট্‌চৰ মতে কবিতা প্ৰাণবন্ত হয চহকী শব্দৰাজিৰে। এই ক্ষেত্ৰত তেও অতি সচেতন আছিল। কবিতাৰ চিত্ৰপট তেও এনেকৈ সজায যে মানুহৰ পঞ্চেন্দ্ৰিযই তাক উপভোগ কৰিব পাৰে। তেওৰ মতে মনোমোহা সৌন্দযৰে কবিতাই বিস্ময সৃষ্টি কৰিব লাগে। কীট্‌চৰ কবিতা জীবনৰ অভিজ্ঞতা যেনে দুখ বেদনা আদিৰে চহকী হ'ব লাগে ইযাৰ মাজেদিযেই জীবনৰ ৰহস্য প্ৰতিভাত হয। কবিতা অনিৰ্দিষ্ট ভাবধাৰা নহয। ই কেবল চেতনাও নহয ই চেতনাৰে সমৃদ্ধ হোবা ভাবধাৰা। ই সৌন্দয এই সৌন্দৰ্যই হ'ল সত্য আৰু সত্যই হ'ল সৌন্দৰ্য। কবিতাৰ সম্পকে কীট্‌চৰ ইযো এটা অভিমত। এই কথা তেও অড অন এ গ্ৰেচিযান আৰ্ণ কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে। কীট্‌চে কাব্যিক শক্তি আৰু ইযাৰ অন্তদৃষ্টি সম্পৰ্কে ক্ৰমবিকাশত বিশ্বাস কৰে। তেও ৰেগুছলৈ লেখা চিঠিত এই কথা ব্যক্ত কৰিছিল। কীট্‌চৰ মতে কাব্যিক অন্তদৃষ্টি আহে অতি দুখ বেদনা আৰু অন্তৰ দহিবপৰা যাতনাৰপৰা। কবিৰ কাৰণে অকল উদ্বেগেই যথেষ্ট নহয। কবিৰ কাব্য দৃষ্টিৰ কাৰণে লাগে কীট্‌চৰ মতে দুখ বেদনাৰ অভিজ্ঞতা ইত্যাদি।

কীট্‌চৰ সমা লাচকৰ অভাব নাই। শ্বেলীয়ে এদনেইচ লেখি কীট্‌চৰ মৃত্যুত বেজাৰ কৰিলেও তেও কীট্‌চক সমালোচনা নকৰাকৈ

---

[১৪] If poetry d e ot come naturally as the leaves to tres it had b tte t c m t ll—*Keats*

থকা নাই। শ্বেলীৰ মতে—'সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰতিভা থাকিলেও কীট্চ আগেও নাছিল ভবিষ্যতেও তেওঁ জনপ্ৰিয় কবি নহব।[১৫] মুঠতে কীট্চৰ কবিতাৰ ওপৰত শ্বেলীৰ উচ্চধাৰণা নাছিল। তাৰ কাৰণ হল তেওঁৰ মতে কীট্চৰ চৰিত্ৰত ঘটনাৰ লগত সম্পৰ্ক নাই। ৰাজনীতি ধৰ্ম আনকি মানবীয দৃষ্টিভঙ্গীৰ লগতো কীট্চৰ সম্পৰ্ক নাই। সাধাৰণ মানুহৰ জীবনৰ কথা তেওৰ কবিতাৰ মাজেদি প্ৰকাশ পোৱা নাই।

কাব্যপ্ৰতিভাৰ
সমালোচনা

কীট্চক বহুতে পলাযনবাদী কবি বুলি সমালোচনা কৰে। তাৰ প্ৰধান কাৰণ হল—কীটচে তেও জন্মা কেইবছৰমান আগেযে হোবা ফৰাচী বিপ্লবৰ ঢৌবে গোটেই ইউৰোপ ঢৌবাই পেলাইছিল। এই বিপ্লবৰ কথা অন্যান্য ৰমন্যাসিক কবি কিজনৰ কবিতাত প্ৰতিধ্বনিত হৈছিল কিন্তু কীটচৰ কবিতাত কতো বিপ্লবৰ প্ৰভাবৰ কথা নাই। কোনো কোনো সমালোচকে কীটচক এই বুলি সমালোচনা কৰে যে কীটচৰ কবিতাত বতমানৰ আকযণ নাই মানুহৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাধাৰাৰ আকষণ নাই মানবজাতিৰ ভবিষ্যতৰ কথা নাই স্বাধীনতা সমতা আৰু ভ্ৰাতৃত্বব কথা নাই আছে কেবল সৌন্দৰ্যৰ কথা। ষ্টপ ফৰ্ড ব্ৰুকচৰ ভাষাত কবলৈ গলে— কীটচৰ মন সৌন্দযই এনেধৰণৰে আগৰপৰা আবৰি ৰাখিছে যে তেও চাৰিওফালৰ বাস্তবতাৰ প্ৰতি দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰা নাছিল।[১৬]

কীটচক পলাযনবাদী বুলি কোবা হয যদিও তেও জীবনৰ পৰা পলাযন কৰিবলৈ বিচৰা নাছিল। দুখ বেদনা মানুহৰ চিৰ

---

[১] I pt fh tra d tlg u K t e w will b pop l p t —*Shell y*

[১৬] Keat wa so pre occup d with be uty that h t ed bl d ey to th tu l t f l f d h m —*Stopf d B ook*

লগৰীয়া। সেই কাৰণে এই দুখ বেদনাৰ মাজৰপৰা আঁতৰি থকা সম্ভাবনাৰ কথা তেওঁ কোৱা নাই। নিজৰ জীৱনত পোৱা দুখ আৰু বেদনা আৰু চাৰিওপিনে দুখ বেদনাৰ মাজত তেও এটি নিমল ভাব আহৰণ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল। তেওঁ কামনা কৰিছিল যে দুখ বেদনাৰ মাজতে মানুহৰ মঙ্গল সাধিত হওক। সত্য আৰু সৌন্দৰ্য হ ল মানব জীবনৰ প্ৰকৃত কথা। এই সত্য আৰু সৌন্দৰ্যই মানুহক হতাশাৰপৰা উদ্ধাৰ কৰি শান্তনাৰ বাণী শুনাব। এই কথা তেও অড অন গ্ৰেচিয়ান আৰ্ণ কবিতাত প্ৰকাশ কৰিছে।

> When old age shall this generation waste
> Thou shalt remain in midst of other woe
> Than ours a friend to man to whom thou say st
> Beauty is truth truth beauty that is all
> Ye know on earth and all ye need to know

কোনো কোনোৱে কীটচৰ কবিতা সমালোচনা কৰি কয় যে কীটচৰ কবিতা অতীতৰ ৰূপকথাৰে ভাৰাক্ৰান্ত। গ্ৰীক সাহিত্য আৰু গ্ৰীক ৰূপকথাৰ কাহিনী বেছি হোৱাৰ কাৰণে সাধাৰণ মানুহে তেওৰ কবিতা বুজিবলৈ টান পায় বুলি তেওলোকে অভিযোগ তোলে। কীটচে শব্দৰ আতিশয্যৰে কবিতাত বিভিন্ন চিত্ৰ অঙ্কন কৰাটোও বহুতে সমালোচনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাইছে। এই সমালোচকসকলৰ মতে শব্দৰ আতিশয্যৰে যিবোৰ বিভিন্ন ছবি কবিতাত অঙ্কন কৰা হয় সেই ছবিবিলাক পাঠকৰ চকুৰ আগত এনেদৰে জাকি মাৰি উঠে যে তাৰ কোনো এটাকে ঠিকভাবে পাঠকে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে।

সমালোচকসকলে যি ধৰণৰেই মন্তব্য নিদিয়ক লাগে কীটচৰ জনপ্ৰিয়তা বাঢ়ি গৈছিল আৰু তেও ইংলণ্ডৰ এজন উল্লেখযোগ্য কবি হিচাপে স্বীকৃতি পাইছিল। চেইণ্টচবাৰিয়ে কৈছিল— তেওৰ

নাম জীবন জলত লেখা থাকিব যেতিযালৈকে মানব জীবন থাকিব তেতিযালৈকে তেওঁৰ নাম থাকিব। [১৭]

তিল তিলকৈ গ্ৰাহ কৰা যক্ষ্মাৰোগে কীট চৰ জীবন বস্তি হুমুৰাই পেলালে মাথোন জীবনৰ পঁচিশ বছৰতে। ইটালীৰ ৰোমত বন্ধু চিত্ৰশিল্পী চেভাৰ্ণৰ ঘৰত বন্ধুৰ কোলাতে মূৰ থৈ ১৮২১ চনৰ ফেব্ৰুবাৰী মাহত অমৰ কবি কীট চে চিৰজীবনৰ কাৰণে চকু মুদিলে।

---

[১৭] His name is writ on the water of life; it would last as long as human life lasts —*G Saintsbury*

গ্রন্থপঞ্জী

Scott James—Making of Literature
L Abercrombie—Romanticism
Legouis & Cazamian—A History of English Literature
C Rickett—A History of English Literature
William J Long—English Literature—Its History and Its Significance
John Drinkwater (edited)—The Outline of Literature
J Courthope—History of English Literature
B Ivfor Evans—Tradition and Romanticism
C M Bowra—Romantic Imagination
Hudson—An Outline History of English Literature
S A Brooke—Naturalism in English Poetry
H Read—Wordsworth
A C Bradley—Oxford Lectures on Poetry
F W Batesson—Wordsworth a Re interpretation
O Elton—Survey of English Literature
M Carpenter—Coleridge
A Symons—Romantic Movement in English Poetry
E Dowden—Studies in Literature
C H Herford—The Age of Wordsworth
G Saintbury—Romance
A Stepford Brooke—Studies in Poetry
Mulgan and Davin—An Introduction to English Literature
L Abercrombie—Romanticism
H Grierson—The Background of English Literature
W C Hazlitt—Lectures on English Poets

J Nichol—Byron (English Men of Letters)
Graham Hough—The Romantic Poets
J A Symonds—Shelley
T Lovepeacock—The Four Ages of Poetry
A Quiller Couch—Studies in Literature
H Salt—Shelley Poet and Pioneer
C Baker—Shelley s Major Poetry
H W Garrod—Keats
E C Pettet—On the Poetry of Keats
S Colvin—Keats
W H Hudson—Keats and His Poetry
শ্রীশ্রীকুমার বন্দ্যোপাধ্যায়—ইংরাজী সাহিত্যের ইতিহাস।
শ্রীধীরেন্দ্রকুমার মুখোপাধ্যায়—ইংরাজী সাহিত্যের ধারা।
ড মহেন্দ্ৰ বৰা—ৰমন্যাসবাদ।
সাহিত্যৰ গতিপথ—তাৰিণীকান্ত ভট্টাচাৰ্য।